

Zeitschrift
für
Katalanistik

18 (2005)

Zeitschrift für Katalanistik

Revista d'Estudis Catalans

Begründet von / Fundada per
Tilbert Dídac Stegmann

Herausgegeben von / Editada per
Johannes Kabatek, Claus D. Pusch,
Tilbert Dídac Stegmann, Gerhard Wild

Publiziert unter der Schirmherrschaft von
Publicada sota el patrocini de
Deutscher Katalanistenverband (DKV)
Albert-Ludwigs-Universität Freiburg im Breisgau
Eberhard-Karls-Universität Tübingen
Centre UNESCO de Catalunya
Generalitat de Catalunya

Vol. 18 (2005)

Freiburg / Tübingen 2005
ISSN 0932-2221

<https://doi.org/10.46586/ZfK.2005.I-296>

Aufsätze sowie Rezensionsexemplare werden an die Redaktionsadresse (*Zeitschrift für Katalanistik*, Romanisches Seminar, Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, Werthmannplatz 3, D-79085 Freiburg im Breisgau, E-mail <zfk@katalanistik.de>) erbeten.

Els textos i els exemplars de revisió s'han d'enviar a la redacció (*Zeitschrift für Katalanistik*, Romanisches Seminar, Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, Werthmannplatz 3, D-79085 Freiburg im Breisgau, c/e <zfk@katalanistik.de>).

Zeitschrift für Katalanistik 18

ISSN 0932-2221

© Romanische Seminare der Universitäten Freiburg und Tübingen
Freiburg im Breisgau / Tübingen 2005

Alle Rechte vorbehalten.

Sie finden den vollständigen Text der *ZfK* 18 im Internet unter folgender Adresse /
Podeu trobar el text complet de la *ZfK* 18 a internet a l'adreça següent:
<<http://www.katalanistik.de/zfk>>

Aquesta publicació s'ha realitzat amb el suport de · Diese Publikation erscheint mit Unterstützung von:

Generalitat de Catalunya, Secretaria de Cooperació
Exterior

Land Baden-Württemberg

Albert-Ludwigs-Universität Freiburg im Breisgau

Eberhard-Karls-Universität Tübingen

Johann Wolfgang Goethe-Universität Frankfurt am Main

Redaktion: Claus D. Pusch (Freiburg i. Br.), Johannes Kabatek (Tübingen)

Redaktionsassistentin: Susan Flocken (Freiburg i. Br.)

Redaktionelle Mitarbeit: Rosina Nogales (Tübingen)

Satz: Claus D. Pusch

Vertrieb / Distribució: TFM – Teo Ferrer de Mesquita,

Postfach 10 08 39, D-60008 Frankfurt am Main,

Tel. +49 / (0)69 / 28 26 47, Fax +49 / (0)69 / 28 73 63,

E-mail <info@tfm-online.de>, Internet <<http://www.tfm-online.de>>.

Bestellungen bitte an den Verlag TFM /

Dirigiu les comandes de subscripció a l'editorial TFM.

Druck: Gulde-Druck Tübingen <<http://www.gulde-druck.de>>

Inhaltsverzeichnis · Índex

Dossier

- Carles Riera (Barcelona):
Producció, difusió i divulgació de la ciència en català 1
- Josep-E. Baños · Fèlix Bosch · Elena Guardiola (Barcelona):
Normalització de termes en recerca clínica amb medicaments: un exemple de col·laboració multidisciplinària i entre institucions 11
- Salvador Climent · Joaquim Moré · Antoni Oliver · Míriam Salvatierra · Imma Sànchez · Mercè Vázquez (Barcelona):
Tecnologies de la traducció per a la gestió de la doble oferta docent en català i castellà a la UOC 31
- Anna Montesinos López (València):
El català en les enginyeries de la Universitat Politècnica de València: Dades i reflexions 59
- Llum Bracho · Edmund G. Turney (València):
La paratextualitat en la traducció mediambiental de divulgació: els jocs de paraules i la intertextualitat 71

Aufsätze · Articles

- Emili Casanova (València):
Lèxic i cultura popular: la creació lèxica dels colombares valencians entre el segle XVIII i el XX 93
- Antonio Vañó-Cerdà (Palma):
Reflexions sobre el sufix *-ada* en català 115
- Miquel Àngel Pradilla Cardona (Tarragona):
La deriva estandarditzadora valenciana. Del secessionisme rupturista a l'aïllacionisme particularista 141

- Hans Mattauch (Braunschweig):
Die Geschehnisse von *Don Juan Tenorio* in Barcelona: Skizze
einer ignorierten Rezeption 171
- Maridès Soler (Trier):
La dinàmica dramàtica de *La filla del mar* d'Àngel Guimerà
i de *Liebesketten* de Rudolph Lothar i Eugen d'Albert: Una
comparació 197
- Ferran Robles i Sabater (València):
Les traduccions alemanyes de literatura catalana 215

Dokumentation · Documentació

- Carla Weidmann (Frankfurt am Main):
Lehrveranstaltungen katalanischer Thematik an den
Hochschulen des deutschen Sprachbereichs im Sommer-
semester 2004 und im Wintersemester 2004/2005 231

Buchbesprechungen · Recensions

- Emili Casanova, Ramon Mora, Josep Sanchis (eds.): *Enric
Valor, un home de Poble. Jornada d'estudi i homenatge a Enric
Valor i la seua obra (Aguilent-València, 2000)*. Paiporta /
València: Institut d'Estudis de la Vall d'Albaida / Editorial
Denes, 2002 [Amaia Iturraspe Bellver, Montuïri] 243
- Ramon Llull: *Lo Desconhort, Cant de Ramon*, edició a cura de
Josep Batalla. Tona: Obrador Edèndum, 2004 [Jordi
Pardo Pastor, Barcelona] 247
- Vicent Andrés Estellés: *Obra periodística*. Edició i pròlegs de
Víctor Mansanet i Emili Casanova. Paiporta: Comercial
Denes, 2003 [Adolf Piquer, Salamanca] 251
- Damià Pons i Pons: *Entre l'afirmació individualista i la desfeta
col·lectiva. Escriptors i idees a la Mallorca del primer terç del segle
XX*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat,
2003 [Pilar Arnau i Segarra, Palma / Lübeck] 255

Francesc Esteve / Josep Ferrer / Lluís Marquet / Juli Moll: <i>Diccionaris, normativa i llengua estàndard. Del Fabra al diccionari de l'Institut.</i> Palma: Documenta Balear, 2003 [Aina Torrent-Lenzen, Colònia]	258
Montserrat Badia i Cardús: <i>Introducció a la fonètica i a la fonologia catalanes.</i> Barcelona: Curial Edicions Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002 [Johannes Kabatek, Tübingen]	261
Xavier Villalba: <i>Diccionari Ballesta de gramàtica generativa.</i> Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona – Servei de Publicacions, 2004 [Marc-Olivier Hinzelin, Konstanz]	264
Jaume Vernet (coord.) <i>et al.: Dret Lingüístic.</i> Valls: Cossetània Edicions, 2003 [Thomas Gergen, Saarbrücken]	267
Zusammenfassungen · Resums · Abstracts	281
Anschriften der Autorinnen und Autoren · Adreces de les autores i dels autors	293
Hinweise zur Texteinrichtung · Normes per a la preparació dels textos · Guidelines for the preparation of texts	295

Producció, difusió i divulgació de la ciència en català

1 Introducció

Des que la llengua catalana existeix ha servit, progressivament i amb alts i baixos, com a eina de comunicació científica.¹ Malgrat la internacionalització de la ciència, des de cada idioma –viu, culte, modern– hom ha d'enginyar-se-les per a produir ciència i divulgar-la degudament, fent-ho, sempre que sigui possible, en la llengua pròpia de cada país.

Dividim aquest article en cinc parts. En la primera, enfoquem globalment les diverses possibilitats d'ús de la nostra llengua en l'àmbit científic; en la segona part establim una distinció conceptual entre els termes *producció*, *difusió* i *divulgació*; en la tercera part parlem sobre la planificació del *corpus* i de l'*estatus*; en la quarta part ens referim a la formació lingüística dels científics, i en la cinquena part, i última, apuntem unes propostes per a l'estímul del conreu del català científic.

2 Un enfocament global

Partint del principi segons el qual per a resoldre qüestions locals com més global sigui l'enfocament millor, d'antuvi hem de recordar que al món existeixen moltes llengües, o sigui que la complexitat lingüística és un fet (si més no en el nostre planeta!). Ves per on, també a nosaltres la història ens ha fet diversos culturalment i lingüísticament. No es tracta, naturalment, d'afavorir la complexitat per pur plaer o per una malaltissa inclinació vers el caos (com algú, intrèpidament, podria pensar), sinó que es tracta de reconèixer aquesta complexitat, aixecar-ne acta i donar-li carta de naturalesa. La ciència no pot negar de cap manera la diversitat.

1 Text de la ponència presentada en el Col·loqui «El català, llengua de comunicació científica», Institut d'Estudis Catalans, tingut a Barcelona els dies 20 i 21 de juny del 2003 i llegida alhora el 30 de setembre del mateix any a la Christian-Albrechts-Universität zu Kiel, en el marc del XXVIII Deutscher Romanistentag. Agraïm la informació rebuda per part dels següents col·legues: Patrícia Alberola (UA), Albert Bastardas (UB), David Jou (UAB), Judit Ibós (Servei de Llengua i Terminologia, UdL), Jaume Martí (UPF), Joan-Antoni Mesquida (UIB), Montserrat Noró i Montserrat Marigó (Servei de Llengües i Terminologia, UPC), Jaume Palau (Servei de Llengua Catalana, UB), Marta Xirinachs (DGPL).

Creuríem que la qüestió de «El català, llengua de comunicació científica» –que és el títol del col·loqui per al qual es va elaborar aquesta contribució– s'emmarca en un tema molt més ampli que és ni més ni menys que el de la planificació lingüística (d'una banda, planificació del corpus lingüístic, és a dir, la *forma*, o sigui els termes, les expressions, la sintaxi, i, d'altra banda, la planificació de l'estatus, és a dir de la *funció*, tal com ja referirem més endavant).

Heus ací una constatació: la complexitat inherent a la producció científica afecta també qualsevol tipus de comunicació d'aquesta producció. És a dir, no podem separar el problema de la comunicació del de la mateixa producció científica: no existeix ciència si no hi ha comunicació del pensament científic, i la producció és impossible sense la comunicació del progrés científic realitzat anteriorment (Reguant, 1997). Afegim-hi que llenguatge i tecnologia són, avui, dos vehicles interactuants de comunicació.

Plantegem-nos ara, doncs, una qüestió d'envergadura: quins principis universals podrien inspirar l'organització lingüística de la humanitat? (Cf. Bastardas, 2002)

1) Principi de la *subsidiarietat lingüística*

Heus ací aparentment una paradoxa: la humanitat és lingüísticament diversa i, en canvi, té una necessitat vital d'intercomunicació. El principi de subsidiarietat lingüística el podem expressar senzillament dient: «tot allò que puguin fer les llengües locals que no ho facin les més generals». O bé, formulant-ho d'una manera més tècnica –seguint el sociolingüista Albert Bastardas–, la intenció fóra caminar vers una «poliglòtització personal amb distribució de funcions en base al principi de subsidiarietat». No us m'espanteu! (o, no se m'espanteu!).

Parlem de *poliglòtització* perquè el terme *bilingüisme* ha quedat “estigmatitzat”, però afanyem-nos a dir allò tan vell: tothom –o tots els científics–, llevat els qui tenen com a llengua pròpia l'anglès,² hauria de saber com a mínim dues llengües, la llengua del país, o sigui la pròpia, la “de cadascú”, i una altra, la “de tothom”, la interllengua. El científic, doncs, que no tingui com a propi l'anglès, ha de ser necessàriament poliglòt de dues (o més) llengües, però cal que sàpiga distribuir degudament les *funcions* d'ambdues

2 «L'anglès és, doncs, sens dubte la llengua segona més apresada actualment, la llengua usada més correntment com a codi de relació entre grups lingüístics distints i la més usual de comunicació científica i comercial internacional.» (Bastardas, 2002: 2)

llengües segons el *principi de subsidiarietat*, que vol dir que, “per defecte”, ha de fer servir la llengua pròpia.

Altrament, hom podria caure en dues actituds clarament insostenibles:

- a) l'unilingüisme universal: tendir vers l'existència i, per tant, l'ús d'una sola llengua en la humanitat, la universal, és a dir, l'anglès;
- b) l'unilingüisme local: tendir vers l'ús igualment d'una sola llengua en la humanitat, però en aquest cas la llengua pròpia, la local.

Tant *a* com *b* foren dos casos de “monolingüisme funcional”. Hi tornarem. Passem ara a un segon principi.

2) Principi de les *funcions exclusives*

Expliquem-lo per via d'exemple. Una pregunta important: a les terres de parla catalana, el castellà i el català poden o deuen tenir totes les funcions i exactament les mateixes? De què servirà la immersió lingüística si després el català no té cap ús exclusiu?³ Ja veurem, en l'apartat de *Propostes*, com podríem aplicar aquest principi de les funcions exclusives, des del punt de vista lingüístic, en l'àmbit universitari.

En resum, doncs, es tracta d'harmonitzar *diversitat* lingüística i *intercomunicació*. Com fer-ho? És l'anomenat “repte de la *i*” (de la inclusió: *complexitat* sí, però *comunicació* també).⁴ Dit ara més en concret: com fer compatibles la producció científica en català i la difusió arreu del món de la ciència pensada i produïda en català?

3 Producció, difusió, divulgació

Pensant en la llengua científica, una distinció que ens sembla interessant de fer és la que establim entre aquests tres termes: *producció*, *difusió* i *divulgació*.

1. Produir coneixement o saber, que per a nosaltres voldrà dir específicament «fer ciència», és una activitat que cal —o caldria— dur a terme en la llengua pròpia de cada país.⁵ (Tanmateix, és cert que, quan es tracti d'una

3 Recordem que el Programa d'Immersion Lingüística (PIL) s'aplica en aquelles escoles de Catalunya on hi ha més d'un 70% d'alumnes no catalanoparlants i té per objectiu facilitar des del primer moment la incorporació dels alumnes que no tenen el català com a llengua habitual a la llengua de l'escola, emprant-lo normalment com a llengua vehicular i d'aprenentatge (segons dades del SEDEC, cf. <<http://www.xtec.es/sedec>>).

4 En el camp polític, a casa nostra, hom ha encunyat fa poc la expressió *catalanisme cosmopolita*, el qual creiem que resumeix bé els conceptes de ‘diversitat’ i ‘intercomunicació’.

5 Llegim, per exemple, en la pàgina web del Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació (DURSI), de la Generalitat de Catalunya, a propòsit de les tesis

àrea de coneixement molt especialitzat i innovador, la producció caldrà fer-la directament i inevitablement en anglès, car els destinataris potencials a nivell local serien escassíssims; en aquest cas, l'anglès no solament esdevé “llengua d'intercanvi”, sinó fins i tot “llengua de treball”).

2. Difondre la ciència —és a dir, estendre-la, escampar-la— a escala internacional sí que s'ha de fer mitjançant una interllengua (l'anomenada *interllengua tecnocientífica*), que ara és l'anglès (en altre temps, com és sabut, la llengua de comunicació científica havia estat el llatí). Dit telegràficament: podrem “produir” en català en la mesura en què la difusió estigui garantida.

3. Divulgar el coneixement científic, que vol dir fer-lo públic, fer-lo arribar didàcticament al poble, mitjançant l'escola, els mitjans de comunicació, etc.; aquesta comunicació entre el tecnòleg i l'usuari (i aquí entra la figura del divulgador científic), també s'ha de fer en la llengua pròpia de cada país, i en el nostre cas, doncs, en català.

Ja amb un punt de nostàlgia —han passat qui-sap-los anys!— revisc encara aquell dia que una coneguda professora de biologia de la Universitat de Barcelona em presentava a un eminentíssim doctor zoòleg amb aquestes paraules: «Aquí el Carles Riera, que es dedica al català científic.» Immediatament, el doctor em diu donant-me un commiseratiu cop a l'espatlla: «Noi, si em vols creure, val més que et dediquis a l'anglès científic!» Vaig quedar estupefacte. Però ara, al cap dels anys, preparant aquest escrit penso que l'eminent doctor ficava en un mateix sac tres coses: la *producció científica*, la *difusió de la producció científica* i la *divulgació de la producció científica*.

Ben mirat, potser podríem dir que els conceptes de *difusió* i *divulgació* queden englobats en un concepte més ampli com és el de *comunicació*; però convé d'insistir en el fet que una cosa és la comunicació entre científics —cas en què el “producte” d'un científic pot servir perquè un altre científic prengui el tema i produeixi un nou treball— i una altra la comunicació de la ciència a persones alienes a la producció científica; en aquest darrer cas, «the scientific communication should be made permanently and systematically in all languages, also in minority languages» (Reguant, 2000).

Salvador Reguant ha especificat i subespecificat els diferents tipus de *comunicació científica*; d'una banda, parla de la *comunicació entre científics d'un mateix camp (o àrea de coneixement)*, que usen una mateixa llengua i pertanyen a una

doctorals: «Actualment les llengües de redacció de les tesis doctorals de les universitats són fonamentalment el català, el castellà i l'anglès. D'entre elles hi destaca la Universitat Pompeu Fabra, que és la que produeix un percentatge més alt de tesis en anglès» (punt 2.5).

mateixa cultura històrica, i, d'altra banda, de la *comunicació entre científics que usen llengües diferents, amb ambients culturals diferents* (en angl. *different cultural background*) i / o *pertanyen a diferents camps de coneixement*. Naturalment, com més variables es donin totes alhora, més complicada és la comunicació científica (Reguant, 2000).

4 Planificar el corpus, planificar l'estatus

Més amunt hem dit que una cosa és la planificació del corpus lingüístic, és a dir, la *forma* (en els vessants lèxic o terminològic, expressiu, sintàctic, etc.) i una altra cosa és la planificació de l'estatus, és a dir, de la *funció*. Expressant-ho d'una altra manera, hom parla de l'*estructura* i de l'*ús* (Casassas, 1998: 257).

Pel que fa al català científic, en la planificació del corpus hem avançat molt d'uns anys ençà. Per a comprovar-ho remeten el lector, per exemple, als reculls bibliogràfics⁶ i a diverses pàgines web.

Quant a planificar l'estatus, el primer pas és reconèixer –naturalment– el paper fonamental de la interllengua (en l'àmbit mundial), sense buidar de funcions –també naturalment– les altres llengües (en l'àmbit local o regional). La interllengua ha de fer estrictament la seva funció: difondre el coneixement a escala internacional. Segons el principi, doncs, de subsidiarietat i de les funcions exclusives, cal mirar de planificar espais d'ús –en investigació, i no cal dir en docència– de la llengua pròpia de cada país.

Vegem-ho amb un exemple. En un curs de postgrau impartit en una universitat qualsevol del domini lingüístic català, tindrà sentit que hom usi com a llengua vehicular l'anglès, sempre que s'hi hagin matriculat, per la novetat o especialitat de la matèria impartida, alumnes d'altres àrees lingüístiques; en canvi, creiem que les assignatures d'una carrera universitària han de ser professades en la llengua pròpia de cada país; tanmateix, i per a fer viable això segon, cal adoptar mesures transversals relatives a l'aprenentatge de segones llengües a fi de contribuir a promoure i mantenir la diversitat lingüística, majorment en l'àmbit europeu, tenint en compte la mobilitat d'estudiants i professors.⁷

6 Per exemple, Riera (1994), especialment pp. 77ss; Mesquida (1996).

7 Segons dades actuals del Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació, de la Generalitat de Catalunya, en el marc dels programes comunitaris Sòcrates o Leon cent cinquanta mil joves europeus fan, cada any, tota o part de la seva escolarització en un país europeu diferent del seu.

L'anglès, que és la llengua del país més poderós científicament parlant (els Estats Units d'Amèrica), s'ha anat establint com a *lingua franca* en ciència. No hi ha dubte que es tracta d'un fet molt positiu de cara a la intercomunicació, però que pot comportar també un aspecte indubtablement negatiu, com ha estudiat Pérez-Eid (1992), consistent en un cert empobriement de la mateixa ciència: «Chaque langue découpe la réalité d'une manière spécifique et la reflète a sa façon, de sorte qu'elle joue un rôle important dans les phases de création, invention et innovation» (Pérez-Eid, citat per Reguant, 1997: 65–66). O sigui, cada llengua configura una cosmovisió que influeix en la producció i comunicació de la ciència. Perquè la llengua és també argument, discurs, és una malla en què s'assenta el saber, una xarxa conceptual objectiva i poderosa en la qual es van entreteixint, amb els afegits dels llenguatges formals i tècnics, els conceptes que ens han ensenyat tot el que sabem sobre la realitat. «Sin embargo –como ya se ha dicho al hablar de la terminología científico-técnica–, en lo que hace al destino de una lengua, no son los neologismos ni la incorporación directa de términos extranjeros lo que debe preocupar sino la valoración, propia y ajena, de la cultura de la cual es portadora» (Pagliai, 1997:122).

Cal advertir també que la majoria de ciències són múltiples en metodologia i, doncs, en les formes d'expressió. Les que podríem anomenar “ciències vinculades al medi” o “relacionades amb l'espai” (botànica, zoologia, geologia) disposen, fins a cert punt, d'un vocabulari específic de cada contrada (altres ciències no tenen un camp d'estudi geogràficament definit; per exemple, la medicina o les ciències químiques o físiques, o les matemàtiques). Per altra banda, la comunicació per Internet, via electrònica, ha influït –i molt més ho farà en el futur– en la manera de comunicar la ciència.

Distanciant-nos una mica del tema específic d'ara, però com a recordatori, cal dir que quan parlem de «conflicte lingüístic» no volem pas dir que les llengües siguin conflictives en elles mateixes (tothom està content de la llengua que li ha tocat en sort!), sinó que el conflicte ve de l'organització de l'ús de les llengües. Altre cop l'aparent paradoxa: les llengües són per a comunicar, però són conflictives! En resum: «Para Coleho, la única forma de que una cultura en situación de conflicto interno recupere su capacidad de régimen –es decir, su dinamismo, su posibilidad de liderazgo, el prestigio de su lengua, el orgullo de la pertenencia en el marco de su comunidad–, es desarrollando políticas que traten mantener en equilibrio la tensión entre lo local y lo universal, la diferencia y la redundancia, la variación y la repetición» (Pagliai, 1997: 122).

5 Formació lingüística dels científics i avaluació

Fins aquí, doncs, hem parlat –partint d’un enfocament global– de la necessitat de distribució de les funcions de cada llengua, o sigui de l’ús que cal fer de la anomenada interllengua i de l’ús de les llengües locals; després, ja més concretament pel que fa al llenguatge científic, ens hem referit a la necessària distinció entre els conceptes de *producció*, *difusió* i *divulgació*; per últim, hem enfocat el tema de la planificació lingüística, dividint-la en dos blocs: la planificació del *corpus* i la planificació de l’*estatus*. Ens cal, ara, parlar d’un darrer aspecte, imprescindible –a parer nostre– per tal que hom pugui *produir* i *divulgar* ciència; es tracta, ni més ni menys, de la formació lingüística dels científics.

Concretament a casa nostra, el científic ha de ser capaç de produir ciència en català i de divulgar-la també en català. Segurament que fóra motiu d’un altre treball estudiar detingudament en quines universitats del domini lingüístic català s’han ofert, d’una manera o altra, cursos, o cursets, o assignatures sobre “català científic”. Com a mostra, i sense pretendre de cap manera ser exhaustius, podem dir que ens consta el següent.

- Universitat Politècnica de Catalunya (UPC): a partir del curs 1996–1997, la formació en llenguatge d’especialitat, en català, va prendre el format d’assignatura de lliure elecció per a estudiants, preferiblement de segon cicle; el nom d’aquesta assignatura era «Terminologia i documentació en la construcció» (per a arquitectes i aparelladors tècnics); durant el curs 1999–2000 es va iniciar una altra assignatura de lliure elecció, amb el títol «Redacció tècnica de projectes en l’enginyeria», adreçada a estudiants d’enginyeria civil.
- Universitat de les Illes Balears (UIB): des de 1997, el Departament de Filologia Catalana i Lingüística General imparteix el curs «Català científic per a Humanitats».
- Universitat Autònoma de Barcelona (UAB): també des de 1997, organitzats pel Gabinet de Llengua Catalana, s’han proposat cursos de terminologia i de redacció de textos d’algunes especialitats universitàries; destaquem els cursos «Terminologia per a veterinària i tecnologia dels aliments» (en sigla, TV), «Redacció de textos científics per a veterinària i tecnologia dels aliments» (RV), «Llenguatge científic: terminologia bàsica» (LCTB), «Redacció de documents científics» (RDC), «Llenguatge científic: terminologia específica» (LCTE), «Redacció de textos acadèmics» (RT).

- Universitat d'Alacant (UA): el Departament de Filologia Catalana d'aquesta universitat ofereix (i imparteix) cursos de «Llenguatge d'Especialitat de les Ciències de la Vida» i de «Llenguatge d'Especialitat de les Ciències Experimentals».
- Universitat de Lleida (UdL, Servei de Llengua i Terminologia): «Ofereim els cursos de redacció de textos científics i de llenguatge de ciències de la salut, cada quadrimestre, però no tenen èxit. Només hem fet el segon durant el segon quadrimestre del curs 1999–2000.»
- Universitat Pompeu Fabra (UPF): en el pla d'estudis vigent fins al curs 2001–2002 hi havia tres assignatures trimestrals de «Traducció de textos tècnics castellà–català» i un nombre similar, però dependent en últim terme del professor, d'assignatures de traducció científica de l'anglès, el francès i l'alemany al català; en el pla nou han desaparegut les de castellà–català i la resta continuen, però amb la mateixa indefinició (dependent del professor); en el pla nou hi ha també una assignatura de quaranta hores lectives amb contingut de coneixements científics, que s'imparteix en la llengua que el professor tria, i una altra de paral·lela sobre coneixements tècnics.

6 Propostes per a l'estímul del català científic

- 1) Concedir ajuts a la traducció a l'anglès d'obres científiques redactades en català a fi d'assegurar-ne una correcta difusió.
- 2) En sentit invers, concedir ajuts per a la traducció de l'anglès al català d'obres científiques cabdals, sobretot manuals de referència indiscutible.⁸
- 3) Promoure l'edició de revistes *en línia* (en angl., *on-line*), bilingües (o multilingües), tenint en compte que la publicació electrònica sol ser barata i arriba a tot arreu; intentar d'acréixer, en la mesura en què això fos possible, el factor d'impacte o l'índex d'immediatesa de les revistes en català (*peer-review*).⁹

8 L'avui desaparegut Consell Assessor per a l'Estímul de la Cultura Científica va subvencionar la traducció al català de quatre grans obres (de biologia cel·lular, de matemàtiques, de bioquímica i de física). Podem donar, com a referències bibliogràfiques sobre traducció científica i tècnica: Jean Maillot (1997): *La traducción científica y técnica*, Madrid: Gredos; Carlos Garrido (2001): *Aspectos teóricos e práticos da tradução científico-técnica (inglês > galego)*, Vigo: Associação Galega da Língua.

9 L'anàlisi de les referències bibliogràfiques dels documents permet uns índexs bibliomètrics que serveixen per a mesurar la importància relativa de les revistes en funció del

- 4) Establir uns plans d'estudi que assegurin espais d'ús per a la llengua territorial (els primers cicles únicament en català, mentre que en els segons cicles i postgraus fóra bo d'anar introduint espais per a l'anglès).
- 5) Introduir en els plans universitaris els estudis encaminats al domini lingüístic dels científics en la seva llengua.
- 6) Promoure cursos de llenguatges d'especialitat científica.
- 7) Atorgar –bé sigui l'Institut d'Estudis Catalans, bé sigui l'interuniversitari Institut Joan Lluís Vives– un certificat acreditatiu de coneixements de llenguatge científic.¹⁰

Bibliografia

- Bastardas Boada, Albert (2002): «Política lingüística mundial a l'era de la globalització: diversitat i intercomunicació des de la perspectiva de la 'complexitat'», *Noves SL* (estiu), 1–9 (en línia, <<http://cultura.gencat.es/llengcat/noves/hm02estiu/metodologia/bastardas>>).
- Casassas, Enric (1998): «Consideracions sobre el llenguatge de les ciències, en particular el llenguatge de la química», *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona* 56:6, 231–265.
- Mesquida Cantallops, Joan-Antoni (1996): «Actualitat dels estudis sobre el llenguatge científic del català», dins: *Actes del Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. 3, Barcelona: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 275–295.

nombre de citacions que reben els documents que s'hi publiquen. El *factor d'impacte* d'una revista és definit pel nombre de citacions que, per terme mitjà, han rebut el conjunt dels articles recents que un autor ha publicat (*recents* vol dir corresponents als dos últims anys). L'*índex d'immediatesa* serveix per a calcular el nombre de vegades que, per terme mitjà, són citats els documents d'una revista el mateix any de la seva publicació; és a dir, aquest índex és un indicador de la rapidesa amb què es “consumeix” la literatura científica publicada en una revista (sol tractar-se d'articles notables en investigació, novetats importants, treballs que són punt de referència i de consulta obligada per als científics de l'especialitat; cf. *Journal Citation Reports*).

- 10 Cf. l'intent mai no reeixit d'avaluació de la formació lingüística dels científics per mitjà d'un certificat atorgat per la Junta Permanent de Català, malgrat haver aprovat – amb data 22 de març de 1985 – els programes d'objectius i continguts dels certificats de llenguatge tècnic i científic; cf. *COM. Ensenyar Català als Adults* 7 (juny 1985): 10–15 i 36–38.

- Pagliari, Lucila (1997): «La situación del español en la ciencia y la tecnología», *Telos. Revista de Pensamiento sobre Tecnología y Sociedad* 50 (juliol–setembre), 112–125.
- Reguant, Salvador (1997): «Reflexiones sobre comunicación y producción de ciencia», dins *Quark (Ciencia, Medicina, Comunicación y Cultura)* 9 (octubre–desembre), 60–67.
- (2000): «Communication between scientists of different language, culture and field», *Contributions to Science* (Institut d'Estudis Catalans, Barcelona) 1:4, 511–514 (duu imprès l'any 2000, si bé el treball no aparegué fins al 2002).
- Riera, Carles (1994): *El llenguatge científic català. Antecedents i actualitat*, Barcelona: Barcanova.

**Josep-E. Baños · Fèlix Bosch · Elena Guardiola
(Barcelona)**

**Normalització de termes en recerca clínica amb
medicaments: un exemple de col·laboració
multidisciplinària i entre institucions**

1 Introducció

Malgrat els esforços fets en els darrers anys, encara hi ha força disciplines on no s'ha aconseguit una mínima normalització en català dels termes que s'utilitzen de forma habitual. Probablement la farmacologia, la seva branca clínica i en concret la recerca de nous medicaments siguin clars exemples d'aquest problema. Si bé som molts els que, treballant en recerca clínica, hem tingut dubtes a l'hora de triar l'expressió catalana més adient a partir d'una paraula anglesa o castellana, no tothom s'ha plantejat cercar una solució quan els termes no tenen una traducció normalitzada.

Els motius que han portat a la preocupant situació actual d'àmplia invasió per manlleus anglosaxons a la llengua catalana són probablement molt diversos i no seria ara el moment més adient d'analitzar-los. Tanmateix hi ha hagut en el camp de la biomedicina alguns fets que, encara que puntuals, han intentat contrarestar aquests problema. Destaquen entre ells l'edició l'any 1936 del *Diccionari de Medicina* de Corachan, l'organització del col·loqui celebrat a Prada de Conflent el 1973 sobre "El català, llengua d'expressió científica", les publicacions del *Vocabulari Mèdic de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques* els anys 1974 i 1978 i, finalment, les edicions de 1990 i 2000 del *Diccionari Enciclopèdic de Medicina*. Però malgrat aquests esforços, el problema plantejat inicialment continua persistent i, probablement degut a la ràpida evolució de la disciplina, fins i tot podria haver-se accentuat.

En aquest article els autors presenten la seva experiència a fi de contribuir a la normalització de termes i expressions de recerca clínica amb medicaments, principalment aquells que pertanyen a l'entorn de l'assaig clínic. Per això ha estat fonamental aconseguir la col·laboració dels professionals en recerca biomèdica que utilitzen habitualment aquests termes i de lingüistes acostumats a coordinar i conduir una adequada normalització, així com de diverses institucions que han participat de manera diferent en les successives etapes del treball.

2 Descripció del projecte

L'estudi de col·laboració va desenvolupar-se en cinc fases principals (veg. figura 1):

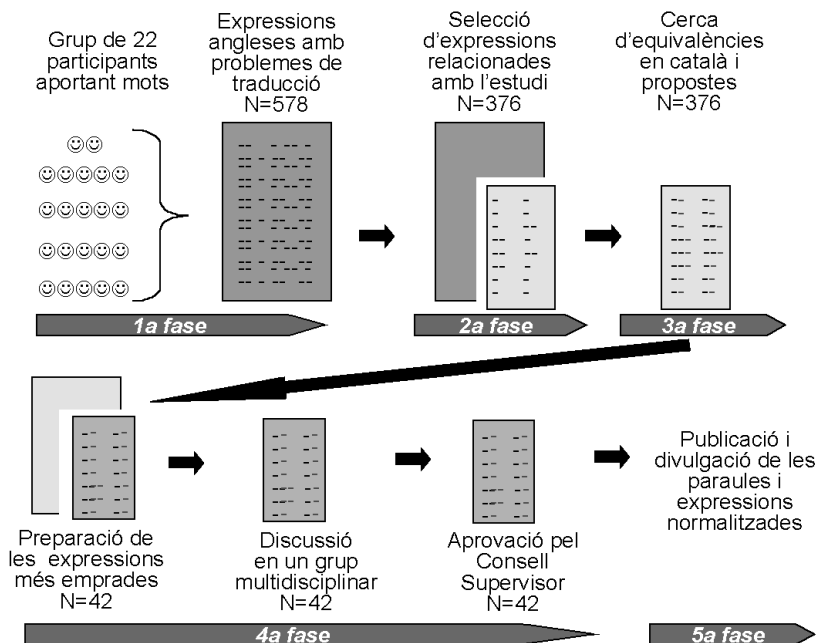

Fig. 1: Esquema de les cinc fases principals de l'estudi

- 1) Primera fase: Obtenció d'una llista d'expressions angleses sobre recerca clínica amb problemes de traducció al català, sobretot referides al camp de l'assaig clínic. Aquesta llista la vam confeccionar els autors d'aquest treball, juntament amb l'aportació de 19 professionals més (d'entre 29 amb els quals es va contactar) que van suggerir també paraules i expressions. Enteníem com expressions amb problemes de traducció els estrangerismes, les paraules amb traducció incorrecta i les paraules de traducció discutible. S'acceptaren expressions provinents de disciplines properes (medicina general, estadística, salut pública o epidemiologia) que sovint s'empenen en investigació farmacològica.

- 2) Segona fase: Selecció d'aquells termes i expressions obtinguts durant la fase prèvia que tenien una relació més directa amb l'objectiu de l'estudi i que es va considerar que haurien de ser analitzats.
- 3) Tercera fase: Cerca d'equivalències catalanes als textos de referència (diccionaris, bases de dades, enciclopèdies, etc.) i posterior proposta de nous termes en català.
- 4) Quarta fase: Preparació i discussió de les equivalències catalanes entre un grup multidisciplinari d'especialistes sota la coordinació del Centre de Terminologia TERMCAT. Posteriorment aquesta institució va obtenir l'aprovació final dels termes mitjançant el seu Consell Supervisor.
- 5) Cinquena fase: Divulgació de la llista de paraules a través de diferents formats, amb la col·laboració de la Fundació Dr. Antoni Esteve, el Centre de Terminologia TERMCAT i *Annals de Medicina* (revista mèdica de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears).

3 Principals resultats

Dins de la primera fase de l'estudi s'obtingueren 578 termes i expressions, dels quals se'n descartaren 202 (35%) durant la segona fase. Els 376 restants van passar a la fase següent d'anàlisi. Alguns d'ells eren d'ús comú i ja estaven als diccionaris habituals. Altres havien estat normalitzats recentment, mentre que la resta va constituir la proposta final de normalització terminològica. Es van sotmetre 42 termes a una sessió de normalització (1 de juny de 2001) i finalment van ésser aprovats pel Consell Supervisor del TERMCAT (actes núm. 331–332, del 20 i 27 de juny de 2001). Els comentaris i discussions sobre cadascun dels termes es detallen a l'annex.

Els resultats de l'experiència van publicar-se en dos articles. El primer d'ells (Bosch / Navarro / Baños, 2002a) incorpora els 376 termes i expressions seleccionats amb la seva equivalència acceptada o proposada en català per part dels autors. El segon article (Bosch / Navarro / Baños, 2002b) inclou els 42 termes o expressions que van ésser normalitzats i aprovats (veg. taula 1) amb els comentaris addicionals sobre el seu significat i les raons per proposar el terme català finalment acceptat.

<i>Expressions angleses</i>	<i>Termes normalitzats en català</i>
1. adverse drug reaction	reacció adversa del medicament
2. adverse event	esdeveniment advers
3. blind / blindness / blinding / blinded	cec o cegar / ceguetat o ceguesa / cegament / cegat-da
4. controlled clinical trial	assaig clínic comparatiu
5. cross-over design, crossover design	disseny creuat
6. datum / data / data torturing	dada / dades / tortura de dades
7. disease management	gestió de malalties o atenció integral de malalties
8. double-dummy	doble simulació
9. dropout, drop-out, drop out	abandonament
10. drug	fàrmac o medicament
11. effective / effectiveness	eficaç / eficàcia o efectiu / efectivitat
12. ethics committee	comitè d'ètica
13. evidence-based medicine	medicina basada en l'evidència
14. health outcomes research	recerca de resultats en salut
15. informed consent	consentiment informat
16. investigator's brochure	dossier d'informació del fàrmac
17. manuscript	document original, manuscrit, original
18. mask, to / masked / masking	emmascarar / emmascarat / emmascarament
19. mean, average	mitjana aritmètica
20. measure / to measure	mesura / mesurar
21. medical	subs. reconeixement sistemàtic, revisió mèdica; adj. mèdic
22. medical doctor	metge o metgessa
23. meta-analysis	metanàlisi
24. me-too drug	fàrmac d'imitació
25. monitor / monitoring	monitor i monitorar / monitoratge
26. open-label trial	assaig sense cegament
27. outcome / outcome variable	resultat / criteri de valoració
28. over the counter, home medicine	especialitat farmacèutica publicitària
29. primary endpoint, primary end-point	criteri principal de valoració
30. randomis(z)e / randomis(z)ation	aleatoritzar / aleatorització o assignació aleatòria
31. randomised controlled trial, randomized clinical trial, randomised controlled clinical trial	assaig clínic aleatoritzat
32. ratio	ràtio
33. research / R+D (research and development, R&D)	recerca, investigació / recerca i desenvolupament
34. run-in period	període de tempteig
35. sample size	grandària de la mostra
36. screening / to screen	cribratge / cribrar

37. standard operating procedure (SOP)	procediment normalitzat de treball (PNT)
38. subject	participant (voluntari sa, pacient o malalt)
39. test / to test	test / testar o prova / provar
40. tolerance	tolerància
41. washout period, wash-out period	període d'esbandida o període de depuració (farmacològica)
42. withdrawal / withdrawal syndrome	retirada de l'estudi, retirada d'un producte del mercat / síndrome d'abstinença

Taula 1: Expressions i termes catalans de recerca clínica amb medicaments¹

També es va editar un tríptic (*Termes de recerca clínica de medicaments*, 2002) amb part de la llista de termes i expressions sobre recerca clínica de medicaments més emprades i que acostumen a presentar problemes de traducció al català. Els dos primers articles, publicats en dos números de la revista *Annals de Medicina*,² van distribuir-se als més de 19.000 socis de l'Acadèmica de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears. En una de les trameses, també es va incloure un exemplar del tríptic. TERMCAT i la Fundació Dr. Antoni Esteve van emprar també les seves xarxes habituals de divulgació i distribució per donar a conèixer tant el tríptic com els articles. També se'n va fer una presentació a les *8as Jornadas Españolas de Documentación* (Barcelona, febrer de 2003) i al col·loqui "El català, llengua de comunicació científica" organitzat a l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona, juny de 2003).

4 Comentaris i conclusions

Aquest treball podria servir d'exemple per altres projectes de normalització de termes en aquesta o altres disciplines. La col·laboració multidisciplinària entre els diferents professionals involucrats i la contribució d'institucions de l'àmbit universitari, privat o de l'administració pública són claus per a consensuar i divulgar projectes de normalització com aquest. Creiem que així es va aconseguir una més que àmplia difusió del projecte de normalització a estudiants, professionals de la recerca clínica i de la recerca en àrees

1 Vegeu els detalls i comentaris de cada terme a l'annex. La barra (/) separa expressions o termes derivats (seguint el mateix ordre a les dues columnes); les comes separen expressions o termes equivalents (sinònims). subs.: substantiu; adj.: adjectiu.

2 <http://www.acmcb.es/pages/academ/vidaacad/publica/annals/annals_f.htm>.

relacionades com ara la documentació, l'epidemiologia, la salut pública, etc., amb la finalitat de fomentar la utilització el més correcta possible del català en l'àmbit de la recerca de medicaments. La incorporació dels termes i expressions a publicacions i bases de dades, llur inclusió a lèxics i diccionaris i l'ús diari per part dels "usuaris" creiem pot conferir finalment el caràcter pràctic d'aquest procés.

El treball, però, no hauria de quedar-se aquí i podria tenir continuïtat a través d'almenys dues vies complementàries. Per una banda, completant la normalització de termes de la llista inicial, que es podrien afegir als quaranta-dos ja normalitzats. Per altra banda, recopilant en un diccionari català per recerca clínica tots els mots i expressions d'ús habitual juntament amb els normalitzats a través d'aquest o altres projectes.

Com a conclusió final creiem que treballs com aquest poden contribuir a una millor utilització general del català tècnic entre els professionals sanitaris.

Bibliografia

Bosch, Fèlix / Navarro, Fernando A. / Baños, Josep-Eladi (2002a): "Es pot emprar el català en la recerca clínica de medicaments? (1)", *Annals de Medicina* 85, 94–101.

— / — / — (2002b): "Es pot emprar el català en la recerca clínica de medicaments? (i 2)", *Annals de Medicina* 85, 168–172.

Termes de recerca clínica de medicaments (2002) (tríptic), Barcelona: Fundació Dr. Antoni Esteve / Centre de Terminologia TERMCAT.

Agraïments

Els autors volen agrair a tots els professionals i col·laboradors que han participat directament i indirectament en el procés descrit en aquest article. A més, cal fer especial esment a les dues institucions que, entre d'altres, han fet possible que aquest projecte assolís els objectius que s'han descrit anteriorment: la Fundació Dr. Antoni Esteve i el Centre de Terminologia TERMCAT.

Annex

A continuació, i per ordre alfabètic, es comenten els 42 mots o expressions que mereixen alguna explicació addicional. Encara que no sempre ha estat necessari, en alguns casos, a més de justificar la traducció, s'ha preferit revisar també el significat d'aquests mots en el moment de comentar o discutir la grafia més acceptada o proposada. Els punts (●) separen diferents accepcions d'una mateixa entrada.

Adverse drug reaction (ADR): ● reacció adversa del medicament.

D'entrada no hi ha discussió sobre el fet que aquesta expressió fa referència a qualsevol acció desfavorable a l'organisme produïda per un medicament després de la seva administració. Tampoc hi ha problemes per traduir-la com a *reacció adversa del medicament*, però en canvi sí que té interès diferenciar-la de l'expressió *esdeveniment advers*, que es proposa com a traducció de *adverse event*.

Adverse event (AE): ● esdeveniment advers (no event advers).

Hi ha prou termes que fan referència als efectes adversos dels medicaments, no sempre del tot ben emprats i sovint amb molts sinònims. *Adverse event* fa referència a “qualsevol experiència clínica no desitjada que succeeix a un participant d'un assaig clínic relacionada o no amb el fàrmac en estudi”. En castellà no hi pot haver massa discussió perquè es tradueixi com *acontecimiento adverso* (no *evento adverso*), perquè així ho recull la normativa, i en català es proposa emprar l'expressió *esdeveniment advers*.

Blind / blindness / blinding / blinded: ● cec o cegar / ceguetat o ceguesa / cegament / cegat-da.

Respectivament *blind*, *blindness*, *blinding*, *blinded* equivalen als mots catalans *cec* o *cegar*, *ceguetat* (també dita *ceguera* o *ceguesa*), *cegament* i *cegat* o *cegada*. En castellà, i per proximitat també en català, les expressions *estudio ciego*, *cegado* o *estudio a ciegas* no es consideren traduccions massa correctes de l'anglès, perquè l'estudi no pot ser cec (*subs.*). Tampoc seria del tot apropiat parlar d'un estudi “cegat” ni “a cegues” (*adj.*) per les connotacions pejoratives i perquè, per altra banda, semblaria que no hi ha cap tipus de control en el desenvolupament de l'estudi. Per això, ja que el que realment es fa en aquests assaigs clínics és aplicar un “procediment de cegament” per evitar saber el fàrmac administrat, i atès el mot *cegament* fa referència a “fet d'una

manera cega”, se suggereix emprar *cegament* per a definir aquesta característica del procediment aplicat en els assaigs clínics. A més, atenant qui és que desconeix els tractaments de l'estudi, el *cegament* pot ser en un únic, doble o triple sentit:

- *blind study*: assaig o estudi amb cegament;
- *single-blind study*: assaig o estudi amb cegament simple o únic;
- *double-blind study*: assaig o estudi amb cegament doble;
- *triple-blind study*: assaig o estudi amb cegament triple;

Les connotacions pejoratives no serien tan limitants quan s'adjectiva la persona que desconeix el tractament administrat o rebut: es proposa l'ús de l'adjectiu *cegat* i *cegada* quan es parla de participants, investigadors o avaluadors. L'aleatorització o l'avaluació són procediments que també poden ser *cegats* (p.e. estudi amb avaluació *cegada* per tercers). Independentment d'aquesta proposta, és interessant aclarir també les diferències entre *blind*, *mask* i *dummy* tal com s'especifica a l'entrada *mask*.

Controlled clinical trial: • assaig clínic comparatiu (no assaig clínic controlat). El terme *assaig clínic* sols apareix com a tercera accepció d'*assaig* al *Diccionari Enciclopèdic de Medicina* amb l'expressió *assaig clínic controlat*. Cal insistir que en plural són igualment vàlides les formes *assaigs* i *assajos*, i que l'adjectiu i participi és *assajat* (p.e. fàrmac assajat). Independentment que s'utilitzi molt l'expressió “assaig clínic controlat”, es proposa emprar l'adjectiu *comparatiu* en lloc de “controlat”, perquè les accepcions catalanes de *control* no recullen el significat de comparança o referència que té la forma anglesa homògrafa. Igualment *placebo controlled trial* s'hauria de traduir com *assaig comparatiu amb placebo*; habitualment els assaigs clínics comparatius són aleatoritzats (veg. *randomisation*) encara que no sempre és així.

Cross-over design, crossover design: • disseny creuat (no disseny d'encreuament o encreuat).

Aquest terme defineix el concepte d'estudi en què es creuen els tractaments o les intervencions entre els participants i es fa que aquests rebin de forma aleatoritzada tots els medicaments de l'estudi en períodes successius.

Datum / data: • dada / dades (no data / dates); • *data torturing*: tortura de dades.

Es produeix sovint confusió per la proximitat fonètica entre *dates* (forma plural de *data*, *date* / *dates* en anglès o *fecha* / *fechas* en castellà) i *dades*. Un

altre problema de traducció és el del mot anglès *data*; cal recordar que és un mot plural, i llavors es tradueix com a *dades*, mentre que *datum*, que és singular, equival a *dada* en català. En recerca clínica sovint s'empra *data torturing* (propera a l'expressió *data dredging*) definida com la recerca sistemàtica i indiscriminada que s'aplica a un conjunt d'elements per tal d'aconseguir certs resultats que no es poden descobrir a partir de la simple exploració de les dades. Es tracta d'un terme d'argot i que com a tal pertany a un registre col·loquial. Es proposa traduir-lo per l'expressió *tortura de dades*.

Disease management (DM): • gestió de malalties (GM) o atenció integral de malalties (AIM).

Es tracta d'una expressió anglesa polisèmica que pot fer referència al tractament d'una malaltia, a l'actitud diagnòstica i terapèutica del metge per a la seva resolució o, per últim, a l'elaboració de protocols diagnòstics i terapèutics per a la reducció de la despesa sanitària. Darrerament s'utilitza cada cop de forma més freqüent com a mètode d'anàlisi que engloba tot tipus d'intervencions sanitàries i que presenta una estreta relació amb la recerca de resultats en salut (RRS) (*veg. health outcome research*). La gestió de malalties es caracteritza per posar en pràctica programes que analitzen la gestió i els resultats en el context d'una determinada organització sanitària en la pràctica clínica habitual.

Double-dummy: • doble simulació.

Dummy és una paraula polisèmica; en funció del context es pot traduir tant per *emmassacament* com per *simulació* o *placebo*. Cal recordar que també fora del context de recerca *dummy* té altres accepcions (dent postissa, xumet, etc.). En recerca clínica caldria diferenciar les següents situacions:

- Quan fa referència a tècniques o mètodes d'emmassacament (*masking methods*) el mot *dummy* hauria de traduir-se com *simulació*, i s'entén com a tècnica d'emmassacament amb un placebo per mantenir el veritable cegament d'un estudi quan es comparen tractaments que requereixen diferents intervals d'administració o que s'administren en diferents formes farmacèutiques. Un grup rep el fàrmac A més un placebo de B i l'altre grup rep un placebo d'A i el fàrmac B. En aquests casos es parla de *doble simulació* (*double-dummy*) perquè la simulació s'aplica als dos grups de tractament.
- En altres contextos, *dummy* pot significar *placebo*, com a traducció de *dummy medication* (*tractament placebo*).

Finalment cal recordar que sovint es sobreposen les traduccions entre *dummy*, *mask* i *blind* (veg. *mask*).

Dropout, *drop-out*, *drop out*: • abandonament.

Seguint també el costum dels anglosaxons, sovint aquest mot s'aplica en el sentit ampli de *pèrdua* d'un participant després d'haver estat inclòs en l'estudi. Tanmateix es recomana circumscriure l'ús d'*abandonament* a aquelles situacions en què el participant abandona de forma voluntària l'estudi per raons personals (cansament en seguir els controls, revocació del consentiment informat, canvi de domicili, etc.). Caldria doncs evitar la utilització del terme *abandonament* amb el significat de *retirada* de l'estudi a càrrec de l'investigador o altres persones autoritzades, que seria la traducció més idònia del mot anglès *withdrawal*.

Drug: • fàrmac o medicament (generalment no es refereix a droga).

Segons el context es pot traduir com *fàrmac* o *principi actiu*, o bé com *medicament*, *medicina* o *especialitat farmacèutica*. Cal tenir cura especial en la traducció del mot anglès *drug*, perquè no sempre queda clara la diferència entre *fàrmac* i *droga*, pel fet que els anglosaxons utilitzen la mateixa paraula per a ambdós conceptes. Només quan es parla de substàncies que poden causar conductes d'addicció s'hauria de traduir com *droga* (*il·lícit drug*). Fins i tot al *Diccionari Enciclopèdic de Medicina* la definició de *droga* inclou també el concepte de *fàrmac*, fet que s'hauria d'evitar perquè provoca aquesta confusió.

Effective / effectiveness: • eficaç / eficàcia o efectiu / efectivitat (segons el context).

Els mots anglesos *effective / effectiveness* sovint s'utilitzen indiferentment amb el significat de *eficacions / efficacy*. Per facilitar la implantació de la diferència semàntica que es detalla més endavant, es recomana emprar la traducció més idònia segons el significat real. Les traduccions literals de *eficacions / efficacy* són *eficaç / eficàcia*, mentre que les de *effective / effectiveness* són *efectiu / efectivitat*. A més, cal esmentar que des d'un punt de vista farmacològic les paraules *activitat* (*activity*) i *efecte* (*effect*) d'un fàrmac informen respectivament de la seva resposta primordialment com a conseqüència de l'ocupació d'un receptor (activitat o acció farmacològica) i per l'efecte sobre un determinat teixit (efecte farmacològic). Amb altres paraules, l'*efecte* és conseqüència d'una acció. A partir d'aquí el mot *eficàcia* faria principalment referència a *eficàcia terapèutica* d'un medicament en condicions experi-

mentals, és a dir a la mesura de la seva capacitat de produir l'efecte desitjat experimentalment (sovint etiquetada com *eficàcia terapèutica* per diferenciar-la de l'expressió *eficàcia farmacològica*, que faria referència als mots *activitat* i *efecte*); *efectiu* i *efectivitat* són mots referits a l'*eficàcia pràctica* del medicament emprat en condicions habituals d'assistència clínica; finalment, es parla d'*eficiència* com a mesura de l'eficàcia d'un fàrmac en funció de la utilització de més o menys recursos. Aquest darrer mot, igual que *activitat* i *efecte*, no presenta problemes de traducció ni de definició. En canvi, *eficàcia* i *efectivitat* barregen tant traduccions com significats (*p. e. effective dose* serà *dosi eficaç* i no “dosi efectiva”). Per la mateixa justificació la forma *effectively* sovint caldrà traduir-la per *eficaçment*, en lloc d’“efectivament” (*veg. cost-effective / cost-effectiveness*).

Ethics committee: • comitè d'ètica (*no* comitè ètic).

És més correcta l'expressió *comitè d'ètica* (és a dir, comitè que avalua els aspectes ètics dels estudis) que “comitè ètic” (ningú no dubta de l'ètica del comitè). Segons la legislació dels diferents països, i com és el cas de Catalunya, poden coexistir de forma independent els comitès d'ètica assistencial, els comitès d'ètica en recerca amb animals i els comitès d'ètica de recerca clínica. Per al cas específic de la recerca amb medicaments, i derivat de la legislació espanyola, al nostre país s'acorda parlar de “comitès d'ètica de recerca clínica” amb la sigla CERC (*comités éticos de investigación clínica*, CEIC; i als EUA, *Institutional Review Board*, IRB).

Evidence-based medicine (EBM): • medicina basada en l'evidència (MBE).

El Centre de Terminologia TERMCAT va aprovar prèviament a la redacció d'aquest treball la traducció d'aquesta expressió anglesa per *medicina basada en l'evidència*.

Health outcomes research: • recerca de resultats en salut (RRS).

Es tracta d'una estratègia propera a la *gestió de malalties (disease management)* que avalua les conseqüències de les decisions clíniques en la pràctica habitual i que inclou l'anàlisi de tot tipus de recursos sanitaris.

Informed consent: • consentiment informat.

Es proposa l'expressió *consentiment informat* encara que pot semblar no gaire correcta (com també succeeix amb la versió castellana acceptada de *consentimiento informado*). Es tracta de l'obtenció del consentiment i implica infor-

mar al participant de l'assaig clínic i recollir la seva signatura o la del testimoni. El Col·legi Oficial de Metges de Barcelona també acordà emprar el terme *consentiment informat* per referir-se al consentiment del pacient a sotmetre's a determinades intervencions mèdiques. A més aquesta proposta es podria entendre com una forma escurçada de l'expressió “consentiment d'un participant informat”. El *document del consentiment informat* és on es consigna l'assentiment que dóna la persona.

Investigator's brochure: • dossier d'informació del fàrmac (*no* manual de l'investigador).

El que en castellà es coneixia com *información médica básica* ara es denomina *Manual del investigador* a partir de la forma anglesa *investigator's brochure*. Ja que realment no es tracta d'un “manual de l'investigador” (no conté instruccions per a la persona que investiga) sinó d'un document que resumeix tota la informació preclínica i clínica existent sobre un fàrmac en el moment d'iniciar un assaig clínic, es proposa l'alternativa *dossier d'informació del fàrmac* que és més adequada.

Manuscript: • document original; *sin.* manuscrit, original.

Tant la paraula anglesa com el mot català *manuscrit* es refereixen a documents escrits a mà (única acceptió del mot castellà *manuscrito*) i a qualsevol treball encara no imprès d'un autor, àdhuc mecanografiat. De tota manera en ciència generalment s'empra amb el sentit de “document original” que l'autor sotmet a l'editorial per la seva publicació. Cal afegir que per diferenciar-lo dels “originals” com a tipus d'article de les revistes (originals, revisions, carta al director, etc.), es recomana emprar en aquest cas l'expressió *article original*.

Mask, to / masked / masking: • emmascarar / emmascarat / emmascarament. Encara que s'utilitza sovint com a sinònim de *cegament*, es proposa que el mot *emmascarament* faci referència al concepte més ampli que engloba qualsevol tècnica per emmascarar els tractaments d'un estudi. Dins de les tècniques d'emmascarament, podríem parlar de *cegament (blinding)* quan es vol evitar que participant, investigador o avaluador coneguin el tractament assignat a cada grup. En segon lloc, i també com una altra tècnica d'emmascarament, es pot emprar la *simulació (dummy)*, complement necessari per mantenir el cegament entre tractaments que requereixen intervals d'administració no coincidents o bé que s'administren en diferents formes farmacèutiques.

Mean, average: • mitjana aritmètica (*no* mitja o promig); *veg. median*.

L'equivalent dels mots anglesos *mean* o *average*, o dels mots castellans *media* o *promedio*, és el mot català *mitjana*, que habitualment fa referència a la mitjana aritmètica. Per tant, no són correctes els mots “mitja” ni “promig”. En català s'ha normalitzat l'equivalent al verb anglès *to average* (en castellà *promediar*), amb les expressions *mitjanar* o *fer la mitjana* d'unes dades. És important afegir també que els termes de l'anglès i castellà *median* i *mediana* respectivament es tradueixen en català com a *mediana* i que cal, per tant, diferenciar del mot *mitjana*. Seguint el mateix raonament cal emprar l'expressió *desviació mitjana* (*mean deviation*) en lloc de “desviació mitja”.

Measure / to measure: • mesura / mesurar.

La traducció de *measure* és *mesura* com a substantiu (*medida* en castellà) i *mesurar* com a verb (*medir* en castellà). Per influència del castellà se sol cometre l'error d'emprar “medir” com a verb català.

Medical: • *subs.* reconeixement sistemàtic; *sin.* revisió mèdica; • *adj.* mèdic (*no* metge).

El substantiu *medical* equival a la forma abreviada de l'expressió anglesa *medical examination* (*sin. checkup*) que es tradueix al català com a *reconeixement sistemàtic* (*sin. revisió mèdica*) i que es defineix com “exploració indiscriminada d'un subjecte aparentment sa o sense símptomes d'una malaltia precisa”. L'adjectiu *medical* es tradueix pel català *mèdic -a*, encara que sovint es comet l'error d'emprar la paraula “metge”, que és substantiu. Per tant, cal parlar de *departament mèdic*, *visitador mèdic*, *certificat mèdic* i *servei mèdic*.

Medical doctor (MD): • metge o metgessa.

Les traduccions com a “doctor” o “doctora”, emprades en castellà i també en català en un registre popular poden induir a certa confusió si tenim en compte que també són doctors tots els llicenciats (metges o no) que han defensat amb èxit llur tesi doctoral. És per aquest motiu que es recomana emprar els mots *metge* i *metgessa*.

Meta-analysis: • metanàlisi (cal diferenciar de *overview*, *systematic review*).

En català s'ha acordat escriure aquest mot compost sense guionet i amb una sola *a* (com la forma paral·lela castellana: *metanàlisis*). A més, igual que la paraula *anàlisi*, *metanàlisi* és femenina i quan s'empra en singular no acaba amb *s*; per tant serà correcte “una” o “la” metanàlisi, “les” o “unes” meta-

nàlisis, i no podem emprar els articles masculins: *el, un, els, uns*. Pel que fa al significat, és important diferenciar la *metanàlisi* d'altres mots com *overview* (article de revisió) i *systematic review* (revisió sistemàtica).

Me-too drug: • fàrmacs d'imitació (*no* fàrmacs “jo també”).

Es tracta d'una expressió anglesa de l'argot de la recerca de medicaments que, amb clares connotacions pejoratives, defineix aquells fàrmacs que sols presenten petites diferències estructurals d'un altre principi actiu del mateix grup terapèutic, sense que necessàriament n'impliquin una millora. Es proposa la traducció com a *fàrmacs d'imitació* i evitar la de “fàrmacs jo també”. Cal afegir que també hi ha l'expressió “*me-again*” que podria traduir-se com a *fàrmacs d'autoimitació* (terme no normalitzat), per referir-se a la comercialització d'un fàrmac imitació d'un altre, propietat de la mateixa companyia farmacèutica.

Monitor / monitoring: • monitor i monitorar / monitoratge.

Si bé *monitor* (*monitor* en anglès) és un terme polisèmic que pot designar des d'una persona instructora a un aparell, passant per un vaixell o un monitor cardíac, fetal o de Holter, entre d'altres, *monitoratge* (*monitoring*) només té una accepció mèdica: “vigilància i supervisió de l'evolució d'un fenomen que permet seguir el curs i l'estat d'un malalt”. El verb *monitorar* (*to monitor*), enlloc de “monitoritzar”, sols apareix en les obres de referència sota una accepció que implica l'ús de monitors: “controlar el curs i l'estat d'un malalt mitjançant la vigilància i supervisió de l'evolució d'un fenomen a través de monitors”. En conclusió, si actualment en català s'accepten els mots *monitor, monitoratge* i *monitorar*, encara que fins ara cap d'ells faci referència al seu significat aplicat al seguiment de l'assaig clínic, no sembla massa atreviment proposar que *monitor* sigui la persona que fa el *monitoratge* dels assaigs clínics, i que l'acció es denomini *monitorar* els estudis.

Open-label trial: • assaig sense cegament.

Caldria comentar com a terme molt relacionat amb aquesta entrada que en un sentit estricte la traducció de *open trial* és *assaig obert*, és a dir, aquell algunes característiques del qual són modificables (habitualment el nombre de participants, *p. e.* els estudis seqüencials) durant el seu desenvolupament. De tota manera, en castellà –segons la definició del RD 561/93– es considera *ensayo abierto* aquell en què “participants i investigadors coneixen l'assignació dels tractaments”, és a dir, el que en anglès etiqueten com *open-*

label trial o *unmasked trial*. Tanmateix, a vegades els anglesos empenen l'expressió *open trial* amb aquest significat. Si s'accepta l'expressió *assaig obert* per a la primera de les accepcions que s'ha comentat (estudi de característiques modificables), la traducció correcta de *open-label trial* és *assaig sense cegament*. També cal alertar que sovint també s'empra l'expressió “assaig obert” per definir aquell estudi on no hi ha un grup comparatiu, que s'hauria d'anomenar “assaig no comparatiu” i que forçosament sempre és sense emmascarament.

Outcome: • resultat. • *outcome variable*: criteri de valoració.

Variable que permet valorar l'efecte d'una determinada intervenció en el participant d'un estudi. Tal com s'aconsella també en castellà, segons el context d'ús la paraula anglesa *outcome* es pot traduir per altres mots: *desenllaç*, *conseqüència*, *resolució*, *resposta*. En el moment en què es fa servir l'expressió *outcome variable* la traducció correcta és *criteri de valoració* amb un sentit ampli. Si es vol delimitar a *criteri principal de valoració*, correspondria a la traducció del mot anglès *primary endpoint*.

Over the counter (OTC), home medicine: • especialitat farmacèutica publicitària (EFP).

Ateses certes diferències entre les legislacions dels diferent països sobre la regulació dels medicaments, no sempre resulta fàcil la traducció d'aquests termes. Per evitar confusions es recomana la traducció catalana de *over the counter (OTC)* o *home medicine* per *especialitat farmacèutica publicitària (EFP)*.

Primary endpoint, primary end-point: • criteri principal de valoració; *veg. surrogate endpoint*.

El *criteri principal de valoració* és la variable principal que s'ha de tenir en compte en la valoració d'un assaig clínic. Es considera adequat emprar aquest sintagma com a alternativa al manlleu anglès *primary endpoint*, tenint en compte que permet de distingir-lo d'altres variables, com ara el *criteri secundari (secondary endpoint)* o el *criteri indirecte de valoració (surrogate endpoint)*, entre d'altres. El criteri principal de valoració s'inclou dins del concepte més ampli dels *outcome variables* o *criteris de valoració*. Fora de l'àmbit de l'assaig clínic, però, *endpoint* es tradueix com a *objectiu* i sovint és difícil de diferenciar del mot *outcome*.

Randomise, randomisation: • *randomi(s/z)e*: aleatoritzar • *randomi(s/z)ation*: aleatorització o assignació aleatòria.

En els diccionaris catalans es poden trobar els termes *aleatori* (a l'atzar o per l'atzar) —equivalent a l'anglès *random*—, *aleatorització* i *aleatorietat* —*randomi(s/z)ation*— i *aleatòriament*, però no hi consta el mot *aleatoritzar* —*randomis(z)e*. Curiosament, però, sí que es pot trobar en el *Diccionari Enciclopèdic de Medicina* l'anglicisme “randomització” (sense que s'acceptin “random”, ni “randomitzar”), que pot aplicar-se tant al camp dels aliments i amb distint significat del que té en estadística o en recerca, o bé als assaigs clínics amb el mateix significat que el mot *aleatorietat*. De tota manera, en el camp de la recerca clínica es proposa, perquè és més coherent, acceptar el substantiu *aleatorització* (sin. *assignació aleatòria*) en lloc de l'anglicisme “randomització”, i emprar el verb *aleatoritzar*. Com a traducció de l'adjectiu anglès *randomi(s/z)ed* es recomana emprar el mot *aleatoritzat* (veg. *randomised clinical trial*). La situació en llengua castellana és molt similar, amb la diferència que no s'ha acceptat cap dels anglicismes.

Randomised controlled trial (RCT), randomised clinical trial, randomised controlled clinical trial: • assaig clínic aleatoritzat.

En anglès s'empren indistintament les expressions *randomised controlled trial* (RCT), *randomised clinical trial* i *randomized controlled clinical trial* per definir l'assaig clínic patró, és a dir el que és “comparatiu i aleatoritzat”. Per definició, es tracta de l'assaig clínic on l'assignació de tractaments o condicions experimentals es realitza de forma aleatòria. En donar-se aleatorització de l'assignació, implica l'existència d'un grup comparatiu (més d'una condició experimental), pel que pot obviar-se el mot *comparatiu* i parlar únicament d'*assaig clínic aleatoritzat*.

Ratio: • ràtio.

Ràtio és una paraula de significat ampli, en el sentit que suposa una relació, raó o quocient entre dos valors qualsevol. El mot *ràtio* engloba altres termes més específics com *proporció* (*proportion*), que implica un quocient entre una part i un total i que habitualment es dona en tant per u o en tant per cent, i també inclou altres tipus de *ràtios*, com ara les *taxes* o *índexs* (*rates*), considerats com a quocient on es barregen diferents conceptes (p. e. freqüències de malalties en funció del temps o freqüència de reaccions adverses per persona).

Research: • recerca, investigació • R+D (*research and development*, R&D) recerca i desenvolupament (*no* investigació i desenvolupament).

Tot i que *investigació* i *recerca* són mots sinònims d'ús comú, és preferible traduir *research and development* per la forma normalitzada *recerca i desenvolupament* (R+D).

Run-in period: • període de tempteig (*no* període de preinclusió).

Es prefereix emprar la traducció de *run-in* com a *tempteig* més que “rodatge” o “preinclusió”. A més, aquest darrer terme podria induir a pensar que el participant no s'ha inclòs a l'assaig clínic. Sovint es tracta d'una prealeatorització, encara que no sempre ha de ser així. La finalitat del *període de tempteig* és establir la situació clínica dels pacients o valorar el compliment del tractament, entre d'altres aspectes. Pot ser que durant aquest període els participants rebin tractament actiu o no; en aquest darrer cas es tractaria d'un *període de tempteig amb placebo* (*placebo run-in period*).

Sample size: • grandària de la mostra (*no* tamany o mida de la mostra).

El nombre de participants en un estudi es denomina *grandària de la mostra*, perquè “tamany” no és un mot català i “mida de la mostra” li donaria un caràcter lineal allunyat del seu significat.

Screening / to screen: • cribratge / cribrar.

Cal tenir en compte que l'anglicisme *screening* s'ha de substituir pel mot català *cribratge* (que s'escriu amb dues *r*), equivalent al mot castellà *cribado*. *Cribratge* es defineix com a “recerca sistemàtica indiscriminada que s'aplica a un conjunt d'elements per tal de descobrir-hi els que es troben afectats d'alguna particularitat”. Es parla de *cribratge farmacològic* (*drug screening*) quan “a determinats principis actius en fases d'estudi inicials s'apliquen una o diverses proves biològiques per a valorar els seus efectes”. En investigació clínica també es podria parlar de *fase* o *període de cribratge* quan se cerquen participants per a un assaig clínic. Com sigui que no es disposava d'un verb per a definir aquesta acció (com *to screen* en anglès o *cribar* en castellà) hom proposa el mot català *cribrar*.

Standard operating procedure (SOP): • procediment normalitzat de treball, PNT (*en masculí*).

Cal recordar que l'abreviatura *PNT* fa referència a *procediment normalitzat de treball* i, ja que el mot *procediment* és masculí, cal dir *el* o *els* PNT, en lloc de

L'expressió força habitual de “les” PNT (potser per què la lletra P és femenina). A més, les sigles, tret algunes excepcions, no se solen pluralitzar i per tant no s'ha d'escriure “PNT's” ni “PNTs”.

Subject: • participant (*segons el context pot emprar-se voluntari sa, pacient o malalt, essent formes menys adequades subjecte i individu*).

En tractar-se d'una paraula polisèmica, és millor emprar el terme més adequat segons el context, encara que *participant* –referit al voluntari sa o al malalt– serà el mot que més sovint s'ajusta a la traducció de *subject*. A més, cal tenir en compte que tant “subjecte” com “individu” presenten connotacions pejoratives, per la qual cosa es recomana no utilitzar-les en recerca clínica. Si en lloc de *persona*, *participant* o *cas* es vol emprar una traducció més acurada, en funció del tipus d'estudi es pot parlar de *voluntari sa*, *pacient o malalt*.

Test / to test: • test / testar o prova / provar.

El substantiu *test* (pl. *tests*) és un terme normatiu català reconegut amb el significat de ‘prova (proves estadístiques), reacció o assaig’. De forma estricta, però, *test* i *prova* no són sinònims, perquè *test* implica sempre un conjunt de proves, mentre que *prova* es refereix a l'avaluació d'un únic paràmetre. La forma verbal, però, queda més oberta a la discussió. El Consell Supervisor del TERMCAT va aprovar el verb *testar* adduint una acceptió específica en el llenguatge farmacològic, concretament, aquella que fa referència al fet de sotmetre un producte a un test a fi de comprovar l'absència o la presència de determinats trets (*p. e.* determinar diferents paràmetres com ara la textura, l'estabilitat o l'absorció d'un producte). Ara bé, si no és en aquest sentit, recomana utilitzar verbs com *provar*, *comprovar*, *analitzar* o *examinar*. Tanmateix, aquests matisos podrien merèixer com a mínim una nova reflexió, tenint en compte que la definició farmacològica de *testar* com “sotmetre un producte a un conjunt de paràmetres binaris per tal de comprovar-hi l'absència o presència de determinades propietats” podria substituir-se pel terme *cribratge farmacològic* (*drug screening*), la qual cosa permetria prescindir de l'anglicisme “testar”.

Tolerance: • tolerància.

Es recomana diferenciar *tolerability* de *tolerance*, cosa que no sempre és clara ni en els documents anglesos. Sovint s'empra *tolerance* amb dos significats molt diferents que convindria separar: *tolerància* i *tolerabilitat*. En un sentit

estricte, *tolerància* fa referència a la ‘disminució de l’efecte d’una dosi del fàrmac com a conseqüència de la seva administració repetida’ o a la ‘facultat d’habituar-se a l’ús continuat o creixent d’una substància’. En canvi, cal emprar *tolerabilitat* per denominar la ‘capacitat del fàrmac de no induir manifestacions de toxicitat a l’organisme’. En castellà s’ha adoptat ja aquesta diferenciació, que no està prou clara en el cas del català. Malauradament, però, la confusió apareix quan s’incorporen els dos significats com a diferents acepcions de la mateixa paraula *tolerància*. Per tant, ja que el que sovint s’avalua mitjançant els assaigs clínics és la *tolerabilitat* de nous fàrmacs, des del punt de vista de la recerca clínica estaria justificada la necessitat de diferenciar aquests dos mots.

Washout period, wash-out period: • període d’esbandida o període de depuració (farmacològica).

Es defineix com el període de temps d’un assaig clínic en què no s’administra tractament actiu, amb la finalitat d’evitar la influència de tractaments previs. Es considera més adequat parlar de *període d’esbandida o de depuració* que de “període de rentat” i “període de blanqueig” atès que aquestes darreres formes no reflecteixen el significat de la paraula anglesa d’origen *washout* (terme pendent de normalitzar).

Withdrawal: • retirada de l’estudi • retirada d’un producte del mercat • *withdrawal syndrome*: síndrome d’abstinència.

Es proposa evitar l’ús de la primera de les acepcions com a sinònim del terme *abandonament* (veg. *dropout*). Seria doncs recomanable traduir sempre *withdrawal* com a “retirada de l’estudi”, perquè fa referència a la ‘separació del participant d’un estudi clínic abans que aquest finalitzi, per a evitar situacions de risc o per altres raons que ho aconsellin (reaccions adverses, insuficiència del tractament, violament o incompliment del protocol o bé per falta de seguiment de la intervenció)’. La segona acepció de *withdrawal* en recerca clínica fa referència a la ‘retirada d’un producte farmacèutic del circuit de comercialització’. Emprat en l’expressió *withdrawal syndrome* es refereix al conjunt de signes i símptomes que apareixen després de suprimir sobtadament l’administració d’un fàrmac, i la seva traducció correcta és *síndrome d’abstinència*, on cal recordar a més que *síndrome* és un mot femení.

**Salvador Climent · Joaquim Moré · Antoni Oliver ·
Míriam Salvatierra · Imma Sànchez · Mercè Vázquez
(Barcelona)**

Tecnologies de la traducció per a la gestió de la doble oferta docent en català i castellà a la UOC

Introducció

La Universitat Oberta de Catalunya (UOC)* és una universitat plenament virtual que actualment, deu anys després de ser fundada, l'any 1994, ofereix un total de 17 titulacions homologades en català. L'any 2000 la UOC va començar a fer docència universitària també en castellà, amb la inauguració del campus iberoamericà, el qual aplega actualment uns cinc mil estudiants distribuïts en 14 titulacions i unes 400 aules i assignatures.

En un gran nombre de casos, les aules i les assignatures del campus iberoamericà tenen una correspondència directa amb les seves homòlogues del campus principal (el campus en català), és a dir, s'hi imparteixen els mateixos continguts estructurats de la mateixa manera, la planificació del curs i la gestió del temps és equiparable i les pràctiques, les proves i els exàmens són idèntics. En conseqüència, en moltes assignatures, una part important del conjunt de documentació que s'utilitza a l'aula d'un dels campus és bàsicament una traducció del que s'utilitza a la seva aula homòloga, en l'altre campus.

Concretament, per a cada quadrimestre cada aula virtual incorpora els documents següents: un pla docent,¹ de tres a sis guies d'estudi,² de tres a sis documents d'enunciat i plantejament de proves d'avaluació contínua (PAC),³ tres models d'enunciat d'examen i tres models de prova de valida-

* Aquest treball ha estat finançat en part pel projecte A MEDIDA (Programa PROFIT, FIT 350201-2004-6)

- 1 Pla docent: document que defineix l'assignatura i el procediment docent que s'emprarà per a la seva impartició – continguts, objectius, metodologia, recursos que s'utilitzaran, forma d'avaluació, dates clau, etc.
- 2 Guia d'estudi: document que recull les pautes de treball de cada una de les proves d'avaluació contínua – objectius, continguts, conceptes més importants, etc. Hi ha una guia d'estudi per a cada prova d'avaluació contínua.
- 3 PAC: prova d'avaluació contínua, que és avaluable; en molts casos superar les PAC exigeix de fer exàmens.

ció,⁴ amb la qual cosa cada assignatura pot arribar a tenir un total de 19 documents vinculats.

Des de l'obertura del campus iberoamericà fins a l'actualitat les necessitats de traducció de documentació de les aules han anat creixent. Per aquest motiu, l'any 2000 el servei lingüístic de la Universitat va decidir de fer servir el sistema de traducció automatitzada (TA), que la Universitat ja tenia instal·lat des de l'any 1997, per als documents de l'aula que havien de ser traduïts. Per a fer-ho, es van aplicar els mateixos processos de correcció i de traducció que es feien servir per a altres documents docents acadèmics i administratius amb l'objectiu d'augmentar la productivitat del servei substituint la feina de traduir manualment per la de posteditar (revisar) –menys costosa en temps– l'esborrany que resulta d'una traducció automatitzada.

El sistema de traducció automatitzada que es va adoptar fou *Compendium* (vegeu *Compendium*, 2004), ja que avaluacions prèvies fetes del sistema i l'experiència en la traducció de materials didàctics ja havien determinat que era el que obtenia millors resultats en el parell de llengües català–castellà (en ambdós sentits de la traducció).

Ara bé, aquesta incorporació del sistema de TA no va solucionar el problema, atès que les necessitats de traducció van continuar creixent amb el temps de manera exponencial. Així mateix, l'explotació del sistema de TA presenta diverses mancances, essent les principals les següents: (a) el sistema de TA és de propòsit general i, per tant, no està adaptat a les especificitats lingüístiques i temàtiques dels documents que s'han de traduir; (b) malgrat que molts dels documents del conjunt total són similars i que cada document és molt similar al seu anàleg que s'utilitzarà en la mateixa aula i assignatura en el quadrimestre següent, el sistema de TA, òbviament, repeteix els mateixos errors cada cop que tradueix. Això fa que s'hagi hagut de mantenir i incrementar progressivament l'esforç en la correcció de documentació, un treball de Sísif, ja que la correcció es fa en molts casos sobre els mateixos errors.

Per aquestes raons, la UOC ha posat en marxa a mitjan 2004 un programa de treball, *Traducció Automatitzada a Campus Virtual* (TAaCV), destinat a integrar sistemes de correcció automatitzats i tècniques de traducció automatitzada i de traducció assistida per al català i el castellà primerament

4 Prova de validació: prova final que en moltes assignatures substitueix l'examen per a aquells estudiants que han presentat i aprovat les PAC.

a les aules virtuals i, més endavant, a la totalitat del Campus Virtual i també en múltiples processos interns de treball de la Universitat.

Cal situar com a antecedent d'aquest programa de treball el projecte *Interlingua* (vegeu *Interlingua*, 2004), en què el mateix equip que actualment treballa en el projecte *TAAcV* que aquí presentem va abordar la problemàtica de la traducció automatitzada no supervisada de missatges de correu electrònic dins el campus de la UOC.

En aquest article farem, en primer lloc, una petita revisió de la problemàtica i les experiències d'aplicació de les tecnologies lingüístiques a la gestió del bilingüisme en organismes i entitats en els territoris de parla catalana (apartat 1), seguidament presentarem el disseny del projecte *TAAcV* (apartat 2) i, finalment, comentarem el treball que hem portat a terme durant el primer any de durada del projecte (apartat 3).

1 Experiències i problemàtica d'aplicació massiva de tecnologies de la traducció en entorns corporatius

En aquest apartat presentarem les experiències de traducció automatitzada en els territoris de parla catalana i veurem com les tecnologies del llenguatge han contribuït en la tasca de normalització lingüística del català. La tasca de normalització comporta un nivell d'exigència de qualitat en les traduccions que, en el cas concret de la traducció automatitzada, depèn molt de la qualitat dels documents originals i d'un treball intens de revisió de les traduccions. Així mateix, exposarem la problemàtica d'aquesta exigència.

1.1 Experiències de traducció automatitzada en entorns corporatius

La situació sociolingüística de la llengua catalana ha contribuït bastant a l'aplicació de tecnologies de la traducció als Països Catalans. La promoció d'aquestes tecnologies està molt relacionada amb la Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística, que va substituir la Llei 7/1983, de 18 d'abril, de normalització lingüística a Catalunya. La llei de política lingüística estableix dues obligacions a les institucions i empreses públiques: D'una banda, han d'emprendre mesures perquè el català tingui una posició d'igualtat respecte al castellà en els mitjans de comunicació, la informàtica, la publicitat, el món laboral o empresarial, el sistema educatiu, etc. De l'altra, han de garantir el dret constitucional de tot ciutadà a ser atès tant en català com en castellà i a usar tots dos idiomes.

El compromís de preservar el dret de tot ciutadà a usar el català i a ser informat i atès en català o castellà ha fet que les institucions públiques tinguin un volum important de documentació oficial que tradueixen en les dues llengües. Per exemple, el Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya (DOGC) i el Butlletí Oficial de l'Estat (BOE) es publiquen diàriament en català i castellà. Això ha provocat que les institucions esdevinguin usuàries dels sistemes de traducció automatitzada. L'any 1999 la Generalitat, des del Comissionat per a la Societat de la Informació, per mitjà del pla estratègic *Catalunya en Xarxa*, acorda un conveni amb Incyta,⁵ empresa formada per integrants de l'equip que a Barcelona desenvolupà el mòdul espanyol del sistema METAL de Siemens i que, gràcies a un conveni amb la Generalitat i la Universitat Autònoma de Barcelona, desenvolupà les direccions català–castellà.⁶ Segons el conveni de l'any 1999, el Comissionat adquireix els traductors automàtics desenvolupats per als parells de llengües català–castellà i català–anglès per a ús intern, i també la traducció automatitzada (amb revisió posterior de correctors humans) del BOE al català.

La llei de política lingüística, concretament en l'article 29, que fa referència a les indústries de la llengua i la informàtica, també estableix que les institucions públiques han de promoure i difondre els sistemes de traducció automatitzada que inclouen el català.⁷ Per això, la Direcció General de Política Lingüística (DGPL) va donar suport a la iniciativa del Consell dels Il·lustres Col·legis d'Advocats de Catalunya (CICAC) de portar a terme l'any 2001 una prova pilot,⁸ que va consistir a posar a disposició dels advocats, de forma gratuïta, els serveis de traducció automatitzada de l'empresa Sail Labs, la qual va adquirir els sistemes d'Incyta.

Fora del Principat, les tecnologies de la traducció també han estat promogudes per l'Administració. L'any 2000 la DGPL va cedir al Govern Balear una llicència del traductor automàtic català–castellà d'Incyta. I, per la seva banda, la Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana ha desenvolupat el sistema Salt (traductor del castellà–valencià) i ha finançat

5 La descripció del conveni està disponible a: <http://www10.gencat.net/dursi/generados/catala/departament/recurs/doc/3_que_hem_fet.pdf> (pàg. 31).

6 Amb la notació Llengua1–Llengua2 indiquem que el sistema tradueix en les dues direccions.

7 Vegeu <<http://www6.gencat.net/llengcat/legis/cat llei.htm>> (versió per a imprimir), <<http://www.gencat.net/lleicat/cindex.htm>> (versió web).

8 La presentació d'aquesta iniciativa en la III Jornada sobre Llenguatge Jurídic i Administratiu Universitari, que tingués lloc el 4 de juliol del 2002 a Tarragona, està disponible a <http://www.ub.es/slc/cilaj/pagines/jornades/cicac_03.ppt>.

l'empresa Autotrad en la construcció del programa Ara,⁹ que és un traductor castellà–català.

Ara bé, en l'empresa privada no hi ha un interès per l'ús de sistemes de traducció automatitzada equiparable al de les institucions, encara que hi ha experiències molt importants com la publicació de la versió catalana del diari *El Periódico*, feta amb traducció automatitzada a partir de l'edició revisada i corregida en castellà. Les empreses situades en els territoris de parla catalana no solen considerar les despeses de traducció com a necessàries, donat que la immensa majoria de catalans són bilingües i que el seu principal mercat és a l'Estat espanyol. Moltes d'aquestes empreses han pres la decisió estratègica d'usar el castellà com la seva llengua corporativa. Una mostra d'això és l'estudi de la WICCAC (Webmasters Independents en Català, de Cultura i Àmbits Cívics) sobre l'ús del català a Internet fet durant els mesos de juny i juliol del 2004 (vegeu WICCAC, 2004). La majoria dels webs corporatius de més de 400 empreses que operen o són radicats en territori de parla catalana estan en castellà i, si estan traduïts, ho estan en anglès. En canvi, en els webs vinculats a l'Administració pública o semipública la situació és "força correcta" a Catalunya i millorable a les Balears. La impressió més negativa la fa la Comunitat Valenciana.

Amb tot, la internacionalització de l'economia sembla que podria ser un estímul per a activar la traducció automatitzada de la documentació, pàgines web corporatives, etc. a altres idiomes (anglès, francès, etc.), però en aquest marc tampoc no té gaire aplicació la TA, ja que els empresaris, malgrat tenir molt bones referències de la qualitat dels traductors català–castellà, no tenen encara gaire confiança en els traductors automàtics la llengua de destinació dels quals no és el català o el castellà (anglès, alemany, etc.). Per una altra banda, les empreses de serveis de traducció situades als Països Catalans (Incyta, AutomaticTrans) s'han concentrat sobretot en la traducció català–castellà. Només Incyta, que s'ha convertit en representant de l'empresa internacional Compendium, la qual va adquirir els motors de la desapareguda Sail Labs, pot oferir un servei de traducció o vendre motors en altres parells de llengües.

En aquest sentit, l'Administració és la que aposta clarament per explotar la traducció automatitzada al servei de l'empresa. L'any 2001 va entrar en funcionament el servidor de traduccions automatitzades de la Generalitat de Catalunya, disponible per mitjà de la seva intranet. Amb aquest servei es pot enviar per correu electrònic el text que s'ha de traduir i es rep un

9 <<http://www.ara-autotrad.com/>>.

esborrany de la traducció en català o castellà. Aquest servei també s'ha encarregat de la traducció al català, al castellà i a l'anglès de webs corporatius. En el cas de les traduccions en català-anglès, es vol obtenir en temps real una traducció de les pàgines en anglès visitades i afavorir les consultes dels continguts en català a la xarxa per persones d'arreu del món.

El servei de lliurament de traduccions és la manera que han trobat els propietaris de motors de traducció automatitzada com Incyta o AutomaticTrans per a treure'n un rendiment econòmic i per a activar el sector de les empreses de traducció i consultoria lingüística. Per exemple, AutomaticTrans té com a clients l'Agència EFE —la qual utilitza el motor de traducció per a generar la versió catalana dels seus butlletins—, l'entitat bancària Caixa de Catalunya o l'Agència Europa Press, entre altres. Ara bé, hi ha una oferta important d'obtenció de traduccions de manera gratuïta: hi ha la possibilitat de baixar d'Internet el traductor Salt i també és possible obtenir traduccions gratuïtes per mitjà del sistema InterNostrum. InterNostrum és un sistema de traducció automatitzada elaborat per la Universitat d'Alacant per encàrrec d'una institució privada, la Caja de Ahorros del Mediterráneo (CAM). InterNostrum funciona com un servidor gratuït d'Internet per als empleats de la CAM, per als de la Universitat d'Alacant i per al públic en general. No és un servei gratuït i obert de l'estil que hom troba en portals d'empreses internacionals de traducció com Systran. Permet obtenir la traducció de grans volums, tot i que, de moment, aquest servei és restringit als empleats de la CAM, als membres de la Universitat d'Alacant i als avaluadors externs del sistema. L'objectiu, però, és convertir el motor en un programari de codi obert, amb la subvenció del Ministeri d'Indústria, Turisme i Comerç de l'Estat espanyol per mitjà del programa PROFIT.

Els creadors i propietaris dels motors també venen el motor i les llicències d'explotació econòmica a les institucions no governamentals i empreses que decideixen gestionar les seves traduccions, perquè els surt més a compte econòmicament que mantenir una relació comercial proveïdor-client. Esmentarem algunes de les experiències més destacables, com ara la de *El Periódico*, que fa servir el traductor d'AutomaticTrans, i la dels serveis lingüístics de la Universitat Autònoma de Barcelona, la Universitat de Girona, la Universitat Oberta de Catalunya i la Universitat Politècnica de Catalunya amb l'adquisició del sistema InfoStore de l'empresa Compendium, que duu integrat un paquet de memòries de traducció (MT).

Malgrat que en altres països les experiències en l'autogestió de les traduccions amb tecnologies de la llengua són nombroses (vegeu Sprung,

2000), als Països Catalans l'autogestió de traduccions fent servir alhora la combinació de diverses de tecnologies de suport a la llengua (TA + MT + lèxics automatitzats) és una experiència molt recent i, en el cas d'algunes universitats com la UOC, encara està en fase experimental.

1.2 Problemàtica en l'aplicació de la traducció automatitzada

Tothom és conscient que fent servir traducció automatitzada és difícil arribar a un nivell òptim de qualitat. Generalment, qualsevol empresa, institució, etc. que tradueix de manera automatitzada la seva documentació ha d'assumir una despesa en la correcció del text traduït. La qüestió fonamental és saber si, malgrat els costos de correcció del text, l'aplicació de la traducció automatitzada surt més a compte econòmicament que pagar un traductor o un equip de traductors humans perquè facin la traducció manualment.

L'experiència ha demostrat que els costos de correcció disminueixen quan els continguts dels textos que s'han de traduir estan expressats amb el que anomenem *llenguatge controlat*. Un llenguatge controlat és un subconjunt d'un llenguatge natural les gramàtiques i els lèxics dels quals s'han restringit per a reduir o eliminar l'ambigüïtat i la complexitat. El paradigma d'aquest tipus de sistemes és Taum-Meteo (Thouin, 1982), dedicat a la traducció de l'anglès al francès de butlletins meteorològics a Montréal des de l'any 1976.

Els llenguatges controlats no sorgeixen amb les aplicacions de la traducció automatitzada. De fet, responen a la necessitat de les empreses i institucions de ser clars en la documentació que han de difondre als clients, als visitants virtuals, etc. Per exemple, l'European Association of Aerospace Industries va decidir escriure la seva documentació en l'anomenat *Simplified English*.¹⁰ En aquest llenguatge controlat el lèxic es redueix a les paraules més freqüents, que són les més conegudes pels emissors no nadius. A més, dels possibles sentits d'una paraula se selecciona el "sentit primer". Pel que fa a la sintaxi, la longitud de les frases es redueix, les estructures són simples, les oracions passives no són freqüents i s'evita tant com es pot l'ús de pronoms.

La comprensibilitat i claredat de les traduccions de textos controlats amb un llenguatge simplificat són altes. Això repercuteix en els costos de correcció de les traduccions. Per això, l'escriptura de documents amb un

10 Per a l'espanyol també hi ha hagut algunes iniciatives (vegeu Cascales / Sutcliffe, 2003: 35).

llenguatge simplificat ha estat una mesura adoptada per empreses, corporacions, etc. que utilitzen sistemes de traducció automatitzada.¹¹ L'ús de llenguatges simplificats i altres mesures de control de l'*input* comporta sovint que el sistema de traducció automatitzada s'especialitzi en una tasca, com és el cas del Taum-Méteo.

En aquest context, la situació de la traducció automatitzada als Països Catalans és prou "especial". Com hem vist, la traducció automatitzada s'aplica principalment en tres àmbits, que són l'administració, els mitjans de comunicació i les institucions acadèmiques. En aquests àmbits és difícil "controlar" el llenguatge dels textos originals, i els sistemes usats no són sistemes especialitzats. Per exemple, el sistema de *El Periódico* no és especialitzat, ben al contrari. Ha de traduir al català notícies d'economia, l'horòscop, ressenyes de llibres, necrològiques o crítiques teatrals. Ara bé, el nivell d'exigència és molt alt: l'error de traduir el nom d'una ministre de la primera legislatura del govern de José Maria Aznar, que es deia Isabel Tocino, com a *Isabel Cansalada* va tenir tanta repercussió pública que, en cas que s'haguessin comès més errors com aquest, la imatge del diari hauria pogut quedar compromesa.

Així mateix, en una aplicació només factible amb un sistema de traducció automatitzada com és la traducció de missatges de correu electrònic dels estudiants i docents de la UOC, el llenguatge dels comunicants és qualsevol cosa menys controlat. El temor de l'equip encarregat d'aquest projecte (projecte *Interlingua*) fou que els errors de traducció produïts per un mal *input* poguessin provocar la incomunicació entre l'emissor i el receptor. Per aquest motiu, van construir mòduls de preedició automatitzada per a evitar-ho.

Quant a l'administració i als organismes legislatius i judicials, malgrat poder-se estudiar si la documentació que generen es pot expressar en *català simplificat*, ens sembla que tal proposta no tindria gaire èxit. Creiem que en una situació com l'actual, en la qual el català no està encara del tot normalitzat, la iniciativa es podria prendre de manera que l'administració i els organismes judicials contribueixen a l'empobriment de la llengua. En realitat, els serveis lingüístics de les institucions governamentals i acadèmiques han assumit la responsabilitat de donar exemple en la tasca de norma-

11 Per a conèixer algunes experiències, consulteu les actes de la conferència conjunta de la European Association of Machine Translation (EAMT) i la Controlled Language Association Workshop (CLAW) que tingué lloc a Dublín l'any 2003 (<<http://www.eamt.org/eamt-claw03/>>).

lització i, per això, treballen perquè les publicacions de la institució o de la universitat siguin models de correcció i riquesa expressiva del català. Ara bé, el paper de donar exemple no es limita a l'ús del català, sinó també a la qualitat de les traduccions al castellà, donada la pressió d'uns prejudicis existents dins i fora dels Països Catalans, nodrits en gran part per interessos polítics, com ara que el nivell de castellà dels catalanoparlants és molt pobre i que la política educativa en matèria lingüística no és correcta perquè els ciutadans no tenen una bona competència en cap de les dues llengües.

Sigui perquè el català no és encara una llengua normalitzada o perquè són inevitables les interferències lingüístiques entre el català i el castellà (barbarismes, calcs sintàctics i lèxics d'una llengua o de l'altra), el nivell de llengua dels textos originals en català que passen pel traductor automàtic no és prou bo. Això té sovint conseqüències greus en la traducció automatitzada. Per exemple, si un alumne que escriu un correu electrònic no accentua la paraula *bé* en la frase *espero que aquest email arribi bé*, el traductor traduirà *espero que este mail te llegue cordero*. Segons un estudi realitzat durant el projecte *Interlingua* (Climent *et al.*, 2003), les mancances en la competència lingüística dels estudiants en català provoquen el 48,1% dels errors de traducció del sistema. Lamentablement, les mancances en la competència lingüística no es presenten solament en els estudiants, sinó també en els docents i, en general, en els membres d'una generació que no va ser escolaritzada en català.

El fet paradoxal és que el llenguatge emprat per les institucions que assumeixen ser models de normalització no està normalitzat. Per exemple, en la III Jornada sobre Llenguatge Jurídic i Administratiu Universitari,¹² que tingué lloc a la Universitat Rovira i Virgili l'any 2002, es van explicar mancances en els textos de les administracions locals i les administracions de justícia que s'han de publicar en el DOGC, i també es va expressar la necessitat de normalitzar el llenguatge jurídic per a evitar la barreja de nivells d'expressió, els graus de formalitat, la manca de criteris terminològics, etc. que es manifesten en els textos que s'han de publicar.

Quan les institucions administratives i acadèmiques recorren a la traducció automatitzada, aquesta es converteix en una eina que ha de contribuir a la normalització del llenguatge jurídic, científic, tècnic, etc. Per tant, és fonamental que els organismes oficials vinculats a la normalització lin-

12 En el web <<http://www.ub.es/slc/jcilaj.pdf>> es poden trobar les actes d'aquestes jornades.

güística com el Termcat, un organisme finançat per la Generalitat que s'ocupa d'establir l'equivalent en català d'un terme científic, tècnic, etc. i que també té un servei de consultes terminològiques, alliberin els seus recursos lingüístics perquè puguin ser explotats directament pels traductors automàtics.

Ara bé, més que el problema de l'explotació dels recursos, la contribució de la traducció automatitzada a la normalització té com a principal obstacle la manca d'implicació personal dels autors dels documents originals en aquesta tasca. En moltes ocasions, l'especialista farceix els seus escrits amb els termes d'ús més comú (sovint en la forma anglesa o castellana) malgrat no ser acceptats pel Termcat. Un sistema que només tradueix els termes acceptats pel Termcat comporta una inversió important per part dels serveis lingüístics de les universitats i de les entitats jurídiques, governamentals, etc. en tasques de correcció. Si la correcció no es fa, els termes no acceptats es deixen sense traduir i, malgrat que molts d'ells són entesos pels lectors de la traducció perquè també els usen, és indubtable que el resultat no fomenta la tasca de normalització. Un altre obstacle important és l'excessiva confiança de l'autor en el seu nivell de competència, tant en català com en castellà. Com que el mateix autor coneix les dues llengües, sovint fa ell mateix la correcció de la traducció automatitzada. Per desgràcia, si l'autor no sap que en l'ús de la llengua de destinació hi afloren moltes incorreccions fruit de les interferències amb la llengua d'origen, l'autocorrecció no és cap garantia de la qualitat lingüística del text traduït.

Amb tot, també s'ha de reconèixer que la bona fama que tenen els traductors automàtics català–castellà quant a la seva qualitat és paradoxalment un inconvenient. Sovint l'autor d'un document cau en la temptació d'enviar a publicar la traducció automatitzada sense haver-la revisat ni ell ni cap especialista.

2 Plantejament del projecte de traducció automatitzada

En els serveis de traducció estructurats entorn d'un motor de traducció automatitzada, com els que ofereixen empreses com ara Incyta o AutomaticTrans, un grup de lingüistes i traductors experts revisen la qualitat en les traduccions de webs corporatius, fullets publicitaris, etc. La relació comercial entre el client i el servei és de dependència i no és prou flexible quan la generació de traduccions és massiva. L'empresa o la institució client d'aquests serveis no poden crear bases de dades terminològiques pròpies ni afegir nous termes si no paga al servei perquè li ho faci.

En canvi, a la UOC, com que és decisiva la generació massiva de material didàctic en dues llengües, l'única opció que hi ha és comprar el motor de traducció i integrar-lo en el flux de producció de publicacions de la Universitat i en el flux de funcionament del Campus. Així, la UOC ha d'autogestionar les traduccions de manera semblant a com ho fa una empresa multinacional, com EPSON.

Això significa que la UOC, com qualsevol entitat que integra la traducció en el seu flux productiu, ha de gestionar la creació d'MT i bases de dades terminològiques (BDT), ha d'establir uns procediments de revisió i ampliació de les MT i les BDT, i també ha d'impulsar l'automatització de les tasques de postedició (correctors gramaticals i ortogràfics, detectors d'incoherències terminològiques i estilístiques) amb la finalitat d'augmentar la producció. En aquest sentit, el fons de documentació pròpia en format electrònic és fonamental per a fer buidatges i crear MT i BDT. Així, d'aquest fons es poden extreure models d'ús de la llengua que poden ser útils per a la creació d'eines de postedició.

Així mateix, s'han d'establir procediments de gestió de projectes (traducció de grans volums) i de coordinació entre el conjunt de traductors que intervenen en un projecte. I, una cosa molt important, tots els autors dels materials han de seguir escrupolosament els procediments establerts per a evitar les traduccions fetes de manera espontània i que poden ser incorrectes.

2.1 Definició del projecte

En la definició del projecte *Traducció Automatitzada a Campus Virtual* hi han participat els equips del Servei Lingüístic de la UOC, del grup operatiu Desenvolupament d'Intranets i el professorat i investigadors dels estudis d'Humanitats i Filologia Catalana. Anteriorment aquests grups havien col·laborat en el projecte *Interllingua*, dedicat fonamentalment a la traducció de missatges de correu electrònic, i fruit de l'experiència adquirida en aquesta col·laboració és la posada en marxa del projecte *TAACV*. La primera conseqüència –i també premissa necessària– de l'inici del projecte fou la incorporació al Servei Lingüístic de dos especialistes en lingüística computacional.

Els objectius bàsics que s'han proposat d'assolir amb el projecte són dos: en primer lloc, garantir la qualitat lingüística dels textos tractats amb el sistema de traducció automatitzada, de manera que es pugui reduir al mínim la intervenció humana necessària per a obtenir un text amb la qualitat

òptima per a ser publicat; en segon lloc, oferir al personal de la Universitat que és usuari del sistema de TA la formació i les eines informàtiques i de consulta necessàries per a facilitar-li, tant com sigui possible, la gestió i el tractament lingüístic previ (preedició) i posterior (postedició) a la traducció automatitzada.

En una segona fase del projecte s'ha plantejat el fet de generalitzar l'ús dels sistemes de traducció automatitzada en la comunicació en línia i estàtica del Campus Virtual per tal de facilitar l'entesa entre les diferents comunitats lingüístiques presents a la UOC.

Des d'un punt de vista estratègic, l'organització espera que l'assoliment d'aquests objectius comportarà diversos beneficis per a la UOC, com ara esdevenir pionera entre les universitats en la implantació de sistemes de correcció i traducció automatitzats en la gestió interna i l'acció docent; agilitar el procés de treball intern de la Universitat i de l'acció docent amb la incorporació d'eines de tractament lingüístic automatitzades; oferir prou recursos perquè la qualitat dels textos sigui la que correspon a l'àmbit universitari; obtenir un corpus terminològic bilingüe, organitzat per especialitats, susceptible de ser tractat per a altres usos, fruit de la tasca docent i de recerca que es duu a terme a la Universitat i com a culminació del treball de normalització de la llengua catalana com a llengua tècnica i d'especialitat que han comportat els material didàctics editats, i també obrir el camí de treball per a incorporar en un futur circuits paral·lels per a altres parells de llengües.

2.2 Línies d'actuació

En el conjunt d'actuacions necessàries per a dur a terme la incorporació de sistemes de correcció i traducció automatitzats als processos de treball i comunicació de la Universitat, s'han distingit dues línies d'actuació diferents: primer, l'obertura del sistema de traducció català–castellà al personal de gestió i professorat propi i, segon, la integració de sistemes de correcció i traducció automatitzats als espais de comunicació en línia del Campus. Seguidament parlarem només de la primera línia d'actuació, ja que és la que està en procés de desenvolupament; la segona és una línia de treball futur.

El procés d'obertura del sistema de traducció automatitzada al personal de gestió i professorat de la UOC s'ha fet de manera progressiva, d'acord amb les necessitats i prioritats dels diferents grups i els processos de treball de la Universitat, i també tenint en compte les premisses següents:

- a) Col·lectiu d'usuaris
 - Personal de gestió
 - Professorat propi
- b) Circuit d'accés al sistema de traducció automatitzada
 - Accés al sistema de traducció per bústies lògiques
 - Centralització de la gestió en la figura d'un responsable per grup o procés de treball
- c) Programari necessari
 - Detector de llengua
 - Corrector de català i de castellà (automatitzat o amb intervenció) per a aplicacions i programes que no en tenen
 - Corrector del Word de català i castellà
 - Motor de traducció català–castellà
- d) Formació
 - Sessions de formació al personal implicat sobre les característiques i els requisits dels sistemes de traducció automatitzada a càrrec de les tècniques del Servei Lingüístic
- e) Documentació susceptible de tractar
 - Tipus: institucional, acadèmica i administrativa (externa al Campus i integrada al Campus)
 - Formats d'origen: doc, html, xls, ppt i aplicacions a mida integrades al Campus, etc.¹³
 - Registre: formal
 - Tractament previ: sense correcció

L'accés del personal de gestió i professorat propi de la Universitat al sistema ha estat precedit per unes sessions de formació sobre les característiques i els requisits del procés de treball que comporta l'ús de sistemes automatitzats de traducció i correcció, i sobre l'ús i el funcionament automatitzat de les eines que s'apliquin al procés, tant si són eines existents al mercat (corrector del Word) com si es tracta d'eines desenvolupades específicament per al projecte. El Servei Lingüístic de la UOC ha estat l'encarregat de preparar i impartir les esmentades sessions i d'assessorar el personal tècnic de la Universitat en tot moment.

13 Cal tenir en compte que el sistema de traducció només admet l'entrada dels formats doc, rtf, txt i html, per la qual cosa cal adequar el sistema perquè permeti l'entrada de textos procedents d'altres formats (com són les aplicacions de treball internes i externes al Campus).

El procés d'obertura del sistema de traducció ha estat possible gràcies al desenvolupament d'eines complementàries i específiques, com ara un programa de detecció de llengua, un corrector de català i castellà, un extractor de terminologia, un cercador d'equivalents de traducció i eines d'ajut a l'edició. Aquestes eines complementàries les presentem en l'apartat 3 d'aquest article.

3 Desenvolupament del projecte de traducció automatitzada

En el moment d'escriure aquest article, el projecte *TAA CV* fa deu mesos que funciona. La feina feta fins ara queda organitzada en cinc grans apartats: organització, eines, bases de coneixement, formació i avaluació. A continuació comentarem les tasques que s'han portat a terme en cada un d'aquests apartats.

3.1 Organització

La traducció de la documentació de la Universitat, amb el suport del sistema de traducció automatitzada, segueix un procés de treball molt pausat per a aconseguir que els textos traduïts tinguin una qualitat final òptima i puguin ser publicats. Aquest procés de treball compta amb el guiatge del Servei Lingüístic.

3.1.1 Definició del flux de treball

El Servei Lingüístic de la Universitat rep els textos originals abans de ser publicats, els quals passen sempre per un procés de correcció, que és fet per un professional de la llengua. Quan el document original ja s'ha corregit, aleshores s'envia al sistema de traducció automatitzada per mitjà d'una bústia lògica. Al cap d'uns quants minuts, el sistema de traducció torna un document traduït a l'altra llengua, que s'ha de considerar com a esborrany de traducció.

L'esborrany de traducció que torna el sistema de traducció automatitzada s'ha de revisar amb atenció tenint en compte sempre el document original corregit. El procés que s'ha de seguir és el següent: primer, comprovar que el sistema ha traduït tot el text acarant l'original i la traducció; segon, restituir el format de l'original en cas que s'hagi perdut, i, tercer, corregir el text traduït (posteditar-lo). La tasca de corregir l'esborrany de traducció la fa un professional de la llengua.

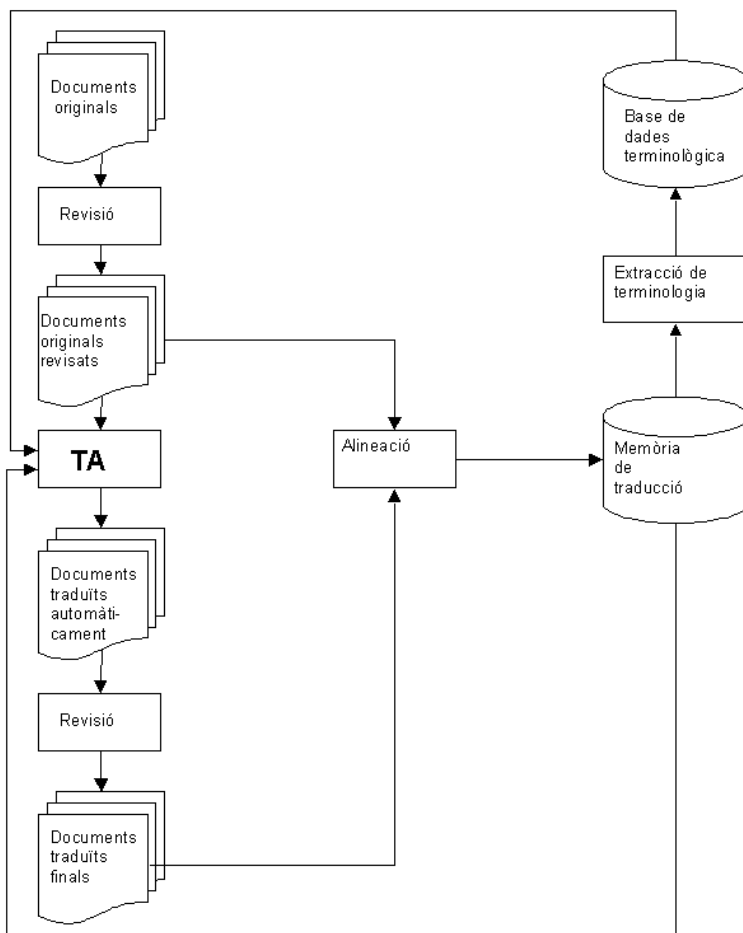

Figura 1: Esquema del flux de treball

A partir del moment en què hi ha un document original corregit i la traducció corresponent supervisada, el pas següent és el procés d'alineació de tots dos documents amb l'objectiu de crear BDT i MT que serveixin per a alimentar el sistema de traducció automatitzada. Així s'obté una resposta més afïnada del sistema de traducció automatitzada i es redueix l'esforç de supervisió manual de l'esborrany de màquina. Podeu veure un esquema d'aquest flux a la figura 1.

3.1.2 Integració de la traducció automatitzada a les aules

Amb l'obertura del sistema de traducció automatitzada al professorat propi de la Universitat i en el marc del projecte *TAACV*, s'ha volgut facilitar l'ús d'aquest sistema integrant el servei de traducció automatitzada a les aules del Campus.

Actualment, des de l'aula virtual del Campus els professors poden redactar els documents que han d'enviar als estudiants –plans docents, guies d'estudi, proves d'avaluació contínua i altres documents relacionats amb la docència– en una llengua i, quan els tenen revisats, per mitjà d'un botó que hi ha a l'aula mateix els poden enviar al sistema de traducció. Al cap d'una estona reben el text traduït en l'altra llengua. A partir d'aquí, el professor fa la revisió de l'esborrany de màquina i després envia el document traduït als estudiants.

3.2 Eines

Amb l'objectiu d'automatitzar les tasques de preedició i postedició dels documents de la Universitat i millorar el procés de traducció automatitzada, en el marc del projecte *TAACV* s'han desenvolupat o millorat una sèrie d'eines informàtiques específiques. A continuació expliquem amb més detall cada una d'aquestes eines.

3.2.1 Detecció automàtica de llengua

El programa de detecció de llengua es va desenvolupar per a ser aplicat al sistema de traducció automatitzada de missatges de correu electrònic. Com a pas previ a la traducció d'un missatge cal determinar la llengua en què és escrit per a poder-lo enviar al corrector de la llengua original i a la direcció de traducció correcta. El programa funciona fent una estadística d'unigrams, bigrams i trigrams (combinacions d'un, dos i tres caràcters) del text d'entrada i la compara amb uns models de llengua existents. El programa desenvolupat a la UOC és una adaptació del programa TextCat desenvolupat per Gertjan van Noord,¹⁴ que es basa en l'algorisme de Cavnar i Trenkle (1994).

14 <<http://odur.let.rug.nl/~vannoord/TextCat/>>.

3.2.2 Corrector ortogràfic

Hi ha diversos correctors ortogràfics de català, però aquests no sempre es poden integrar de manera senzilla a les aplicacions del Campus Virtual. Per aquest motiu es decidí desenvolupar un corrector ortogràfic de català, castellà i anglès. D'entrada, el requisit fonamental és que el corrector pugui treballar tant de manera automàtica, sense intervenció de l'usuari, com de manera interactiva. En el mode interactiu el corrector ortogràfic marca les paraules que contenen errors ortogràfics i proposa una sèrie d'opcions a l'usuari. La correcció, doncs, es deixa en mans de l'usuari, que pot acceptar o rebutjar les opcions proposades pel corrector ortogràfic. En el mode totalment automàtic el corrector ortogràfic fa la correcció sense cap intervenció de l'usuari. En aquest cas, només es corregeixen els errors ortogràfics dels quals es té una gran seguretat que són erronis i, a més, se sap quina és l'alternativa correcta.

El corrector ortogràfic compara totes les paraules del text amb una llista de paraules (flexionades en totes les seves formes) considerades correctes. Com sabem, una llista de paraules mai no es pot considerar completa, motiu pel qual hi ha un diccionari d'usuari per a afegir-hi noves formes. L'algorisme de cerca de les opcions inclou una sèrie de ponderacions que s'han calculat a partir de l'anàlisi dels errors més freqüents i de la distància entre les tecles d'un teclat estàndard.

Un exemple de funcionament del corrector ortogràfic pot ser aquest:

“Aixo és un exemple de correccio de misatges de correu electronic”

El mòdul de correcció ortogràfica de català retorna l'esquema següent:

aixo	això:aixe:ixo:així:baixo:pixo:aixà:aixol:mixo:aixa:fixo
correccio	correcció
electronic	electrònic
misatges	missatges:visatges:miratges

Així, el mòdul de correcció retorna les paraules incorrectes amb una llista de possibles opcions de paraules correctes. La primera de la llista és la més probable, de manera que en el model de correcció sense intervenció d'usuari s'agafa com a vàlida cada una de les primeres opcions. Després d'haver-hi passat el corrector, el text corregit sense intervenció de l'usuari queda de la manera següent:

“Això és un exemple de correcció de missatges de correu electrònic”

El corrector conté una llista de canvis *ad-hoc*, és a dir, una sèrie de paraules o grups de paraules incorrectes amb el seu equivalent correcte. Si el programa es troba amb alguna entrada de la llista de canvis *ad-hoc*, farà la substitució directament en mode automàtic o mostrarà la correcció en mode interactiu. Aquest procés és previ al de correcció ortogràfica a partir del diccionari de formes. A continuació mostrem una sèrie d'exemples d'entrades de la llista de canvis *ad-hoc*.

desde:des de
 donguès:donés
 dongués:donés
 escriguent:escrivint
 poguer:poder
 y:i

3.2.3 Eines de tractament de la terminologia

Per a poder treballar amb els termes dels diversos àmbits d'especialitat de la Universitat s'ha desenvolupat un programari específic per a l'extracció automàtica de terminologia (el programa s'anomena *n-grams*) i la cerca automàtica d'equivalents de traducció en un corpus paral·lel (el programa s'anomena *tond*). L'objectiu d'aquests programes és extreure una sèrie de candidats a terme d'un text o conjunt de textos. El funcionament és bàsicament estadístic i requereix molt poc coneixement lingüístic per part del sistema, únicament compta amb una llista de paraules buides o *stop-words* (paraules que no poden aparèixer en primera o darrera posició d'un terme). Amb l'ajut del programa *n-grams* s'estan confeccionant glossaris terminològics específics de l'àmbit de la UOC. El programa *tond* permet trobar els equivalents de traducció dels termes extrets. El programa ha de tenir un corpus paral·lel¹⁵ per a poder fer una sèrie de càlculs estadístics de cara a determinar quina és la paraula o grup de paraules que presenta un índex més alt de probabilitat de ser la traducció del terme que cerquem.

Actualment aquests programes estan implementats en Perl, però s'està treballant en una versió en Java que unifica tots dos programes en un de

15 Corpus de frases o segments en una determinada llengua amb la corresponent traducció a una altra llengua.

sol i que presenta una interfície gràfica d'usuari més agradable i fàcil de fer servir. Aquests programes són de lliure distribució i es poden descarregar de la pàgina web del grup de lingüística computacional de la UOC.¹⁶

3.2.4 Eines d'ajuda a l'edició

A la UOC s'estan creant diverses eines d'ajuda a l'edició que tenen com a finalitat facilitar la revisió de documents, ja siguin originals o traduccions. En aquest sentit, com que molts materials de la Universitat es caracteritzen per tenir un nombre significatiu d'enllaços a pàgines web i periòdicament s'han de revisar per a verificar si encara estan actius i mantenen la mateixa adreça, s'ha creat l'eina Cercador d'enllaços per a fer més àgil aquesta tasca. El Cercador d'enllaços comprova si els enllaços estan actius; si no ho estan, fa una cerca a Internet per a trobar la nova adreça de l'enllaç. Aquesta eina permet un estalvi important de temps en la revisió dels documents.

Així mateix, s'estan dissenyant eines d'edició que facilitin la revisió terminològica dels documents, mitjançant cerques automàtiques a BDT, i que detectin la presència de segments existents a les MT.

3.3 Bases de coneixement

El gran volum de traduccions que es fa a la Universitat Oberta de Catalunya fa que sigui de gran importància mantenir una sèrie de bases de dades que continguin les frases o segments originals amb les traduccions corresponents. Aquestes bases de dades, com hem dit, s'anomenen *memòries de traducció*. Per aquest motiu, s'ha automatitzat el procés de creació d'aquestes memòries i es comença a fer un projecte interuniversitari de col·laboració en la creació, manteniment i explotació conjunta d'aquests valuosos recursos.

3.3.1 Creació de memòries de traducció

El concepte de memòria de traducció és similar al de corpus paral·lel, és a dir, és una base de dades de frases o segments en una determinada llengua amb la traducció corresponent a una llengua o a més d'una. Per a crear MT a partir de documents originals i la seva traducció cal alinear-los prèviament, és a dir, relacionar cada una de les frases o segments originals amb la

16 <<http://www.uoc.edu/in3/interlingua/>>.

traducció corresponent. Aquesta tasca es pot fer manualment amb uns programes que proporcionen un entorn amigable, però a causa del gran volum de documentació generat a la UOC el plantejament manual d'aquesta tasca és inviable. Per aquest motiu, investiguem diferents tècniques i algorismes existents: Moore (2002) i Melamed (1996). Actualment hem aplicat amb èxit l'algorisme de Moore per a aquesta tasca i treballem en el desenvolupament d'una aplicació informàtica pròpia adaptada a les necessitats específiques de la Universitat.

El procés d'alineació que estem desenvolupant es pot dividir en els passos següents: transformació automàtica del format original del document a format text, segmentació dels documents en frases, anàlisi de la repetitivitat, alineació dels documents, creació del fitxer dels segments no alineats i creació de la memòria de traducció. El fitxer de segments no alineats es pot fer servir per a alinear els segments que no s'han pogut alinear automàticament. El percentatge de segments no alineats, tenint en compte els documents que estem tractant, és baix (de l'ordre del 3,5%).

El programa d'alineació genera MT en format text separat per tabuladors i en format TMX (Translation Memory eXchange). Aquests formats permeten l'ús de les MT tant en el sistema de traducció automatitzada Compendium com en la majoria d'aplicacions de Traducció Assistida per Ordinador.

3.3.2 Projectes interuniversitaris

Els serveis lingüístics universitaris (SLU) en la seva qualitat d'usuaris habituals de programes de suport a la llengua es plantegen la possibilitat d'establir convenis interuniversitaris de col·laboració amb l'objectiu de fer explotacions col·lectives de corpus de documentació universitària (docent, acadèmica i administrativa) que passen pels circuits de correcció i de traducció dels serveis.

Aquests corpus contenen informació similar que és susceptible de ser tractada massivament per a obtenir MT i llistes lèxiques que, amb el vist-i-plau de professionals de la llengua, es poden incorporar als motors de traducció automatitzada per a donar més rendibilitat a l'esborrany que ofereix el sistema després de fer la traducció automatitzada.

Una altra característica d'aquests corpus és que són textos que han passat per processos de correcció, de revisió i de comprovació del lèxic d'especialitat. Si l'original que s'envia al sistema de traducció ha estat revisat pel que fa a ortografia, estructures sintàctiques i puntuació, el resultat

de la màquina és molt superior i el temps d'inversió en la postedicció – procés de comprovació amb l'original i de correcció de l'esborrany de màquina– és molt inferior al temps que s'hi ha de dedicar quan l'original no s'ha revisat.

Una de les línies d'actuació que les universitats comencen a plantejar-se actualment és la possibilitat de traspassar a un dels serveis lingüístics volums importants de textos perquè pugui preparar MT i llistes lèxiques que després es puguin retornar a les altres universitats per a incorporar a cada un dels motors de traducció. Si es treballa amb un bon original i una bona traducció revisada, la creació d'MT (frase original–frase traduïda) i de lèxics amb equivalències és una tasca molt rendible.

En l'anàlisi de requisits dels projectes interuniversitaris es detecta la necessitat de classificar els corpus que s'han de tractar en quatre nivells, que respondrien a la situació del text original i del text traduït relacionat amb el procés de correcció. Vegeu-ne un exemple a la taula 1.

	<i>document original</i>	<i>document traduït</i>
Nivell 1	Sí corregit	Sí posteditat
Nivell 2	No corregit	Sí posteditat
Nivell 3	Sí corregit	No posteditat
Nivell 4	No corregit	No posteditat

Taula 1: Nivells de corpus

3.3.3 Classificació de les àrees de coneixement

Per a assolir uns nivells de rendibilitat més elevats dels motors de traducció és recomanable marcar les MT i les llistes lèxiques que hem esmentat per àmbits d'especialitat. Per exemple, el sistema Compendium té una classificació temàtica incorporada que bàsicament recull tres àmbits: el de la llengua general, el de les ciències socials i el de la tecnologia. Dins els àmbits de ciències socials i de tecnologia hi ha subàmbits que permeten classificar especialitats amb l'objectiu que el motor de traducció busqui primer en el lèxic de la subespecialitat i, si no el troba, que busqui en els àmbits superiors, quan s'envia un text a traduir marcat amb un àmbit d'especialitat.

D'altra banda, en un treball coordinat des dels serveis lingüístics universitaris, s'ha fet una classificació de les àrees que corresponen a les carreres que s'ofereixen a les universitats i s'ha arribat a classificar fins a vuit àmbits diferents. Aquesta classificació de les grans matèries universitàries s'ha

adaptat a la classificació temàtica del sistema de traducció automatitzada inclouent-la en els grans àmbits de ciències socials i de tecnologia. Vegeu-ne un exemple a la taula 2.

<i>Classificació del motor de traducció</i>	<i>Classificació dels SLU</i>
3.4. Electrical Engineering	2.5. Sector industrial
3.4.1. Semiconductor Technology	2.5.1. Enginyeria industrial
3.4.2. Electrical Engineering, User Entries	2.5.2. Indústries diverses
3.5. Mechanical Engineering	
3.5.1. Mechanical Engineering, User Entries	

Taula 2: Exemple de classificació temàtica

L'objectiu d'adaptar la classificació dels SLU a la del motor de traducció ha estat poder tractar els documents que s'envien a traduir i les MT que posteriorment es poden crear amb els mateixos ítems temàtics. Al mateix temps, l'esforç d'unificació d'àmbits temàtics universitaris ajudarà a poder tractar grans volums de documents sota els mateixos ítems i facilitarà l'ús de les MT en diferents universitats que ofereixin les mateixes carreres; per exemple, les MT de documents de Dret civil o de Sistemes de programació es poden compartir en diferents serveis lingüístics per als seus processos de correcció i de traducció.

3.4 Formació

En el procés d'integració del sistema de traducció automatitzada al Campus s'han portat a terme sessions de formació adreçades al personal del Servei Lingüístic i també al professorat de la Universitat i al personal de gestió, com a futurs usuaris del sistema.

Les sessions de formació per al personal del Servei Lingüístic s'han organitzat en tres blocs: la gestió de la terminologia, el lèxic en un sistema de traducció automatitzada i la informació lèxica en el sistema Compendium. En aquestes sessions s'han volgut presentar els conceptes bàsics sobre gestió de la terminologia, introduir les tècniques d'extracció automàtica de terminologia, presentar les idees fonamentals sobre la informació lèxica que necessita un sistema de traducció automatitzada i presentar l'eina LexShop de Compendium.

Pel que fa a la terminologia, s'ha treballat específicament l'organització i classificació de les BDT, la creació de glossaris específics d'un projecte, la

recopilació de terminologia i l'extracció automàtica de terminologia. Com a programari específic per a treballar la terminologia s'ha disposat del Term-Base de ForeignDesk, de l'*n-grams* per a l'extracció automàtica de terminologia i del *tond* per a la cerca automàtica d'equivalents de traducció en un corpus paral·lel.

Quant al lèxic, s'han comparat les gramàtiques descriptives i normatives amb les gramàtiques formals i generatives; s'ha treballat l'aplicació computacional de les gramàtiques formals i generatives, és a dir, les gramàtiques d'unificació, i s'ha presentat la manera de codificar la informació lingüística en una gramàtica d'unificació: estructura de trets, unificació, informació lèxica i sintàctica en una única representació i el pas del lèxic a la sintaxi i viceversa.

Pel que es refereix a la informació lèxica en el sistema Comprendium, s'ha comprovat que funciona com un sistema de transferència fent servir les gramàtiques d'unificació, s'ha vist que els lèxics són essencials perquè el sistema pugui analitzar correctament les estructures de la llengua i s'ha treballat amb el LexShop, eina que emmagatzema informació lèxica d'una llengua i les relacions d'una llengua amb una altra.

Les sessions de formació adreçades al professorat i al personal de gestió de la Universitat han presentat el funcionament de la traducció automatitzada i també la manera de preparar els textos originals i com s'ha de treballar l'esborrany de màquina, és a dir, quins aspectes formals i gramaticals s'han de revisar. Pel que fa als aspectes formals s'ha explicat quin sistema de marques de colors fa servir el sistema per a identificar les paraules que no tradueix, com s'ha de revisar la traducció dels noms propis i com s'han de marcar els textos escrits en una llengua diferent de la del text original. Quant als aspectes gramaticals, s'han presentat els errors més freqüents que es poden trobar en els esborrany de màquina: construccions verbals errònies, preposicions que no corresponen a la construcció de la llengua de destinació, confusió de pronoms relatius i interrogatius i de conjuncions, pronominalització incorrecta, construccions calcades de la llengua original, entre altres.

Els objectius d'aquestes sessions han estat presentar la nova eina de suport a la traducció al conjunt de professionals de la Universitat, veure quines millores introdueix en el procés de traducció dels documents de la institució i valorar el perill que representa publicar textos sense haver-ne fet la preedició (correcció del text original) i la postedició (correcció del text traduït).

3.5 Avaluació

El procés d'avaluació del sistema de traducció automatitzada permet saber quin és el resultat inicial de les traduccions que ofereix el sistema (avaluació inicial) i quin és el grau de millora en les traduccions després d'haver-hi introduït noves entrades lèxiques, MT, etc. (avaluació final). Aquest procés es fa paral·lelament a l'explotació del sistema. Actualment ja s'ha fet l'avaluació inicial del sistema, a partir de la qual es valorarà quin percentatge d'encerts i d'errors té i es plantejarà amb quines noves entrades lèxiques i MT es va engruixint el corpus.

A l'hora d'avaluar un sistema de traducció cal decidir si convé més fer una avaluació humana manual, una avaluació automàtica o una combinació de les dues. El sistema de traducció automatitzada que fa servir la UOC és avaluat amb mesures recollides automàticament però amb una mínima intervenció humana. Aquesta opció combinada és la millor perquè és més curta, més econòmica i més objectiva que l'avaluació manual i, a més, els resultats són més fiables que no pas els de la traducció totalment automàtica (Tomàs *et al.*, 2003).

L'avaluació del sistema s'ha fet a partir d'un corpus d'originals i un corpus de referència que consta de mil frases. El criteri per a considerar una traducció de referència és el següent: traducció humana d'un original corregida ortogràficament i sense errors de picatge. La unitat de traducció que s'avalua és l'oració. La persona que fa l'avaluació indica les paraules correctes de la traducció que s'avalua i que es desvien de la traducció de referència i afegeix la nova traducció al conjunt de traduccions de referència.

Per a fer l'avaluació s'ha emprat l'eina EvalTrans, desenvolupada per Tomàs *et al.*, en la qual la persona que fa l'avaluació veu les paraules de la traducció que ha d'avaluar i que no surten en la frase de referència (detectades amb mètodes automàtics) i ha d'indicar si cada paraula és un error o forma part d'una traducció alternativa de referència. D'aquesta manera, els valors negatius de la bondat de la traducció que s'avalua aconseguits automàticament es van ajustant cada vegada més i la nova traducció de referència es pot utilitzar en posteriors avaluacions. L'eina també permet a qui fa l'avaluació puntuar del 0 al 10 la qualitat de la traducció (vegeu la figura 2). D'aquesta manera es poden establir correlacions entre els valors numèrics aconseguits automàticament i els valors subjectius de la persona que avalua.

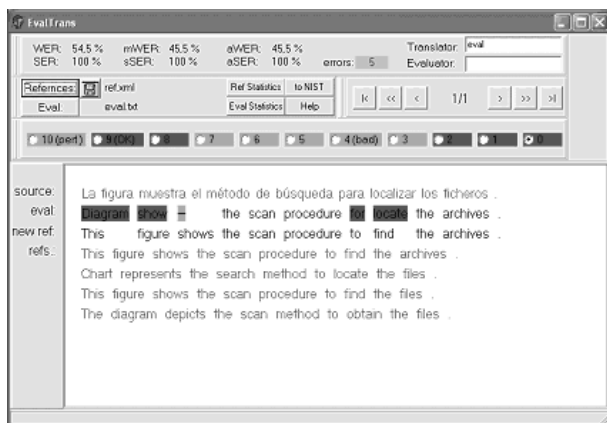

Figura 2: Exemple d'avaluació amb EvalTrans

4 Conclusions i treball futur

En aquest article hem presentat el disseny del projecte *Traducció Automatitzada a Campus Virtual* i el treball que s'hi ha realitzat fins a finals de 2004. Aquest projecte aplega un conjunt d'accions, protocols i creació i aplicació d'eines i tècniques per a l'automatització de la traducció entre català i castellà (en ambdues direccions) en el Campus Virtual de la Universitat Oberta de Catalunya. Aquest projecte s'ha posat en marxa a causa de l'augment exponencial de les necessitats de traducció de documentació docent a la UOC, ja que aquesta universitat imparteix diverses titulacions en les dues llengües amb documentació paral·lela a través del seu Campus Virtual.

En pocs mesos, s'ha dissenyat el projecte (tenint en compte els col·lectius d'usuaris implicats i les seves necessitats de formació, els tipus de documentació a tractar, les modalitats d'accés per part dels usuaris al sistema de traducció automatitzada, les necessitats de manteniment i optimització d'aquest sistema i el programari necessari per a dur-les a terme), s'ha definit el flux de treball i s'ha creat una classificació temàtica per a organitzar els textos, s'ha integrat el sistema de traducció automatitzada a la interfície d'accés que tenen els professors a les aules virtuals, s'han creat diverses eines (un detector de llengua, un corrector ortogràfic, un extractor de terminologia i un cercador d'equivalents de traducció en un corpus paral·lel), se n'estan dissenyant d'altres i s'estan creant MT per a l'alimentació del sistema integrat de traducció automatitzada i traducció assistida.

L'objectiu en els propers mesos és acabar la implementació de les eines començades, integrar-les en una *suite* per a posar-les a disposició dels professionals de la llengua de la Universitat, i sobretot, crear bases de dades de memòries de traducció i de lèxic terminològic per a tot el ventall de tipologia documental i temàtica de la docència de la UOC i alimentar amb elles el sistema de traducció automatitzada d'acord amb l'organització temàtica a fi d'obtenir traduccions cada cop més fiables i adequades a l'àmbit de coneixement al qual pertany el text. Com a pas previ, està previst realitzar una avaluació sobre un àmbit temàtic específic que determini el grau d'augment de la qualitat de la traducció un cop aplicades les millores abans indicades. Evidentment, el resultat d'aquesta avaluació pot fer reorientar l'estratègia del projecte.

D'altra banda, s'està treballant en la construcció d'un projecte conjunt amb els serveis lingüístics de diverses universitats dels territoris de parla catalana per a la creació i compartició de recursos en l'àmbit de la traducció, correcció i revisió de textos.

A més llarg termini, el projecte *TAACV* preveu integrar sistemes de correcció i traducció automatitzades als espais de comunicació del Campus Virtual de la UOC (fòrums, missatgeria electrònica, etc.).

Referències

- Cascales, Remedios Ruiz / Sutcliffe, Richard (2003): "A Specification and Validating Parser for Simplified Technical Spanish", in: *Proceedings of the EAMT-CLAW 200*, Dublin: EAMT, 35–44.
- Cavnar, William B. / Trenkle, John M. (1994): "N-Gram-Based Text Categorization", in: *Proceedings of Third Annual Symposium on Document Analysis and Information Retrieval*. Las Vegas: UNLV Publications / Reprographics, 11–13, 161–175.
- Climent, Salvador / Moré, Joaquim / Oliver, Antoni / Salvatierra, Míriam / Sánchez, Imma / Taulés, Mariona / Vallmanya, Lluïsa (2003): "Bilingual Newsgroups in Catalonia: A Challenge for Machine Translation", *Journal of Computer-Mediated Communication* 9:1, <<http://www.ascusc.org/jcmc/vol9/issue1/climent.html>>.
- Comprendium (2004): Pàgina web de *Comprendium España* S.L.: <<http://www.comprendium.es>> [data de consulta: 8 d'octubre de 2004].

- Diz, Inés (2001): “The importance of MT for the survival of minority languages: Spanish-Galician MT system”, in: *Proceedings of the MT Summit 2001*, Santiago de Compostel·la: EAMT, 89–92.
- Interlingua (2004): Pàgina web del projecte *Interlingua*. <<http://www.uoc.edu/in3/interlingua>> [data de consulta: 8 d'octubre de 2004].
- Melamed, Dan (1996): “A Geometric Approach to Mapping Bitext Correspondence”, in: *IRCS Technical Report #96-22*, a revised version of the paper presented at the Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP'96), Philadelphia, <<http://www.cs.nyu.edu/~melamed/pubs.html>> [data de consulta: 8 de març de 2005].
- Moore, Robert (2002): “Fast and Accurate Sentence Alignment of Bilingual Corpora”, in: *Machine Translation. From Research to Real Users* (Proceedings 5th Conference of the Association for Machine Translation in the Americas, Tiburon, California), Heidelberg: Springer, 135–244.
- Sprung, Robert C. (ed. 2000): *Translating Into Success. Cutting-edge strategies for going multilingual in a global age* (ATA Scholarly Monograph Series; 11), Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
- Thouin, Benoît (1982): “The Meteo System”; in: Lawson, Veronica (ed.): *Practical Experience of Machine Translation*, Amsterdam: North-Holland, 39–44.
- Tomás, Jesús / Mas, Josep Àngel / Casacuberta, Francisco (2003): “A Quantitative Method for Machine Translation Evaluation”; in: *Proceedings of EACL 2003 workshop on Evaluation Initiatives in Natural Language Processing*. 11th Conference of the European Chapter of the Association for Computational Linguistics, Budapest, <<http://www.dcs.shef.ac.uk/~katerina/EACL03-eval/eacl-doc/Tomas.pdf>> [data de consulta: 8 de març de 2005].
- WICCAC (2004): *Baròmetre de l'ús del català a internet*. Pàgina web de l'organització “Webmàsters Independents en Català, de Cultura i d'Àmbits Cívics” <<http://wiccac.org/webscat.html>> [data de consulta: 10 de gener de 2005].

Anna Montesinos López (València)

El català en les enginyeries de la Universitat Politècnica de València: Dades i reflexions

La Universitat Politècnica de València (UPV) és una comunitat social formada aproximadament per 38.000 persones, de les quals la majoria són estudiants que oscil·len entre els 18 i els 30 anys. Com a grup social que integra una institució el nostre propòsit és analitzar la presència del català i l'ús lingüístic d'aquest. Abans, però, no hem d'oblidar que la UPV es troba en un país on el nombre de parlants disminueix cada any, la voluntat política de garantir-ne "l'ús normal" és pràcticament nul·la i la pressió social per a exigir-lo no és suficientment forta per a invertir l'actual procés de substitució lingüística (Ferrando, 1991: 103).

Quant a la política lingüística de la UPV, el procés de normalització lingüística és dut a terme des de tres vies complementàries: el Servei de Normalització Lingüística, els grups de docència en català i les assignatures de català especialitzat anomenades València Tècnica, les quals s'orienten a produir determinats canvis en dues direccions, que obeeixen a objectius igualment distints. Seguint Ninyoles (1975: 141), d'una banda, es tracta d'introduir innovacions tendents a modificar la naturalesa mateixa de la llengua, la configuració d'aquesta, a través d'un increment del vocabulari tècnic, de canvis en la pronunciació, etc. L'adaptació d'un idioma a les exigències de la tecnologia moderna, instrument del canvi socioeconòmic, implica aquest tipus de planificació. D'una altra, hi ha la dimensió directament política del fenomen, que se'ns ofereix en el moment que el problema a resoldre no està ja en l'estructura o en la forma de la llengua com a tals, sinó en l'estatus d'una llengua en relació amb altres llengües i en el seu paper en l'esfera de govern i de l'educació.

En primer lloc, el Servei de Normalització Lingüística¹ de la UPV du a terme una tasca summament important pel que fa a la realització dels cursos de capacitació de llengua de la Junta Qualificadora de Coneixements de

1 Aquest Servei dona suport tècnic al Vicerectorat de Promoció Lingüística per a complir els objectius de promoció del valencià (UPV, 2003: 421). A diferència de les altres universitats de l'àmbit català, el Vicerectorat de Promoció Lingüística de la UPV no s'ocupa exclusivament de la llengua catalana, ja que també s'encarrega de les llengües estrangeres.

Valencià, cursos específics, traducció i correcció de documentació administrativa (cartes, actes, etc.) i documentació acadèmica (apunts, llibres, transparències, etc.), manuals lingüístics, activitats de promoció lingüística, etc.

A continuació ens centrarem en les altres dues vies normalitzadores: els grups en valencià i les assignatures de Valencià Tècnic.

1 Els grups en valencià

En les enginyeries de la UPV, la docència en català s'organitza en grups anomenats «grups en valencià». Això significa que els grups no marcats («en valencià») són sempre en castellà. La docència en llengua catalana depèn del nombre d'alumnes que trie estudiar en aquesta llengua i de la voluntat lingüística tant dels centres i dels departaments com del professorat. Quant al primer punt, només es disposa de les dades de l'any 1998. Segons la *Memòria del curs acadèmic 1997–1998* de la UPV, el 16,2% tria estudiar en català, l'11,4% es mostra indiferent i el 66,8% elegeix el castellà com a llengua d'estudi.

Els estudiants i les estudiantes indiferents són coneixedors d'ambdues llengües i, amb aquesta actitud, manifesten el seu bilingüisme. Freqüentment, molts dels estudiants i estudiantes indiferents no són més que catalanoparlants insegurs de la seua llengua.

Seguint Bibiloni (1997: 141), “la creació en els parlants –normalment per la via del sistema educatiu– de la competència lingüística necessària respecte a la varietat estàndard, la capacitat d'usar-la amb seguretat i sense vacil·lacions, és un objectiu dramàticament llunyà. Així, les dificultats en la implementació social del català són la causa d'una sèrie de dèficits funcionals de l'estàndard, per la qual cosa no podem parlar de moment d'una estandardització completa ni d'un estàndard reeixit”.

D'altra banda, pel que fa al nivell de coneixements de català de l'alumnat, des del curs 1992–1993 fins ara, podem observar-ne una millora important. Així, les taules següents indiquen l'evolució del nivell de coneixements de català expressat en l'automatrícula. S'hi observa que hi ha una disminució de les persones que diuen no entendre gens, poc o regular el català i, en canvi, hi ha un augment progressiu de les que diuen entendre'l bé. Les persones que diuen entendre el català poc o gens es redueixen a la meitat, mentre que les que l'entenen bé augmenten fins a un 80,2%.

	ENTÉN			
	G	P	R	B
92-93	11,7	8,9	15,0	64,4
93-94	11,6	8,9	15,0	64,6
94-95	11,5	9,2	15,3	64,0
95-96	11,5	9,0	15,1	64,3
96-97	11,1	8,2	14,6	66,0
97-98	8,8	7,2	13,9	70,1
98-99	7,2	6,2	12,9	73,8
99-00	6,6	5,5	11,9	76,0
00-01	6	5,1	11,2	77,7
01-02	5,5	4,7	10,7	79,0
02-03	5,1	4,3	10,2	80,2

Taula 1: Coneixements de català: entendre

També es produeix un augment considerable de les que diuen llegir bé, mentre que hi ha una disminució notable de les que diuen no llegir gens i una disminució no tan evident de les que lligen poc (cf. taula 2).

	LLEGEIX			
	G	P	R	B
92-93	21,2	13,7	19,0	46,1
93-94	20,9	13,5	18,7	46,9
94-95	20,7	13,7	19,2	46,6
95-96	20,1	13,2	19,3	47,5
96-97	18,9	12,2	19,2	49,6
97-98	14,8	10,6	19,2	55,4
98-99	11,7	9,8	18,5	59,9
99-00	10,8	8,5	16,9	63,6
00-01	9,8	7,8	16,4	66,0
01-02	9,1	7,2	15,4	68,3
02-03	8,4	6,6	14,8	70,1

Taula 2: Coneixements de català: llegir

En la *Memòria del curs acadèmic 2002–2003* (2003: 452), es destaca que aquests ítems, *entén i llegeix*, mostren uns valors importants en el coneixement lingüístic, especialment si en ambdós casos es sumen els percentatges de *bé i regular*, ja que els resultats són 90,2% i 84,9% respectivament. Així mateix, s'apunta la importància d'aquests dos punts “per la incidència que poden tenir en la docència en valencià”.

Veiem, finalment, les taules que fan referència als nivells de parla i d'escriptura:

	PARLA			
	G	P	R	B
92–93	26,1	18,2	22,6	33,1
93–94	25,5	18,2	23,0	33,1
94–95	25,3	18,7	23,3	32,9
95–96	24,5	18,2	24,0	33,3
96–97	22,8	17,2	25,3	34,7
97–98	18,1	14,9	27,1	39,8
98–99	14,6	13,7	27,6	44,0
99–00	13,4	12,3	27,3	47,1
00–01	11,1	11,3	27,6	49,2
01–02	11,1	10,5	26,2	52,1
02–03	10,4	9,6	26,8	53,1

Taula 3: Coneixements de català: parlar

Com s'hi pot observar, també hi ha una disminució dels estudiants i les estudiantes que parlen gens i poc la llengua catalana, i un augment considerable dels que la parlen regular o bé. Finalment, la dada més significativa és la que fa referència a l'escriptura (cf. taula 4), on observem una disminució d'aquelles persones que no escriuen gens, no tant les que diuen poc i hi ha un augment considerable de les que escriuen regular o bé (aquesta dada es duplica en sis cursos).

	ESCRIU			
	G	P	R	B
92-93	32,7	18,2	27,2	21,8
93-94	31,6	17,3	27,7	23,2
94-95	30,5	17,7	28,1	23,8
95-96	29,1	16,8	28,6	25,4
96-97	27,1	15,8	29,5	27,6
97-98	21,8	13,7	32,0	32,4
98-99	17,8	13,0	32,5	36,8
99-00	16,3	11,4	32,1	40,1
00-01	14,6	10,5	31,3	43,6
01-02	13,5	9,9	30,9	45,7
02-03	12,9	9,0	30,8	47,1

Taula 4: Coneixements de català: escriure
(Memòria del curs 2002-2003 de la UPV, p. 452)

Per tant, aquestes dades mostren que en els últims 10 anys l'alumnat s'ha anat alfabetitzant al llarg dels seus estudis de secundària. D'aquesta manera, l'alumnat està capacitant lingüísticament i, com a conseqüència, es genera un augment de la demanda per rebre els seus estudis en català.

Si contrastem les dades de coneixement del català amb les dades sobre la demanda de l'ensenyament en català, obtenim que és molt superior la competència lingüística de l'alumnat a la tria que fan per l'estudi en català. Per tant, es confirma la hipòtesi que els estudiants i les estudiantes que es mostren indiferents quant a la tria lingüística són catalanoparlants amb certa capacitat en totes les habilitats lingüístiques.

Això no obstant, l'alumnat que elegeix l'ensenyament en català tampoc no el rep en aquesta llengua. Aquest fet, de vegades, és degut a la manca de preparació del professorat que imparteix assignatures dels grups en valencià. Així, no es compleixen els articles següents de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià (LUEV) de l'any 1983, que especifiquen el coneixement lingüístic del professorat:

- art. 23.1 Els professors han de conèixer les dues llengües,
- art. 23.2 provisionalment els ensenyants actuals que encara no dominen el valencià hauran de participar en cursos de reciclatge,
- art. 23.4 l'accés del nou professorat a l'ensenyament es reglamentarà de manera que garantisca el domini d'aquest idioma per part dels nous professors.

En aquest sentit, cal un plantejament que vetlle per l'acompliment dels grups en valencià, la qual cosa implica la capacitació del professorat que imparteix docència en aquests grups, ja que ni tan sols s'adopta l'assignació d'un perfil lingüístic per cada lloc de treball com a una de les línies d'actuació (Amonarriz, 1997: 168). Com afirma Miralles (1999: 56), cal desenvolupar més encara el procés de catalanització de l'administració interna de la Universitat.

Malgrat tot el que hem exposat i tenint en compte la demanda de docència en català de l'any 1998, esmentada més amunt, el Pla d'Ordenació Docent ha oferit un nombre de grups de docència en català bastant superior als cursos anteriors. El nombre total d'assignatures dels grups en valencià és 280, però el nombre d'assignatures impartides en català en els grups en valencià és 133. Així i tot, hi ha 14 assignatures impartides en català que no pertanyen als grups en valencià.

En conseqüència, podem dir, en primer lloc, que no s'acompleix l'oferta dels grups en valencià, ja que, sobre el paper, hi ha un nombre superior de grups en valencià dels que realment s'hi imparteixen damunt la tarima; i, en segon lloc, la demanda és superior a l'oferta, perquè el nombre d'alumnes que demanen estudiar íntegrament en català no tenen aquesta possibilitat.

2 Les assignatures de Valencià Tècnic

L'ensenyament del català científicotècnic en els centres de la UPV s'organitza, principalment, en assignatures anomenades amb el nom genèric de Valencià Tècnic, amb lleugeres variacions segons el centre i la titulació en què s'imparteixen. La primera assignatura de llenguatge específic va nàixer el curs 1995–1996 a l'Escola Universitària d'Informàtica i responia als articles de la LUEV següents:

art. 18.1	La incorporació del valencià a l'ensenyament és obligatòria en tots els nivells educatius.
art. 23.3	El Consell procurarà que en els plans d'estudi de les universitats i dels centres de formació del professorat s'incorpore l'assignatura de "valencià".

Les assignatures de llenguatges d'especialitat tenen la finalitat de preparar als alumnes en la redacció i la terminologia científicotècniques en català en qualsevol dels estudis que s'imparteixen a la Universitat Politècnica de València.

Hi ha hagut un augment progressiu de les assignatures d'aquest tipus, tot i que s'ha produït un estancament des del curs 2001–2002. Això es deu, en gran part, a la bona acollida d'aquestes assignatures i l'interés cada vegada major dels estudiants i de les estudiantes en matricular-s'hi. El quadre següent mostra l'evolució en el nombre d'assignatures de l'àrea de Filologia Catalana:

95–96	96–97	97–98	98–99	99–00	00–01	01–02	02–03	03–04
1	2	6	8	10	15	21	21	21

Taula 5: Assignatures de llenguatges d'especialitat

El curs 1995–1996 es crea la primera assignatura de català específic, que tenia 3 crèdits, i actualment s'imparteixen 184,20 crèdits en assignatures d'aquest tipus.

Així, les assignatures de llenguatges d'especialitat que s'imparteixen estan estretament relacionades amb els estudis del centre on s'imparteixen, ja que, com hem esmentat més amunt, l'objectiu principal d'aquestes assignatures és l'assoliment de la competència lingüística en l'àmbit específic en què estudia l'alumnat mitjançant l'adquisició de la terminologia específica i la producció dels textos propis de l'especialitat. D'aquesta manera, aquestes assignatures tracten el català aplicat als àmbits següents:

- Administració i direcció d'empreses
- Enginyeria agrònoma
- Enginyeria agrícola
- Arquitectura tècnica
- Arquitectura superior
- Enginyeria de camins, canals i ports
- Belles arts
- Comunicació audiovisual
- Enginyeria industrial superior
- Enginyeria industrial tècnica
- Enginyeria informàtica superior
- Enginyeria informàtica tècnica
- Enginyeria de telecomunicacions
- Enginyeria de geodèsia, cartografia i topografia

Tanmateix, la LUEV només preveu una certa regulació del valencià com a assignatura; una assignatura plantejada en condicions fins i tot desfavora-

bles respecte a altres llengües (Pitarch, 1984: 43). Així, la majoria d'aquestes assignatures són de tipus lliure elecció i poques són optatives; naturalment, només una n'és obligatòria o troncal. Fins fa poc, el nombre de crèdits era molt inferior en comparació amb altres llengües. Actualment, aquesta diferència es manté en el nombre d'assignatures que s'ofereixen en un mateix centre segons les llengües, la qual cosa depén de factors llunyans a la legalitat lingüística o a l'interés per la pròpia llengua per part de l'alumnat, sinó que sovint depén del grau de simpatia de les persones responsables dels centres i dels departaments envers la llengua catalana.

A continuació analitzem certes dades, procedents de les enquestes que hem anat realitzant,² pel que fa al coneixement i l'ús del català de l'alumnat de l'assignatura de llenguatge específic que més cursos porta en marxa: València Tècnic Informàtic (EUI).

Els ítems que es plantegen en l'enquesta esmentada més amunt són els següents:

1. De quin poble i comarca ets?
2. En quina llengua t'hi comuniques? I en altres àmbits?
3. Lliges en català? Quins textos o publicacions?
4. Escrius en català? En quins contextos?
5. Has realitzat estudis de català? Quins?
6. Per què t'has matriculat en València Tècnic?

En primer lloc, quant a la procedència de l'alumnat, en general, és majoritàriament de zones valencianoparlants, havent un percentatge molt menor que procedeix de zones no valencianoparlants, el qual al llarg dels cursos estudiats ha arribat a duplicar-se: 92% de zones catalanoparlants i 8% de zones no catalanoparlants. L'alumnat que prové de zones no catalanoparlants considera que tindrà un millor futur professional al País Valencià si està capacitat en llengua catalana.

En segon lloc, hi ha l'ítem en què es pregunta si s'és catalanoparlant, el qual té un subítem que pregunta pels àmbits en què es desenvolupen en català, naturalment quan la resposta anterior és positiva. Així, al llarg dels deu cursos en què s'imparteix l'assignatura la situació ha variat de forma considerable. Així, durant els tres primers cursos hi havia un major nombre de catalanoparlants (63,8%) que de no-catalanoparlants (36,2%), posteriorment es va produir un trencament durant dos cursos amb un 52,3% de

2 Aquestes enquestes es passen a l'alumnat el primer dia de classe a fi de tenir un major coneixement de la competència lingüística, les preferències, etc. de l'alumnat i aconseguir, així, una millora en l'activitat docent.

no-catalanoparlants i un 47,7% de catalanoparlants. Finalment, en els últims cursos, s'ha estabilitzat la matrícula d'uns i d'altres, sent lleugerament superior el nombre de catalanoparlants (59,3%). No obstant això, no hi ha cap estrat monolingüe segons la classificació de Vallverdú (1981: 148–149), tot i que sí que hi ha els bilingües passius.

Pel que fa als àmbits de parla, distingim les quatre possibilitats que hem trobat en les respostes de l'alumnat: parlen català sols a casa, sols amb els amics, a casa i amb els amics i, finalment, quasi sempre o sempre. Hem pogut observar que en tots els cursos, dels catalanoparlants destaquen una majoria lleial a la llengua (53%),³ mentre que la resta sols utilitza el català en àmbits familiars i / o d'amistats (47%), on podem parlar de diglòssia.

Quant a la pregunta corresponent als hàbits de lectura, hi ha hagut canvis considerables. Així, en els primers cursos, més de la meitat de l'alumnat reconeix llegir en català, però, d'aleshores ençà, s'inverteixen les proporcions, ja que un 65,8 diu que no llig en català.

Dels alumnes que lligen, sobretot es tracta d'apunts, excepte en dos cursos, en què predomina la lectura de llibres (*a l'estiu*) i hi ha un augment considerable de la lectura de premsa local i una disminució de lectura d'apunts, premsa i llibres.

D'altra banda, pel que fa a l'escriptura, és significatiu que en quasi tots els cursos pràcticament el 57% diu no escriure en català. El percentatge més alt es dona, precisament, en els cursos en què el percentatge dels catalanoparlants és superior i també la lleialtat lingüística.

Dels que diuen escriure en català, ho fan segons els quatre punts que hem distingit a partir de les respostes:

- apunts (40,4%)
- cartes, correu electrònic i notes personals (30%)
- apunts, cartes, correu electrònic i notes personals (14,6%)
- (quasi) sempre (15%)

S'hi desprén que sobretot escriuen apunts, segurament a causa de l'assistència als grups en valencià. Aquesta és la dada més estable, ja que al llarg de la major part dels cursos s'ha mantingut amb una mínima alteració. El nombre dels que demostren fidelitat lingüística és oscil·lant. Finalment,

3 Les mostres de lleialtat lingüística no són sinó actes simbòlics (Prats / Rafanell / Ros-sich, 1990: 35) i per conscient i militant que siga, és sempre insuficient davant dels contextos generals hostils (Mollà, 1997: 113). Malgrat tot, sabem que, ara com ara, no és possible de deixar de mantenir-hi una militància fatigosa i tensa perquè la llengua es mantinga (Martí, 1991: 36).

el canvi més significatiu es desprén dels canvis que s'han produït pel que fa als punts segon i tercer, ja que s'ha produït una caiguda successiva dels que diuen escriure apunts, cartes, correu electrònic i notes personals, mentre que es produeix l'efecte contrari, és a dir, l'augment progressiu, en aquells que diuen escriure cartes, correu electrònic i notes personals. En aquest sentit, el correu electrònic ha beneficiat un major ús de la llengua catalana en l'escriptura entre els estudiants i les estudiantes.

Malgrat que hi ha un gran nombre d'alumnes que diuen no ser catalanoparlants, no llegir o no escriure en català, pràcticament tot l'alumnat ha rebut anteriorment estudis de català. Esdevé digne de comentari que el percentatge que denota un major nombre d'estudiants que no han rebut anteriorment estudis de català siga el grup del curs 1996–1997, el qual també és un dels cursos en què hi ha més catalanoparlants, amb més fidelitat lingüística, que més hi escriuen, encara que els que menys lliguen en català.

En general, els estudis que l'alumnat ha realitzat anteriorment són els d'ensenyament secundari i, a més a més, hi ha alumnes que han obtingut algun títol de la Junta Qualificadora de Coneixements de València o estan ampliant estudis a l'Escola Oficial d'Idiomes. Per tant, pràcticament totes les persones han estudiat llengua catalana, però no en català. Això no obstant, molts castellanoparlants han considerat el català com una assignatura de llengua estrangera. Es diria que el coneixement passiu del català creix en la mateixa mesura que en disminueix l'ús efectiu (Prats / Rafanell / Ros-sich, 1990: 32).

Finalment, considerem la motivació de l'alumnat d'una enginyeria que es matricula en una assignatura de llenguatge específic, quan respon a la pregunta: *per què t'has matriculat en València Tècnic?* Hem recollit les diverses respostes en els vuit punts següent:

- 1) Repassar i aprendre: recordar els coneixements adquirits al llarg de l'ensenyament secundari i aprendre nous coneixements.
- 2) Estudiar llengua amb l'objectiu de presentar-se als exàmens de la Junta Qualificadora de Coneixements de València.
- 3) Estimar la pròpia llengua.
- 4) Aconseguir un dels requisits de treball per a un futur no molt llunyà.
- 5) Ser una assignatura interessant.
- 6) No deu ser difícil.
- 7) Aconseguir crèdits.
- 8) No contesta.

El motiu principal de l'alumnat hi és repassar i aprendre els coneixements lingüístics de català, dels quals destaquen repassar l'ortografia i aprendre la terminologia pròpia de l'enginyeria informàtica. La resta de respostes són oscil·lants, sense grans canvis. Així i tot, cal esmentar els que contesten 2 ja que, malgrat que hi ha tant catalanoparlants com no-catalanoparlants, destaquen sobretot aquests últims. Com que, durant els últims anys, l'alumnat ha anat realitzant els exàmens de la JQCV, cada vegada el nivell al qual pretenen presentar-se és més alt. A més a més, els que es decanten per la resposta 3 sol ser un nombre relativament estable d'alumnes i coincideix amb el nombre d'alumnes que són lleials a la llengua en l'ús. D'altra banda, cal destacar que són pràcticament la totalitat de castellanoparlants els que contesten el punt 4 i desitgen que conste en l'expedient acadèmic per mostrar i justificar que han cursat aquests estudis si en un futur se'ls demana coneixements de català en l'àmbit professional informàtic. Igualment, són majoria de castellanoparlants els que contesten 5 i 6. Finalment, hi ha els que la motivació és l'assoliment dels crèdits, actitud que adopten aquelles persones que davant l'oferta d'assignatures de lliure elecció o optatives trien aquesta, per exemple, per l'horari.

3 Conclusions

Com a conclusió, podem dir que, malgrat les diferents vies del procés de normalització a la UPV, l'ús normal de la llengua hi és pràcticament nul. En part això és degut, d'un costat, al nombre reduït de grups amb docència en català i, d'un altre, al no-acompliment d'aquesta oferta dels anomenats grups en valencià. Tot això malgrat que la demanda de l'alumnat supera l'oferta de la Universitat. A més a més, tot i que s'han incorporat assignatures de llenguatge específic en alguns centres, aquestes no gaudeixen del prestigi d'altres llengües.

D'altra banda, l'estudi del català tècnic no és elegit per un grup d'alumnes militants de la llengua, sinó que cada vegada més és preferit per castellanoparlants que majoritàriament han rebut estudis de català.

Tant els valencianoparlants com els castellanoparlants tenen competència lingüística en la lectura i en l'escriptura en català, i els últims no tant en la parla com els primers, però no és la llengua habitual i de prestigi. Tot i així, la lleialtat lingüística té un índex del 15% de valencianoparlants.

En conseqüència, cada vegada hi ha més persones amb competència lingüística, sobretot en l'escriptura i en la lectura, però hi ha factors socials

que beneficien el monolingüisme dels castellanoparlants i la trampa del bilingüisme o abandonament del català en situacions no familiars en els valencianoparlants.

Bibliografia

- Amonarriz, Kike (1997): «Propostes i experiències de planificació i política local a Euskadi», en Mollà (ed.), 157–192.
- Bibiloni, Gabriel (1997): *Llengua estàndard i variació lingüística*, València: 3 i 4.
- Ferrando, Antoni (1991): «Les perspectives de normalització lingüística al País Valencià», en Martí i altres, 103–138.
- Generalitat Valenciana (1994): *Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià*, València: Generalitat Valenciana.
- Martí, Joan (1991): «Alguns supòsits per a la normalització lingüística», en Martí i altres, 25–40.
- i altres (1991): *Processos de normalització lingüística: l'extensió d'ús social i la normativització*, Barcelona: Columna.
- Miralles, Joan (1999): *Discursos per la llengua*, Barcelona / Palma de Mallorca: PAM / UIB.
- Mollà, Toni (1997): «Opcions de política lingüística: Models i vies», en Mollà (ed.), 103–130.
- (ed.) (1997): *Política i planificació lingüístiques*. Alzira: Bromera.
- Ninyoles, Rafael Lluís (1975): *Estructura social y política lingüística*, València: Fernando Torres editor.
- Pitarch, Vicent (1984): *Reflexió crítica sobre la llei d'ús i ensenyament del valencià*, València: 3 i 4.
- Prats, Modest / Rafanell, August / Rossich, Albert (1990): *El futur de la llengua catalana*, Barcelona: Empúries.
- Universitat Politècnica de València (1998): *Memòria del curs 1997–1998*, València: Servei de Publicacions de la UPV.
- (2003): *Memòria del curs 2002–2003*, València: Servei de Publicacions de la UPV.
- Vallverdú, Francesc (1981): *El conflicto lingüístico en Cataluña: historia y presente*, Barcelona: Península.

Llum Bracho · Edmund G. Turney (València)

La paratextualitat en la traducció mediambiental de divulgació: els jocs de paraules i la intertextualitat

El discurs mediambiental* naix a mitjans del segle XX, bàsicament, perquè es comença a prendre consciència del deteriorament de l'espai natural. Els factors que condicionen aquesta degradació es troben en les conseqüències generades pel procés d'industrialització i per determinades formes de consum (Pérez-Agote, 1979: 92).

El primer país on apareix aquest discurs és als Estats Units d'Amèrica, on a partir de l'obra *Silent Spring* (1962) de Rachel Carson es va prenent consciència dels efectes determinats per la mà humana en la natura. Tanmateix, no és fins que el poder polític s'apropia d'aquest discurs, que tota la societat pren consciència plena d'aquests fenòmens:

No cabe la menor duda sobre que el poder político no es quien en primer lugar plantea la degradación del medio ambiente como consecuencia o producto del sistema social. Pero tampoco cabe duda sobre su posterior intervención en el proceso, tomando la degradación como tema de su actuación política no sólo a instancias de unos determinados movimientos y de las críticas de ciertos grupos, sino intentando coger la batuta del proceso de formación de una conciencia social, de una determinada problematización de los fenómenos. (Pérez-Agote, 1979: 21)

N'és un bon exemple el discurs que va elaborar Nixon, el gener de 1970, en el qual avançava que aquests problemes constituïrien la «preocupació principal del poble americà» en les dècades futures (*Ibid.*: 22). En aquest sentit, alguns autors defensen una diferència de discursos entre el mediambientalisme i l'ecologisme. Andrew Dobson, per exemple, assevera que el mediambientalisme «aboga por una aproximación administrativa a los problemas medioambientales, convencido de que pueden ser resueltos sin cambios fundamentales en los actuales valores o modelos de producción y consumo», mentre que l'ecologisme «mantiene que una existencia sustentable y satisfactoria presupone cambios radicales en nuestra relación con el mundo natural no humano y en nuestra forma de vida social y política» (Dobson, 1995/1997: 22).

* Aquest treball s'emmarca dins del projecte d'investigació BSO2002-10689-E del Ministeri de Ciència i Tecnologia espanyol.

Amb aquesta dualitat en l'enfocament mediambiental, es va desenvolupant en les societats occidentals un discurs polític que s'apropia d'aquests valors sense fer trontollar massa les estructures establertes, com indica María José Guerra: «El modo de vida occidental no es cuestionado sino en ámbitos minoritarios. Su aparato de propaganda, la publicidad, distorsiona y manipula cualquier conato de objeción y lo acomoda a sus fines: lo verde vende» (Guerra, 2001: 30).

Això no obstant, la conseqüència immediata d'aquest discurs és que fa plantejar-se a la societat algunes qüestions a nivell d'actuació personal i quotidiana: «La vida cotidiana queda en cuestión a niveles nunca soñados: qué comemos, qué compramos, cómo nos desplazamos, con qué limpiamos, cuánta energía dilapidamos, cuánto ensuciamos...» (*Ibid.*: 31). Aquestes preguntes també fan que la societat es qüestione alguns dels seus valors morals, ja que «preguntas antes irrelevantes cobran ahora, frente al telón de fondo de la ruina ecológica del planeta, un nuevo sentido moral. Nuestros hábitos y costumbres están en el punto de mira porque nuestro *ethos* – actitudes y costumbres– se han “desmoralizado” a la luz de las nuevas condiciones» (*Ibid.*: 31).

En qualsevol cas, el que és innegable és l'efecte globalitzador que té aquesta degradació del medi, la qual cosa ha originat una diversificació dels grups que componen aquest moviment ecologista: l'ecosocialisme, la suma de la inspiració marxista i la preocupació ecològica; l'ecofeminisme, el vincle entre la dona i la natura; l'anomenada «Justícia Ambiental», que denuncia el racisme de les zones industrials, habitades per minories racials; i el denominat «ecologisme dels pobres», que declara l'asimetria socioecoètica entre el Nord i el Sud (*Ibid.*: 24–29).

En aquest estat de les coses, els distints grups que conformen el debat mediambiental, tracten de disseminar al màxim el seu discurs i, efectivament, una de les millors maneres és a través de la divulgació dels seus textos. Aquesta divulgació, però, es produeix majoritàriament als Estats Units i, per tant, en llengua anglesa. En aquest sentit, la traducció a d'altres llengües és l'instrument que, juntament amb un registre de divulgació, afavorirà l'espargiment d'aquest discurs científic al llarg de la història.

1 Objectius d'aquest estudi

El discurs mediambiental ha originat al llarg de les últimes dècades un gran nombre de gèneres textuais, que responen a la producció dels distints grups que actuen en aquest camp multidisciplinar del coneixement científic

i tècnic. La selecció del corpus que forma part d'aquest article s'ha enfocat en un d'aquests grups, concretament en un dels gèneres elaborats pels grups d'ideologia ecologista. Aquest gènere té un caràcter marcadament divulgatiu, la qual cosa suposa, en primer lloc, la possibilitat de detectar elements discursius de caire cultural i ideològic; i en segon lloc, trobar un corpus suficient en la traducció des d'una llengua origen majoritària, l'anglès, a almenys dues llengües: una majoritària, com és el castellà, i una altra minoritzada, com en el cas del català. Això ens permet comprovar alguns aspectes des del punt de vista sociolingüístic, és a dir, si la condició sociolingüística de cadascuna d'aquestes llengües determina algunes decisions traductològiques, de quina manera s'articulen, i com afecta des del punt de vista ideològic al producte final. A més a més, hem estimat oportú focalitzar aquest treball en una col·lecció d'una mateixa editorial per acotar el camp d'investigació a una problemàtica ben definida i en un àmbit molt limitat.

La metodologia que s'ha pretès seguir en aquest estudi té a veure amb els estudis descriptius en traducció. En aquest sentit, si seguim la nomenclatura de Holmes (1988: 95–96), podríem dir que el nostre treball és un estudi descriptiu orientat cap al producte i cap a la funció (*product-oriented*, i *function-oriented*), ja que el que es pretén és fer una anàlisi descriptiva d'unes traduccions concretes i, alhora, veure de quina manera poden funcionar en el context sociocultural que les acull.

Els estudis que examinen la traducció com a producte no tenen en compte els estudis que l'analitzen com a procés, però sí a l'inrevés. Tanmateix, és cert que des de l'anàlisi dels resultats materialitzats en les traduccions es poden observar les tècniques i deduir-ne les estratègies que els traductors han seguit durant el procés traductor (Mayoral, 2001: 51).

En aquest sentit, podem dir que, tot i tractar-se d'un estudi enfocat des de l'anàlisi de les traduccions com a productes, a partir d'aquesta deduïm una sèrie d'aspectes que tenen a veure amb el procés traductor. És clar que, com en qualsevol activitat intel·lectual, l'objectivitat total no es pot aconseguir, i com afirma Anthony Pym, els estudis descriptius no són neutrals (Pym, 1999: 112).

Malgrat tot, el mateix reconeixement d'aquesta subjectivitat implícita en els estudis descriptius ha de portar a una compensació parcial dels seus efectes per a tractar de mitigar-la; de fet, aquest és un factor comú en el desenvolupament de les ciències socials.

Fet i fet, sobre la base d'aquestes premisses, en aquest estudi ens proposem analitzar uns elements paratextuals, com són els jocs lingüístics apa-

reguts en els títols dels capítols que conformen l'obra d'estudi, així com les seues traduccions al català i a l'espanyol, per tal de detectar les tècniques que s'han seguit en cada cas i les repercussions, culturals, sociolingüístiques, etc., que puguen tenir en el conjunt de les obres.

2 Descripció de les obres estudiades

El corpus objecte d'aquest estudi consta de quinze llibres (la referència dels quals apareix al final d'aquest article): cinc originals en llengua anglesa, les cinc traduccions corresponents en llengua catalana i les cinc traduccions corresponents en llengua castellana. Per facilitar-ne la lectura, a partir d'ara les denominarem de forma abreviada de la manera següent: 1) *Earth*, 2) *Energy*, 3) *Animals*, 4) *Recycler*, i 5) *Life*. Els llibres pertanyen al camp científic de l'ecologia, tot i que cadascun tracta subtemes relacionats amb el reciclatge, els animals, les plantes, la medicina i l'energia. Els originals anglesos daten des de l'any 1989 fins al 1992, mentre que les traduccions daten de 1992 fins a l'any 2000. Els anys de publicació d'un mateix títol en català i castellà es corresponen sempre.

Quant a la caracterització de les obres, si seguim la classificació d'Hurtado (2001: 94), podem afirmar que aquestes traduccions són de tipus científicotècnic, que pertanyen a la classe de traducció professional, que la modalitat de les traduccions és la traducció escrita i que segueixen un mètode més literal, més lliure o més comunicatiu, depenent dels casos. D'altra banda, atenent al tipus de gènere científicotècnic podem encabir aquests textos dins dels manuals, tot i que les convencions que hi regeixen, a causa del seu caràcter divulgatiu (Mayoral, 1994: 77 i Cabré, 1999: 24), són molt àmplies.

2.1 Característiques generals dels originals

L'objectiu d'aquests llibres és acostar els lectors al món de l'ecologia de manera senzilla, però també convèncer els lectors perquè canvien els seus costums quotidians i perquè es convertesquen en autèntics activistes ecologistes a través de la realització de determinades accions.¹ En les cinc

1 Bertha M. Gutiérrez assevera que «en este tipo de textos, donde el autor trata aún más de convencer y persuadir que en el trabajo puramente científico, es frecuente encontrar posiciones militantes y argumentaciones menos objetivas de las que habitualmente se manejan en los artículos científicos destinados a los especialistas. Todo lo dicho implica la inclusión de distintos recursos emotivos, como el humor, los juegos de palabras, las

obres s'observa l'ús de tres de les tipologies textuais: l'explicació per a presentar les dades, els fets i les fonts d'on s'ha extret la informació, l'argumentació per a definir la postura dels autors respecte de les dades i la instrucció per a indicar als lectors què s'ha de fer per reduir les dades exposades o, fins i tot, evitar que es tornen a produir els fets relatats.

Un dels trets més destacables en la caracterització de cadascun d'aquests tipus textuais en aquest corpus és l'ús dels temps verbals. En la part expositiva del text, les dades es presenten a través de fets expressats amb el present d'indicatiu (*In New York state alone, tires take up an estimated half-million cubic yards of landfill space each year*), però també se sol utilitzar o bé el pretèrit perfect (*Aluminum was more worth than gold when it was discovered*) o bé el pretèrit indefinit (*Landfill gas has even been used to carbonate soft drinks*). Les dades que se solen donar pertanyen a la relació d'organismes, associacions, empreses privades; a fonts bibliogràfiques de consulta; i a dades de caràcter energètic, climàtic o ecològic, en general.

Per a l'argumentació, també se sol utilitzar el present en oracions enunciatives (*As in the U.S., the major threat of getting AIDS when traveling is through sexual activity with an infected person*) i interrogatives (*Do you know, for example, how it's spread and why it's so deadly?*), però també formes condicionals (*if we recycled just half of them, we could save over 12 million cubic yards of landfill space*) i futures (*An air conditioner exposed to direct sun light will use up to 5% more energy than a shaded one*).

En canvi, en les instruccions i recomanacions a seguir, és l'ús de l'imperatiu el temps verbal dominant, utilitzant el *you* com a adreçament directe al lector (*Be careful with car air-conditioners*). Aquest és un dels trets discursius que es relacionen directament amb la finalitat de convèncer els lectors.² A més a més, aquesta característica també és habitual en els títols que introdueixen els capítols, tant en positiu (*Find Your Roots*) com en negatiu (*Don't Can It*). Ara bé, també és freqüent, tot i que menys que l'imperatiu, l'ús de formes condicionals, sobretot per a especificar el cas en què es puga trobar cada lector i la recomanació que s'ajusta més a cada cas (*If you got a severe, blistering sunburn during childhood, you're more likely to get the most deadly form of skin cancer later in life*). Això passa, per exemple, en llibres

alusiones constantes a elementos del mundo cotidiano... típicos de los textos de divulgación y proscritos en el discurso científico» (Gutiérrez, 1998: 322).

2 Vicent Montalt és de l'opinió que «en definitiva, des de l'article més especialitzat fins al text més divulgatiu, els autors, a més de transmetre una informació amb valor científic, fan ús d'una sèrie d'estratègies per persuadir (o, en el pitjor dels casos, dissuadir) el lector» (Montalt, 2000: 56).

com *Life*, en què moltes de les recomanacions estan personalitzades, segons les dolences de cadascun.

D'altra banda, els llibres estan redactats utilitzant un llenguatge divulgatiu que es caracteritza en primer lloc, per l'ús de marcadors textuais (punts, números, guions, subratllats, emmarcament de la caixa, dibuixos, etc.) que esquematitzen el text; en segon lloc, per la diversitat en la tipologia de lletra que apareix en els subtítols de cada apartat; i finalment, en un llenguatge planer, sense gaire terminologia, només la imprescindible. Tanmateix, encara que en aquests tipus de textos no hi ha gaire terminologia, a causa del seu caràcter divulgatiu, de vegades no es pot evitar. En aquest sentit, la terminologia que apareix en els cinc llibres es relaciona amb diverses branques del saber com ara la medicina, la química, la biologia, la indústria, la climatologia, la gastronomia, la cosmètica, l'agricultura, l'economia, etc.

Una altra característica que podem observar en aquests llibres és la citació. En algun llibre, com ara *Animals*, s'introdueix cada capítol amb una o diverses cites d'escriptors, actors, cantants, polítics, activistes ecologistes i, fins i tot, fragments de la Bíblia. De vegades, fins i tot, s'ha encarregat el pròleg a una persona amb prestigi social, com ara, Linda McCartney, o a un expert en la matèria, per exemple, al degà de l'Escola de Salut Pública de la UCLA. La finalitat d'aquesta característica és la de mostrar al lector que personalitats de diferents àmbits científics i artístics comparteixen les tesis que defensa aquest llibre.

A més a més, l'ús de jocs de paraules per a titular un capítol és una pràctica usual. Aquests jocs de paraules es caracteritzen per l'ús d'al·literations, equívocs, paranomàxies i homofonies. En aquest sentit, n'hi ha que juguen amb el doble sentit de les expressions, a través de la pronúncia dels mots; d'altres fan referència a pel·lícules, sèries, personatges, cançons o dites populars; i d'altres, a eslògans publicitaris o a productes comercials que ja formen part de la cultura popular. La utilització de jocs de paraula; d'expressions extretes d'altres contextos, com ara *Danger: Poison!*, *Buyer Beware* o *Bon Voyage!*; de trets de la parla col·loquial, com ara l'elisió per apostrofació dels verbs (*You're, It's, haven't*) o l'abreviació de certs mots, com ara l'ús d'*info* per *information* o de *#1* per *number one*; l'ús de l'adreçament personal directe a través de l'imperatiu; juntament amb la citació d'autors i d'altres característiques formals, com ara els colors i els dibuixos de les portades i l'esquematització interna a través de numeracions, vinyetes, títols i subtítols, donen un aire divertit a l'edició, suposem que amb l'objectiu d'atraure els lectors a la compra d'aquests llibres. Això no vol dir que el contingut no siga seriós, ja que per convèncer els lectors

que canvien la seua forma de vida, cal donar arguments de pes. En aquest sentit, Montalt destaca que «el “com” del discurs científic és tan útil per convèncer de les veritats científiques com per equivocar l'opinió pública en benefici d'uns interessos econòmics determinats» (Montalt, 2000: 56).

2.2 L'edició

L'anàlisi dels aspectes relacionats amb l'edició que constitueixen la macroestructura dels textos correspon amb el que Toury denomina *normes operatives matricials*:

So-called matricial norms may govern the very existence of target-language material intended as a substitute for the corresponding source-language material (and hence the degree of fullness of translation), its location in the text (or the form of actual distribution), as well as the textual segmentation. The extent to which omissions, additions, changes of location and manipulations of segmentation are referred to in translated texts (or around them) may also be determined by norms, even though the one can very well occur without the other. (Toury, 1995: 58–59)

En aquest apartat ens centrem, bàsicament, en l'estudi de l'estructura dels llibres originals; i, concretament, ens aturem en un dels aspectes més interessants d'aquesta estructura: els jocs de paraules que es generen en els títols dels capítols.

2.2.1 Estructura formal dels llibres

L'estructura formal dels llibres originals sol constar de l'índex o *Contents*, en què s'enumeren els distints subtemes corresponents a cada capítol del llibre; una introducció, de vegades també un pròleg, el desenvolupament dels capítols; i finalment, en alguns casos, la bibliografia recomanada. El nombre de capítols correspon a la xifra dels títols que comencen amb *50 Simple Things...* o *30 Simple Things...* Cada capítol consta de diversos apartats. En *Energy*, apareix el títol del capítol, unes dades a mena d'introducció d'una llargada d'una o dues oracions, l'apartat *Background*, l'apartat *Energy Facts* i, per últim, l'apartat *Simple Ways to Save Energy*. En *Animals*, aquests apartats són: *The Problem* i *The Solution*, i vénen introduïts per la cita d'algun autor. En *Earth*, els apartats són: *Background*, (*tema del capítol*) *Facts*, *Simple Things You Can Do* i *Sources*. En *Life*, després del títol vénen unes dades i, a continuació, una introducció en què se'ns conta un cas. Els apartats solen ser: *Save Your Life*, *Simple Things You Can Do* i *Resources*, tot i que, de vegades,

l'apartat *Save Your Life* es transforma en (*tema del capítol*) *Facts*. En canvi, en *Recycler*, després del títol s'esmenten unes dades en referència al tema, però després no hi ha uns apartats que es repetesquen, sinó que van variant de capítol en capítol. Per últim, hi ha dos llibres, *Earth* i *The Recycler's Handbook*, en què s'utilitza el format de peu de pàgina per a donar encara més dades relacionades amb el tema de què tracte el capítol on apareixen.

3 Jocs de paraules i intertextualitat

En aquest apartat, tractarem tant els fenòmens estilístics que hem localitzat en els títols dels capítols dels originals com alguns que hem observat a l'interior dels capítols dels cinc llibres. Aquests fenòmens estilístics s'inscriuen dins del nivell fonològic, del nivell lèxic i del nivell semàntic de la llengua. La seua classificació està basada en el llibre de Ramon Lladó *La paraula reversa* (2002), tot i que amb alguna adaptació requerida pel propi corpus que disposem. Així, hem dividit aquests jocs en: jocs per consonància (al·literació i rima), calembours³ (per similitud fonètica, substitució lèxica, addició i elisió), polisèmia, al·lusions intertextuals directes i neologismes. A més a més, bona part d'aquests jocs constitueixen al·lusions intertextuals⁴ que hem inclòs dins de la classificació esmentada.

a) Jocs per consonància: rima i al·literació

Hi ha expressions que, a causa de la seua forma fonètica, constitueixen un joc de paraules, bé perquè es produeix una rima, bé perquè s'origina una al·literació. Pel que fa a la rima, hem detectat uns quants exemples. En els llibres *Earth* i *Energy*, els capítols *Air-Power Your Shower*; en el llibre *Animals*, els capítols *Time Out: Choose Animal Rights, not Animal "Sights"; Gift Taboos*

3 Lladó defineix el calembour com un *cas de figure* de la paronomàsia, considerada de vegades, *in absentia*. En aquesta figura estilística «s'hi produeix la substitució d'un terme o un grup de termes per un altre o altres de sonoritat pròxima però de sentit allunyat» (Lladó, 2002: 157–158).

4 Calsamiglia i Tuson denominen aquest fenomen context intertextual i el defineixen com «el conocimiento que las personas tienen de ese "río" de textos producidos a lo largo de la historia que nos permite reconocer aquellas maneras de hablar y de describir apropiadas a cada situación» (Calsamiglia / Tuson, 1999: 109). D'altra banda, Josep Marco opina que «la intertextualitat, en tant que mecanisme possibilitador de les relacions entre textos, mena a la cohesió de la vida social d'una comunitat» (Marco, 1998: 188). Aquest autor distingeix cinc dimensions intertextuals, la primera de les quals, l'al·lusió intertextual, tractarem en aquest apartat.

and Gift “To-Do’s”; *Objecting to Dissecting i Educate to Liberate*; en el llibre *Life*, apareix el capítol *Walk Right At Night*; i en *Earth*, els capítols *Reuse Old News*, *Light Right* i *Pests & Pets*, on també s’origina una al·literació a causa de la repetició de la consonant P. I també en aquest llibre trobem un exemple de rima per repetició lèxica: *Put It To Work... At Work*. Un exemple similar al de *Pests & Pets* seria el del capítol *Drinking and Driving* de *Life*.

En d’altres casos el que es produeix és una al·literació per repetició d’algun so dins de la mateixa expressió; gairebé tots els exemples corresponen a *Animals: Donation Do’s and Don’ts*; *Halt the Hunt*; *Winners Don’t Eat Weiners*; *The Flap about Flipper* i *Be Fish Friendly*, llevat del capítol *Reduce Radon*, que apareix en *Life*.

Finalment, cal esmentar la quantitat d’expressions que encapçalen distints apartats dins dels capítols dels cinc llibres que utilitzen la rima i l’al·literació com a figures estilístiques: *Haste Makes Waste*, *Puppy Mills Give Me Chills*, *Pills and Perils*, *Tire Trivia*, *Glass Gossip*, *Radon Report*, *Toilet Talk*, *Furnace Facts*, etc.

b) Calembour per similitud fonètica

En relació amb els títols que introdueixen cada capítol dels cinc llibres en anglès, hem trobat expressions en les quals, en substituir-se per similitud fonètica algun mot per un altre, es genera un joc de paraules. En *Recycler*, observem el cas del capítol *Hold the Foam* en referència a l’ús del *polystyrene foam*. Aquesta expressió s’ha extret per paronomàsia entre *foam* i *fort* de l’expressió: *Hold the fort*, que significa ‘fer-se càrrec d’alguna cosa mentre s’està absent’. De la mateixa manera, *Pulp-Pourri* de l’expressió francesa *pot-pourri*,⁵ en referència a la pasta de paper en el mateix llibre. En *What a Load of Scrap*, també hi ha similitud fonètica entre *scrap* i *crap*. En *Glassified information*, on es tracta el reciclatge d’envasos de vidre, es fa un joc de paraules per paronomàsia amb l’expressió judicial *classified information*.

Així mateix, al llibre *Energy* també hem detectat jocs de paraules en els títols per substitució de mots en què hi ha una similitud fonètica. És el cas del capítol *Tune Up the Heat* (posa a punt la calefacció), en què s’ha substi-

5 Moltes de les interpretacions d’aquests jocs pressuposen uns coneixements previs al lector basats en una formació cultural concreta. En paraules de Lladó: «Les modificacions ortogràfiques o morfològiques que transtornen la regularitat gramatical de les seqüències han d’estudiar-se en funció de les finalitats expressives, però en la majoria dels casos es vinculen estretament a les fonts textuales (intertextuals o metatextuals) que inspiren el text, sia en forma d’al·lusió, de citació o altres.» (Lladó, 2002: 128)

tuit *turn* per *tune*, de l'expressió *Turn up the heat* (encén la calefacció). En *Tanks a lot*, títol que dona nom al capítol dedicat a l'escalfador d'aigua, s'ha reemplaçat *thanks* (de l'expressió *thanks a lot*) per *tanks* (dipòsits, en aquest cas d'aigua).

Quant a l'obra *Animals*, hem observat algunes expressions que, igual que les anteriors, han patit alguna modificació gràfica per similitud fonètica amb alguna altra paraula. Per exemple, el capítol *It's the Veal Thing*, provinent de l'expressió *It's the real thing*, en què es parla d'aquest animal: la vedella. O també, el capítol *Mind Your «Bees» and «Shrews»*, en què es tracta l'ús d'un llenguatge políticament correcte pel que fa als animals. Aquest títol ve de *Mind your Ps and Qs*, expressió que es podria traduir per «Mesura les teues paraules!» i que, en associar les dues idees, ens fa pensar en què cal que mesurem les nostres paraules pel que fa a certs animals.

De la mateixa manera, en *Earth*, el capítol *Leave It a Lawn*, que tracta del manteniment de la gespa, s'ha format a partir de l'expressió *Leave it alone*, corresponent a l'expressió catalana «deixa'l (o deixa-la) en pau». El títol *Your Gas Is as Good as Mine* del capítol que tracta de la contaminació atmosfèrica que causen els cotxes, procedeix de l'expressió popular *Your guess is as good as mine*, que en català seria «això mateix em pregunte jo». En aquest cas el joc de paraules es produeix per l'homofonia entre *gas* i *guess*. *It's a Beach*, títol que correspon al capítol que tracta la contaminació de les aigües marines, coincideix fonèticament amb l'expressió *It's a bitch*, expressió que en català podríem traduir per *És l'hòstia!* En el capítol *Time to Re-Tire?* d'aquest mateix llibre, es produeix un doble sentit entre *retire* (jubilar-se, retirar) i *tire* (pneumàtic), cosa que ens suggereix, molt encertadament, que el tema del capítol va dedicat al canvi de pneumàtics.

Un altre cas de similitud fonètica és el que s'esdevé amb al·lusions intertextuals. Algunes d'aquestes expressions intertextuals han sofert una modificació en algun dels mots originals. Un bon exemple és el capítol *Goodbye, Ol' Paint* del llibre *Recycler*. L'expressió original correspon a una cançó tradicional de l'Oest americà: *Goodbye, old Paint, goodbye old horse*. Com que el capítol del llibre tracta de la toxicitat de la pintura, en l'exemple del títol, el mot *old* ha patit l'elisió de l'última lletra perquè es pronuncie en anglès com el mot *all* i així convèncer-nos perquè ens desfem de *tota* la pintura que tinguem a casa.⁶ En el capítol *Edifice Wrecks*, que tracta del reci-

6 Com es pot observar la majoria d'aquests jocs tenen un component cultural ben marcat, ja que, segons Lladó, «el calembour és un signe pragmàtic i fins i tot cultural. Aquest fet el fa intel·ligible i llegidor, més enllà de motivacions diegètiques, i el consagra en multi-

clatge dels materials generats per l'enderroc de construccions, es produeix una similitud fonètica amb el personatge mitològic *Oedipus Rex*. En el cas de *Re-Box: Just Do It*, la intertextualitat té a veure amb dues marques competidores de roba d'esport: *Reebok* i *Nike*. En la primera part del títol es provoca una similitud fonètica amb la primera marca. La segona part correspon a l'eslògan d'aquesta segona marca. En realitat, el capítol fa referència al reciclatge de les caixes (*boxes*) de cartró. Igualment, el títol *The Cart-ridge Family*, en relació amb el reciclatge dels cartutxos de tinta, té una relació directa amb la sèrie de televisió nord-americana *The Partridge Family* (1970–1974) dels directors Lou Antonio i Peter Baldwin.

Quant al llibre *Energy*, hem detectat també alguns exemples d'intertextualitat. És el cas del capítol *Play It Again, Fan*, que tracta qüestions relacionades amb els ventiladors de sostre (*ceiling fans*) com els que, curiosament, apareixen en la pel·lícula *Casablanca*. Efectivament, el títol del capítol, per simulació fonètica, correspon a una de les frases més famoses d'aquest film: *Play it again, Sam*. També en aquest llibre, trobem la referència intertextual a una pel·lícula i a una sèrie de televisió: *The lone ranger*. El capítol del llibre que du per títol *The Lawn Rangers* explica qüestions que tenen a veure amb el manteniment de la gespa (*lawn*). La primera pel·lícula amb aquest nom data de 1938, els directors de la qual van ser John English i William Witney, però la pel·lícula que es va traduir a l'Estat espanyol és la corresponent a l'any 1956 del director Stuart Heisler i que es va estrenar amb el títol d'*El guardián enmascarado* el 1963. Així mateix, és possible que el capítol que parla de l'energia que es pot estalviar en els conductes de l'aigua, *Duck Soup*,⁷ faça referència a la pel·lícula dels germans Marx *Duck Soup*, de 1933, estrenada a l'Estat espanyol l'any 1965 amb el títol de *Sopa de Ganso*.

En el cas del llibre *Earth* apareix un capítol anomenat *The Twilight Ozone*, en què es tracten els problemes que pateix la cap d'ozó. Aquest títol està relacionat amb l'expressió *the twilight zone*, que significa zona intermèdia; però, a més a més, *The twilight zone* és una sèrie de misteri de televisió molt coneguda als Estats Units que va tenir dos períodes d'emissió: entre 1959 i 1965 va estar dirigida per Jus Addiss i William Asher, i l'any 1985 la van dirigir Allan Arkush i Gil Bettman.

tud de contextos narratius, sense necessitat de ser encaixat en la lògica narrativa» (Lladó, 2002: 160).

7 Més endavant, proposem un altre tipus de joc al qual també pot fer referència aquest capítol.

c) Calembour per substitució lèxica

D'altra banda, també hi ha jocs de paraules que s'originen no per substitució d'un mot per un altre similar fonèticament, sinó per la substitució lèxica d'un o més mots en una expressió coneguda, ja siga una frase feta, una locució o una expressió col·loquial. Per exemple, en el llibre *Recycler*, en el capítol titulat *Turn Over an Old Leaf*, s'ha substituït l'adjectiu *new* de la frase feta *turn over a new leaf* (fer vida nova) per *old*, ja que la intenció és parlar de la possibilitat de fer compost a partir de fulles seques i herba tallada. Així mateix, el títol *Old News Is Good News*, que dona nom al capítol que tracta del reciclatge dels diaris (*newspapers*) està extret de la dita, també popular, *No news is good news* per expressar que el fet que no hi haja notícies és bon senyal.

Quant a *Animals*, trobem el títol *Great-Grandma Knew Best* en el capítol que parla de l'ús alternatiu de productes de neteja i insecticides fabricats a casa de manera natural. Aquest títol sorgeix de l'expressió popular *Mummy knows best*, per a fer referència a la sabiduria popular de les mares que, en aquest cas, s'ha reemplaçat per la de les besàvies, a causa de l'absència total en la seua època dels productes de neteja que coneixem avui dia.

La substitució lèxica d'un o més mots també s'origina en casos d'intertextualitat. És el cas dels dos exemples següents, apareguts també en el llibre *Animals*: en el primer títol, *How Sad Is That Doggie In The Window?*, el mot *sad* ha substituït l'original *much* de la cançó de Patti Page: *How much is that doggie in the window?* El capítol es refereix als problemes físics i emocionals que poden patir els animals en les escaparates de les botigues d'animals. El segon exemple és el que té a veure amb el capítol *Bringing Animals in the Fold*. Aquesta és quasi una frase de la Bíblia; en realitat la frase original parla de: *Bring (back) into the fold*, és a dir, tornar al redil de l'església, en català. El títol d'aquest exemple inclou la paraula *animals* perquè argumenta que l'església catòlica (de fet, totes les religions) ha d'implicar-se en la defensa dels drets dels animals.

d) Calembour per addició o per elisió

En alguns casos, hem detectat que les expressions han sofert una petita variació respecte de l'expressió de la qual procedeixen, bé per l'addició, bé per la supressió d'algun element. N'és un bon exemple d'addició d'elements el del llibre *Earth*, on trobem el capítol *Don't Go With the Flow*, que considera les qüestions relacionades amb l'ús i l'abús de l'aigua corrent i

que correspon a la dita popular *Go with the flow*, a què se li ha afegit la negació *don't* i que en català diríem «deixar-se dur pel corrent», en el sentit d'obrar en consonància amb les opinions o els costums predominants. Un altre exemple és *Brush Up On Paint*, capítol que ens introdueix sobre l'impacte ecològic que la pintura té en el medi ambient. Aquesta expressió popular, *Brush up on something* s'utilitza quan cal repassar alguna assignatura per millorar en els estudis. En aquest cas, l'assignatura és evident: la pintura.

Un altre exemple és el que hem detectat en el llibre *Animals* en què apareix *The Show Must Not Go On*, títol que dona nom a un capítol dedicat a l'ús d'animals en els espectacles, com ara circs, aquaris, etc. Aquesta expressió prové de l'original *The show must go on*, que en català correspondria a *Que comence l'espectacle!*, i a la qual s'ha afegit la negació *not*. Un altre exemple és l'aparegut al llibre *Life: Is It Just the Blues?* Aquesta pregunta, pertanyent a l'àmbit de la medicina, tot i que amb un registre propi del llenguatge divulgatiu, prové en realitat d'una cançó molt coneguda dels anys 50: *Just the Blues*, de Robert Jr. Lockwood, que una dècada més tard posaria de moda Count Basie amb una altra versió.

Pel que fa a la supressió d'elements, n'hem trobat en el títol *An Apple a Day* corresponent al llibre *Life*. En realitat aquest títol pertany a una dita popular que diu: *An apple a day keeps the doctor away*, que equivaldria en català a dir «una poma al dia evita haver d'anar al metge», sense la rima de l'original. Igualment, el títol *Eat To Live* del mateix llibre correspon a la primera part de l'expressió *Eat to live and don't live to eat*, que podríem traduir per «menja per viure, no visques per menjar», per exemple.

També hem detectat un cas en *Energy*, corresponent al capítol *Duct Soup*, esmentat abans, que tracta de qüestions relacionades amb els conductes de l'aigua de les cases. Aquest títol podria provenir de l'expressió *It's just duct soup*, que en català equivaldria a «això és bufar i fer ampolles», en què s'ha eliminat la primera part de la frase feta.

e) Polisèmia

D'altra banda, hi ha expressions que produeixen un doble sentit a causa del context donat pel capítol a què fan referència. Aquestes expressions, tot i ser conegudes, no ens donen cap indicatiu, a simple vista, sobre el tema de què pot tractar el capítol. N'és un bon exemple l'expressió *All Tired Out* del llibre *Recycler*, que significa «totalment esgotat». En realitat, però, el capítol que introdueix parla de la gran quantitat de pneumàtics (*tires*) que es llancen als Estats Units.

Un altre exemple és el de *Lights Out*, que apareix en el llibre *Energy*. Aquesta expressió s'utilitza quan anem a dormir i cal apagar els llums, per exemple en una residència d'estudiants. Tanmateix, en el llibre, introdueix un capítol dedicat a l'estalvi d'energia en l'ús de bombetes. En el mateix llibre, apareix un capítol anomenat *Dish It Out*. Aquesta frase feta vol dir «repartir colps a tort i a dret»; en canvi, el capítol tracta l'estalvi d'energia en l'ús del rentavaixelles (*dishwasher*).

En el llibre *Energy*, també trobem algun cas en aquest sentit. Per exemple, el capítol *It's Your Loss*, expressió que podríem traduir per «tu ixes perdent», fa referència a les pèrdues de calor que s'originen en una casa mal aïllada. Un altre exemple és el de *Don't Get Soaked*. Aquesta expressió vol dir en català «no et quedes xop» o «no et remulles»; de fet, el capítol a què dóna nom tracta de l'energia que s'utilitza escalfant la quantitat de piscines que hi ha als Estats Units.

En relació amb el llibre *Animals*, també hem detectat casos semblants. Per exemple, el capítol *Gripe, Gripe, Gripe*, expressió que significa que una persona està sempre remugant, és, en realitat, una incitació a la queixa. L'expressió *For The Birds*, que seria l'equivalent a la catalana «per al gat», quan una cosa no és desitjable per als humans, és un capítol que tracta, efectivament, d'ocells. Així mateix, el capítol *Silver Scream*, relaciona la «gran pantalla» o pantalla de cinema amb els maltractaments que reben els animals durant el rodatge de moltes pel·lícules. Un altre exemple en aquest mateix llibre és el de «Rats!» (*...and other Rodents*). L'expressió *Rats!* és una interjecció similar a «Romanços!»; per això *and other Rodents* apareix entre parèntesis. En aquest cas, el tema del capítol coincideix amb el títol, ja que tracta de la manera de mantenir a ratlla aquests animals amb mètodes alternatius a l'extermini.

Pel que fa a *Earth*, apareix un cas que segueix aquest mateix patró. *Make It a Royal Flush* és el títol d'un capítol que parla de l'estalvi en tirar de la cadena (*a flush*) del vàter, encara que *a royal flush* és una escala de color reial en els jocs de cartes. En el mateix llibre, el capítol *Don't Let Go* fa referència als efectes nocius que produeixen els globus en els animals, sobretot els marins. Per això, ja en el títol es recomana que no els soltem.

Finalment, en el cas del llibre *Life*, també hem trobat algun exemple, com ara *Save Your Skin*. Aquesta expressió s'utilitza en referència a escapar-se d'un perill de mort i correspondria a l'equivalent en català «salvar la pell». Això no obstant, en el capítol que acompanya es comenten qüestions relacionades amb el càncer de pell.

f) Al·lusions intertextuals directes

A més a més, als cinc llibres es donen casos d'intertextualitat directa, és a dir, que els títols dels capítols són altres textos (pel·lícules, personatges, jocs, cançons, etc.) sense que es produeix cap joc lingüístic en la seua formació o estructura. En el llibre *Recycler* apareix el títol *Deadly Do-Right* en un capítol que explica quins són els residus tòxics que es deriven de l'ús domèstic. Però, de fet, *Deadly Do-Right* és un personatge americà de còmic que encarna la figura d'un policia muntat canadenc molt despistat i beneït. Finalment, el capítol *The Paper Chase*, en què s'explica com dur a terme el reciclatge del paper, és un títol que fa referència a un joc, una mena de ral·li en què cal seguir els papers que un altre deixa escrits. James Bridges va dirigir una pel·lícula el 1973 amb aquest mateix nom.

Pel que fa al llibre *Earth*, el capítol *The Great Escape* tracta dels problemes que comporten un mal aïllament en les cases. La intertextualitat es produeix amb la pel·lícula del mateix nom, dirigida per John Sturges el 1963 i estrenada a l'Estat espanyol amb el títol de *La gran evasió*.

Quant a *Animals*, en el capítol *Spacebeaters: The Final Frontier*, que fa referència als escalfadors d'aigua, la segona part del títol forma part del títol d'una de les pel·lícules d'*Star Trek*, la de l'any 1989: *Star Trek V: The Final Frontier*. La relació que s'estableix entre la primera i la segona part del títol ve donada per l'al·lusió a l'espai que hi ha en el mot *spacebeater* i per l'estructura del títol, marcada a través de la puntuació. També en aquest llibre apareix el capítol *Home on the Range*, en què es parla de la quantitat d'energia que s'utilitza amb els aparells electrodomèstics. Aquest títol fa referència a una cançó tradicional de l'Oest americà: *Home, home on the range*.

En el llibre *Life*, també apareix una intertextualitat directa, com és el cas del capítol *Shake, Rattle & Roll*, que explica què fer en cas que es produïra un tornado o un terratrèmol. El títol correspon a una cançó d'Elvis Presley. Un altre exemple és el del capítol *Be Prepared*, en relació amb les mesures que cal prendre en cas d'emergència mèdica. De fet, aquesta expressió correspon a la primera màxima scout.

g) Neologia

Altres expressions responen a la creació de nous conceptes, com ara el capítol *Xeriscape*, terme format pel mot grec *xeros*, que vol dir «sec», i el final del mot *landscape*. Aquest terme designa una nova forma de paisatgisme que defensa la recuperació de les plantes autòctones per a l'estalvi d'aigua i la

millora del sòl. Un altre procés en la creació de nous mots és la verbalització de sintagmes nominals com ara el terme *carpooling*, en referència al fet de compartir el cotxe per a estalviar energia. En el cas del capítol *Don't Can It*, el tema no es refereix a la recomanació de deixar d'envasar en llauna, com podríem pensar, sinó al fet de deixar de comprar productes enllaunats.

4 Traducció dels jocs de paraules

La traducció dels jocs de paraules que s'origina en els títols dels capítols de les obres originals ha comportat diverses tècniques traductològiques. A continuació, veurem quines han estat aquestes i classificarem els títols segons la solució que se'ls haja donat.

a) Conservació del joc de paraules original

En primer lloc, exposarem les traduccions que conserven els jocs de paraules, les expressions, les rimes, les al·literacions, etc. dels originals de manera exacta, perquè aquest mateix joc existeix en la cultura d'arribada. Un primer exemple és el de l'expressió: *Eat to live* del llibre *Life*, que s'ha traduït en català per *Menja per viure* i en castellà per *Come para vivir*. Així mateix, els tres exemples que considerem a continuació i que pertanyen al llibre *Animals*: Per exemple, la rima corresponent al capítol *Educate to liberate*, s'ha conservat en català: *Educar per alliberar*, i en castellà: *Educar para liberar*. En aquest segon exemple, l'al·literació del capítol *The Flap about Flipper* s'ha conservat en la traducció al català: *Dofins feliços*, i al castellà: *Delfines felices*, amb la repetició del so de la *f*. I, finalment, en el capítol *The Show Must Not Go On*, s'ha conservat el joc de paraules amb l'expressió original d'on prové aquesta, encara que en positiu, tant en català: *Que acabi l'espectacle!*, com en castellà: *¡Que termine el espectáculo!*

b) Efecte equivalent a l'original

En altres casos, aquests jocs i expressions han trobat un efecte equivalent en les versions traduïdes, a través d'altres jocs o d'altres expressions que, tot i no ser exactament les corresponents a l'original, acompleixen si no la

mateixa funció, una de semblant.⁸ En el següent exemple, pertanyent al llibre *Earth*, s'ha substituït l'expressió *Brush Up on Paint* per una altra expressió equivalent que també parla de pintura: *Tú pintas mucho*, en la versió castellana, i *Tu pintes molt*, en la traducció al català. Un altre exemple similar és el de *Don't Can It*, corresponent al llibre *The Recycler's Handbook*, que en castellà s'ha traduït per *Da la lata*. En català també s'ha traduït per *Dóna la llauna*, tot i que, en aquest cas, té el sentit de despatxar algú ('poner a algúen de patitas en la calle', seria el sentit en castellà).⁹ L'equivalent al castellà correspondria a expressions com ara *donar taba* o *fer llesca*.¹⁰ Un altre exemple d'aquest mateix llibre és el d'*All Tired Out*, que s'ha traduït en català per *Tot sobre rodes* i en castellà *Todo sobre ruedas*, expressions que tot i donar un sentit positiu al títol, mantenen el mot que el relaciona amb el tema del capítol: les rodes. Per últim, en el cas del terme *Silver Scream* del llibre *Animals*, les expressions *Estrelles de pantalla*, *Estrellas de la pantalla*, corresponents a les traduccions catalana i castellana, respectivament, han conservat la relació del títol amb el tema del capítol que, recordem, tractava dels maltractaments que pateixen els animals en els rodatges de les pel·lícules.

c) Adaptació del joc original a expressió col·loquial

També hem detectat exemples en què els jocs de paraules de l'original han sofert una adaptació a través d'expressions col·loquials, sense que es determine cap joc. N'és un bon exemple el títol *Time to Re-Tire?*, pertanyent al llibre *Earth*, que es tradueix per una pregunta col·loquial *¿Neumáticos nuevos?*, en castellà, i *Pneumàtics nous?*, en català. Un altre cas és el d'*It's a Beach* del mateix llibre que, en castellà, equival a *Vamos a la playa* que, a més de ser una expressió col·loquial, correspon a una cançó d'estiu molt coneguda. En català, però, aquesta intertextualitat no s'hi produeix. Per últim, l'expressió *Buyer Beware* s'ha traduït per *¡Ojo con lo que compras!*, en castellà, i *Alerta amb el que compres!*, en català.

8 Lladó opina que «l'èxit de la traducció només depèn, doncs, de la producció d'una textualitat equivalent però autònoma que sigui perfectament llegible en la cultura i en la llengua d'arribada» (Lladó: 2002, 161).

9 Segons l'*Hiperdiccionari* de l'Enciclopèdia Catalana.

10 Segons indica el *Diccionari de frases fetes, refranys i locucions* de l'Enciclopèdia Catalana i el *Diccionari Castellà-Català*.

d) Traducció literal

Tanmateix, altres solucions bastant nombroses no han patit la mateixa sort que les anteriors, com en el cas de la traducció literal d'aquestes expressions. És el cas d'*An Apple a Day*, traduït per *Una poma cada dia* i *Una manzana al día*, en català i castellà, respectivament; el de *Your Gas is as Good as Mine*, corresponent a l'oració castellana: *Tu gasolina es igual de buena que la mía*, i a la traducció catalana: *La teva gasolina és tan bona com la meua*; el cas de *The Great Escape*, traduït per *El gran escape* i *La gran fuita*, pel·lícula que ha estat traduïda almenys en castellà per *La gran evasión* i que, en aquest cas, aquest títol hagués funcionat perfectament, ja que el tema tracta sobre l'aïllament en la llar; el de l'exemple *Be Prepared*, que en l'argot dels scouts espanyols en diuen: *¡Siempre listos!* i que s'ha traduït per *Estigues ben preparat* i *Estáte preparado*, en català i en castellà, respectivament; l'expressió *Is It Just the Blues?*, provinent de la cançó dels anys 50 *Just the Blues*, corresponent en català a *No és alguna cosa més que un blues?*, i en castellà a *¿Es sólo un blues?*; una altra cançó: *Shake, Rattle, & Roll*, de l'Elvis Presley, traduïda literalment per *Tremolar, desconcertar, arrasar* en la versió catalana, i per *Temblar, desconcertar, arrasar*, en la castellana; el cas d'*Objecting to Dissecting*, en què es perd la rima en haver-se traduït tant al català per *Objectar la dissecció*, com en castellà per *Objetar la disección*; en l'expressió *Great-Grandma Knew Best*, en què es perd la referència perquè aquesta no existeix en les cultures meta: *L'àvia sí que sabia com fer-ho*, en català, i *La abuela sabía cómo hacerlo*, en castellà; la pèrdua de l'al·literació en *Be Fish Friendly*, traduït per *Ser amic dels peixos*, en la traducció al català, i per *Ser amigo de los peces*, en la traducció al castellà; l'eliminació de la primera part del títol *For the Birds: Helping our feathered friends*, i la traducció literal de la segona part, tant al català: *Ajudar els nostres amics amb plomes*, com al castellà: *Ayudar a nuestros amigos emplumados*; també la pèrdua de l'al·literació en *Halt the Hunt*, en traduir-se per *Posar fi a la caça*, en català i per *Detener la caza*, en castellà; la pèrdua de l'al·lusió bíblica de *Sorting good toys from bad*, perquè s'ha traduït en la versió catalana per: *Distingir les bones joguines de les dolentes*, i en la traducció castellana per: *Distinguir los buenos juguetes de los malos*; la pèrdua de l'expressió col·loquial "Rats!" (... and other Rodents), en la traducció catalana: *Rates i altres rosegadors*, i també en la castellana: *Ratas y otros roedores*; el cas de *Gripe, Gripe, Gripe*, traduït literalment per: *Protestar, protestar i protestar*; i *Protestar, protestar y protestar*; el joc *The Paper Chase*, traduït literalment en català per: *A la recerca de paper*, i també en castellà per: *En busca de paper*; i, finalment, el joc de paraules *What a Load of*

Scrap entre *crap* i *scrap* en traduir-se per: *Quin munt de ferralla!*, en català, i per: *¡Qué montón de chatarra!*, en castellà.

e) Creació d'un nou títol a partir dels continguts del capítol

No obstant això, la tècnica que s'ha seguit amb molta més freqüència (un 67%) ha estat la d'eliminar el joc de paraules o l'expressió per a inventar un títol nou a partir dels continguts del capítol.¹¹ Per exemple, el capítol *Home on the Range*, que tracta dels aparells domèstics, s'ha traduït en castellà per *Los aparatos electrodomésticos*, i en català, evidentment per *Els aparells electrodomèstics*. I el mateix ocorre amb *Don't Go with the Flow*, traduït al castellà per *Aborra agua*, i al català per *Estalvia aigua*; amb *The Twilight Ozone*, traduït en la versió castellana per: *La capa de ozono*, i en català per: *La capa d'ozó*; amb *Leave it a Lawn*, que en castellà s'ha traduït per *El verde césped*, i que correspon a *La verda gespa* en la traducció catalana; amb *It's a Beach*, en la seua traducció catalana: *Anem a la platja*; amb *Make It a Royal Flush*, tant en castellà: *Hacer funcionar el inodoro*, com en català: *Engegar el wàter*; amb *Air-Power Your Shower*, que ha quedat en castellà: *Dúchate con menos agua*, i en català: *Dutxa't amb menys aigua*, etc. I això passa, fins i tot, en els casos en què s'hagués pogut trobar una expressió o un joc equivalent, com en el cas de *Save Your Skin*, en què l'equivalent en català ha estat: *Protegeix-te la pell*, i en castellà: *Protege tu piel*, però que es podria haver traduït per «Salveu la pell!» o alguna cosa semblant. O també, en el cas de l'expressió *It's Your Loss*, que ha estat traduïda al català per *Aïllament de la llar*, i en castellà per *Aislamiento del hogar*, i que hauria trobat un equivalent amb una funció similar amb una expressió com ara «Tu t'ho perds!».

f) Addició de joc lingüístic

En canvi hi ha un cas en què en català i en castellà s'ha optat per traduir el títol, en què no es produeix cap joc lingüístic, amb una expressió pertanyent a un altre context, com ara un atracament: *La bossa o la vida*, en català; i *La bolsa o la vida*, en castellà.

11 De fet, un cas semblant és que el que ha detectat Karim Ménacère en referència als títols de les pel·lícules comercials: «The general observation that can be made is that English film titles tend to be cryptic, compact, subtle and open to interpretations. The reader is left to interpret the meaning, to reach his own conclusions, whereas the translated titles tend to clarify and make more explicit the content of the film. The suspense is dissipated somehow.» (Ménacère, 1999: 349)

g) Supressió del joc original per supressió del capítol

Altres títols, a causa de la supressió sencera del capítol, també s'han perdut en les seues obres equivalents. És el cas de *Don't Let Go*, *Bringing Animals into the Fold*, *Lights Out*, *Spacebeaters: the Final Frontier*, *Don't Get Soaked*, *Duct Soup*, *The Lawn Rangers*, *Tanks a Lot*, *Spread the Word* i *Pulp-Pourri*. I al contrari, hi ha un cas d'un capítol que no apareix en l'original i que és una frase feta; el títol català correspon a l'expressió *No perdís els papers*, i el castellà a: *No pierdas los papeles*.

5 Conclusions

En definitiva, podem afirmar que la majoria de jocs lingüístics que s'han trobat en els originals en llengua anglesa no es conserven en les traduccions catalana i castellana a causa de la reestructuració de les obres. La majoria d'aquests títols ha sofert una adaptació per substitució, on la tècnica traductològica que més s'ha seguit en aquests casos ha estat la de la invenció de nous títols a partir dels continguts del capítol original. Això suposa una pèrdua en el joc de paraules del títol original, el caràcter lúdic dels quals es difumina en les traduccions perquè no s'hi aconsegueix la mateixa finalitat que en les obres originals. En qualsevol cas, encara que aquesta poguera afectar la intencionalitat de l'edició original, que és fer una edició divertida per atraure els possibles lectors, aquesta pèrdua no és rellevant en el conjunt de les obres.

D'altra banda, tot i que en la traducció dels títols a l'espanyol i al català no es pot observar gairebé cap diferència, alguns jocs intertextuals que s'han mantingut en la versió espanyola no es conserven en la catalana. Això respon a una realitat sociolingüística diferent entre una llengua i l'altra. Per exemple, la gran majoria de pel·lícules estrangeres estrenades a Espanya es tradueixen a l'espanyol i només fins fa relativament poc no ha estat possible traduir-les al català. Això ens indueix a pensar que la traducció d'aquests títols en català s'ha calcat directament dels títols espanyols, sense tenir en compte la recepció de la traducció en un context sociolingüísticament distint. Per tant, creiem que, almenys en aquests casos, la versió espanyola ha actuat de medidora entre la versió original anglesa i la seua traducció al català, malgrat que aquest fet no queda reflectit en les edicions catalanes.

Obres analitzades

1) The Earth-Works Group (1989): *50 Simple Things You Can Do to Save the Earth*. Berkeley: EarthWorks Press, llibre traduït en català per *50 coses senzilles que tu pots fer per salvar la Terra*, i en espanyol per *50 cosas sencillas que tú puedes hacer para salvar la Tierra*.

2) The Earth-Works Groups (1990): *30 Simple Energy Things You Can Do to Save the Earth*. Pacific Gas and Electric, el títol del qual en català és *Manual pràctic per estalviar energia*, i en espanyol *Manual práctico para ahorrar energía*.

3) Newkirk, Ingrid (1990): *Save the Animals! 101 Easy Things You Can Do*. Nova York: Warner Books, que en català apareix com a *50 coses que tu pots fer per protegir els animals*, i en espanyol com a *50 cosas que tú puedes hacer para proteger los animales*.

4) The Earth-Works Groups (1990): *The Recycler's Handbook. Simple Things You Can Do*. Berkeley: EarthWorks Press, títol anglès corresponent al català *Manual pràctic de reciclatge*, i a l'espanyol *Manual práctico de reciclaje*.

5) Faculty of the Ucla School of Public Health (1992): *50 Simple Things You Can Do to Save Your Life*. Berkeley: EarthWorks Press, obra traduïda en català per *50 coses senzilles que tu pots fer per salvar la teva vida*, i en espanyol per *50 cosas sencillas que tú puedes hacer para salvar tu vida*.

Obres de referència

Cabré, Maria Teresa (1999): «Fuentes de información terminológica para el traductor» en: Pinto, María / Cordón, José Antonio (eds.): *Técnicas documentales aplicadas a la traducción*, Madrid: Síntesis, 19–39.

Calsamiglia, Helena / Tusón, Amparo (1999): *Las cosas del decir. Manual de análisis del discurso*, Barcelona: Ariel.

Dobson, Andrew (1997): *Pensamiento político verde. Una nueva ideología para el siglo XXI (Green Political Thought, 1990/1995; trad. Tosaus, José Pedro)*, Barcelona: Paidós.

Guerra, María José (2001): *Breve introducción a la ética ecológica*, Madrid: Mínimo tránsito.

Gutiérrez, Bertha M. (1998): *La ciencia empieza en la palabra. Análisis e historia del lenguaje científico*, Barcelona: Península.

Holmes, James S. (1988): “The name and nature of Translation Studies”, *Translated Papers on Literary Translation and Translation Studies*, Amsterdam: Rodopi, 67–80.

- Hurtado, Amparo (2001): *Traducción y traductología*, Madrid: Cátedra.
- Lladó, Ramon (2002): *La paraula revessa*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Marco, Josep (1998): «Intertextualitat i traducció: les línies bàsiques d'una relació inevitable» en: Meseguer, Lluís / Villanueva, María Luisa (eds.): *Intertextualitat i recepció*, Castelló de la Plana: Universitat Jaume I., 185–189.
- Mayoral, Roberto (1994): «La explicitación de información en la traducción intercultural» en: Hurtado, Amparo (ed.): *Estudios sobre la traducción*, Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, 73–96.
- (2001): *Aspectos epistemológicos de la traducción*, Castelló de la Plana: Universitat Jaume I.
- Ménacère, Karim (1999): «Linguistic Acrobatics: Translating a Web of Cultural Connections» en *Babel* 45:4, 345–354.
- Montalt, Vicent (2000): «Apunts sobre la traducció i la comunicació de la ciència», en *Annari de l'Agrupació Borrianenca de Cultura* 11, 49–58.
- Pérez-Agote, Alfonso (1979): *Medio ambiente e ideología en el capitalismo avanzado*, Madrid: Ediciones Encuentro.
- Pym, Anthony (1999): «Okay, So How Are Translation Norms Negotiated? A Question for Gideon Toury and Theo Hermans» en: Schäffner, Christina (ed.): *Translation and Norms*, Clevedon: Multilingual Matters, 106–112.
- Toury, Gideon (1995): *Descriptive Translation Studies and Beyond*, Amsterdam: John Benjamins.

Emili Casanova (València)

Lèxic i cultura popular: la creació lèxica dels colomaires valencians entre el segle XVIII i el XX

La cultura popular va estretament lligada a la llengua; per això molts de problemes de lingüística històrica troben, a la llum d'aquella, la seva solució. (Joan Veny, *Dialectologia i entorn natural*, Palma de Mallorca: Moll, 2001, p.17)

Aquest treball pretén mostrar a) la necessitat d'analitzar diacrònicament els vocables d'una llengua dins del camp temàtic on van nàixer i viuen si volem encertar-ne l'origen i la motivació,¹ b) fer veure la interrelació, amerament i transvasament entre la paraula i la locució d'un camp lèxic popular i la llengua general.

-
- 1 En l'article "El lèxic de la Decadència en els estudis etimològics: El cas del DECAT de Joan Coromines", en *Actes del Dotzè Col·loqui de l'AILLC, París, 2000*, vol. III, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, pp. 189–221, ja vaig demostrar la necessitat d'analitzar diacrònicament els mots dins del context que els genera. Precisament allí vaig estudiar dos mots que viuen en el llenguatge dels colomaires: *reballar* o *refilar un colom* –que explicava com originat en el joc de la baldufa o trompa, procedent de re-ballar la trompa– i *colomaire*, amb la triple accepció de 'criador i venedor, criador, amant dels coloms i volador, i llançador en el tir de colom'. Contra l'opinió de Coromines i Gulsoy vaig demostrar que un mot documentat per primera vegada al segle XVIII difícilment pot ser d'origen mossàrab a pesar de les aparences; contra l'opinió de Josep Martínes que no devia ser d'origen occità, a pesar que la colombofília de coloms missatges es popularitza ací procedent de França, i importa el nom francès *colombophile*. D'on naix aquest nom? De la formació d'un mot nou al segle XVIII, moment que l'afició creix: a partir de *colomb-* arrel de l'afició general, i el sufix d'origen occità però popularitzat en català i aragonés *-aire*, creador de noms argòtics i despectius d'oficis des del segle XVII (*gambaire, manxaire, pilotaire, trabucaire, xarraire, xirimaire*, sufix que naixia a partir de mots d'ofici antics o passats de moda com *peraire, drapaire, llançaire, guixaire, tragitaire*). I també es crea el mot popular *colombairia*, oposat al culte *colombofília* –destinat per al vol de coloms missatgers– i posteriorment a *columbicultura / colombicultura*, que no triomfarà. Prompte a aquest nom se li oposà *colombairiste*, usat des del mateix XVIII, amb el sufix d'origen culte però ben popular, *-iste*, per a indicar persones que tenen afició o es dediquen professionalment a una cosa.

Com el mot *colomaire* era polisèmic i a més, per a molts el sufix *-aire* era pejoratiu, en zones de molta afició, com les Comarques Centrals, es creà el mot *colombari / columbari* per a designar els aficionats a volar coloms de competició esportiva: naixia pel creuament del sufix d'origen culte *-ari*: *actuari, antiquari, becari, propietari, dignatari, dipositari, emissari, empresari, ferroviari, funcionari, intermediari, mandatari, ordinari, perdulari, secretari, tributari, usuari, vicari*. No és per tant, aquesta forma, cap prova de l'origen mossàrab del mot.

Per a tal fi, partiré de l'anàlisi del llenguatge i vocabulari dels colombaires valencians, creadors d'un esport autòcton, la columbicultura o solta de coloms, afició esportiva nascuda al segle XVIII, que visqué el seu esplendor a finals del segle XIX i que encara hui practiquen milers de valencians. Em basaré en fonts escrites: un poema de Carles Ros, del voltant de 1740, un article del botànic Cavanilles, de 1797, i diverses obretes de teatre com "El colomaire de profit" de Paco Barchino, i en enquestes orals en distints pobles i ciutats valencians: Agullent, Montaverner, Onda, Carcaixent, València, Montcada, Vinalesa

1 El món dels coloms

El colom des de sempre ha viscut al costat de l'home, com demostren la toponímia (el Palomar), l'onomàstica (Colomer i Coloma), la documentació històrica i la literatura. Especialment l'ha servit de quatre maneres: com a aliment, com a animal de distracció, com a animal missatger i com a animal simbòlic.²

Existeixen coloms salvatges, com el *colom roquer* i el *tudó* o *turcàs*, i coloms domèstics, com els missatgers, els *peters* 'destinats a menjar-se'ls', els *desrabats* o *tirenys*, per al tir de colom, i els *paputs* o *butxons*, per a la solta. Aquestos darrers són criats i educats per l'home, amb qui viuen, normalment en colomers o torres dalt de la teulada de la casa. Necessiten per a la seua evolució una caseta neta, bon aliment, bon aire, i bon sol i aigua fresca. I sobretot una selecció estricta en els emparellaments i una cura en l'entrenament per a aconseguir els fins proposats. Totes les classes de coloms tenen una anatomia semblant —més prim el missatger per a volar que el peter— i la mateixa fisiologia —en la muda o pelmuda de la pell i els mateixos tipus variats de pèl—.

A València existeixen tots els tipus d'esport al voltant dels coloms: el tir de colom —substitutori de la caça antiga de coloms feréstecs, hui prohibida—, en boga almenys des de primeries del XIX, la colombofilia o vol de coloms missatgers —popularitzat també al segle XVIII, per un costum procedent de França i Bèlgica—, i la columbicultura esportiva, popularment

2 Com a exemple de la presència del colom en la nostra societat a través dels temps, es poden llegir els articles següents: F. Carreras Candi, "Palomas y palomares en Cataluña durante la Edad Media", en *BRABLB* 5, 1902, pp. 201–280, 345–424; un bon resum sobre el colom en la cultura mundial, en "Paloma", en *Enciclopedia Universal Ilustrada Europea-Americana*, t. XLI, Barcelona: Hijos de José Espasa, 1920–, pp. 469–487; i també, Andrew Mc Neillie, *Guía de las Palomas del Mundo*, Barcelona: Anega, 1978.

dita la solta de coloms,³ nascuda a València al segle XVIII i perfeccionada al XIX, gràcies a la tendència naixent a practicar afeccions o esports d'associació, des d'on s'ha traslladat a la resta d'Espanya —especialment a Múrcia— i a Amèrica, portada per emigrants valencians. Totes aquestes activitats han creat el llenguatge específic del món del colom i del colomaire, combinant mots preexistents i creant locucions noves, ampliant el seu valor semàntic a mots precedents, creant nous mots amb mecanismes derivatius. I ha estat tant arrelada l'afició que eixe llenguatge específic ha transcendit al llenguatge general i comú.

2 El lèxic específic dels colomaires i el llenguatge general.

El llenguatge del colomaire i de l'esport de la solta de coloms ha transcendit el marc propi dels aficionats i s'ha generalitzat, però com l'afició era només d'hòmens, ha amerat el llenguatge masculí, no el femení, segurament perquè la major part dels mots i locucions no són dites davant de les dones per vergonya, ja que tot el llenguatge de la solta de colom en el fons és clarament una metàfora de la vida amorosa i festejadora dels hòmens “donjuanescs i seductors” en busca d'una dona —o dones—: la coloma és com una dona a la qual intenten conquistar els hòmens qui la festegen, es mostren i ensenyen tot el millor que saben perquè la coloma s'enamora, ho deixa tot i els seguisca. Per tant la forma que designa cada acció del colom penetra després en el llenguatge diari i s'aplica a les conquestes dels hòmens o a les tertúlies picants on l'home presumeix de seductor. Els colomaires frueixen del colom, entre altres coses, perquè veuen representats en l'esport la lluita per conquistar una dona i exhibir les seues virtuts. Per això tenen vergonyetes d'usar el vocabulari propi davant de les dones, com li passava a Miravall, en els Horts.⁴ (cont. p. 98)

3 Sobre els coloms missatgers és interessant el llibret de Lorenzo de la Tejera, *Manual de Colombicultura y telegrafía alada*, Madrid: Imprenta del memorial de Ingenieros, 1893, i sobre els coloms de solta, el millor text sobre el llenguatge dels coloms és el de Lluís Segrelles, *Els coloms esportius*, València: Ajuntaments d'Ontinyent / Montaverner, 1990. Sobre el món dels coloms, podeu veure: César Diez Crespo, *La Paloma Deportiva, en temas españoles*, Madrid: Publicaciones Españolas, 1966, i *Manual de columbicultura*, València: Federación Española de Columbicultura, 1986.

4 La solta de coloms és la primera afició o esport autòcton, present en quasi tots els pobles de la Comunitat Valenciana —la de missatgeria, en canvi, està en decadència—; de fet hi ha un decret de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència del 9 de desembre de 1985, que regula els torns de vols de coloms esportius i missatgers per a evitar que els coloms de solta eliminen els altres. De fet existeix una Federació de Columbicultura

de la Comunitat Valenciana, creada el 1925 –n’hi hagué una anterior de 1914–, que edita una revista “Coloms i colomaires”, i la Federació Espanyola de Colombicultura, fundada el 1944, amb seu també a València que edita la revista “Palomos deportivos”.

A finals del segle XIX es publicava una revista, “El Colombaire”, que no hem pogut trobar (coneixem el seu contingut per l’article de Vicent Vidal Corella, “El Colombaire”, en *Las Provincias*, 27 de setembre de 1964). Diu que el primer número es publica l’1 de juliol de 1866, per subscripció: “El Colombaire, periódico bilingüe, de gran interés para los aficionados a la volatería, caza, pesca y agricultura. Único de este género que se publica en España”. Segons Vidal, “a mediados del pasado siglo estaba ya bien arraigada en Valencia, la afición a criar y volar palomas. La ciudad estaba llena de palomares. Algunos coronaban los viejos edificios de los barrios populares como torres feudales, desde las que alzaban el vuelo bandadas de palomas, trazando caprichosos arabescos sobre el claro cielo valenciano. Era ya deporte cultivado, que iba adquiriendo gran importancia. Los aficionados procuraban seleccionar las razas, teniendo a gala ser dueños de los mejores ejemplares, cuyas hazañas eran comentadas, cuando no exageradas y discutidas en la Plaza Redonda, donde se reunían junto a los vendedores de palomas”. Paregut al que deia ja Carles Ros un segle abans.

En essència la solta de coloms és una competició entre mascles per a atraure una femella i portar-la al seu colomer utilitzant els seus mitjans de seducció, intel·ligència, constància i esperit competitiu. Per a aconseguir un colom competitiu, els criadors o els voladors, partint del colom paput o “buchona”, fan constantment creuaments sempre buscant més capacitat amatòria. Però a més ensinistren els colomins ja des de xiquets en l’acte del galanteig amb una femella diferenciada amb una ploma blanca en la cua. El colom, ben criat i ben entrenat, que s’emporte a la coloma “la solta o perduda” al seu colomer o el que més puntue segons les seues arts amatòries, guanyarà la competició, que pot durar una vesprada, el més habitual, o diversos dies, com era abans quan no hi havia perill o por que es perderen els coloms que valen moles diners. Els colombaris van per tot el terme seguint els coloms amb motos, llargavistes i cotxes i sempre mirant el cel i els arbres. En un pilot de 50 o més coloms el colombaire coneix el seu colom pel pelatge, color i mode de volar. Després els aficionats s’intercanviaran coloms per a fer emparellaments. Cada colom té el seu nom canviant que només es manté si el colom crea una estirp –o també si el concursant vol dissimular el seu colom guanyador per guanyar més apostes– (per exemple, vegeu el meu article “Sobre els noms dels gossos i dels coloms agullentins”, en *Llibre de Festes de Moros i Cristians d’Agullent*, Agullent: 1995) i cada colombari té uns colors que identifiquen els seus coloms, i una anella.

Descripcions literàries o periodístiques de la solta en tenim moltes. Com a mostra transcriuré dos textos: unes pàgines de Martí Domínguez, *Els Horts*, Alzira: Bromera, 1972/1990, pp. 126 i ss.:

Res, però, com un colom, aletejant a l’arbitri del seu colombaire, volant enllà i ací, lluny i prop, amunt i avall, tallant el cristall navegable de l’aire dins la llum melada del vespre que madura..., res com un colom per a anar retornant-nos la sensació quasi immaterial de l’atmosfera fluida de l’aire lliure.

Begonya havia fet un dia a Miravall i Teixidor, mirant la ciutat des del camp, aquesta observació perfecta:

— Per damunt de Xàtiva, tallant l’aire, ¿per què hi ha sempre un vol de coloms?...

A la pregunta de Begonya, Miravall li descobrí tot un món del qual ella no tenia idea: el dels columbòfils. Més que descobrir-li aquell món, li'l deixà entreveure...

L'endemà pujaren al Colomer; lluí el sol d'una vesprada primavera, enmig d'un cel blavíssim. Begonya comprengué el secret d'aquelles torres de fusta que emergien entre els teulades de la ciutat, en veïnat amb els campanars... Quadrades, fermes, totes amb bastiments de fusta, armades amb post i bigues, aquestes torres-colomers donaven una sensació de solidesa i al mateix temps de lleugeresa amb els seus paraments de llistons en gelosia, deixant, per les clarianes pas lliure al vent a l'objecte d'oferir-li menys resistència. Quadrada la testa i més ampla que el cos, com versions cubistes dels torricons toscans o dels minarets, les torres dels colomaires, dominant les teulades i terrats de tantes viles valencianes, constitueixen magnífics observatoris per a gaudir d'aquelles dues dimensions que mils de milions d'hòmens no han assaborit mai: l'espai i el temps.

Miravall i Teixidor admiraren l'agilitat amb què Begonya s'enfilà per l'escaleta de caragol, com un colomaire consumat. En aplegar a la plataforma superior, Miravall li anà mostrant les caselles on s'allotja la població columbina: coloms mascles, aïllats cadascú en el seu caixó, o alguna cria ja adulta en els altres departaments; i per a multiplicar l'espècie, dues o tres colomes covadores, bones i complidores femelles, filles de pare famós, per a creuaments amb marits de bon nom i fets. Gairebé totes aquestes caixes-habitacles tenien doble porta: per la part de dins, comunicació del colomaire amb el colom; i per la part exterior, que s'obria i tancava des de la plataforma per mitjà d'un tirador o cordell, la porta d'eixida a l'espai lliure, amb la qual es donava solta al colom o se'l tancava quan tornava a casa...

Begonya llançà una exclamació d'entusiasme en veure com isqué el colom en vol rapidíssim i vibrant, per unir-se a l'esbart amb aire de superioritat i domini. Ella no coneixia encara l'entrellat del joc columbòfil... El colomet menut, cansat de batre les ales, s'havia aturat sobre el vorell d'una cornisa, en la mitja taronja de les Dominiques. L'esbart havia frenat el seu vol i un colom darrere l'altre havien fet camp d'aterratge de les teules blaves de la cúpula, lluitant per a caure ben a prop del colom petit. Al seu voltant formaven els grans un cercle cada vegada més estret. Begonya, amb els prismàtics de Miravall, seguia de prop les incidències.

— ¿Què pretenen els coloms grans? ¿Jugar amb el menut? ¿Alliçonar-lo a volar?...

— Clar, ja sé: el colom petit és un pàrvul encara: i els grandassos li fan broma i el molestien i el persegueixen i el piquen, ...

Miravall, sentint-se un poc responsable d'aquella candidesa...

— El colom petit no és un pàrvul, precisament, ni del primer curs: és coloma...

— Sí, és una coloma que ha estat duta de fora, d'un poble llunyà. Eixes colorettes les porta cada societat columbòfila de llocs distints; barata les seues, que s'enduen a uns altres pobles, en intercanvis recíprocs. L'animalet, sense colomer propi ni cap referència, desconeixent totes les teulades i tots els coloms, surt de la gàbia en un vol desorientat i vola d'ací cap allà com bestiola perduda. I per això rep el nom amb què se la coneix en el joc columbòfil: la perduda. El joc consisteix en una lluita de pretendents, una baralla alada i dura en que els contrincants procuren atraure la femella i triomfar dels altres, enamorant-la fins al punt d'endur-se-la al seu colomer, és a dir, de tancar-la. Eixa és la victòria d'un colom: "tancar la perduda". I es mesura la categoria d'un colom pel nombre de victòries. La perduda que deixa de ser-

Del vocabulari que usen hem de distingir dos tipus:

- 1) L'específic de l'activitat que difícilment té possibilitat de metaforitzar-se i passar per tant a la vida real, com per exemple, el color del pèl. Sobretot, ocorre aquest fet en el vocabulari concret indicador de llocs, objectes, etc. Així i tot, els mateixos colomaires quan parlen entre ells l'usen de vegades per a referir-se a la vida amorosa o a les dones: “Angel ha tornat a carcassar amb Maria” (*carcassar*, v. intr. ‘fracassar el colom en la conquesta, i eixir de revolada amb la resta de fracassats’), “eixa xiqueta és fumaeta” (*fumat*, -ada, adj. ‘pèl de color fum més o menys fosc’), “Vicent, *anella-la* bé que se te pedrà!” (*anellar*, v. tr., ‘acció de marcar el colom per a identificar-lo’).
- 2) el vocabulari que es refereix sobretot a indicar accions pròpies del món dels coloms que transcendeixen aquest àmbit totalment i s’ha generalitzat. Majoritàriament està format de locucions, i és molt normal sentir-lo a colomaires, i fins i tot, a la gent que no ho és. Posem-ne una mostra:

ho des del moment que troba colomer i company, és el trofeu d’aquest esport. Un trofeu viu i palpitant...

La colometa, cansada, es parava ací i allà, però sols un instant; prosseguia el vol de seguida. L’esbart, nodridíssim, aletejava en cercles cada volta més estrets. En un moment inesperat, Farina es separà del conjunt quan ella anava a aturar-se damunt de la fatxada de l’hospital i a colps de bec l’obligà a no deixar de batre les ales. ¡L’obligava a seguir-lo! Fou un segon fabulós. Farina volà recte al seu colomer acompanyat de la perduda. Begonya llançà un crit mig ofegat. Miravall s’abocà per afuixar el cordill del clau que el retenia tibant; se sentí un colp sec: era la porta exterior del colomer de Farina que havia caigut. A dins, amb el ressò quasi orquestral que li donava la fusta dels murs, ara vibrava el parrup del colom triomfador i de la femella tancada.

Un de Teodoro Llorente Falcó, *Memorias de un setentón*, 3 vols., València: Federico Doménech, 1943:

Había dos clases de tiro, ambos a brazo: a pacto y a broma... En el primero el tirador se convenía con el colomaire, que era el encargado de arrojar el palomo, siempre un mocetón fuerte y de buen brazo. Si mataba el ave ganaba el “pacto” y se llevaba gratuitamente la pieza y no pagaba nada por el tiro; si lo perdía abonaba una peseta al colomaire. Este para que el palomo saliese bravo, al arrojarlo al aire, lo cual hacía con toda picardía posible, le arrancaba de un tirón la cola y exclamaba para que nadie tirase: “¡Hi ha pacto!”.

El tiro a “broma” era libre entre todos los tiradores del cauce. El colomaire cogía el pichón, y al lanzarlo al espacio gritaba: “¡A ell ara, a ell ara!” y a esto seguía un estruendo horroroso. Había inocente avecilla que caía hecha trizas, atravesada por las descargas de varias escopetas. En esta modalidad había de abonar el tirador sus buenos doce cuartos y quedaba dueño del palomo el que lo derribaba. (I, p. 261).

- Agafar una devesa i seguir-la* ‘anar ben orientat en una decisió com fa el colom’ (el mot *devesa* no s’usa habitualment més que en toponímia i en aquesta frase).
- Agarrar la riatxera* ‘seguir camí’, com el colom que s’orienta seguint un riu o barranc (mot no registrat ni en el DCVB ni en el DRAE, creat sobre *riatxol* o “*riacho*”).
- Agarrar recalfades* ‘festejar una xica buscant sexe continuadament sense èxit’. Ve de l’acció que fa un colom darrere de la coloma sense aconseguir emportar-se-la al colomer. Quan després de 5 o 6 dies de fracassos no cobria la coloma s’ha de donar-li una pastilla o posar-li una coloma de casa.
- Agavinada*, persona ‘que té els cabells blancs’, com els coloms.
- Anar de fil* ‘anar tot seguit i perfectament’ (aquesta expressió també pot venir del vocabulari tèxtil).
- Anar o volar llis* ‘tindre una vida còmoda’, com el colom quan no té obstacles ni vents en contra.
- Anar perdut com un colom* ‘anar d’un lloc a un altre sense trellat’.
- Anar ringo rango* ‘anar decidit i amb moltes contorsions’, com el colom cara a la coloma.
- Animal de rampinya o lladre, ser un —*, ‘conquistador sense escrúpols ni respecte als amics’, com el falcó que perseguia els coloms i de vegades es menjava els millors.
- Avorrir els fills* ‘passar dels fills, abandonar-los’: de vegades els coloms passen dels colomins i ha ser l’amo qui els alimente.
- Canyamons, donar a u —*, ‘donar un menjar especial, d’ocasions assenyalades’, perquè als coloms els canyamons se’ls dona esporàdicament perquè eren cars.
- Canyissola, eixe al final passa per la —*, ‘ser convençut o dominat un home per la dona o al revés’, perquè *canyissola* ‘part de la volada per on entren els coloms al colomer’.
- Catxapera, estar feta una —*, ‘un desastre una persona o un lloc’, com la caseta del colom que no arriba a la categoria de colomer, o que no es neteja ni s’ordena prou.
- Colom de pèl, ser un —*, ‘qui té moltes pretensions però no fa res’, com el colom que mai no tanca les colomes.
- Colom roïn, ser un —*, ‘no serveix per a res’, com el colom que no aprofita per a festejar la coloma i es mata d’un bac.
- Colomí o pitxó* ‘persona astuta, de poc fiar’.

Corrucos o corrococos, fer —, ‘corruquejar, fer afalacs a les dones, a xiquets o a qui vols’, ja normal en Bernat i Baldoví. Naix per onomatopeia dels marrucs del colom, segons el DCVB.

Corruquejar ‘festejar, fer signes d’enamorat’.

Cultura del colom, “la — s’ha de vore, i és que els coloms tenen més intel·ligència que els hòmens”.

Curro, ser un / anar —, ‘anar amb el cap ben alt i en pla de conquesta’, com els coloms.

Desenganyar-se una coloma ‘perdre l’interés pels colom’, com les persones.

Dir mentires i mantàfules: ho fan els colomaires exagerant els valors dels seus coloms.

Donar joc ‘ser un bon contrincant o conquistador’, com el colom.

Edros: “Eixe és tan fetiller que no menja ni edros (edros, évols o veces)”. És el menjar propi dels coloms.

El colom menja or i caga plom, es diu del colomaire que perd moltes hores i molts diners aviant els coloms.

Embalostiat: “el colomaire té fama d’embalostiat perquè està sempre mirant cap amunt, cap al cel”. Els coloms també poden ser un *balòstia* o *estar embalostiat* si es queda mirant a la coloma i es deixa superar per tots (*balòstia* és un mot no registrat en els diccionaris catalans, i segurament ve de *balàustia* ‘badoc’, la fruita del magraner).

Empapussar ‘donar-ho tot al bec, sense esforç’, com els coloms als fills. Especialment *empapussar un xic a una xica* —o a un fill—.

Emparellar-se: es diu del colom i de la coloma i s’aplica al xic i la xica.

Estar nerviós (el colom), i per tant no para mai ni quan està amb la coloma.

Estar picat el colom com la persona.

Estar revolant a u, com el colom a la coloma ‘no estar quiet, perseguir-lo com un borinot’.

Faltar-li la cabera a u ‘no tindre seny’, com si et faltara la ‘ploma remera situada al cap de l’ala que dirigeix el colom’.

Fer el colom ‘festejar a una dona’, ja que els coloms tenen fama de grans amants.

Fer memeus ‘carantoines o accions fingides d’afecte’ com els coloms.

Fer viatges a la xica: ‘fa revolades insinuant-se’, com a la coloma per fer-li entendre que la vol.

Fer-se la mà el colom quan un altre s’emporta la coloma i ell passa la mà per la paret, com les persones.

Fer volar coloms ‘dedicar-se a coses sense profit ni trellat’, ‘il·lusionar-se sense base’, com fan els colomaires.

Festejar la coloma, com a les dones.

Figura: “eixe xic és un figura” ‘té unes qualitats destacables però encara no sabem si triomfarà’, com el colom, que té un color de difícil classificació.

Fluix de boca, ser —, ‘ser un boquimoll’. En l’animal en canvi, s’aplica al boscatge o inflamació de la mucosa.

Lladró, -ona ‘enamora, sedueix, rapta’, com els coloms.

Magany, ser un —: es diu del que és pillet i malcarat, poc de fiar. Segurament perquè el color magany és un color entreverat entre toscat i mascarar (no es registra en el DCVB. Deu estar relacionat amb *maganya* ‘lleganya’; ‘dany produït per un colp’).

Marcar casa o territori, com els coloms, és fer veure que la xica tal està sent conquistada per tal.

Maricó, ser un —, el colom, perquè no segueix les colomes.

Marruquejar ‘afalagar una dona quan està conquistant-se’, perquè els coloms emeten un so característic, especialment els mascles quan volen conquerir una femella

Mascarar, ser un —, ‘xic que té un color tirant a fosc’, com el colom de pèl de color blau amb taques obscures.

No parar en torreta ‘no estar mai quiet’. Com diu el DCVB, basant-se en el romanç de Ros que publiquem ací: “l’origen d’aquesta frase és el fet dels coloms que, llançats a volar pels colomaires, a vegades fan tota la volada sense posar-se a cap torreta ni teulada”.

No saber on té el rabo: es diu de qui ha perdut el rumb de la vida i no va recte, com la coloma que desrabada o sense cua no sap orientar-se.

Parlar de coloms ‘canviar de tema, quan la situació està posant-se complicada’.

Parrupejar ‘saludar amb intenció de conquesta a una dona’, com els coloms que canten o fan parrups a les colomes.

Pegar la carcassada ‘pegar la rebotada’ (mot no registrat, derivat de *carcassa* ‘artefacte pirotècnic’)

Pegar una / la rebotada / rabotada: s’aplica a la persona que s’enfada i se’n va airadament sense cap raó, com els coloms que ixen o es “despleguen d’on estan –uns 15 o 2 – pensant-se que la coloma se n’ha anat i no és així”. Normalment si “rebota tornarà”. Es pronuncia de les dues maneres. (L’origen deu estar en *rebotar*, però per creuament amb *rabo* o *rabinada* fa *rabotada*.)

- Pelmudar*: “eixe encara no ha permudat”, com fan els coloms cada any, com a símbol de fer-se gran.
- Pigüero, ser un* —, ‘que sempre va darrere de les dones’, com els bons coloms (mot derivat de *piu* ‘penis’).
- Piular* ‘dir coses poc perceptiblement però de manera insistent’. Es diu en la frase *ni piula* ‘no fa ni el so dels coloms’.
- Piuló, ser un* —, ‘un protestador com un xiquet’, com fan els coloms que no paren mai.
- Plegar-se* ‘acceptar una cosa, com els coloms que es pleguen i es tiren de dalt a baix quan prenen una decisió’.
- Plomar*: “eixe xiquet encara no ha —” ‘no ha crescut, no té coneixement’.
- Remontar / Remuntar amunt* ‘alçar el vol, vèncer una dificultat’, com el colom.
- Requedar-se* ‘mantindre’s a l’espera’, com els coloms que esperen pacientment que els altres competidors se’n vagen per a ell estirar la coloma cap al seu cau.
- Rodar el colomer* ‘festejar una xica’
- Rondejar o rondar* a una xica ‘festejar-la’.
- Rumbar o rumbejar* ‘fer carasses o ganyotes per aconseguir els favors’, com el colom fa a la coloma.
- Ser bo ni per a volar coloms, això no* —: ‘s’aplica a roba vella, a persones sense espenta, a coses de poc apreci’.
- Ser fluix de rem, tindre poca rem* ‘tindre poca força o energia’, com del colom que necessita una coloma que vole poc.
- Ser un colom sense fel* ‘ser bo de natura’.
- Ser un rateret* ‘molt pillet per aconseguir la coloma’.
- Ser un soca, un balòstia* ‘estar embovat’.
- Ser una coloma* ‘estar en edat de festejar’
- Solta* ‘coloma que han deixada anar en un altre poble perquè la intenten conquerir els coloms’. D’ací ve el nom de l’esport la “solta” de coloms (potser també de l’acció de soltar al vol els coloms).
- Tindre bona pitera*: del colom es diu no de la sinada sinó del pit de l’au o “petxuga”, quan sobre. També s’usa el mot *pitrrera* ‘sinada’
- Tindre carisma* ‘tindre un do d’atracció’, com el colom que té atracció i tanca la coloma en el seu colomer.
- Tindre pedres en la morella o en el pedrer* ‘no té bon color, deu estar malalt’, com li passa al colom que l’ha d’operar el propietari si vol salvar-lo.

Tirar a broma: es diu quan tots els participants en un joc, una activitat, tenen els mateixos drets i llibertat per intentar fer-se amb el triomf.

Tirar a pacte ‘desentendre’s, allançar-se a perdre’; *anar a pacte* ‘allançar-se a perdre, anar en orris’. En el tir de colom, ‘jugar-se tot en un tir entre el tirador i el colombar’.

Trastejar una xica ‘provar-la, intentar com respondrà abans de demanar-li res en concret’, com el colom que meneja la coloma de lloc abans de portar-la al colomer.

Trencar la seguida ‘perdre la marxa o activitat’, com els passa a molts coloms que deixen d’anar darrere dels coloms.

La major part d’estes frases fetes o locucions amb les seues accepcions corresponents s’han creat —o almenys generalitzat— dins del món dels colombares, segurament a partir del segle XVIII, associat a les activitats específiques de l’esport o afició. Per exemple:

Anar o tirar a pacte, propi del tir de colom.

No parar en torreta ‘ser com el cul d’en Jaumet, no estar mai quiet’, propi de la solta de coloms.

Rumbejar ‘exhibir-se’.

Fer corrococos ‘afalagar’.

En altres casos, és a l’enrevés, el mot o locució és propi d’altres àmbits, i s’aplica als coloms:

Anar nerviós el colom.

Dir mentires i mantàfules els colombares.

3 Els orígens de l’afició i el vocabulari històric

La relació dels coloms amb l’home és antiga. Ara bé, sembla que és al voltant de segle XVIII quan es generalitza l’afició de volar coloms missatgers i després coloms de competició o solta i el tir de colom, a València. En efecte, com explica molt bé el naturalista Cavanilles en l’obra citada després, la conjunció de diversos factors fa que València desenvolupe aquesta afició a diferència d’altres zones on també hi ha coloms:

- El caràcter seductor del colom:

[e]l macho es el primero que parece olvidar la pérdida de sus hijos, o el que renueva su fuego para preparar nueva cría. Se presenta entonces a la hembra con toda su hermosura natural, que aumenta con mil gracias. Centellean sus ojos, levanta el cuello, ahueca la pluma, hincha el buche, extiende la cola, que arrastra con arrogancia por el suelo al redoblar sus acentos y arrullo, e inclina la cabeza profundamente a cada inspiración. Obsérvalo la hembra al parecer con fingido desdén para que sean más expresivos los

obsequios: muéstrase luego menos esquiva; se acercan, se acarician mutuamente y después de varios movimientos suaves y gestos expresivos se juntan sin apagar el fuego que los devora y que les obliga a respetar los actos para perpetuar la especie” (D. Antonio Joseph Cavanilles, “Historia natural de las palomas domésticas de España y especialmente de Valencia”, en *Anales de Historia Natural* 1, Madrid, 1799, pp. 146–176, aquí: p.149)

A València, a diferencia de Madrid, no es veu l'acció que el colom paupt porte a sa casa la coloma camperola perquè no n'hi ha d'este tipus.

- El clima suau de València i la gran fecunditat que permet:

El clima templado de Valencia permite construir en lo alto de las casas azoteas sólidas expuestas a la intemperie, y sobre esta se levantan los palomares, parecidos a torres cuadradas de varias dimensiones. Estos se componen de maderos, unos perpendiculares y otros horizontales que dan mutua solidez, aunque dexan claros de bastante extensión, los que se cubren con cañas textidas con firmeza. La parte inferior del palomar se abriga y consolida con tabiques delgados, que forman una casita con su techo correspondiente, en cuyo interior tienen las palomas sus nidos, y se refugian por la noche y en días fríos. (*op. cit.*, p. 147, nota 2)

[d]e la elección del alimento creo que depende en gran parte el ser más o menos sabrosos los pichones. Sonlo sobremanera los de Valencia, porque allí se alimentan con maíz, habas y echadoras casi en porciones iguales, añadiendo alguna pequeña parte de linaza y de cañamones. Tres veces al día se les reparte la comida [...] El agua se conserva en bebederos barnizados muy limpios y cubiertos, [...] Sus habitaciones como queda dicho, están en las azoteas [...] A estas precauciones y régimen, como a la calidad de los alimentos, debe atribuirse la superioridad que los pichones de Valencia tienen sobre los de Madrid alimentados con algarroba [...] de las mismas causas proviene en gran parte la fecundidad que en Valencia tienen las palomas; aunque mucho más de vivir en un clima muy templado sin los yelos y nieves de Madrid. (*op. cit.*, p. 154)

- El seu llenguatge:

[...] el qual aunque breve es muy expresivo, y nada equívoco para manifestar sus sentimientos y deseos. El arrullo redoblado y con cadencia con que el macho solicita la hembra, es muy diverso del que articula en sus combates con otro macho; y ambos diferentes del bronco y repetido con que llama al nido a su compañera. Parecido a éste, bien que más suave, es el ruido con que las palomas avisan a sus hijos quando van a darles alimento, ruido que ellos distinguen de los otros [...] Diverso de los antecedentes es el repetido breve y lastimoso con que expresan la congoja al verse en manos enemigas o a punto de perder su fruto; y diferente en fin el sonido breve y bronco que forman al asustarse: de manera que un observador atento y acostumbrado podrá conocer y distinguir con certeza las acciones de las palomas con solo oír su arrullo, y las varias modulaciones con que lo alargan, esfuerzan o debilitan. (*op. cit.*, p.155)

- la facilitat d'emparellar i encreuar els coloms domèstics, que ha provocat centenars de tipus.⁵

El mateix Cavanilles ens parla de les diversions amb coloms:

- de la solta de missatgers: “Así se divierten en Valencia los aficionados a estas palomas” (*op. cit.*, p. 170).
- del precedent de l'esport actual:

[g]ran número de palomares que hay en Valencia y el considerable de palomas que en ellos comen y se multiplican ofrece a los valencianos otra diversión que consiste en los combates que se dan a las bandas enteras de dos propietarios, decidiéndose siempre la victoria a favor de las palomas fieles a su domicilio. Quando alguno hace volar su banda, la que lo verifica en círculos concéntricos al palomar, cuyos diámetros varían, como también las alturas a que se elevan las palomas, fuerza otro vecino la suya hasta que ambas se encuentren, y mezcladas formen una sola. Procuran entonces aturdir las con fuertes silbos y chasquidos, que las obligan a apresurar el vuelo, y muchas veces a perder el tino y a desconocer su habitación. Continúan así como un cuarto de hora fatigándolas siempre con el fuerte ruido de los látigos: cesa al fin este y le reemplaza un cierto silbo suave y cariñoso; señal con que cada dueño llama a las suyas a su casa. Obedecen dóciles las palomas, y al separarse las bandas confundidas suelen quedarse algunas menos diestras en la contraria, con la qual se dirigen al palomar enemigo, descansando en él como si fuera suyo; ven entonces que las inmediatas entran a comer, siguen incautos su engañoso ejemplo, y corrida la red quedan prisioneras. (*op. cit.*, p.170)

- la lluita entre l'esperver o el falcó contra el colom, batalles molt disputades. En època de Cavanilles els colomaires disparaven amb fona o escopeta per esglaiar l'animal que amollara el colom –posteriorment, mataran els falcons, fins a extingir-los–.

Aquests factors van provocar que els valencians, portats pel seu caràcter emprenedor i creatiu, de la seua tendència a viure en el carrer fent festa i diversió, hagen anat matisant els elements de la lluita dels coloms i la centraren en el festeig del colom a la coloma, de manera que van fer un esport masculí, una metàfora dels camins de l'home per conquerir una dona, en un reflex de l'amor cortés. Aquest fet va fer, segurament, créixer l'afició. Açò passaria en la primera part del segle XIX. I estendre's de la capital a tots els pobles de l'antic Regne de València.

Tota aquesta activitat va crear un nou lèxic, generalment aplicant un sentit nou a verbs i substantius anteriors, o creant-ne de nous per deriva-

5 Així com també documentació administrativa de l'època. Per exemple, les “Ordenanzas e instrucciones para el buen orden del vuelo de palomos laudinos, establecida por la asociación de aficionados de la Noble y real Ciudad de Murcia”, Cadis, 1759, on es considera l'esport una diversió.

ció: Per la documentació dels diccionaris valencians de Ros, Escrig, Martí Gadea i per la documentació del DCVB sembla que tot el vocabulari esmentat abans naix al segle XVIII o XIX. Ara anem a estudiar les dues fonts més antigues:

- 1) Antoni Josep Cavanilles ens aporta un llistat de tipus de coloms “clases, órdenes y castas de las palomas domésticas” (p. 159), d’un gran interès, amb el nom en castellà, valencià i de vegades francès, segons el plomatge:

Caràcter: las doce plumas de la cola de un solo color, diverso del color del cuerpo.

Casta 1: Cuerpo blanco, cola negra. [Sempre en nota afegeix el nom en cada llengua: ‘En castellano se llama paloma colinegra; en valenciano colóm culinegre’]: / Colinegra (cast) / colom culinegre (val).

Cuerpo blanco: cola ceniciento-azulada / coliazul / culisendrós.

Cuerpo blanco: cola roxa / coliroxa o colibaya, según fuente o floxo del color / culirroig.

Cuerpo negro: cola blanca / coliblanca de negro / culiblanch de negre.

Cuerpo roxo: cola blanca / coliblanca de roxo / culiblanch de roig.

Cuerpo gris: faxas en las alas: manto goteado: cola blanca / coliblanca de goteado / culiblanch de gotat.

Cuerpò ceniciento: faxas en las alas: manto nevado: cola blanca: / coliblanca de nevado / culiblanch de nevat.

Orden 2ª

Carácter: primeros remos de ambas alas de un solo color, diverso del color del cuerpo.

Cuerpo blanco: remos negros: / alinegra / alinegre.

Cuerpo negro: remos blancos: / aliblanca de negro / aliblanch de negre.

Cuerpo roxo: remos blancos: / aliblanca de roxo / aliblanch de roig.

Cuerpo ceniciento: manto goteado: remos blancos: / aliblanca de goteado / aliblanch de gotat.

Orden 3ª

Carácter: Cola, remos, cuello y cabeza de un solo color, diverso del color del cuerpo.

Casta 1ª Cuerpo negro: cola, remos, cuello y cabeza blancos: / mongín de negro / mongí de negre.

Cuerpo rojo: cola, remos, cuello y cabeza blancos: / mongín de roxo / mongí de ròig.

Cuerpo ceniciento: faxas en las alas: manto goteado: cola, remos, cuello y cabeza blancos: / mongín de goteado / mongí de gotat.

Manto ceniciento-azul sin gotas: cola, remos, cuello y cabeza blancos: / mongín de azul / mongí de cendrós...

Observación. De la mezcla de las 15 cartas precedentes salen palomas vistosas por la variedad y desorden de colores, y se llaman en castellano figuras, y en valenciano figures.

Orden 4ª

Carácter: Alas con faxas: ú ojos cercados de una membrana encarnada, sin parecerse a las precedentes.

Casta 1ª Cuerpo ceniciento: manto goteado: faxas bayas (nota 1; en castellano y valenciano gris).

Cuerpo ceniciento: manto con gotas: faxas de las alas y punta de la cola negra: / goteada / gotát.

Cuerpo casi negro por la multitud de gotas sobre fondo ceniciento: faxas de las alas y punta de la cola negra: / prieta o cargada / carregat.

Cuerpo ceniciento: manto nevado: pecho, cabeza y cuello verdoso brillante: / Nevada / nevat.

Cuerpo ceniciento azul: faxas de las alas y punta de la cola negras: / Azul de la raza / de la rasa, en latín columba tabellaria. Lin.

Pico corto: tubérculos de la mandíbula superior muy abultados: ojos sin membras circulares: / Paloma de casta y ladrona / ladre.

Palomas, cuyo buche hinchado abulta tanto como el cuerpo: / Buchona / pitimflat: lat. Columba guturosa; fr. Pigeon grosse gorge.

Palomas que al volar dan muchas vueltas bajando perpendicularmente: / Paloma volteadora / colom reñilador; francés Pigeon colbutant.

Ojos cercados de una membrana encarnada: tubérculos abultados: pico corto: / Flamenquilla / colom d'ull.

Clase IIª

Carácter: Vuelo corto y a veces difícil

Orden 1ª

Carácter: Cuerpo pequeño: vuelo difícil

Casta 1ª Plumas rizadas: / Rizada / risat; lat. Columba hispida, fr. pigeon frisée.

Cola de ocho a diez y ocho pares de plumas: / Colipava / culipavo: lat columba laticauda, fr. pigeon paon.

Orden 2ª

Carácter: Cuerpo muy grande y pesado: vuelo corto.

Ojos cercados de una membrana colorada: tubérculos abultados: / Paloma flamenca / peter d'ull; lat. columba turcica, fr. pigeon turc, pigeon-bagardais.

Ojos desnudos: pico largo: / Paloma común grande / peters; lat columba hispanica, fr. pigeon espagnol.

Orden 3ª

Carácter: Cuerpo mediano: vuelo más firme que en los antecedentes.

Piernas cubiertas de pluma hasta los dedos: / Paloma común calzada / roquer calsat. Lat. columba dasypus, fr. pigeon pattu.

Piernas desnudas: / Paloma común / roquer / fr. pigeon mondain. [...]

Es tan esencial este carácter que el infeliz pichon que saca en la cola alguna pluma contra el orden del color de su casta; o en el cuerpo la más pequeña mancha pierde todo el mérito: / esta pluma se llama en val cabera. [...]

“falsa cola”: [nota 1, p. 165: “Esta es al que se halla debaxo las doce plumas de la cola y se compone de otras muchas más cortas y desiguales entre sí. En Madrid se llama taparabo, y en Valencia braga: de donde viene la frase colóm de braga neta, que conviene a las palomas que no tienen la menor imperfección en ella”] casi todas tienen desde la mandíbula inferior hasta la parte inferior del pecho un surco formado de plumitas erizadas, llamado en Madrid repelón o chorrera, y en valencia venera. (*op. cit.*, pp. 161–165)

Recapitulant, els noms en valencià que esmenta són els següents:

culinegre, culisendrós, culiroig, culiblanch de negre, culiblanch de roig, culiblanch de gotat, alinegre, aliblanch de negre, aliblanch de roig, aliblanch de gotat, mongí de negre, mongí de roig, mongí de gotat, mongí de cendrós, figures, gris, gotat, carregat, nevat, de la rasa, lladre, pitimflat, colom refilador, colom d'ull, risat, culipavo, peter d'ull, roquer calsat, roquer, cabera, braga, colom de braga neta i venera

Tots els noms que aporta Cavanilles són coneguts pels aficionats actuals, que a més han creat nous noms pels nous tipus de coloms que han nascut gràcies als creuaments continus que fan els criadors i aficionats, com *toscat*, *mascarat* o *gavi*. Tot el llistat aportat de Cavanilles és d'etimologia clara, però hi és de destacar : a) mots d'origen castellà com *venera*, no registrat en el DCVB; b) formes compostes no registrades com *pitimflat*, *peter d'ull*, c) documentats ja en el DCVB arrellegats del Romanç de Ros que publiquem després, com *alinegre*, *culiblanch*, *culipavo*, *gotat* ; d) avança la data coneguda, com en *mongí* ; e) formes creades per metàfora com *braga*.

És remarcable també com la nomenclatura castellana dels coloms usada per Cavanilles –i la que s'usa en aquelles terres– és absent dels diccionaris castellans com el DRAE o Terreros,⁶ segurament perquè Cavanilles va adaptar majoritàriament els noms valencians que coneixia.

- 2) El col·loqui “Romans nou, curiós y entretengut, hon es referixen les conversacions que molts colombaires solen tindre en la Lontja, les calitats dels coloms, y altres circumstàncies de la art dita Colombairia, per a divertir la humor, sens ofendre a ningú, com borà el lector”, escrit per Carles Ros (ms., còpia d'un imprès de 1733, British Museum, Londres) és el text més antic que conec sobre el vol de coloms, i ja va ser

6 La major part d'aquest vocabulari valencià ha passat amb l'esport a la resta d'Espanya on es practica, especialment a Múrcia i a la zona no catalanoparlant del País Valencià. I a pesar de ser molt habitual no ha passat als diccionaris. Per exemple, un mot com *landino* no apareix en cap diccionari, ni en la primera ni darrera edició del DRAE, ni en el *Diccionario de uso del español* de Maria Moliner, Madrid: Gredos, 1983. El mateix passa amb la major part dels noms del pelatge: per exemple, *aliblanco* només apareix en el *Diccionario del Español Actual* de Manuel Seco, Madrid: Aguilar, 1999. Possiblement el que més mots de la colombicultura arrellegue és el *Diccionario Castellano* d'Esteban Terreros, de 1787, redició en Madrid: Arco, 1987, on apareix entre altres *palomo tenado*, *gavino*, *royo*...

En francès *colombaire* volia dir 'pertanyent als coloms' (Emile Littré, *Dictionnaire de la langue française*, 3 vols., París: Gallimard / Hachette, 1889). Segons el *Trésor de la Langue Française*, 5 vols., París: CNRS, 1972, el vocable es documenta per primera vegada el 1694.

usat per Alcover i Moll, com a font del seu DCVB. Aporte ací una transcripció fidel del text, corregint algunes de les errades de les edicions anteriors:

Si un poch de tems en silenci
lo auditori vol estar,
oïrà un bon romancet
de un assumpt jamés tocat.
Tots saben com els poetes
discursius y vacilants
estan vuscant ses idees,
que és cosa de gran treball.
Supost açò he de advertir,
com so un poch aficionat
a la noble poesia,
que és de les primeres arts.
A esta causa imaginí
escriure un famós romans
de alguns dels colombairistes
que és molt digne de contar.
No.m vull fer de mal voler,
puix no y.a necessitat,
y gent de garbo als coloms,
també són apasionats.
Alguns bolen argüir
sobre si és bo o mal,
ser un home colomaire,
y això és un gran disbarat,
pués én sos diners y casa,
cada hu lo que bol fa.
A estos tals els vull respondre:
com serà ben singular
home qui no tinga un vici,
puix els més en taca estan.
Uns peg(u)en per bribonades,
que no les puch nomenar;
altres per glotoneries;
altres també per jugar;
puix més bal per els coloms,
que no per superfluïtats
danioses a ànima y cos:
açò és pura veritat.
De totes les diversions
que un home es pot emplear,
altra de matjor profit
que.ls coloms, ningú tindrà;

puix són uns animalets
que gasto al amo no fan,
perquè de ses cries trauen
cada mes per a mentjar,
si les benen, si no tenen
colomins per a emborrar,
y s'aforren els diners,
que en carn podrien gastar:
y a més que en ells,
entre tan tenen
molts ratos la ociositat;
puix ja se'n putjen al porje,
o al colomer del terrat,
miren asi colomins;
allí hous a mig pollar,
allà com fan lo niuet,
per a possar-se a criar:
per allí dos parellets
que escomenen a bolar,
per allà com empapucen:
tot és diversió ben gran.
Supòs açò, ja escommence
a posar les calitats
diverses dels colomets,
puix totes les trobaran;
també les combersacions
y juntes he de anotar
que en la Lontja solen tindre,
o.n polleres del mercat.
Tots els dumenges y festes
a molts d'estos els voran
en la Lontja dels Coloms
mil mentires rahonant:
Açò és lo que yo a mal tinch,
forçós els he de reptar,
puix per a ser colomaires
mentires no són del cas.
Molts afisionats tal bolta
a d'açò em replicaran:
"La estimació que tenim
als colomets és tan gran
que així al tort com al trabés,

ens fa dir lo que no hy.a;
 puix home hi.a que de ells
 tan enamorat està,
 que parlant de ses cosetes
 s'estaria un mes cabal:
 a més que la pasió és sega
 com l'amor que ba benat,
 y qui es deixa portar d'ella,
 cap de cosa acertarà".
 Así és forsós yo responga
 raons que.ls faça callar:
 « En un mig totes les coses
 pareix molt bé suportar »,
 Fins la virtut en un mig
 consistix, és ben costant:
 a qualsevol obra y ús
 de la vida, s'a de dar
 un mig perquè en totes coses
 la mitjanía és de amar:
 y així per a tot y.a temps
 com lo sàpien compasar.
 Quantes festes y dumenges
 porta lo transcurs del any!,
 De vesprada als colombaires,
 com ja he dit, encontraran
 en la Lontja, a fer ses juntes
 y ses pleits determinar.
 Yo en algunes ocasions
 he anat per curiositat,
 y de lo molt que allí es parla
 aquest romancet he format.
 Allí voran mil polleres,
 y dins, les diversitats
 dels coloms que así es coneixen
 y als més dels aficionats
 per tot lo rededor d'elles,
 cada qual dels seus parlant,
 (y.a cometes de la raça,
 jarelos, glaudins, gotats,
 culí roig, culiçendrosos,
 culinegres, culib(l)anchs
 culipavos, pèl de rrata,
 mongins de roig, del ull blanch,
 culitenats, figuretes,
 mongins de negre, nevats,
 grisos, coloms de venera,
 de soltes, culigotats,

centrosos, baios, gabins,
 alinegres, obers, blanchs,
 negres, roig, filacotons,
 colometes açafranats,
 fumats, riçats, xalandrins,
 del repeló y antiats,
 coloms de beta, que ells diuen,
 y al que no són dels gotats,
 lo nom de coloms de ploma
 els donen en general;
 aliblanchs y refiladós,
 piquicurts y piquillarchs;
 hi ha també coloms peters,
 roquers, puix l'aficionat,
 de tots en sa casa té,
 molt calzats y coronats.
 Filats els noms dels coloms,
 entraré ara a declarar
 algunes de les rahons
 que he pogut d'ells observar,
 no tan sols dins de la lontja,
 que molt més en lo mercat
 al Clot, hon les polleretes
 estan a peu ferm tot l'ani.
 L'hu diu que té uns coloms
 de soltes tan estremats,
 que li tornaran a casa
 lo menis de Vila-real.
 L'altre que té un gotadet
 qui baix l'aigua el soltarà,
 y que de terra de moros
 sabrà a València tornar;
 l'atre alaba un alinegre
 y tant lo bol remontar
 que diu se li'n tornaria
 de les Índies orientals;
 ix l'atre èn una figura
 acabant-o de adobar,
 puix diu que de nit ben fosch,
 la soltaria en Alacant,
 y abans que.s faça de dia
 en Valencia la boran;
 l'atre parla de les cries,
 y les figures que trau.
 Así és lo colp del mentir
 en les mescles que ells se fan,
 pués figures n'ixen tantes

que no es poden relatar;
 l'atre els coloms de rasi,
 els té per més realçats.
 L'atre conta té un parell
 gotadets dels més fumats,
 y que de vint a vint dies
 hous y colomins li fan;
 que encara que se'ls pesassen
 de or, y plata no els darà;
 per fi va a qui més la fona
 pot esclafir o allargar;
 altres parlen del bocage
 que als coloms sol agafar;
 altres que als seus la calcina;
 ni cuchs, jamás t(r)obaran,
 puix de cañamons, comins,
 brisa y llinós, els té farts,
 que les fabes y la dacça
 els dóna de quant en quant;
 altre parla dels coltells,
 si escomença a derrocar
 lo seu griset y que.l vol
 de dotce llegües soltar;
 altres estan argüint
 (así és lo major combat)
 sobre si és mascle o femella
 un colom, perquè els senials
 són a voltes enganiosos,
 de modo que fan errar
 al colomaire més docte
 puix be llans tan apretat,
 que per poder satisfer-se,
 un colom han de matar,
 y veuen ben clarament,
 entonces lo desengani;
 altres estan referint

quant ajunten lo ramat,
 que els seus jamás en tor(r)eta
 ni en teulada s'an parat;
 uns se tornen els cautiús,
 altres els lleven lo cap,
 així que algun colom gafen;
 y a una caña l'an penjat,
 açò els costa fer camins
 ara y adés al terrat,
 mirant si hy.a algun colom
 que vaja desbarriat,
 per a traure el ramadet,
 a veure si el peiscaran;
 si divisen lo falcó
 no poden asosegar,
 llavors s'esclafix la fona,
 fins a fer-los remontar
 als núbols y el falconet
 de enfadat se'ls deixa estar;
 ell! açò de diversió,
 passa a ser temeritat,
 puix lo que no va en medida,
 sempre està desordenat.
 Molt més tenia que dir
 com els volg(u)era apretar;
 més respecte les persones
 que al principi he suposat;
 perquè molts colombairistes
 fan mal ters al veínat,
 y colomers per jostícia
 són vist manar derrocar.
 Açò basta, y Carlos Ros,
 suplica molt humillat,
 del romancet li perdonen
 quantes faltes han notat.
 Fi

És un text que narra molt bé alguns dels aspectes del món dels colomaires.⁷ I del qual Ros té consciència que és novel·lós, que mai no se n'ha

7 Una edició del mateix text, en manuscrit únic de la British Library, es pot trobar en les tesis doctorals inèdites de Maria Assumpció Espín Rubert, *Carles Ros: Idees lingüístiques i edició de l'obra literària*, 2 vols., València: Universitat de València, 1994, i Francesc Torres Navarrete, *La llengua de Carles Ros*, València: Universitat de València, 1995. La present edició corregeix alguns errors de les seues, com: *entre tan tenen* (Espín: *entretenen*), *glaudins* (Torres: *glacedins*), *jarellos* (els dos: *jarclos*), *venera* (els dos: *venezà*), *filats* (Espín: *sentats*), *a peu*

parlat d'ell perquè és un costum nou en la societat valenciana. Per exemple esmenta:

- el vici dels coloms que fa que els colomaires a més de gastar-se molts diners en la seua cria, estiguen els caps de setmana fora de casa, amb amics, parlant de les meravelles dels seus coloms.
- la barreja i encreuament de les races dels coloms: “pués figures n’ixen tantes / que no es poden relatar”.
- la dificultat de saber un colom quan és mascle o femella.
- l’arribada del falcó i la defensa dels coloms amb fones.
- els abusos dels colomaires que feia que feren colomers on no tocava i els pleits que comportava.
- els llocs on es reunien, a la Llotja dels “Coloms” i la Plaça Redona o “Clot”.

Carles Ros, com he fet jo en redactar l’article, actua com a observador participant en el rotlle dels colomaires per donar-nos de primera mà el seu testimoni i raonaments.

Com a interès lingüístic, trobem entre altres els aspectes següents:

- primeres documentacions de mots típics del món dels colomaires, com una gran part dels pelatges, com *alinegre*, *gotats*, etc., *calcina* ‘malaltia dels coloms’,...
- enregistrament de mots o accepcions desconeguts de pèls com *xarelo* ‘de color clar’, *glaudí* ‘espècie antiga de gran pap o gavatz’; en castellà *laudino*: sembla que el nom naix d’Antoni Glaudí o Llaudí, franciscà que visqué a mitjan XVIII, que va ser el primer a enraçar el colom paput; *ober* ‘ouer, colom que feia l’ou molt gran’ (és una raça que hui no és coneguda), *anteat*, variant formal de *antenat*...
- formes metafòriques, com *emborrar* ‘menjar molt’.
- formes compostes noves com *piquicurts*, *piquillarchs*, *filacotons*.⁸

ferm (Espín: *a punt ferm*). Hem esmenat algunes formes posant entre parèntesi l’element que faltava, com *culib(l)anchs*, o corregint-ho directament: *viscant* (ms: *viscant*). El DCVB transcriu *culiterat* el que jo llig *culitenat*.

8 Els diccionaris d’Escrig-Llobard de 1886 i Martí Gadea de 1891 arpleguen, s. v *colom*, un bon inventari de formes relacionades amb el colom, la major part preses de l’obra de Ros: *colom buig*, *frestech*, *filacotón*, *xarelo*, *xalandrí* ‘culipavo’, *pèl de rata*, *ante(n)at*, *riçat*, etc. El DCVB, com hem dit, buida també i molt bé el col·loqui transcrit; per exemple, *nevat*, *mongí*, *petet*...

4 Conclusions

En aquest estudi, ens hem introduït en la llengua de l'esport valencià de la colombicultura i hem vist que més de 70 locucions o mots, creades al si de l'afició i vives actualment, han passat del llenguatge dels coloms al llenguatge col·loquial quotidià, sobretot usat pels hòmens, siga perquè els protagonistes de l'esport són hòmens, siga pel contingut del joc relacionat amb l'art de la seducció i del festeig de l'home versus la dona.

Hem arribat a la conclusió que els orígens de l'esport actual són del segle XVIII, com demostren els textos reportats, la composició dels vocables i frases fetes que el conformen i la seua cronologia. L'estudi demostra com totes les formes específiques referents a la colombicultura tenen una motivació clara: la pertinença al món dels coloms, i una cronologia que no va més enllà del segle XVIII. Això no lleva que alguns dels mots reportats tinguen un origen més antic, però amb distint sentit i àmbit d'ús.

Els textos de Cavanilles i de Ros, publicats ací, són fonts insuperables per a conèixer l'origen i evolució d'aquest esport autòcton.

La difusió de l'esport a altres terres de la Península Ibèrica, especialment a Múrcia i Andalusia, mostra com amb l'afició també s'ha escampat la llengua específica de la solta.

Els diccionaris catalans i valencians normatius (com el DIEC, el *Diccionari Valencià* de la Generalitat Valenciana (Alzira / València: Bromera / Generalitat Valenciana, 1995), així com els castellans, no enregistren una gran part d'este vocabulari específic. Per exemple, no hi trobem ni *aliblanç*, *alinegre*, *gotat*,...; *anar* o *tirar a pacte*, *fer corrococos*, *agafar una devesa*, *agarrar una riatxera*, etc.

Hem comprovat com, estudiant les formes específiques d'una activitat o tema dins del camp on naix i viu, és molt fàcil explicar tots els mots i locucions i trobar-ne l'origen i motivació.

Reflexions sobre el sufix ‘-ada’ en català

Dins la tradició de la lingüística romànica, es constaten dues postures davant el sufix català i castellà *-ada*: o bé és entès com un sufix unitari, vàlid per a la formació tant de substantius deverbals (*mirar* > *mir-ada*) com de substantius denominals amb un contingut semàntic variat (*alcalde* > *alcald-ada*, *vaca* > *vac-ada*, *campana* > *campan-ada*), així per exemple Hans-Martin Gauger;¹ o bé es distingeix, per una part, el sufix *-da* per a la formació de substantius deverbals (*fregar* > *frega-da*, *sentir* > *senti-da*, *venir* > *veni-da* / *vingu-da*) i, per altra, el sufix *-ada* pròpiament dit per a la resta de derivats nominals (*piedra* / *pedra* > *pedr-ada*, etc.), com fan Jens Lüdtke (Lüdtke, 1987: 64s., 233ss., 240s., 336ss. i 262ss.) i Franz Rainer (Rainer, 1993: 197, 203, 230s., 387–391 i 437–440).

Una de les raons que dona peu a aquest doble plantejament davant el sufix *-ada*, és a dir, o concepció unitària i polisèmica tradicional (Gauger) o distinció entre *-da* per als substantius deverbals (*entrar* > *entrada*) i *-ada* per als substantius denominals (*gaucho* > *gauchada*, *ample* > *amplada*) (Lüdtke, Rainer), al meu entendre, és la resposta que cada autor dona a una qüestió fonamental en la formació dels ‘nomina actionis’, a saber, la possibilitat o impossibilitat de verbs implícits, construïts de forma regular i amb una morfologia adequada (*lança* > **lançar* > *lançada* ‘colp donat amb una llança’; *gaucho* > **gauchar* > *gauchada* ‘acció pròpia d’un *gaucho*’).

Per a certs ‘nomina actionis’ (els que es poden parafrasejar com ‘colp donat amb un x’) manté Lüdtke la distinció entre *-da* i *-ada*, per una banda, però, per altra, sosté l’existència de verbs possibles implícits, i per això adopta una postura intermèdia entre semàntica i morfologia:

1 “Das Suffix *-ada* hat vier Bedeutungen, die – bei aller Verschiedenheit – miteinander zusammenhängen. Wenn es oft auch schwierig ist, diesen Zusammenhang begrifflich zu fassen, so ist er doch unabweisbar; wir dürfen also in diesem Falle nicht einfach von homophonen Suffixen sprechen. Das Suffix *-ada* ist vielmehr ein ziemlich einheitliches, polysemes Suffix. Es findet sich in vier verschiedenen Derivationsprogrammen” (Gauger, 1971: 30). L’expressió ‘in vier verschiedenen Derivationsprogrammen’ s’ha d’entendre, doncs, com ‘en quatre diferents significats’. En el present treball utilitze aquesta terminologia de Gauger per a indicar també el significat o les funcions que té o compleix el sufix *-ada* en la nova paraula formada.

Es bleibt also im Rahmen einer syntaktisch orientierten Wortbildungslehre nur der zweite Weg, [das heißt,] die Darstellung dieser Ableitung als Entwicklung über ein impliziertes Verb. *Martillazo* [i *martillada*] wäre damit dann [über ein impliziertes semelfaktives (!) Verb **martillar*] mit ‘el batir, dar un golpe con el martillo’ (semelfaktiv) zu umschreiben. Dabei ist diese Entwicklung materiell [és a dir, morfològicament] gesehen „desubstantivisch“ abgeleitet, inhaltlich aber deverbale. (Lüdtke, 1987: 65)

Encara que, per altre costat, sembla que no reconeix l'existència de possibles verbs implícits per a altre tipus de ‘nomina actionis’ en *-ada*, com ara les expressions d’una acció pròpia d’un x’ (animal o persona):

Etwa ein Drittel dieser Ableitungen auf *-ada* [*bribón* > *bribonada*, *quijote* > *quijotada*, *gaucho* > *gauchada*, etc.] hat ein Verb neben sich, meist auf *-e(ar)*. Dennoch kann man nicht sagen, daß die Wörter auf *-ada* von diesen Wörtern [és a dir, Verben auf *-e(ar)*] abgeleitet seien, da die Bezeichnungssphären von *-ada* und *-e(ar)* sich trotz Bedeutungsähnlichkeit nicht decken. Sowohl die prädikativen Nominalisierungen als auch die Verben sind jeweils von demselben Substantiv abgeleitet [o siga, no d’un possible verb implícit **bribonar*, **quijotar*, *gauchar* ?]:

<i>bribón</i>	>	<i>bribonear</i>	[i]	<i>bribonada</i>	
<i>gaucho</i>	>	<i>gauchar</i>	[i]	<i>gauchada</i> , etc.	(Lüdtke, 1987: 368)

Davant aquesta actitud intermèdia i de convenció, adoptada per Lüdtke, sorprèn la postura radical i formalista que assumeix Rainer, el qual rebutja d’una manera simplement teòrica² la viabilitat de bases verbals possibles i implícites per als derivats en *-ada*:

Bildungen des besprochenen Tips [‘für (eine/n) x charakteristische Handlung’ o ‘acción pròpia d’un x’: *andaluzada*, *españolada*, *gitanada*, *alcaldada*, etc. i també en construccions del tipus ‘colp donat amb un x’: *dentellada*, *picotada*, *cabezada*, etc.] sind eindeutig denominal. Eine Ableitung von *gauchada* u. ä. aus einem hypothetischen Verb *gauchar*, wie sie Cose-

-
- 2 En realitat, Rainer no fa verídica la impossibilitat de l’existència d’un verb possible com ara *gauchar*, que ens proporcione la base per al ‘nomen actionis’ *gauchada*: “[es] liegen die Verhältnisse nicht in allen Fällen so klar, etwa wenn Coseriu (1982: 11) *gauchada* nicht direkt von *gaucho*, sondern von einem nicht-usuellen Verb *gauchar* ableitet. [...] Eine Minimalforderung an nicht-usuelle Basen ist gewiß, daß ihre morphologische Wohlgeformtheit außer Zweifel stehen muß. [...] Bei [dem Fall von *gaucho* > **gauchar* > *gauchada*] ist eine Entscheidung schwierig, da über die genaue Domäne der Regel, die aus Substantiven durch Konversion Verben erzeugt, wenig bekannt ist.” (Rainer, 1993: 98s.)

Davant aquestes afirmacions de Rainer, que no tenen el caràcter de proves, s’ha de recalcar que el verb *gauchar*, a més de complir amb els “requisits mínims d’estar ben format”, tal i com veurem en el present treball –més enllà de les hipòtesis de E. Coseriu– existeix realment (!) en diversos escrits sud-americans, encara que no el registren els creadors de diccionaris.

riu (1982: 11) vorschlägt, ist abzulehnen. Einerseits aufgrund des distributionellen Befunds, daß zu sehr vielen Bildungen kein entsprechendes usuelles Verb auf *-ar* existiert, und andererseits wegen des Umstands, daß die entsprechenden Verben eher mit *-ear* als mit *-ar* abgeleitet würden. Lütke (1978: 368) hat darauf hingewiesen, daß ca. ein Drittel aller Ableitungen [auf *-ada*] ein Verb auf *-ear* neben sich hat. Dies hängt damit zusammen, daß *-ear* und *-ada* beide als Basen negative Personenbezeichnungen favorisieren. Daher wird man Lütke zustimmen, daß das Verhältnis zwischen *bribonear* und *bribonada* keine [sic] direktes, sondern ein durch *bribón* vermitteltes ist. (Rainer, 1993: 388)

Per a aquest autor, doncs, tots els ‘nomina actionis’ en *-ada*, a través dels quals s’expressa o bé ‘una acció pròpia del substantiu base’ (p. 387) o bé ‘un colp donat amb el substantiu base’ (p. 389), han de ser derivats d’una base usual i explícita, i una base d’aquest tipus tan sols pot ésser una paraula usual que figure realment en el diccionari.³

Una actitud de tal radicalisme morfològic, basada exclusivament en el material que aporten o no aporten els diccionaris, per molt normatius i complets que es declaren, resulta summament arriscada en un terreny tan movèdis com és el de la formació de paraules, terreny que –com és sabut– es troba a cavall entre l’extensa llibertat de la sintaxi i la forçada cristal·lització del lèxic, que s’emmagatzema en els diccionaris. No cal buscar proves definitives en el material dels diccionaris per a demostrar o negar l’existència d’allò que, en part, no pertany a aquest terreny, com és el fenomen de la formació de paraules noves: un mecanisme tan dinàmic i econòmic del qual ens servim espontàniament en l’acte de comunicació i que, moltes voltes, comporta caràcters propis de la funció emotiva⁴ –no lògico-cognoscitiva– del llenguatge.

Així, per exemple, repareu en la poca fiabilitat que presenten els diccionaris quant al tractament dels derivats en *-ada*. Això sí, que quede clar des d’un principi, que cap diccionari no pot enregistrar, encara que ho vulga, tots els casos d’aquesta classe de derivats. Com a catalanoparlant trobe a faltar-hi moltíssims casos que són del domini comú català i que jo utilitze normalment, com per exemple, els resultats del programa ‘colp donat amb un objecte o x’. Segons el meu coneixement enciclopèdic, amb qualsevol objecte del món que m’envolta es pot donar o pegar un colp (o semblant, com ‘ferida’, etc.) sobre no importa quin altre objecte i, segons el meu ins-

3 “Der Begriff *usuelles spanisches Wort* ist durch die spanischen Wörterbücher hinreichend operationalisiert.” (Rainer, 1993: 31)

4 Penseu, per exemple, en la funció augmentativo-intensiva del propi sufix *-ada*.

tint lingüístic (o *Sprachgefühl*), aquest colp s'expressa en el sistema lingüístic català mitjançant el sufix *-ada*. Si això és així, jo puc construir (i de fet construir) frases com:

Li va pegar una *cadirada!* (colp amb una *cadira*), ... una *cullerada!* (amb una *cullera*).

Li va donar una *tomacada!* (colp amb una *tomaca*), ... una *cebada!* (amb una *ceba*).

Li va pegar una *botellada!* (colp amb una *botella*), ... una *tassonada!* (amb un *tassó*).

Li va donar una *fusada!* (colp amb un *fus*), etc.

Cap d'aquests derivats precedents no figura en aquest sentit en cap diccionari, a pesar que estan construïts segons les possibilitats o les regles del sistema formatiu català i a pesar que s'utilitzen normalment en el llenguatge col·loquial, que és justament un dels terrenys on més paraules noves es formen i per on més ràpidament es renova la llengua. Però és que també en el material que es registra en els diccionaris, es constaten moltes llacunes, si comparem uns diccionaris amb uns altres, independentment que siguin extensos o no ho siguin, que es declaren normatius o no.⁵ Així, tenim que els següents 'colps donats amb el substantiu base', registrats en el *dicc. Alcover*, no figuren ni en el *dicc. Inst.* ni en el *dicc. Enc.*:

alada, asclada, batallada, gotada,

poalada (encara que en el *dicc. Inst.* i en el *dicc. Enc.* sí figura *bacinada, llibrellada*, etc.),

sabrada (encara que sí hi figura *espasada, punyalada*, etc. en tots dos diccionaris),

brancada, corbellada, drapada, escudellada, fangada, fesada, forcada, gaiatada, mallada (encara que sí hi figura *martellada, aixadada*, etc.),

musclada (encara que sí hi figura *genollada, ancada, ventrada, morrada, obencada,*

paletada (encara que sí hi figura *palada*), *patatada, perxada, plançonada, picolada,*

sagetada (encara que sí hi figura *punxada, llançada*, etc.), *taponada, tallantada, varada,*

5 ¡Com si hom pogués normativitzar una cosa tan dinàmica i tan viva com la formació de paraules!

vergada (encara que sí hi figura *vergassada* < *vergassa*), etc.

Per altra part, també hi ha algunes llacunes en l'extens dicc. Alcover amb derivats en *-ada*, com expressió de 'colp donat amb x', que sí figuren en el dicc. Inst. i en el dicc. Enc., com ara *pinzellada*, *trucada*, etc. Ara bé, les llacunes nombroses que es registren en el dicc. Alcover, enfront dels altres dos, es donen en els derivats deverbals en *-ada* del programa 'acció del verb base': *eixalada* (encara que en dicc. Alcover figura el verb *eixalar*), *esbombada* (encara que sí hi figura *esbombar*), *tornejada* (sí, *tornejar*), *verolada* (sí, *verolar*), *vessada* (sí, *vessar*), etc.

A part d'aquests hi ha d'altres derivats en *-ada* en altres programes ('quantitat que cap dins el substantiu base', 'col·lectiu', 'conjunt', 'acció i efecte del verb base', etc.), bé del domini comú català o bé del domini regional (València, Balears o Catalunya), que no figuren tampoc –per exemple– en el dicc. Inst.:

camionada, *tractorada* (de domini comú, no estan en cap diccionari, encara que sí *carretada*, *pasterada*, *tartanada*, *cotxada*),
gamellada (valenc.), *tragallada* (no, dicc. Inst.; sí, dicc. Enc. i dicc. Alcover),
penada i *fredada* (balear; no dicc. Inst.; encara que sí hi figura *calorada*),
abellada, *baladronada*, *batejada*, *boçada* (encara que sí *vomitada*),
brossada, *covada*, *encabassada*, *encartonada* (encara que sí *telerada*),
esparverada (encara que sí *falconada*), *faenada*,
forçada ('gran esforç' no figura en cap diccionari, però és del domini comú valencià),
presonada, *rabiada*, *riallada*, *sabocada*, *sutjada*, etc.

Totes aquestes absències tan importants de derivats en *-ada* en els respectius diccionaris –recalque de nou– ens permet de dubtar de l'autoritat d'aquests a l'hora de tenir-los com a última instància per a provar o negar l'existència d'elements pertanyents a l'àmbit de la formació de paraules noves.

En excloure tota una sèrie de verbs possibles com ara *gaubar* (i altres com també **cuchillar*, **puñalar*, **bribonar*, etc.), Rainer, basant-se mecànicament i formal en l'existència o no dels dits verbs en el diccionari, suprimeix del seu camp d'investigació un material preciós i necessari, que pot donar raó

del contingut semàntic de molts derivats en *-ada*; i això, a pesar que ell mateix reconeix en el seu estudi que

Auf Marchand geht die Ansicht zurück, daß es sinnvoll sei, neben dem Lexikon auch eine unabhängige Wortbildungskomponente anzunehmen, die er als Menge der synchron produktiven Wortbildungsregeln definierte. ... Für diese[n] Forscher hat die Wortbildungskomponente in erster Linie die Menge der in der jeweiligen Sprache regelmäßig bildbaren morphologisch komplexen Wörter zu definieren. (Rainer, 1993: 30)

Malgrat l'actitud escèptica i formalista, adoptada per Rainer (i tal volta, per Lüdtke⁶) davant verbs possibles, com ara *gauchar* i altres, que poden servir de base a molts 'nomina actionis' en *-ada*, parafrasejables com 'acció pròpia i característica de x', hi ha una sèrie d'indicis que afavoreixen i fan verídica l'existència de tals verbs, tant en català com en castellà, encara que molts d'ells no han estat reconeguts i recollits encara en els diccionaris oficials o normativitzats.

Aquesta és la primera i més general conseqüència que es pot traure a partir de les parafrasis, mitjançant les quals els diferents autors, com Rainer, Lüdtke o qualsevol diccionari castellà o català, solen explicar aquest tipus de derivats en *-ada*. Dins aquestes parafrasis s'entén o es pot percebre clarament una 'acció', un 'acte' o un 'succés', és a dir, un verb implícit:

Das *Suffix -ada* erscheint in ca. einem halben Dutzend denominaler Bildungstypen [...] Der erste Bildungstyp läßt sich mit 'für (eine/n) x charakteristische *Handlung*' paraphrasieren [...] [o siga:

animalada: 'acció característica d'un animal'
alcaldada: 'acció característica d'un alcalde', etc.] (Rainer, 1993: 387)

Aus den knappen Angaben in der Sekundärliteratur und aus den Wortdefinitionen der Lexika ergibt sich, daß mit *-ada* ein *Verhalten*, eine *Handlung*, [...], gezeichnet wird, die typisch und charakteristisch für eine Person oder Lebewesen sind [...]

<i>alcalde</i>	→	<i>alcaldada</i>	<i>andaluz</i>	→	<i>andaluzada</i> ,
<i>cabrón</i>	→	<i>cabronada</i>	<i>Jeremias</i>	→	<i>jeremiada</i> , etc.

(Lüdtke, 1987: 366s.)

gauchada: 'acció pròpia de un gaucho' (dicc. Acad.)
quijotada: 'acció pròpia de un quijote' (dicc. Acad.)
calaverada: 'acte propi d'un calavera' (dicc. Inst.)
quixotada: 'acció pròpia d'un quixot' (dicc. Inst.)

6 Si és correcta la interpretació de les cites precedents d'aquest autor.

El contingut d'aquest tipus de derivats també es pot il·lustrar mitjançant una altra classe de paràfrasis, en la qual es posa en relleu el caràcter verbal dels components semàntics de la nova paraula:

- alcaldada*: 'acció que ha realitzat un alcalde (o qualcú amb poder o autoritat)'
ganchada: 'acció, acte, servei, realitzat, fet per un gautxo', etc.

Si *alcaldada* no és 'la dona alta del alcalde', sinó una 'acció que *ha dut a terme* el seu home (o semblant)', cal preguntar-se d'on ix, doncs, el nou sema [+Acció (verbal)] en la nova paraula; ¿el du amb ell *-ada*, com a sufix verbalitzador? o ¿és que un mateix sufix pot modificar semànticament la base i, al mateix temps, transposar-la o fer-la canviar de categoria gramatical?

Sobre açò cal insistir amb un exemple prou més clar, encara que es parteix d'un altre tipus de base primitiva. De l'adverbi català *fora* ('part exterior d'una població') es deriva el substantiu *forada* que significa 'anada a fora [del poble o ciutat]' (dicc. Alcover), 'sortida al camp (per a menjar i divertir-se)' (dicc. Inst). El substantiu deadverbial (!?) *forada* aporta enfront del primitiu adverbi *fora*, entre altres, el sema de [+Acció (sortir, anar)] i el sema de [+Substantiu (femení, pluralitzable, etc.)]. Si ara ens negàssem a acceptar l'existència del verb implícit **forar* 'anar, sortir fora (del poble, de la ciutat)', del qual derivaria mitjançant la transposició el substantiu *forada*, hauríem de concloure que el sufix *-ada*, en aquest cas, exerciria de substantivador i de verbalitzador a la vegada, cosa que no deixaria d'ésser un absurd (metodològic). Aquest absurd es pot evitar, si acceptem la següent sèrie cronològica tant en l'adquisició dels nous semes com en el canvi de categoria gramatical:

adv. *fora* → verb. **forar* 'anar, sortir fora' → subst. *forada* 'anada fora'.

Una sèrie, a més a més, paral·lela i idèntica a la següent:

adv. *baix* → verb. *baixar*⁷ 'anar de dalt a baix' → subst. *baixada* 'anada a baix',

7 Per cert, el verb intransitiu i transitiu cast. *bajar* 'ir de arriba a bajo' o 'llevar algo de arriba a bajo' més que deadjectival (< *bajo*, *-a*), com creu Rainer (1993: 689), és deadverbial: adv. *bajo* > verb. *bajar* > sust. *bajada*; el verb deadjectival el tenim, més aviat, en *rebajar* 'hacer una cosa més baja'.

on, aquesta vegada, sí figura un verb (*baixar*) que existeix realment en el diccionari. Però çhem de concloure per això que *baixada* ‘acció de baixar’ (dicc. Inst.) és un derivat deverbal perquè els diccionaris registren el verb *baixar* i que, per contra, *forada* ‘acció d’anar, acte de sortir fora’ és un derivat deadverbial pel fet que els diccionaris no inclouen el verb **forar*? Açò no deixaria d’èsser un altre absurd, i no tan sols metodològic.

Cal tenir, a més, ben present que en aquest tipus de derivats, pretensiosament ‘denominals’, els citats autors i els citats diccionaris es serveixen d’unes paràfrasis en les quals figuren les paraules *acte*, *acció*, *Handlung*, *Verhalten*, idèntiques a les que empren en la interpretació del contingut semàntic dels derivats en *-(a)da* sobre una base verbal:

Wie in der Literatur wiederholt beobachtet wurde, bezeichnen Nomina actionis auf *-da* sehr oft einmalige und kurze *Handlungen*: *agarrada*, *llegada*, *punzada*, *chupada*, *pisada*, etc.⁸ (Rainer, 1993: 438)

Die Mehrzahl der Ableitungen [com *afeitada*, *endiablada*, *hartada*, *retirada*, *quedada*, *mascada*, *celada*, *morada*, etc.] ... bezeichnen meist einmalige, momentane, heftige, plötzliche und unvermutete *Handlungen* und *Ereignisse*. (Lüdtke, 1987: 338)

comida: *acción de comer* (dicc. Acc.)
menjada: *acció de menjar* (dicc. Inst.)

Hi ha un segon aspecte dins aquesta classe de derivats –segons la meua opinió– de verbs implícits amb el sufix *-ada*, mitjançant els quals s’expressa ‘una acció realitzada pel substantiu base’ com a agent del verb implícit. Es

8 Els adjectius “einmalig und kurz” amb què caracteritza Rainer aquestes *acciones* cal entendre’ls amb una certa relativitat: són “einmalig” perquè es tracta d’*una* acció, tal i com indica l’article que acompanya aquests substantius derivats (*una pasada*, *la pasada*; *la llegada*, *una mirada*, etc.). Pel què fa a “kurz”, s’ha de dir que depèn del ‘mode d’acció’ (o ‘Aktionsart’) del verb base, tenint molt en compte que, en ocasions, resulta impossible mesurar objectivament la duració d’una acció verbal per a poder-la qualificar de “kurz” o de “lang”; així, en els següents derivats verbals no es pot parlar de “kurz” i, de vegades, tampoc de “Handlung” perquè alguns d’ells estan formats sobre verbs que indiquen un estat, una passió o una relació:

estada, *gozada*, *quedada*, *sentada*, *paseada*,
acampada, *caminada*, *durada*, *esperada*, *cat. hivernada*, *tardada*.

Ací tan sols es pot parlar de “einmalig” perquè es tracta d’*una* acció (no de *dues* o *tres*), encara que no sempre; així cast. *la pegada de carteles* ‘acción(es) de pegar varios carteles’ o cat. *repicada* ‘acció de repicar’ o ‘acció(ns) repetida(/-es) de picar’. Per aquest motiu, en lloc de parlar de “einmalig” per a qualificar aquest tipus de derivats, preferixc parlar d’*acció unitària* o “*einheitlich*”, ja que el contingut que designen és una acció verbal vista i entesa en la seva totalitat, dins la qual pot haver distintes accions repetides.

tracta de formacions construïdes, pel què es veu, a partir d'un adjectiu, com els següents derivats catalans:

- sonsada* (< adj. *sonso*, -a): 'acte propi d'una persona sonsa' (dicc. Inst.)
borratxada (< adj. *borratxo*): 'feta pròpia de gent beguda [que ha begut]' (dicc. Inst.)
capbuidada (< adj. *capbuit*: 'neci'): 'acció pròpia d'un capbuit' (dicc. Inst.)
innocentada (< adj. *innocent*): 'acte propi d'una persona innocent (dicc. Inst.)
valentada (< adj. *valent*): '*proesa*' (dicc. Alcover) [= 'acció pròpia d'un (home) valent]
bajanada (< adj. *baja*, -ana 'neci, ximple'): 'acció pròpia d'un bajà' (dicc. Inst.)

En tots aquests substantius, derivats materialment d'un adjectiu, es produeix automàticament una substantivació de la base adjectival, reflectida en les paràfrasis respectives com *una persona sonsa*, *gent beguda*, *un capbuit*, *una persona innocent*, *un home valent*, *un bajà*. Una tal substantivació de la base s'origina per la necessitat d'aportar un agent que realitzi la funció de subjecte del verb implícit corresponent, ja que un adjectiu, per ell mateix, no pot realitzar tot sol aquesta funció en la sintaxi (!). Així doncs, aquesta substantivació de l'adjectiu base constitueix un indicatiu segur i clar que abans del derivat final *sonsada* s'ha produït una verbalització implícita (**sonsar*: 'actuar, comportar-se, com una persona sonsa, com un sonso'), a través de la qual l'adjectiu s'ha hipostatitzat o personificat (persona, gent, home), és a dir, s'ha convertit en un substantiu capaç d'exercir la funció de subjecte agent en la paràfrasi.

Dita personificació o hipòstasi, per cert, és idèntica a la que es produeix en els derivats verbals –aquesta vegada– explícits a partir igualment d'una base adjectiva:

- badocar*: 'fer el badoc' (dicc. Inst.) [= 'fer actes propis d'un badoc']
incomodar: 'fer actes propis d'una persona incòmoda'
importunar: 'comportarse com una persona importuna'
insolentar-se: 'actuar com una persona insolent'
molestar: 'fer actes propis d'una persona molesta'
rebel·lar-se: 'comportarse, fer actes propis d'una persona rebel'
violentar: 'actuar com una persona violenta'
vanar-se: 'fer actes propis d'una persona vana',

ximplejar: ‘fer el ximple (dicc. Inst.) [= ‘fer actes propis d’una persona x’]’⁹

A part d’aquesta primera i més general conseqüència, hi ha altres indicis que apunten cap a l’existència de verbs possibles que serveixen de base als derivats en *-ada*.

En primer lloc cal assenyalar que, per exemple, el verb *gauchar* ‘comportarse, actuar como un gauchó’, ‘realizar acciones propias de un gauchó’ no és ni tan hipotètic com suposa Coseriu ni tan irreal i impossible com sosté Rainer (i titubeja Lüdtke), sinó que pot existir realment (!), tal i com es constata en escrits procedents d’Argentina, que és la nació on precisament hi ha gautxos (!):

— I ... desde ahora ya le suplico que me venga a acompañar para que nos va[ya]mos juntos a la función a *gauchar*.¹⁰

— De manera que ..., si ... la fortuna [me] arroja algún día por su pago – lo que no será difícil porque yo vivo *gauchando* ... *Gauchando*: andar sin paradero fijo. Entonces sí le prometo hacerle el cuento despacio.¹¹

— ¿Cómo es eso, Directudo? ¡qué! ¿trata de andar *gauchando* por las orillas no más? ¡Vean qué andarse empacando! entonces, ¿cómo presume venir a *directoriarnos*?¹²

— Que a un pavo un terutero celoso le dijo un día, de que, *gauchando* podría gobernar el mundo entero.¹³

9 I així mateix altres derivats verbals en *-ejar* sobre base adjectiva, com *bravejar* ‘fer el brau’ (dicc. Inst.) *barbarejar*, *beneïejar*, *boggejar*, *caduquejar*, *coquetejar*, *follejar*, *galantejar*, *pedantejar*, *ruquejar*, *tifejar* ‘fer actes propis d’un tifa’ (dicc. Inst.), etc.

10 Exemple tret del banc de dades de la Real Academia Española (<<http://corpus.rae.es>>): AÑO: 1853, AUTOR: Ascasubi, Hilario, TÍTULO: Paulino Lucero, PAÍS: ARGENTINA, TEMA: 22. didáctico, PUBLICACIÓN: Jorge Luis Borges; Adolfo Bioi Casares, Fondo de Cultura Económica (México), 1984.

11 Idem; AÑO: 1872, AUTOR: Ascasubi, Hilario, TÍTULO: Santos Vega, el paiador, PAÍS: ARGENTINA, TEMA: 22. didáctico, PUBLICACIÓN: Jorge Luis Borges; Adolfo Bioi Casares, Fondo de Cultura Económica (México), 1984.

12 Idem; AÑO: 1872, AUTOR: Ascasubi, Hilario, TÍTULO: Aniceto el gallo, PAÍS: ARGENTINA, TEMA: 22. clerical, PUBLICACIÓN: Jorge Luis Borges; Adolfo Bioi Casares, Fondo de Cultura Económica (México), 1984.

13 Idem; AÑO: 1872, AUTOR: Ascasubi, Hilario, TÍTULO: Aniceto el gallo, PAÍS: ARGENTINA, TEMA: 22. clerical, PUBLICACIÓN: Jorge Luis Borges; Adolfo Bioi Casares, Fondo de Cultura Económica (México), 1984.

Abans de passar més endavant, cal fer un petit excurs i reparar un fenomen molt comú en aquest tipus de verbs ‘nous’, construïts segons les regles específiques que regulen la formació de paraules en cada llengua: aquests verbs solen aparèixer originàriament en *infinitiu* i/o en *gerundi* (*gauchar*, *gauchando*, *dire*[c]toriar). Dificilment es trobaran casos amb formes finites (**gaucho*, **gauchas*, **gaucha*, **gauchamos*, **gaucháis*, **gauchan* o *yo* **directorio*, *tu* **directorias*, *el* **directoria*, etc.). La raó d’aquest fenomen en verbs recents és que tant el gerundi com, sobretot, l’infinitiu expressen el contingut semàntic d’una forma prou econòmica i pura, és a dir, sense especificacions temporals, modals, aspectuals i personals; i per això són més fàcils de crear i d’integrar dins el discurs. És precisament sota les formes de gerundi i d’infinitiu com són introduïts en la llengua aquests verbs de nova creació. Si amb el pas del temps tals verbs són acceptats per la comunitat de parlants, aniran essent emprades a poc a poc les restants formes personals i finites, fins a convertir-se d’aquesta manera en un ‘*fait de langue*’.

Ara bé, el fet que *gauchar*¹⁴ es trobe en uns escrits determinats, procedents d’una època (segle XIX) i d’una regió concretes, no vol dir en absolut que el derivat actual *gauchada* provinga directament i automàtica d’aquell verb, ni molt menys (!); *gauchada* deriva del verb possible **gauchar*, latent en el sistema de formació de paraules castellà i en la ment dels hispanoparlants –sobretot argentins– i construït segons les regles formatives del sistema castellà. Des d’aquest estat de latència i possibilitat, pot succeir que –segons les necessitats dels parlants– aquest verb latent aflore i es faça patent en algun escrit, en alguna regió i en alguna època. Després, igualment segons les necessitats dels parlants, pot ocórrer que el nou verb continue com a verb morfològicament real (i necessitat) i aplegue a convertir-se en un ‘*fait de langue*’ o que, per el contrari, si no és sentit com a necessari, desaparega de la sintaxi i torne a l’estat de latència anterior.

De fet no són pocs els casos de derivats en *-ada* (tant del programa ‘acció pròpia del substantiu base’ com, sobretot, del programa ‘colp donat amb el substantiu base’), al costat dels quals en l’extens dicc. Alcover aflora o figura d’una forma palesa un verb normal en *-ar*, construït sobre una base nominal substantiva, mentre que la majoria d’aquests verbs no tenen entrada ni en el dicc. Inst. ni en el dicc. Enc., potser perquè tenen un sabor antic, regional, col·loquial o familiar, i per això no estan del tot normativitzats; però aquests són conceptes prou relatius, tal i com he intentat

14 Absent en els diccionaris perquè el desconeixen els hispanoparlants i els mateixos argentins, tal i com he comprovat entre la població argentina resident a Mallorca.

demostrar més amunt, quan parlava de la fiabilitat que ens ofereixen els diccionaris pel què fa a la inclusió en les seves llistes d'elements procedents de la formació de paraules. Així estan absents en els dos últims diccionaris els següents verbs, procedents del *dicc. Alcover* i parafrasejables com 'donar un colp (causar una ferida, etc.) amb (sobre, en, etc.) el substantiu base':

agullar, arpar, bastonar, batallar, becar, codolar,
coltellar, cular, embotxar, escopetar, trabucar, fiblonar,
flingantar, maçar, magallar, martellar. nassar, paletar,
perxar, plançonar, potar, puniar, sagetar, sarpar,
vergar, vergassar, xurriacar
 etc. i també
baladronar, falconar, murriar
 (del programa 'acció pròpia del substantiu base').

Per altra part, no són rars tampoc els casos de verbs normals en *-ar*, parafrasejables en aquest mateix sentit i segons aquest mateix programa, els quals sí figuren expressament i palesa també en el *dicc. Inst.* i *dicc. Enc.* Davant aquest fet, cal preguntar-se ¿per què uns verbs sí figuren en el *dicc. Inst.*, que es declara normatiu, i per què altres verbs, que registra el *dicc. Alcover*, no? No crec que es dega al caràcter d'antic, regional o col·loquial que puguin posseir alguns d'aquests verbs, puix en el *dicc. Inst.* també figuren vocables amb aquests caràcters. Vegem tot açò amb més detall. En *dicc. Inst.* i en *dicc. Alcover* figura:

cinglada 'colp donat amb la cingla' i
cinglar 'donar cops de cingla'.

En teoria, el primer deriva del segon i és entès com a derivat de verbal senzillament perquè en els diccionaris estàndards i normatius es registra el verb del qual deriva (*cinglar*).

Per altra part, en *dicc. Inst.* i *dicc. Alcover* figura el derivat

xurriacada ‘colp donat amb unes xurriaques’¹⁵

però, mentre que en el dicc. Alcover figura d’una forma patent *xurriacar* ‘pegar amb les xurriaques’, aquest verb no es troba en el dicc. Inst. Si ara argumentem amb Rainer (qui entén com a derivats deverbals únicament aquells que poden acreditar la seva filiació a partir d’un verb existent realment en el diccionari), hem de concloure que, segons el dicc. Alcover tant *cinglada* ‘colp donat amb la cingla’ com *xurriacada* ‘colp donat amb unes xurriaques’ són derivats deverbals, mentre que, segons el dicc. Inst., *cinglada* és deverbal però *xurriacada*, al contrari, és denominal, perquè *xurriacar* segons aquest diccionari no existeix. Aquest tipus d’argumentació no és altra cosa que un absurd metodològic i lingüístic. El mateix absurd a què arribaríem, per cert, si siguéssim les directrius i els postulats de Rainer, ara, dins el mateix dicc. Inst. Així, enfront de la cadena derivativa:

cingla > *cinglar* ‘donar colps de cingla’ > *cinglada* ‘colp donat amb la cingla’,

aquest diccionari aporta una altra cadena sinònima (o paral·lela) amb una llacuna:

15 L’existència de paràfrasis de derivats en *-ada* com ara:

xurriacada ‘colp donat amb unes xurriaques’
ancada ‘colp donat amb les anques’,
bridada ‘colp [o estirada brusca] amb les brides’,
dentada ‘colp pegat amb les dents’,
tisorada ‘[colp], tall fet amb les tisores’,
tenallada ‘colp donat amb les tenalles, etc.,

on el substantiu base actua com un complement instrumental en plural (!), em porta a la idea que tals paraules formades no poden derivar de dits substantius plurals, puix teníem

xurriaques (no existeix **xurriaca*) > **xurriaquesada*,
tisores (no existeix **tisora*) > **tisoresada*, etc.

Aquesta aporia pot ser superada d’una manera plausible mitjançant la hipòtesi de verbs possibles:

xurriaques > (***)*xurriacar* ‘donar colps amb les xurriaques’ > *xurriacada* ‘acció de xurriacar o colp donat amb les xurriaques’,

i així mateix

tisores > **tisorar* ‘donar colps o fer talls amb les tisores’ > *tisorada* ‘colp o tall fet amb les tisores’,

tal i com tenim en el cas de

fiblada ‘punxada de fibló’, que no pot derivar de *fibló* (ja que no existeix **fibla*), sinó del verb *fiblar* ‘picar, ferir, amb el fibló’.

corretja >? > *corretjada* ‘colp de corretja’

¿Hem de concloure també en aquest cas que *cinglada* es un deverbal de *cinglar* i que, al contrari, el seu sinònim o semblant *corretjada* és denominal perquè la paraula **corretjar* no es registra d’una manera expressa i patent en el lèxic? Afirmar açò, des de pressupòsits lexicològics, representaria una inconseqüència metodològica en l’anàlisi d’elements pertanyents a la formació de paraules.

Més casos d’inconseqüència metodològica els tendríem en els següents derivats verbals en *-ada*, l’anàlisi i requisits formatius dels quals no podem fer-los dependre del fet que en un diccionari concret figure o no figure el verb al qual els pugam afiliar:

agullada ‘punxada d’agulla’ –

agullar: v. tr. ant. (sí, dicc. Alcover; no, dicc. Inst.)

bastonada ‘colp de bastó’ –

bastonar: v. tr. (Alg., dicc. Alcover; no, dicc. Alcover)

batallada ‘colp de batall’ –

batallar: v. intr. (sí, dicc. Alcover; no, dicc. Inst.)

becada ‘colp de bec’ – *becar*: v. tr. (Eivissa, dicc. Alcover; no dicc. Inst.)

burxada ‘colp o ferida de burxa’ –

burxar: v. tr. (no!, dicc. Alcover; sí!, dicc. Inst.)

codolada ‘colp amb un cudol’ –

codolar: v. tr. (sí, dicc. Alcover; no, dicc. Inst.)

coltellada ‘colp / ferida de coltell’ –

coltellar: v. tr. (sí, dicc. Alcover; no, dicc. Inst.)

escopetada ‘ferida d’escopeta’ –

escopetar: v. tr. (sí, dicc. Alcover; no, dicc. Inst.)

fiblonada ‘colp / picada de fibló’ –

fiblonar: v. tr. (sí, dicc. Alcover; no, dicc. Inst.)

flingantada ‘colp de flingant’ –

flingantar: v. tr. (sí, dicc. Alcover; no, dicc. Inst.)

maçada ‘colp amb una maça’ –

maçar: v. tr. ant. (sí, dicc. Alcover; no, dicc. Inst.)

magallada ‘colp de magall’ –

magallar: v. tr. ant. (sí, dicc. Alcover; no, dicc. Inst.)

martellada ‘cop de martell’ –

martellar: v. tr. (sí, dicc. Alcover; no, dicc. Inst.)

- nassada* ‘colp amb / al nas’ –
nassar: v. tr. (S.Feliu, *dicc. Alcover*; no, *dicc. Inst.*)
- perxada* ‘colp amb una perxa’ –
perxar: v. tr.. (Bal., *dicc. Alcover*; no, *dicc. Inst.*)
- potada* ‘colp de pota’ – *potar*: v. tr. (Barc., *dicc. Alcover*; no, *dicc. Inst.*)
- punyada* ‘colp de puny’ –
punyar: v. tr. (Perp., *dicc. Alcover*; no, *dicc. Inst.*)
- sagetada* ‘colp / ferida de sageta’ –
sagetar: v. tr. (sí, *dicc. Alcover*; no, *dicc. Inst.*)
- trabucada* ‘colp / tret de trabuc’ –
trabucar: v. tr. (sí, *dicc. Alcover*; no, *dicc. Inst.*)
- vergada* ‘colp de verga’ –
vergar: v. tr. ant. (sí, *dicc. Alcover*; no, *dicc. Inst.*)
- vergassada* ‘colp de verga’ –
vergassar: v. tr. (sí, *dicc. Alcover*; no, *dicc. Inst.*)

Per altra part, heus aquí alguns casos en *-ada*, per als quals en ambdós (!) diccionaris existixen verbs patents, dels quals –en principi– podrien derivar aquells:

- agullonada* ‘colp d’agulló’ – *agullonar*: v. tr. (*dicc. Alcover* i *dicc. Inst.*)
- arpada* ‘colp d’arpa’ – *arpar*: v. tr. (Barc., *dicc. Alcover*; sí, *dicc. Inst.*)
- dardada* ‘tret / ferida de dard’ –
dardar: v. tr. (Ripoll., Vic., *dicc. Alcover*; sí *dicc. Inst.*)
- embotxada* ‘colp de botxa’ – *embotxar*: v. tr. (*dicc. Alcover* i *dicc. Inst.*)
- escopinada* ‘colp amb l’escopina’ –
escopinar: v. tr. (*dicc. Alcover* i *dicc. Inst.*)
- esperonada* ‘colp d’esperó’ – *esperonar*: v. tr. (*dicc. Alcover* i *dicc. Inst.*)
- fiblada* ‘punxada de fibló’ – *fiblar*: v. tr. (*dicc. Alcover* i *dicc. Inst.*)
- fitorada* ‘colp de fitora’ – *fitorar*: v. tr. (*dicc. Alcover* i *dicc. Inst.*)
- mallada* ‘colp de mall’ – *mallar*: v. tr. (*dicc. Alcover* i *dicc. Inst.*)
- natjada* ‘colp a les natges’ –
natjar: v. tr. (Gir., Emperd., *dicc. Alcover*; sí, *dicc. Inst.*)
- ortigada* ‘punxada d’ortiga’ –
ortigar: v. tr. (or., occ., *dicc. Alcover*; sí, *dicc. Inst.*)
- punxada* ‘ferida de punxa’ – *punxar*: v. tr. (*dicc. Alcover* i *dicc. Inst.*)
- queixalada* ‘ferida amb les dents’ –
queixalar: v. tr. (*dicc. Alcover* i *dicc. Inst.*)

tamborinada ‘colp / so de tambori’ –
tamborinar: v. tr. (dicc. Alcover i dicc. Inst.)
urpada ‘colp / ferida amb l’urpa’ –
urpar: v. tr. (dicc. Alcover i dicc. Inst.)

En els dos grups d'exemples precedents, s'haurà observat que ocasionalment el dicc. Alcover dona unes breus indicacions de tipus diacrònic (ant.) o diatòpic (Bal., Barc., Gir., Empord., Perp., Eiv., etc.) en la descripció dels respectius verbs. Respecte a les indicacions de tipus diatòpic cal reiterar allò que he dit en el cas de cast. *gauchada* – *gauchar*, això és, que no es pot afirmar que, verbigràcia, el derivat català *becada* ‘colp de bec’ derive precisament i automàtica de l'accepció eivissenca del verb *becar*: v. tr. 1. ‘fer becaines’ [comú català] || 2. ‘ferir amb el bec’ (Eivissa, dicc. Alcover.), sinó més aviat del verb possible **becar* ‘ferir amb el bec’, latent en el sistema català, però patentitzat en l'illa d'Eivissa. I això mateix cal mantenir, per exemple, del derivat comú català *punyada*; aquesta paraula no pot derivar directament i justa del verb perpinyanès *punyar*: v. tr. (Perp., dicc. Alcover; no, dicc. Inst.). Més bé s'ha de dir que el verb possible **punyar* ‘donar colps de puny’, latent en el sistema català, ha aflatat i s'ha fet patent a Perpinyà i la seva regió. No podem passar per alt tampoc el fet que moltes indicacions diatòpiques del dicc. Alcover no figuren en el dicc. Inst., la qual cosa vol dir que aquest diccionari, que es declara normatiu, amplia l'aplicació d'aquests verbs a tot el domini català: vegeu, entre altres casos: *arpar*, *dar-dar*, *natjar*, *ortigar*, *boçar*.

Quant a les indicacions diacròniques (ant[ic]) amb les quals el dicc. Alcover acota l'ús d'alguns verbs del primer grup, i als quals sí es podrien afiliar alguns derivats en *-ada*, cal assenyalar que molts verbs amb la indicació ‘ant.’ o bé han estat substituïts modernament en català per altres derivats en *-ejar*, com per exemple:

agullar – *agullejar* *agullonar* – *agullonejar*
maçar – *macejar* *vergar* – *verguejar*,

o bé són sinònims d'aquests mateixos derivats en *-ejar*, més moderns, com ara:

agullonar – *agullonejar* *arpar* – *arpejar*
bastonar – *bastonejar* *batallar* – *batallejar*
codolar – *codolejar* *dardar* – *dardejar*

<i>coltellar</i> – <i>coltel·lejar</i>	<i>escopetar</i> – <i>escopetejar</i>
<i>esperonar</i> – <i>esperonejar</i>	<i>fiblar</i> – <i>fibllejar</i>
<i>fiblonar</i> – <i>fiblonejar</i> , etc.	

Segons açò, es pot aventurar la hipòtesi que eventualment alguns verbs possibles, latents en el sistema de formació de paraules català, poden aflorar i patentitzar-se ocasionalment, no tan sols mitjançant el sufix *-ø-ar*, sinó també sota la forma del sufix més de moda (!) *-ej-ar* (el qual no sempre indica una acció reiterada):

becada ‘colp de bec’ – *bequejar* ‘ferir amb el bec’
dardada ‘ferida de dard’ – *dardejar* ‘ferir amb el dard’
escopetada ‘ferida d’escopeta’ – *escopetejar* ‘ferir d’escopeta’
estocada ‘colp de l’estoc’ – *estoquejar* ‘ferir d’estoc’
ganivetada ‘colp de ganivet’ – *gavinetejar* ‘ferir de ganivet’
llançada ‘colp de llança’ – *llancejar* ‘ferir de llança’
maçada ‘colp pegat amb una maça’ – *macejar* ‘ferir amb una maça’
portada ‘colp de porta, tancant-la’ –
portejar ‘fer soroll la porta en tancar-se violentament’
potada ‘colp de pota’ – *potejar* ‘ferir amb la pota / les potes’, etc.

Finalment, la patentització esporàdica de verbs possibles, latents en el sistema formatiu català també es dona, encara que en molt menor grau, en el programa *-ada* com a expressió de l’ ‘acció pròpia del substantiu base’, és a dir, casos com cast. *gauchada* < (*)*gauchar* < *gaucho*; així tenim en català uns pocs verbs denominals, en teoria, com:

murriada ‘acció pròpia d’un murri < *murriar* ‘fer el murri’ (dicc. Alcover) < *murri*
falconada ‘acció pròpia d’un falcó < *falconar* ‘pegar falconada’ (dicc. Alcover) < *falcó*
baladronada ‘dita pròpia de baladrons’ < *baladronar* ‘dir baladronades’ (dicc. Alcover)

Aquests tres verbs procedixen de l’extens dicc. Alcover i cap d’ells figura en el dicc. Inst.; el primer té altres equivalents com *amurriar* (dicc. Alcover) i *murriejar* (ambdós dicc.); *falconar*, segons dicc. Alcover, s’empra principalment a l’Empordà com a sinònim de *falconejar*. I *baladronada*, finalment, crec que és un castellanisme; però resulta curiós que el dicc. Alcover aporte o

patentitze un verb com *baladronar* que no existix en castellà de forma patent, sinó *baladronear*, el corresponent català del qual, és a dir, *baladronejar*, és tingut com a sinònim de *baladronar* en el mateix dicc. Alcover. No obstant això, els tres verbs tenen el valor d'evidenciar l'existència de verbs possibles i latents en el sistema formatiu català.

Els dos programes del sufix *-ada* vists fonamentalment fins ací, això és, el de 'colp donat amb el substantiu base'¹⁶ i el d' 'acció pròpia del substantiu (/ adjectiu?) base', s'engloben dins el programa més general i uniforme, representat per aquells derivats verbals parafrasejables com 'acció (i efecte o resultat) del verb patent base', el qual, per la seva part, és el programa amb més casos de derivats en *-ada*, tant en català com en castellà; aquí només em cal oferir-ne un parell de casos representatius:¹⁷

atrapada 'acció i efecte d'atrapar' < *atrapar*
aturada 'acció i efecte d'aturar / aturar-se' < *aturar(-se)*, etc.

Enfront d'aquests programes deverbals, es troben els típicament denominals, o siga, aquells derivats en *-ada* en la paràfrasi dels quals no figura cap verb (d'acció). Bàsicament aquests derivats denominals són parafrasejables com '(gran) quantitat o conjunt de substantiu(s) base'; és a dir, derivats de sentit col·lectiu, per una banda, i derivats de sentit intensiu o augmentatiu, per l'altra. Com a màxim, i si es vol fer figurar un verb en la paràfrasi de tals derivats, es pot recórrer a verbs existencials com ara 'el fet que haja molts / un conjunt / gran quantitat de substantiu(s) base'. Els dos programes contenen prou casos de derivats denominals en català; aquí únicament n'ofereisc una reduïda representació.

En primer lloc, aquells derivats –els més nombrosos, per cert– la base nominal dels quals representa l'element constituent d'un conjunt de coses, persones o animals (o pot exercir també la funció de subjecte en la paràfrasi 'el fet que haja un conjunt de substantiu(s) base'):

16 En el fons i d'acord amb l'esperit del treball de Baià / Berna / Cabré (2000: *passim*), el programa 'colp donat amb x' també es pot parafrasejar així mateix com a 'acció (violenta i efecte) exercida amb ajuda del substantiu base / sobre el substantiu base', etc., o 'acció (violenta i efecte) del verb (possible) base', així: *cinglada* 'acció i efecte de cinglar', *corregjada* 'acció i efecte de *corretjar', amb la qual cosa el programa 'colp donat amb x' cauria dins el programa més general 'acció i efecte del verb (latent o patent) base'.

17 El dicc. Inst., per exemple, tan sols en la secció d'entrades que comencen per *a-* (*aberrada*, *abocada*, *abraçada*, *abraonada*, etc.), arriba a presentar ja més de 100 casos de derivats deverbals en *-ada*, parafrasejables com a 'acció (i efecte o resultat) de verb base'.

angelada ‘conjunt d’àngels’
baconada ‘(conjunt de, o) col·lecció de porcs o bacons’
balustrada ‘(conjunt de, o) barana formada amb balustres’
botonada ‘(conjunt de, o) joc de botons’
budellada ‘conjunt dels budells d’una persona o d’un animal’
*cep(arr)ada*¹⁸ ‘conjunt de ceps d’una vinya’
colomada ‘(conjunt de, o) pilot de coloms’
costellada ‘conjunt de les costelles d’un home o animal’, ‘(colp donat a les costelles)’¹⁹
paperada ‘conjunt de papers’, ‘abundor de papers escrits’, etc.²⁰

En segon lloc, aquells derivats, el substantiu base dels quals complix la funció de recipient del conjunt de substantius base:

aigüerada ‘conjunt de plats bruts ...[que hi ha] a l’aigüera’
balconada ‘(conjunt de) persones que ocupen [/ que hi ha / que caben en] un balcó’
braserada ‘conjunt de brases que cremen [que hi ha] en un braser’
cotxada ‘conjunt de persones que van [que hi ha] dins un cotxe’
tartanada ‘conjunt de persones que van [que hi ha] dins una tartana’, etc.

Finalment hi ha alguns derivats col·lectius denominals, la base substantiva dels quals realitza la funció adverbial de lloc, de temps o d’instrument, com ara en:

cepada ‘conjunt de raïms d’un (en un) cep’
erada ‘conjunt teules, rajoles, etc. posades a assecat a l’era’
fontada ‘(conjunt de persones, o) aplec al peu d’una font per menjar o divertir-se’

18 En el present treball no em puc detenir en el tractament dels anomenats *infixos*, prou abundants i variats, per cert, en els derivats en *-ada*: *aiguarrada*, *baquetada*, *bajarada*, *becarada*, *bequerada*, *brancalada*, *buidarada*, *buinarada*, *caparrada*, *caparrotaada*, *dentegada*, *eguasada*, *fumarada*, *pixarada*, *pixarrada*, *platerada*, *taquestarrada*, *tragallada*, *ventregada*.

19 Tampoc em detinc en aquest treball en la problemàtica de la rica polisèmia que s’observa dins aquest tipus de derivats.

20 Més casos de col·lectius en *-ada*: *abellada*, *albergada*, *bajocada*, *brancada*, *brancalada*, *brasada*, *capellanada*, *carenada*, *costellada*, *cucada*, *encaixonada*, *espigada*, *esquellada*, *aguestlada*, *eugassada*, *fillada*, *gossada*, *lladregada*, *llocada*, *llopada*, *masclada*, *negrada*, *novellada*, *nuvolada*, *ossada*, *pampolada*, *peonada*, *pollada*, *pervellada*, *perxada*, *puada*, *ramada*, *revoltonada*, *robada*, *serralada*, *serre-rada*, *surada*, *tonada*, *tripada*, *trunfada*, *vacada*, *ventrada*, etc.

taulada ‘conjunt de comensals d’una (en una) taula’, ‘(taula plena de coses)’

telerada ‘conjunt de cartons picats que es posen en un teler’²¹

anyada ‘conjunt de fruits que ha produït la terra en un any’

allada ‘salsa feta amb alls’

cordada ‘conjunt de presos que van lligats a una corda’, etc.

Ara bé, dins aquest programa de *-ada* amb significat col·lectiu (‘conjunt de...’) es donen una sèrie de casos que poden presentar una ambigüitat o dificultat a l’hora de parafrasejar el seu contingut bé com a ‘conjunt de substantius base’ o bé com a ‘(acció i) efecte o resultat del verb denominal base’, ja que al costat del derivat en *-ada* existeix també un verb patent en algun diccionari, del qual es podria fer derivar aquell. Així, *cadellada* es pot interpretar com a ‘conjunt de cadells (nats d’un mateix part)’, però també com a ‘efecte o producte de cadellar’ (*cadellar*: ‘la gossa, la lloba, etc., parir’, *dicc. Inst.*) i de la mateixa manera *bessonada*, *cabridada*, *conillada*, *garrinada*, *gatinada*, *gatonada*, etc., encara que no es donen de forma patent els corresponents verbs latents o possibles com **bessonar*, **cabridar*, etc.²²; el mateix estat de coses tenim –entre altres– amb *llucada* ‘conjunt de llucs d’una planta’, que també es pot parafrasejar com a ‘efecte o resultat de llucar’ (*llucar*: ‘una planta, traure llucs’, *dicc. Inst.*). Així, doncs, es poden entendre de dues formes els següents col·lectius en *-ada*, juntament amb els quals es registra, almenys en el *dicc. Alcover*, un verb denominal:

estorada ‘conjunt d’estores’ o ‘efecte i resultat d’estorar’ (*estorar*: cobrir amb estores)

flocada ‘conjunt de flocs’ o ‘efecte i resultat de flocar’ (*flocar*: guarir de flocs)

sarmentada ‘conjunt de sarments o ‘resultat de sarmentar’ (= traure sarments el cep)

solada ‘conjunt de coses en el sòl’ o ‘resultat de solar’ (*solar*: depositar-se al sòl)

21 En la indústria tèxtil valenciana anomenem *encartonada* al ‘conjunt de cartons picats d’un teler’, paraula que no figura en cap diccionari.

22 Cf. el verb *infantar* ‘parir, posar al món’, el qual no dona origen a **infantada* ‘conjunt d’infants, nats d’un mateix part’, tal vegada perquè ja existeix el derivat *fillada* ‘conjunt de fills’.

tacada ‘conjunt, multitud de taques’ o ‘efecte de tacar’ (‘embrutar amb taques’)
teulada ‘(conjunt de) teules’ o ‘efecte de teular’ (= posar teules), etc.

Si els derivats denominals precedents es podien parafrasejar com a ‘conjunt de substantius base’, pel fet que la base nominal era numerable o discontinua (*estores, flocs, sarments*, etc.), els que vénen a continuació no es presten a aquest tipus de parafrasi a causa que la seva base nominal, en general, és contínua o no divisible, com *calor, fred, pressa, aigua, alè, líquid, cendra, llenya*, etc. La funció del sufix *-ada* en aquests casos sol ésser de caràcter intensiu i, fins i tot, augmentatiu; i la seva parafrasi ara adquireix la forma de ‘gran quantitat del substantiu base’ o també ‘substantiu base gran’:

<i>barriada</i> ‘barri gran’	<i>calorada</i> ‘calor forta’
<i>fredada</i> ‘gran quantitat de fred’ ²³	<i>gentada</i> ‘concurrència de molta gent’
<i>alenada</i> ‘alè fort’	<i>aiguada</i> ‘gran quantitat d’aigua’
<i>caliuada</i> ‘gran quantitat de caliu’	<i>cendrada</i> ‘gran quantitat de cendra’
<i>dinerada</i> ‘gran quantitat de diners’	<i>cotonada</i> ‘gran quantitat de cotó’
<i>herbada</i> ‘gran quantitat d’herba’	<i>llenyada</i> ‘gran quantitat de llenya’
<i>pressada</i> ‘molta pressa’, etc.	

Tal com passava amb els derivats parafrasejables com ‘conjunt de substantius base’, també aquí es donen casos de doble interpretació, sobretot quan en algun diccionari figura juntament amb ells un verb patent:

rovellada: ‘gran quantitat de rovell’ o ‘efecte de rovellar-se molt’
tintada ‘gran quantitat de tinta’ o ‘efecte i resultat de tintar molt’ (*tintar*: ‘posar tinta’)
bromada: ‘gran broma’ o ‘efecte i resultat de bromar’ (*bromar*: ‘fer bromes’, *dicc. Alcover*)
florada ‘(gran) quantitat de flors’ o ‘efecte de florir (!)’²⁴

23 Paraula típica de Balears; no està en el *dicc. Inst.*, encara que sí hi figura el seu antònim *calorada*.

24 El derivat *florada* és molt significatiu en català. El *dicc. Alcover* li assigna els següents significats: “1. Multitud de flors. 2. Floració; acte i efecte de florir [!]; conjunt de plantes o fruits primerencs. 3. Conjunt dels fruits millors o més escollits (val.). 4. Conjunt de persones o coses de les millors; floret.” El *dicc. Inst.*, per la seva part, tan sols li atribueix el significat 4, el de ‘floret’ o ‘conjunt de persones o coses de les millors’. El signifi-

nevada ‘gran quantitat de neu’ o ‘efecte de nevar molt’, etc.

En tots els casos, exposats fins aquí, el sufix *-ada* aporta o afegeix algun element o sema nou al significat del substantiu, adjectiu, verb o adverbi base: ‘acció o acte violent (o colp) donat amb / sobre el substantiu base’, ‘acció pròpia del substantiu base’, ‘acció i efecte del verb base’, d’una banda, i ‘conjunt / gran quantitat de substantius base’, ‘gran substantiu base’, per altra. Hi ha, no obstant això, no pocs derivats en català, on el sufix *-ada* –a nivell lògic i objectiu– no aporta res de nou al substantiu base, això és, casos on el primitiu i el derivat vénen a expressar el mateix designat, raó per la qual es poden entendre tots dos com a sinònims. Ocasionalment, l’aportació màxima que –a nivell emotiu i subjectiu– fa el sufix *-ada* és una lleugera idea d’intensitat o especialitat, prou difícil d’amidar o calibrar, per cert.

Un primer tipus de derivats, on *-ada* no aporta res de nou, són aquells formats sobre una base que ja de per sí expressa bé una acció o un succés repentí o bé un colp violent; així, compareu els següents derivats amb les seves respectives bases:

bacada ‘bac’, ‘caiguda violenta’ – *bac* ‘caiguda forta’
batzacadada ‘caiguda o colp fort’ – *batzac* ‘colp fort’
bufetada ‘colp donat amb la mà’ – *bufet* ‘colp donat amb la mà’
bursada ‘colp brusc’ – *burs* ‘empenta, colp violent’ (dicc. Alcover)
gropada ‘tempesta, colp de vent’ –
grop ‘nuvolada tempestuosa, colp de vent’
llacada ‘lloc que deixa la riuada’ –
llac ‘lloc que queda després d’una riuada’
rafegada ‘ratxa forta, ràfega’ – *rafega* ‘ventada curta i violenta’
caçada ‘acte de caçar’ – *caça* ‘acte de caçar’
ballada ‘acció de ballar’ – *ball* ‘acció de ballar’

cat 2 és de domini comú a València i Balears. Molt interessant resulta el fet que el dicc. Alcover faça derivar *florada* del verb *florir*, quan en realitat aquest verb haguera derivat en *florida* però no en *florada*. Segons la meua opinió, aquest últim només pot derivar d’un verb possible com **florar*, latent en el sistema formatiu català, però patent en el sistema castellà, els diccionaris del qual –almenys el de la Real Academia – sí aporten el derivat denominal *florar* ‘dar flor’. En el cas del dicc. Alcover, en lloc de recórrer a un verb possible en català com **florar*, s’acudix a un verb ja existent realment en el lèxic, com *florir*. Ara bé, el fet que en castellà es done d’una forma patent el verb *florar* i que aquesta no figure en cap diccionari català, no ens hauria de portar a l’absurd d’afirmar que *florada* seria deverbal (< *florar*) en castellà, mentre que en català seria denominal (< *florir*).

xutada ‘colp amb el peu a la pilota’ –
xut ‘colp donat amb el peu a la pilota’, etc.

En altres casos, on el substantiu base no designa cap tipus d’acció o colp, el derivat en *-ada* segueix sense afegir res de nou a la base, perquè ella mateixa ja conté la idea de conjunt o de quantitat de coses; la novetat màxima que, en tot cas, pot aportar *-ada* seria una especialització o una lleugera intensificació del substantiu base, difícil d’afegir:

bandada ‘conjunt d’ocells’ –
banda ‘grup d’individus, conjunt (de músics)’
brancallada ‘conjunt de branques’ – *brancall* ‘conjunt de branques’
brasillada ‘conjunt de brases’ – *brasil* ‘barreja de brases i cendra’
brossada ‘brossa que porta el riu’ –
brossa ‘conjunt de fulles, rametes, etc. apilotats’
butxada ‘conjunt de vísceres ...’ –
butxa ‘conjunt de vísceres abdominals’
canyissada ‘conjunt de canyissos’ – *canyís* ‘conjunt de canyes’
capçada ‘conjunt de branques d’un arbre’ –
capça ‘conjunt de branques d’un arbre’
futralada ‘abundor, gran quantitat’ – *futral* ‘gran quantitat’
glopada ‘glop’ – *glop* ‘quantitat de líquid que cap dins la boca’
milionada ‘milió’ – *milió* ‘gran quantitat de diners’
rovinada ‘riuada, avinguda d’un riu’ – *rovina* ‘riuada, avinguda d’un riu’, etc.²⁵

Alguns derivats en *-ada*, sinònims dels substantius base, procedeixen del llenguatge tècnic com la pesca, la ramaderia, l’agricultura, l’arquitectura, l’anatomia, etc.; així:

25 Més casos de derivats sinònims de les seves bases, indicant o no un conjunt de coses, serien:

<i>bromada</i> – <i>broma</i> ‘boira’	<i>cerclada</i> – <i>cercle</i>	<i>cimalada</i> – <i>cimal</i>
<i>colçada</i> – <i>colze</i>	<i>corriolada</i> – <i>corriol</i>	<i>crullada</i> – <i>crulla</i>
<i>espinada</i> – <i>espina</i> dorsal	<i>fargalada</i> – <i>farga</i>	<i>frescumada</i> – <i>frescum</i>
<i>goixada</i> – <i>goix</i>	<i>llobada</i> – <i>lloba</i>	<i>mallolada</i> – <i>mallol</i>
<i>marjada</i> – <i>marje</i>	<i>masada</i> – <i>mas</i>	<i>mascarada</i> – <i>maskara</i>
<i>plomada</i> – <i>plom</i>	<i>postada</i> – <i>post</i>	<i>quixcallada</i> – <i>quixcalla</i>
<i>rosada</i> – <i>ros</i>	<i>rotllada</i> – <i>rotlle</i>	<i>saonada</i> – <i>saó</i>
<i>socada</i> – <i>soca</i>	<i>sotalada</i> – <i>sotal</i>	<i>tempirada</i> – <i>tempir</i>
<i>tramada</i> – <i>trama</i>	<i>trespolada</i> – <i>trespol</i>	<i>veremada</i> – <i>verema</i>
<i>xafegada</i> – <i>xafec</i> etc.		

braçolada ‘braçol de palangre’ – *braçol* ‘cordellina penjada del palangre’
bragada ‘entreuix dels animals’ –
braga ‘espai entre cuixa i cuixa dels animals’
brocada ‘tros de sarment del cep’ – *broc* ‘brocada de cep’
raconada ‘racó, espai format per dues parets’ –
racó ‘espai comprès entre dues parets’
recolçada ‘angle o desviació d’un carrer’ –
recolze ‘angle o desviació d’un carrer’
sostrada ‘conjunt de peces que formen el sostre’
vorada vora o marge, costat d’un edifici’
sotilada sòtil, etc.

Finalment, es pot seguir constatant una sinonímia entre derivats en *-ada* i les seves bases substantives, quan aquestes designen unitats de temps, referencial o duratiu, com en:

albada ‘primera claredat del sol ixent’ –
alba ‘primera claredat del sol ixent’
vesprada ‘les primeres hores de la nit’ –
vespre ‘les primeres hores de la nit’
anyada ‘transcurs del temps d’un any’
anyades = *anys*
estiuada ‘temporada d’estiu’
hivernada ‘temporada d’hivern’
jornada ‘dia, [jorn]’
migdiada ‘temps al volt del migdia’
mesada ‘espai d’un més’
quinzenada ‘quinzena, temporada de 15 dies’
setmanada ‘espai de set dies, setmana’
tardorada ‘estació de tardor’
vuitada ‘espai de vuit dies’, etc.

o, també, quan designen llocs determinats, com ara:

carrerada ‘camí que segueix el bestiar’ – *carrera* ‘camí, ruta’
carrilada ‘solc que fan les rodes’ – *carril* ‘solc que fan en terra les rodes’
collada ‘depressió del terreny entre dos cims’ –
coll ‘depressió del terreny entre dos cims’

contornada ‘paratge que envolta un lloc’ –
contorn ‘paratge que envolta un lloc’
fondalada ‘fondal, part del terreny més baixa que la resta’
capvallada ‘capvall, inclinació del terreny’, etc.

Resum final

Les reflexions que s’han dut a terme al llarg del present treball sobre els derivats en *-ada* han girat, sobretot, a l’entorn a la problemàtica que representa l’existència o no de verbs possibles en la formació de paraules en català (els resultats són igualment vàlids per a altres llengües i, en especial, per a les romàniques). Per tractar-se de verbs possibles, no recollits en els respectius lèxics o diccionaris de les corresponents llengües, resulta impossible demostrar a ciència certa i amb proves irrefutables la seva existència real en la llengua. Davant aquesta dificultat hi ha hagut algun autor que, guiat per un formalisme metodològic prou radical, ha optat per prescindir-ne en les seves investigacions sobre les paraules formades. No obstant això, en aquest treball he intentat cridar l’atenció sobre una sèrie d’indicis que fan versemblant i, fins i tot, verídica l’existència d’aquesta classe de verbs implícits, els quals es troben d’una forma latent en el sistema de formació de paraules de cada llengua i, en qualsevol moment o en qualsevol acte de comunicació, poden aflorar i fer-se patents en la seva sintaxi. Amb ocasió d’aquestes reflexions hem tingut l’oportunitat de contemplar un parell de verbs possibles que sí han aplegat a patentitzar-se i a figurar en algun escrit o en algun diccionari de caràcter descriptiu de certa extensió, encara que hagen estat rebutjats o no hagen arribat a aflorar encara en altres diccionaris de tipus més normativista o d’extensions més reduïdes. A pesar de tot això, es pot concloure dient que aquests verbs implícits constitueixen una preciosa hipòtesi de treball, mitjançant la qual es pot arribar a interpretar i a comprendre millor la gènesi i el funcionament dels derivats deverbals en *-ada* tant en català com en les altres llengües romàniques.

Bibliografia

- dicc. Acad.: Real Academia Española (1984): *Diccionario de la Lengua Española*, Madrid: Espasa-Calpe.
- dicc. Alcover: Alcover, Antoni M. / Moll, Francesc de B. (1930–1968): *Diccionari Català-Valencià-Balear*, vols. I–X, Barcelona / València / Palma de Mallorca: Moll.
- dicc. Enc.: Enciclopèdia Catalana (1982): *Diccionari de la Llengua Catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- dicc. Inst.: Institut d'Estudis Catalans (1995): *Diccionari de la Llengua Catalana*, Barcelona / Palma de Mallorca / València: Edicions 62.
- Baià, Maria Rosa / Berna, Elisenda / Cabré, M. Teresa *et al.* (2000): “La sufixació nominal amb *-ada* en català”, en: *Actes du XXIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes, Bruxelles, 23–29 juillet 1998*, vol. IV, Tübingen: Niemeyer, 85–91.
- Gauger, Hans-Martin (1971): *Untersuchungen zur spanischen und französischen Wortbildung*, Heidelberg: Winter.
- Lüdtke, Jens (1987): *Prädikative Nominalisierungen mit Suffixen im Französischen, Katalanischen und Spanischen*, Tübingen: Niemeyer.
- Rainer, Franz (1993): *Spanische Wortbildungslehre*, Tübingen: Niemeyer.

Miquel Àngel Pradilla Cardona (Tarragona)

La deriva estandarditzadora valenciana. Del secessionisme rupturista a l'aïllacionisme particularista

1 Introducció¹

Amb la publicació, el 1969, de *Conflicte lingüístic valencià*, R. L. Ninyoles ens llegava un text fonamental a l'hora d'encarar una interpretació rigorosa de la cerimònia de despropòsits que la societat valenciana ha hagut de suportar el darrer terç de segle. Aquest eminent sociòleg, situant el tema en la dinàmica conflictiva que sol generar tot contacte de llengües, denuncia el fet que la dicotomia d'elements oposats *valencià–català* és un subterfugi, una cortina de fum encobridora de la veritable confrontació entre *valencià* i *castellà*. La idea, tanmateix, no era nova: el mateix Joan Fuster, un dels personatges centrals d'aquesta tragicomèdia, ja l'havia explicitada en diversos papers a primeries dels seixanta. D'aleshores ençà, la immensa bibliografia que el tema ha suscitat ha emplenat moltes pàgines.

El secessionisme lingüístic valencià, en un context sociolingüístic marcat per la interposició –estructural i social– del castellà i amb preocupants símptomes de substitució lingüística, es manifesta com un fenomen que *problematitza* el conreu formal de la llengua i n'entrebanca la normalització. Fóra ingenu, doncs, abordar aquest tema des de la vessant estrictament lingüísticofilològica. Fins i tot les consideracions sociolingüístiques es mostren insuficients.² Ens trobem davant d'un litigi políticossal –disfressat de

1 L'embrió d'aquest text fou presentat el 1999 al 16è Col·loqui Germano-Català de Bochum, sota l'epígraf “El secessionisme lingüístic valencià al tombant de segle”. Durant aquest interval de temps, qui signa aquests papers ha anat desenvolupant i actualitzant les reflexions sobre el tema en qüestió en diversos articles que s'han aplegat en el llibre *El laberint valencià* (Benicarló: Onada Edicions, 2004). El capítol que el lector té a les mans és deutor dels diversos treballs de la publicació esmentada.

2 Davant de la unanimitat que mostra la comunitat científica en relació amb el caràcter unitari de la llengua parlada “de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó”, sembla paradoxal la pervivència d'actituds contràries. Sens dubte, el fracàs en l'establiment d'allò que L. V. Aracil (1982: 129–130) anomena una “unitat sociolingüística” ha estat clau en el debat que ens ocupa. L'absència d'un espai comunicatiu comú que afavorisca la transdialectalització, la pervivència –i el foment– dels prejudicis lingüístics, etc. en un con-

fals debat filològic— on les estratègies ideològiques acaben condicionant qualsevol posicionament.

La complexitat de la qüestió és tal que resultaria pretensions per la meua part voler sintetitzar en un article d'aquestes característiques tot el que s'ha dit al respecte. S'imposa, doncs, una tria que forçosament té com a conseqüència una prioritació de continguts. En els apartats que segueixen, el lector trobarà, a propòsit de l'expectació que ha suscitat l'anomenat *pacte lingüístic*, una interpretació ideològica dels termes d'un desacord que depassa l'establiment d'una codificació consensuada. Convé no perdre de vista que allò que es debat, en definitiva, és l'ús social del valencià en un marc identitari amb profundes discrepàncies.

2 Les arrels ideològiques del conflicte

Encetarem aquest apartat bo i partint de la hipòtesi que el conflicte lingüístic que pateix la societat valenciana serveix de coartada a un conflicte ideològic l'origen del qual ha suscitat enconades controvèrsies. Destaquen dues interpretacions que tot i ser sovint presentades com a antagòniques, en la nostra opinió tenen més punts en comú dels que sembla. Una explica l'origen de l'anticatalanisme —que en l'àmbit politicoideològic rep el nom de “blaverisme”— com el resultat d'una reacció antidemocràtica tardofranquista que va superar els anys de la transició incorporant-se al devenir democràtic. Mentre que l'altra l'atribueix al rebuig del projecte d'adscripció nacional catalana que Joan Fuster va explicitar el 1962 a *Nosaltres els valencians* i a *País Valencià*. Noteu que totes dues argumentacions situen l'origen del conflicte en temps moderns.

“Blaveros”, “catalanistes”, “tercera via”... Al fons de tot plegat hi ha un problema identitari mal resolt. El professor de psicologia social de la Universitat de València, Oto Luque (*Arxiu*, 12/VI/1998), ens recorda que la identitat —en les seues diverses dimensions: personal, familiar, grupal, social, lingüística— és el resultat d'un procés socialment construït. Per tant, també és susceptible de ser socialment canviant, i fins i tot pot ser *destruït* socialment. Sense cap pretensió de seguir per viarans que professionalment ens resulten més llunyans, ens sembla no dir cap bestiesa si afirmo que les dissonàncies identitàries de la societat valenciana han donat uns rèdits elevadíssims a una identitat consolidada com l'espanyola, omnipresent en tot el debat.

text de subordinació propiciat per la interposició d'una altra llengua són aspectes que depassen una explicació estrictament lingüística.

Tractar el secessionisme lingüístic valencià ens remet a centrar-nos en el *fenomen blaver*. Vicent Bello, el 1988, l'ha dissecionat magistralment en un llibre, titulat *La pesta blava*.³ Les consideracions que segueixen en són en bona mesura deutes.

En quin context naix el blaverisme? Des de finals dels 60 ens trobem amb el dinamisme de la societat civil enfront de les rígides estructures d'un Estat corporatiu franquista. S'imposava una reforma de tipus d'estat en l'únic sentit possible: l'accés a un sistema de democràcia parlamentària. D'altra banda, la ideologia oficial, carrinclona i folkloritzant, havia perdut tot poder de seducció entre les noves generacions. La mort del dictador, l'any 1975, dóna pas a una complicada transició, amb dues cauteles primordials: la neutralització dels sectors més immobiliàries de l'aparell de l'Estat —especialment l'exèrcit—, i el control i l'eliminació de les organitzacions revolucionàries anticapitalistes, així com de l'embranchada assembleària autònoma que havia pres el moviment obrer amb les grans lluites dels primers anys 70.

El focus social originari s'ha de cercar en la petita burgesia. Aquesta classe mitjana valenciana, nombrosa i especialment activa a la ciutat de València, era culturalment bastant pobre i havia estat ideologitzada sota el franquisme, cosa que n'explicaria l'actitud de connivència amb el règim, gens reivindicativa en definitiva. Amb aquest perfil, el grup en qüestió era presa fàcil per a una dreta autòctona profundament reaccionària. La vertebració política del sentiment d'irritabilitat que generaven en aquest sector els canvis subsegüents a l'adveniment de la democràcia va tenir com a conseqüència la creació del blaverisme, inicialment com un fenomen ubicat al voltant del cap i casal.

No hem de perdre de vista en cap moment en relació amb el fenomen que ens ocupa un element, al nostre parer, clau. I és que al País Valencià no hi havia una burgesia il·lustrada i progressista. El País Valencià ha patit l'existència d'una burgesia rica, absolutament invertebrada i sobretot aliena completament a les reivindicacions democràtiques. En conseqüència, hem romàs orfes del paper referencial i dirigent que aquest segment social sol assumir.

3 L'any 1987, el premi "Joan Fuster" de la XVI convocatòria dels Premis Octubre va restar desert. Tanmateix, el jurat va recomanar la publicació de dos treballs, el de Bello i *Document 88*, que aplegava un conjunt d'aportacions dels "terceraires" Vicent Franch, Agustí Colomer, Miquel Nadal i Rafael Company. Probablement es va tractar d'una decisió "política" amb l'objectiu d'evitar l'enfrontament fratricida davant de l'anticatalanisme blaver.

En resum: la crisi econòmica incidirà pels volts dels 70 amb una gran virulència en el territori valencià. Aquesta crisi serà vista per la classe mitjana com una amenaça per al seu mode de vida. La manca d'educació política democràtica –i de cultura en general– condicionarà que siga seduïda per una instrumentalització que identificarà crisi econòmica amb la instauració de la democràcia. Conseqüència: naixement d'un moviment reaccionari “basat en la negació de la raó i l'enarborament de l'anticultura com a armes de batalla” (Bello, 1988: 23).

Dins l'esfera cultural, la reacció blavera trobarà en la qüestió lingüística la màxima nuclearitat. En els darrers anys de la dictadura, al valencià se li associaven els trets de ruralitat i de folklorisme (la llengua del poble), mentre que al castellà se l'identificava amb la urbanitat i l'ascens social (la llengua del poder). Aquests “estigmes” –que ja tenen una sinistra presència en la nostra terra des del segle XV⁴– van accelerar el secular abandonisme lingüístic de les classes dominants. Un altre factor cabdal va ser la immigració. L'allau de nousvinguts acabarà d'empènyer la dinàmica lingüística exògena propiciant una castellanització excepcional.

El valencià era percebut com un residu del passat a punt de desaparèixer, com una íntima empremta d'atàviques ressonàncies maternes (Ninyoles, 1969: 100–102). En definitiva, el procés de substitució lingüística s'accelerará així com la desnacionalització de la societat valenciana, ara amb la col·laboració inestimable de la nova cultura homogeneïtzadora que arribava a través dels *mass media*. Així i tot, el canvi de rumb polític afavoria una visió eufòrica del nou horitzó que s'obria, i aquest moviment reaccionari va ser menystingut i infravalorat pel sector progressista majoritari. Se li va vaticinar una mort prematura, pronòstic que va fracassar.

En un ambient de reivindicació autonomista general, el despertar entre la joventut i amplis sectors populars de la consciència identitària cultural i social va provocar una col·lisió frontal entre el projecte castellanitzant de les classes mitjanes i la nova realitat sociopolítica de reivindicació democràtica dels sectors populars. Tanmateix, la dinàmica lingüística hauria continuat sent la mateixa en el sentit de deslegitimació de l'ús social del català, si no fos perquè la universitat va apostar incondicionalment pel projecte cultural arrelat al país. Aquest fet serà determinant ja que allò que deslegitimará serà l'abandonisme lingüístic de la classe mitjana.

Davant d'aquesta situació el mecanisme de defensa que va activar aquest grup va ser la desqualificació de la universitat, operació en la qual

4 Vegeu especialment Ninyoles (1969, 1971), Ferrando (1991), Mollà (1992) i Pitarch (1994).

van centrar una part important dels seus esforços. El fet que els ambients universitaris fossen els receptors més entusiastes del model nacional fusteria va ser aprofitat per la demagògia blavera per consolidar el seu element vertebrador al voltant de la lluita contra el “català” i els “catalanistes”, instrumentalització politicoideològica que els ha donat una gran rendibilitat.

Certament, l'ofensiva deslegitimadora ha estat tan irracional que ha intentat torpedinar la prioritat discursiva del científic en els aspectes que li competien. Convé recordar que l'*argumentum ex auctoritate* és present en tota societat civilitzada i moderna. En paraules de Guillem Calaforra (1994: 51):

La prioritat discursiva del científic és l'àmbit de poder a partir del qual s'estableix la seva relació amb el grup social. En certa manera, la ciència com a institució basa la seva pròpia supervivència en la prioritat discursiva de l'expert, i aquesta prioritat recolza també –i entre altres elements– en el criteri d'autoritat intel·lectual.

Des d'unes coordenades racionals i democràtiques, la perplexitat que produeix aquesta “transgressió” és, òbviament, majúscula.

Val a dir que el moviment de reivindicació cultural –i, no tant, nacional– estava produint-se a escales massives en el període crític de finals de la dictadura i era, per tant, un moviment jove, en gran part espontani. La classe mitjana s'ubicava en unes premisses totalment antagoniques. Les organitzacions de l'esquerra es van sumar al procés però no existien entre elles actituds globalment sedimentades ni conviccions clares i fermes respecte a la qüestió. De manera que quan la reacció blavera es posa en marxa ho fa amb unes condicions favorables, ja que comptava amb una clientela potencial nombrosa i amb uns antagonistes que no gaudien de les condicions ideològiques necessàries per enfrontar-s'hi d'una manera eficaç.

I a poc a poc, l'anomenat despectivament *búnquer barraqueta* va anar agafant dimensions considerables. Ara bé, tot i els “mèrits” dels blaveros inicials i la passivitat irresponsable dels partits majoritaris d'esquerra, al poder des de l'any 1983, el moviment va prendre volada gràcies a dos esdeveniments fonamentals: d'una banda, la instrumentalització auspiciada des dels aparells de l'Estat –amb Fernando Abril Martorell al capdavant– i pels sectors més reaccionaris de l'aparell provincial de la UCD (Emilio Attard, José Luis Manglano...) i grups d'empresaris que en van finançar l'operació política. L'altre succés va ser l'adhesió a la maniobra de *Las Provincias*, que s'afegiria a la premsa encara en mans de personatges del Movimiento –*Levante* i *Hoja del lunes*–. El control dels mitjans de comunicació els va permetre vehicular un missatge banal però molt efectiu.

En una prospecció diacrònica, seguirà una època de consolidació. El blaverisme s'incorpora a la pràctica política de la dreta democràtica acabada de crear (AP i UCD), i es difon més enllà dels límits municipals de la ciutat de València. Presenta una simbologia molt definida al voltant de la bandera –amb la franja blava–, la denominació espacial de “Regne (Reine) de València” i la defensa de la “llengua valenciana”. Ocupen el tradicional Centre de Cultura Valenciana i el rebategen com a Acadèmia de Cultura Valenciana, també fan seu Lo Rat Penat, l'Ateneu Marítim i l'Ateneu Mercantil. El seu protagonisme ciutadà va en augment. És la fase on la violència intimidatòria es mostra en tota la seua plenitud. En els temps de la UCD, sota la presidència d'Enrique Monsonís, la consellera d'Educació, Amparo Cabanes, a banda de fer declaracions tan significatives com que era més útil aprendre anglès que valencià, va aguditzar la política de secessionisme lingüístic atorgant oficialitat a les titulacions que en matèria lingüística repartien el Grup d'Acció Valencianista i Lo Rat Penat. D'altra banda, l'esquerra al poder –des de 1983– esdevindrà cada cop més claudicant al seu xantatge permanent.

La tercera etapa ve marcada per la constitució política autònoma. Es produeix l'emergència d'Unió Valenciana, que representarà la facció més radicalitzada de la mitjana burgesia regional. S'accentuarà el discurs anticatalanista tot i que minva la violència al carrer. La tàctica ara girarà al voltant d'un obstructionisme intern implacable a tota iniciativa en sentit contrari. Aquesta capitalització de l'anticatalanisme des d'UV té com a conseqüència l'arrossegament cap al mateix discurs d'AP i CDS en veure amenaçat el seu electorat. La legitimació cultural es nuclearitza al voltant de l'Acadèmia de Cultura Valenciana, que farà una replega d'un bon grapat de grupuscles paraculturals.

El protagonisme que ha pres aquesta institució en temps recents a causa del canvi de conjuntura política, del 1995 ençà, obliga a aturar-nos-hi una mica. L'Acadèmia de Cultura Valenciana és la dipositària del principal referent secessionista, *Les Normes de l'Acadèmia*. També són conegudes com a “Normes d'El Puig”, ja que va ser en aquest històric monestir on el 7 de maig de 1981 es van presentar amb tota la pompa i circumstància. Els seus orígens cal cercar-los en el canvi d'orientació ideològicofilològica del tándem format per Miquel Adlert i Xavier Casp. El primer va publicar, el 1977, *En defensa de la llengua valenciana; perquè i com s'ha d'escriure la que es parla*, opuscle on explicitava el seu ideari ortogràfic. El següent pas va ser la creació de la revista *Murta*, que, en adoptar com a pròpia la proposta, va propiciar la denominació “Normes de Murta”. A partir d'aquest moment s'inicia

un procés de qüestionament de les *Normes Ortogràfiques de Castelló*, vigents a Lo Rat Penat i a l'Institut d'Estudis Valencians, paral·lel a una ofensiva a favor de la instauració d'una nova normativa que partís de l'elaborada per Adlert. La crisi va acabar amb l'eixida de l'Acadèmia de Cultura Valenciana dels contraris a l'estratègia secessionista. Entre ells, se'n va anar l'únic fillol de l'entitat, Manuel Sanchis Guarner. Feta la purga, l'esmentada entitat "assumix de manera total i absoluta l'Ortografia redactada i publicada en el seu dia per la Secció de Llengua i Lliteratura de la mateixa" el 22 d'octubre de 1980. Alhora, Xavier Casp va tancar l'operació substituint Beüt com a president de Lo Rat Penat. Abelard Saragossà (1998: 96) ha fet notar que el procés de qüestionament de les *Normes de Castelló* és precisament l'invers que va menar a l'acord del 1932. Aleshores, la possibilitat que el valencià tornés a ser llengua oficial va accelerar-ne la unificació ortogràfica, mentre que als anys vuitanta l'objectiu era trencar-ne la unificació ortogràfica per tal d'ofegar una possible embranzida normalitzadora. El romanista castello-nenc Germà Colón sentència: "el problema no era la grafia, era l'acceptació sociològica de la llengua autòctona" (Colón, 1982: 403). Val a dir que el seguiment de les *Normes de l'Acadèmia* ha estat ínfim, entre d'altres coses perquè la llengua gairebé habitual dels escrits –i fins i tot de la parla– de bona part dels acòlits és el castellà.⁵

I finalment, la darrera etapa vindrà definida per l'ocupació del poder polític a les institucions per part del PP i UV després de les eleccions autonòmiques de 1995. D'aquesta etapa, me n'ocuparé amb més detall en l'apartat següent.

Actuant sobre les contradiccions de la societat valenciana, durant tots aquests anys el blaverisme ha anat administrant una nòmina de guanys més que notable, sobretot si es té en compte que els ha aconseguit sense governar: van dificultar, en el seu moment, el procés autonòmic; van determinar alguns aspectes del text estatutari que amb el temps han esdevingut letals, la denominació particularista de la llengua sense cap referència a la pertinença al diasistema català n'és un exemple punyent; han creat un clima de violència antidemocràtica; han entrebancat tots els processos de redreçament cultural; han enverinat la població amb falses polèmiques, han entronitzat l'antiintel·lectualisme demagògic, una mena d'elogi de la ignorància.

5 En relació amb l'Acadèmia de Cultura Valenciana, vegeu Pérez Moragon (1982). Quant a les *Normes de l'Acadèmia* –i el *Diccionari valencià-castellà*–, vegeu Colón (1982, 1995), Borràs (1982) i Saragossà (1998).

Tot això ho han aconseguit a través d'una xenofòbia inquisitorial anticatalanista unida a un ridícul xovinisme regionalista, que tot apel·lant a les forces de l'inconscient de la personalitat dels individus provoca un clima de mobilització passional absolutament impermeable davant del discurs racional. És un posicionament paranoide, una mena de psicopatologia, amb conductes inexplicables des del punt de vista de la convivència civilitzada. V. Bello (1988: 42) *dixit*:

La síntesi política entre l'espanyolisme rabiós i el xovinisme regionalista produeix el blaverisme. El feixisme valencià és el franquisme que ha transmutat la camisa blava en hàbit de fallera.

D'aquesta manera es crea un enemic, una víctima, el *catalanista*, que es presenta com una mena d'*agent imperialista* al servei d'una altra regió. I és que, amb el blaverisme, el nacionalisme esdevé regionalisme. El següent pas ha estat estrangeritzar l'oponent per tal d'ocupar, simbòlicament, el lloc del desplaçat: ells seran els *valencianistes*. La perversitat de la maniobra és demolidora: durant la dictadura els qui reivindicaven els drets democràtics nacionals i la unitat de la llengua eren coneguts popularment com a "valencianistes" i, ves per on, amb l'arribada de la democràcia se'ls assignarà l'etiqueta de "catalanistes". I tanmateix, aquest missatge tan elemental, vehement i contradictori s'ha sabut fer arribar amb notable eficàcia als estaments més ignorants i alienats de les classes populars. La clau s'ha de cercar en la complicitat incondicional dels mitjans de comunicació i particularment del diari de la capital valenciana *Las Provincias*.

Potser que ens hi aturem una mica. Una de les característiques de les comunitats subordinades és el dèficit de capitals simbòlics propis. De manera que la percepció de la realitat és induïda per individus o grups que, amb la finalitat de mantenir l'*statu quo*, difonen una visió del món afavoridora dels seus interessos. En aquesta tasca difusora és cabdal el control dels mitjans de comunicació. Les ideologies, tal com expliquen E. Boix i X. Vila (1998: 156),

són concepcions de la realitat que reflecteixen o responen als interessos i a les experiències d'un grup social determinat. Per a alguns constitueixen una mistificació, una racionalització de la percepció de la realitat que es té. Per a d'altres les ideologies reforcen les relacions de poder asimètriques, en emmascarar-les, en legitimar-les, en definitiva.

Tot i tractar-se d'un periòdic que té una presència mínima fora de la "província" de València, *Las Provincias* ha estat un pamflet que ha efectuat una

pressió ideològica immensa. El corpus doctrinal reaccionari que ha difós ha fet de l'anticatalanisme una croada patriòtica. D'altra banda, es va erigir com una eina eficaçíssima de deformació del pensament de Joan Fuster. Burguera (1991: 221) ha denunciat aquesta manipulació:

A les persones, a l'opinió pública, el missatge nacionalista no ha arribat. El que ha arribat és una desqualificació d'aquest missatge. Una desqualificació feta per tercers, intencionadament i de la manera més barroera imaginable. El coneixement que del missatge nacionalista tenen els ciutadans valencians és el següent: es tracta d'una maniobra per incorporar-nos i sotmetre el poble valencià a Catalunya; els nacionalistes ens volen imposar una llengua estrangera; els seus principals mentors són uns valencians traïdors i renegats; Catalunya vol furtar-nos el nostre patrimoni cultural; Catalunya no té agricultura i necessita les divises de la nostra taronja, per això vol absorbir-nos; els nacionalistes catalanistes estan al servei de Catalunya i d'allí reben quantitats fabuloses de diners per a consumir l'absorció [...], etc.

Sense cap mena de dubte, el blaverisme ha tingut en aquesta publicació un element legitimador de primer ordre.

Tornem al plantejament inicial: el blaverisme com a continuïtat ideològica del franquisme⁶ o com a reacció antifusteriana encapçalada per un corrent valencianista particularista. Al meu parer, l'origen primigeni s'ha de cercar en una reacció antidemocràtica –i probablement antiesquerrana–, que trobarà en la instrumentalització mediàtica del missatge de Joan Fuster un brou de cultiu especialment adequat per ser combatut des d'un regionalisme curt de mires i folkloritzant. Una prova d'això és el fet que els factòtums culturals del regionalisme –Xavier Casp, Miquel Adlert, Emili Beüt, Giner Boira, etc.– abans del 75 no negaven la unitat de la llengua. ¿Cal recordar que Casp té premis de poesia en llengua catalana, concretament a Mallorca (1950) i als Jocs Florals de la Llengua Catalana a l'Exili: la Flor Natural a Perpinyà el 1950 i l'Englantina d'Or a Nova York el 1951? En el canvi d'orientació anticatalanista de Casp i Adlert, posicionaments ideològics a banda, raons de tipus personal hi van jugar un paper fonamental: “La gelosia que sentien per Fuster” (Burguera, 1991: 241); “de ser mediocritats intel·lectuals poc reconegudes van passar a ser els vocalistes de l'orquestrina blavera amb actuació diària” (Bello, 1988: 95).

6 Aquesta argumentació atorga a la ideologia espanyolista, enderiada en la sospita permanent davant de qualsevol reivindicació regionalista, la màxima nuclearitat. El substrat lerrouxista i antivalencianista del republicanisme blasquista de principis de segle i la tradició anticatalana d'un determinat sentiment particularista ultraconservador present a l'obra de J. M. Bayarri *El perill català* del 1931 tindrien una importància més aviat anecdòtica.

Clourem aquest apartat assajant una síntesi explicativa dels pilars que sostenen l'edifici discursiu blavero. El primer serà la manipulació de la dicotomia *valencià-català*. En el seu discurs resulta cabdal la instauració d'un fetixisme nominalista que passa de la sublimació del primer terme a la demonització del segon. En definitiva, han creat una antinòmia que els porta a una disposició cognitiva envers la diferència.

El reduccionisme del vocable *català* al territori específic del Principat és el camí bàsic que activarà els mecanismes paranoics d'una pretesa hegemonia territorial catalana amb voluntat imperialista –els Països Catalans–.

En l'àmbit lingüístic, el discurs blavero redueix el diasistema català només a dues manifestacions, que són presentades com a llengües diferents: el subdialecte barceloní seria el “català” i el valencià apitxat seria el “valencià”.⁷ L'afirmació acadèmica que el valencià és català els provoca un sentiment de submissió.⁸

A partir d'aquí s'enceta un procés hiperbòlic d'èmfasi en les diferències. I com que les diferències estructurals no són suficients recorren a la legitimitat de la interferència lingüística sota el lema “és el valencià que parlem”. Resulta altament significatiu comprovar com la virtualitat del seu model lingüístic estigmatitza l'intercanvi intralingüístic (la transdialectalització), mentre que entronitza la interferència interlingüística.⁹ El lector mit-

7 Qui signa aquest article ha defensat reiteradament l'important paper de la varietat geogràfica tortosina (Pradilla, 1995, 1997) en tant que visualitza el contínuum lingüístic i s'erigeix en un garant irrefutable de la unitat de la llengua. I, alhora, ha reclamat una actuació lingüística en el vessant de la planificació del corpus que obstaculitze les dinàmiques de canvi a què es veu sotmesa l'esmentada varietat, això és: una tendència a la “valencianització” del parlar a les comarques del nord valencià, i a l'orientalització (català oriental central) a les comarques del sud de Catalunya.

8 Probablement, les connotacions pejoratives i jerarquitzants que la lingüística tradicional més rànica va atorgar al terme *dialecte* han influït en aquest sentiment.

9 Una mostra d'indigència intel·lectual i de dòping ideològic ens la dona el *Diccionari diferencial valencià-català català-valencià* de Carles Recio (1985). Permeteu-me la frivolitat de donar-ne alguns exemples (en les parelles oposades, el primer terme correspondrà al *català* i el segon al *valencià*): a) convencions ortogràfiques: *col·locar* – *colocar*, *cotxe* – *coche*; b) geosinònims: *aquí* – *ací*, *pantalons* – *camalets* (?!); c) castellanismes: *advocat* – *abogad*, *avorrir* – *aborreïxer*, *vorera* – *acera*, *porc* – *cerdo*, *matusser* – *chapucer*, *ximple* – *tontorro*; d) col·loquialismes: *bastonada* – *bastonà*, *bifetada* – *morrà*, *ministre* – *menistre*. I com a traca final, unes quantes entrades de caire sexoescatològic: *anus* – *à*, *prostituta* – *pendò*, *penis* – *pito*, *coit* – *pardalà*.

El patetisme d'aquest desfici augmenta davant l'abdicació secessionista del seu autor, que es va adonar, en acabar el diccionari, de la unitat de la llengua. Fins i tot la secessionista Acadèmia de Cultura Valenciana es va apressar a anatemitzar la badada “lexicogràfica”. I és que Recio va cometre l'error de portar les premisses del blaverisme en

janament informat de seguida s'haurà adonat que aquesta estratègia "estandarditzadora" contravé frontalment el *principi d'autonomia lingüística* que tota llengua subordinada ha d'impulsar per tal de dificultar-ne la substitució. Ens trobem davant d'un exemple palmari d'encobriment del conflicte real valencià–castellà.¹⁰

El resultat de tot aquest procés confusionari ha portat a convertir l'*ús normatiu* del valencià en un símptoma inequívoc de catalanisme. No cal dir que tot això mena a un escenari on el nivell zero de catalanisme només està garantit amb la substitució lingüística, això és, la castellanització idiomàtica.

L'altra gran fabulació la constitueix la falsa identificació entre catalanitat cultural i catalanisme polític. El desenvolupament d'una activitat cultural autòctona que depasse la folklorada i envaïesca l'àmbit ocupat per l'única llengua en què es pot fer cultura en majúscula és interpretat com un exercici de propaganda política catalanista.

La seua estratègia comporta l'homogeneïtzació de totes les formes polítiques de nacionalisme en una massa indiferenciada. Mitjançant aquesta operació tots els partits més o menys respectuosos amb els drets democràtics del País Valencià aniran a parar al sac d'*agents de l'imperialisme catalanista*. Segurament no és casualitat que l'etiqueta en qüestió s'haja penjat a tota l'esquerra valenciana. Bello (*El Temps*, 13/07/1998) comenta al respecte:

En un moment en què el mapa autonòmic de l'estat espanyol es troba relativament assentat i en què el catalanisme polític al País Valencià no va més enllà d'una presència purament testimonial d'algunes dotzenes de persones vinculades al PSAN i a ERC, la diabòlica fantasmagoria anticatalanista de *Las Provincias* és un deliri racionalment insostenible. Per això necessita transsubstanciar la realitat: convertir la catalanitat de fet, de llengua i cultura, en criptocatalanisme polític, i imposar la quimera d'una llengua valenciana, absolutament singular, com a excusa justificadora de la seua estratègia política.

matèria lingüística al terreny científic, cosa que va desemmascarar la mascarada. En favor del jove Recio és de justícia reconèixer-li el valor d'assumir l'espifiada, actitud gens freqüent en els membres del seu grup de procedència.

- 10 Una perla que evidencia la miopia (o la perversitat) argumentativa que atorga al català l'estatus de llengua dominant en relació amb el valencià ens la forneix Chimo Lanuza (1994: 114):

Quan dos llengües son molt paregudes lo important es dotar-les d'una autonomia propia i distinta per a diferenciar-les; de lo contrari, resultaria que una –la mes debil de les dos– acabaria sent absorbida per l'atra i seria considerada dialecte d'ella. Es produiria una supeditacio que podria convertir-se en una excusa (con volen fer en Valencia) per a la supeditacio politica.

Tot plegat porta a la interpretació de la no-castellanitat en termes de no-espanyolitat. D'aquesta manera, l'espanyolisme criminalitzarà els seus adversaris desplaçant-los a l'espai simbòlic de l'*estigma separatista*.

En un context democràtic despenalitzador del valencià i de moderada desaceleració de l'embranchida castellanitzadora tardofranquista, va sonar l'alarma en aquells sectors socials que havien realitzat una inversió de capital simbòlic en matèria lingüística. Els qui havien desertat del grup d'origen a la recerca de promoció social a través del castellà es van estremir. Sobre el procés de defecció lingüística s'han dit moltes coses —i des de molts enfocaments—. Ara, però, m'interessa destacar-ne la dimensió psicològica. L'associació per part d'alguns sectors influents de la societat del valencià a la incultura, el ruralisme, la condició social subalterna, etc. ha generat en molts de valencianoparlants, fonamentalment urbans, actituds d'ocultació de la seua condició etnolingüística. Aquesta repressió de la pròpia condició ha provocat als trànsfuges una angoixa vital davant de la inseguretat de ser acceptats pel nou col·lectiu. El resultat final d'aquest procés psicològic és la fòbia que els produeix tot allò que els recorda l'angoixa patida per tal d'alliberar-se dels seus orígens impurs. La fòbia es manifesta interiorment com a autoodi, mentre que exteriorment es converteix en histèria tan bon punt s'instal·la a l'inconscient la percepció, encara que no siga real, d'un perill amenaçador de la nova identitat. Ja he dit que d'aquesta classe mitjana el blaverisme obtindria la major part del seu contingut humà. Com a molt, aquests sectors reaccionaris veurien acceptable en el País Valencià la conservació d'una cultura autòctona folklòrica i residual. J. V. Marqués (1974: 19) caricaturitza aquest capteniment d'una manera magistral:

No, la nostra llengua no és el català.
 Tenim llengua pròpia, nosaltres: el valencià.
 Sí, té elements catalans, però hi ha un component precatalà.
 I una elaboració postcatalana.
 Com que tenim llengua pròpia, podem fer-ne allò que vulguem.
 Per exemple, no utilitzar-la.
 Que no és nostra?

3 Un nou paradigma anomenat *pacte lingüístic*

3.1 Introducció

L'interès pel control de la llengua, en el marc de la civilització occidental, queda patent en una llarga tradició d'intervencionisme lingüístic. I és que la regulació del fenomen lingüístic constitueix un dels ressorts més eficaços en la regulació del fenomen social (Ninyoles, 1972). D'altra banda, avui en dia és plenament acceptat el fet que la *potestas lingüística* siga una derivació del poder polític. Això sí, aquest ha de delegar en una institució amb plena capacitació científica, autoritat moral i independència política. Dit això, no s'escapa a ningú que és precisament aquesta imbricació entre poder polític i poder lingüístic la que ha atorgat al Consell Valencià de Cultura un protagonisme inusual en la informació mediàtica. L'ocasió s'ho mereix, però, ja que s'ha posat damunt de la taula la possibilitat de resoldre un conflicte que entrebanca tota possibilitat de redreçament cultural al País Valencià. En paraules de Vicent Pitarch (1996) a la contraportada d'un llibre de referència obligada, *Control lingüístic o caos*, "la societat valenciana assoleix la condició oprobiosa de figurar, dins l'estat, com a cas únic de llengua desvalguda, això és, que no disposa d'autoritat lingüística".

El cas valencià, com hem pogut veure en l'apartat precedent, és certament complex i la ideologització hi té un paper preeminent. Així, si en el control de les llengües el poder polític no pot romandre al marge, hem de concloure que el buit legal al País Valencià, pel que fa a l'autoritat competent en la codificació de la llengua pròpia, respon a unes decisions conscients, que configuren la política lingüística dels governants.

Partirem de la premissa segons la qual la neutralitat de les reformes normatives és un mite: la fonamentació teòrica de les noves alternatives, en cas de diversitat de parers, apel·la a criteris de legitimitat diferents i, alhora, els resultats que es preveuen per a l'aplicació dels models en competència tampoc no són els mateixos. És per això que resulta fonamental determinar els criteris predominants, els eixos vertebradors dels programes d'intervenció. En el cas valencià considerem que l'explicitació doctrinària, malgrat la calculada ambigüïtat d'algunes formulacions gens trivials, per bé que no és exhaustiva, sí que podríem catalogar-la com a suficient (Llei 7/1998, de 16 de setembre, de Creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua).

L'escenari que centrarà la nostra atenció presenta uns *custodes linguae* que actuarien sobre la llengua en un doble vessant, el formal i el funcional.

Heinz Kloss (1968) va establir una segmentació dels àmbits que havia d'abraçar tot procés de planificació lingüística. Les dues fases centrals són les següents: la que afecta l'àmbit formal, estrictament lingüístic, anomenada *corpus planning*, i la que s'ocupa de l'àmbit funcional, coneguda com a *status planning*. A propòsit d'aquesta taxonomia, voldríem advertir que malgrat l'aparent centralitat, per a la qüestió que ens disposem a examinar, de la primera fase (la planificació del corpus), ens sembla evident que la consideració de la segona (la planificació de l'estatus) és absolutament imprescindible per a una correcta interpretació de les decisions normativitzadores. El títol d'un article recent de Fishman (2001), "L'agenda de l'estatus en la planificació del corpus", és força il·lustratiu.¹¹ El nostre plantejament considerarà, doncs, la imbricació d'aquests dos focus d'intervenció.

L'anàlisi que farem seguirà el model d'intervenció en l'establiment de les llengües d'un clàssic en la bibliografia catalana com és Einar Haugen (1967, 1983). Així, presentarem tres grans etapes, que ens hauran de permetre encabir les informacions més destacades referents a la proposta de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua:

- i) Caracterització de la situació inicial ("*background situation*, which can be *described and evaluated* in explicit terms").
- ii) Determinació dels objectius ("out of the evaluation of the language planners arises the conception of a *goal* to be attained").
- iii) Detall dels mecanismes d'intervenció ("*policies* to be pursued for its attainment, and of *procedures* to implement these policies"). És dins de les estratègies (*procedures*) on Haugen situa el popular esquema, amb les fases de *selecció*, *codificació*, *implementació* (difusió, vehiculació) i *cultivació* (elaboració).

3.2 Una intervenció planificada sobre la llengua

3.2.1 Situació inicial

Tota intervenció en matèria lingüística té una motivació. D'entrada, és imprescindible que hi haja una percepció d'insatisfacció de la situació actual. És clar que aquesta percepció no cal que siga necessàriament universal. De fet, en contextos de conflicte, allò habitual és l'avaluació sovint antitètica, segons qui la interprete, de la situació definida com a problemàtica. És

11 Article aparegut a Labert, R. / Shohamy, E. (eds.) (2000), *Language policy and pedagogy: Essays in honor of A. Ronald Walton*, Amsterdam: John Benjamins, pàg. 43–51. Traduït al català a Fishman (2001).

més, també és habitual que la implementació dels nous programes genere nous problemes, noves motivacions, nous actors, de vegades no sempre previsible.

En aquest apartat assajarem de fer una crònica, forçosament apressada, del context sociopolític que ha menat a la situació actual. La importància que hem atorgat al lideratge polític ens portarà a remuntar-nos a l'any 1995, moment en el qual s'enceta un nou projecte polític i, en conseqüència, un nou projecte lingüísticocultural.¹²

La contesa autonòmica de 1995, amb el fort sotrac que suposarà la fi d'un període de dotze anys amb l'esquerra al poder, implicarà un replantejament de l'horitzó lingüísticocultural. El nou projecte conservador, amb nous beneficiaris del capital lingüístic, alteraria una dinàmica normalitzadora que, malgrat la timidesa i l'acomplexament amb què es va executar, va aconseguir crear unes expectatives esperançadores. Tanmateix, si és de justícia reconèixer el tomb programàtic que va comportar l'accés del Partit Socialista del País Valencià al poder el 1983, convé recordar igualment que, en bona mesura, fou auspicat per les demandes d'un important segment de la societat civil, el qual, des de les mateixes acaballes de la dictadura, va protagonitzar una revifalla de la consciència identitària, cultural i social. El nou lideratge polític que havia de deixar enrere l'etapa convulsa de la transició democràtica domèstica va haver de donar resposta, doncs, a la col·lisió d'interessos que implicava el projecte castellanitzant de les classes mitjana i alta i la reivindicació democràtica dels sectors populars.

L'arribada del Partit Popular al poder es va produir en les pitjors condicions possibles, atès que va tenir la necessitat de formar coalició de govern amb Unió Valenciana. És important remarcar que aquest partit, paradigma de contradiccions en relació amb la funcionalitat de la llengua i enfrontat a la ciència quant a la catalanitat filogenètica, va mantenir una actitud d'hostilitat radical amb els plantejaments culturals de l'etapa anterior. Amb l'assoliment de quotes de poder, no ens ha d'estranyar que el secessionisme lingüístic que patrocinava tornés a adquirir un protagonisme rellevant. Així, la seua capacitat de mediatització de la política cultural va propiciar un seguit d'actuacions emblemàtiques: a) el conseller de Cultura i Educació del Govern valencià (PP–UV), Fernando Villalonga, va signar l'Ordre de 22 de desembre de 1995 que invalidava l'Ordre de 16 d'agost de 1994 mitjançant la qual el conseller Joan Romero (PSOE) proposava l'homologació de les certificacions de la Junta Qualificadora de Coneixements del Valencià amb

12 Una crònica més desenvolupada es pot trobar a Pradilla (2002).

els de les entitats equivalents catalanes i balears; i b) la resolució de les Corts Valencianes on es derogava el decret que atorgava a la universitat –a l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana– la potestat de revisió dels textos escolars, l'octubre de 1997.

Durant aquesta primera fase de la política lingüística contemporània amb la dreta al poder, la pressió d'UV amb l'aquiescència còmplice del PP va definir un capteniment clarament involucionista. La nòmina de despropòsits acumulats feia témer una reedició de la infausta “batalla de València”.¹³ Malgrat tot, el festeig institucional entre els dos socis de la coalició es va veure alterat el darrer tram de la primera legislatura: el setembre de 1997 s'activa l'anomenat *pacte lingüístic* i s'encomana un dictamen a un ens aparentment neutral, el Consell Valencià de Cultura. Això no obstant, voldríem fer notar que la dinàmica política del conflicte va planar permanentment en la discussió. No en va els seus membres van ser nomenats pels diversos partits en funció de la seua devoció ideològica. Novament, la negociació política va passar per damunt de la científicitat que havia d'orientar el dictamen. Un any més tard, el setembre de 1998, s'aprova la llei de creació de l'AVL. A partir d'aquí, les batusses fraternals entre els socis de govern seran el preludi d'una nova majoria on el PP podrà mostrar el seu veritable programa. La coartada del xantatge secessionista ja no podrà ser l'excusa d'un capteniment irracional i acientífic en matèria lingüística.

I efectivament, les eleccions del 1999 deixaran fora del govern els auto-proclamats representants del regionalisme anticatalanista. Sense perspectiva històrica resta encara pendent d'avaluar l'impacte ideològic que tindrà la seua fagocitació en el marc d'un projecte província i de subordinació complaent amb la cultura mesetària. De moment, hom constata que del 1999 ençà la intensitat de la contraplanificació ha davallat notablement. Així i tot, no ens hem pogut estalviar algunes d'atzagaiades clamoroses, a destacar: a) la proposta d'eliminar els autors literaris catalans i balears del temari de l'assignatura *Valencià. Llengua i Literatura*; i b) el recent cas, en el marc de l'aplicació del requisit lingüístic en la contractació institucional, de no reconèixer les titulacions en Filologia Catalana de les mateixes universitats valencianes, els llicenciats de les quals hauran de passar per una acreditació de coneixements alternativa.

Quant a l'eliminació dels autors literaris no nascuts en territori valencià, la modificació dels currículums d'ESO i Batxillerat, malgrat l'allau de pro-

13 Un inventari –no exhaustiu– d'actuacions paranormals es pot consultar a Pradilla (2002).

testes dels agents implicats (editorials, ensenyants, etc.), es va oficialitzar mitjançant els Decrets 39/2002, de 5 de maig, i 50/2002, de 26 de març.¹⁴ I en relació amb l'exclusió de la Filologia Catalana com a títol acreditatiu de coneixement del valencià, tot i la nova pluja de reprovincacions, el Decret 62/2002, de 25 d'abril, ha consagrat el desfici. Sens dubte, amb aquesta darrera mesura legislativa el paroxisme al qual malauradament ja ens tenia acostumats l'exconseller Tarancón ha aconseguit superar qualsevol previsió. I és que s'ha passat per alt que, segons l'Ordre de 29 de novembre de 1995 (BOE, 7/12/1995), el catàleg del Consell d'Universitats de l'Estat espanyol només reconeix la titulació de Filologia Catalana (i no Filologia Valenciana, com figurava en la convocatòria pública d'accés a cossos docents de professorat del 2002), denominació vigent a les universitats valencianes des del 1993 amb la reforma dels plans d'estudi universitaris.¹⁵ Veurem quina serà la resposta del Tribunal Superior de Justícia als recursos interposats per les universitats de València i Alacant i pel Sindicat de Treballadors de l'Ensenyament del País Valencià...

I tanmateix, a la vora d'aquesta aposta tribalitzant, destinada a crear un àmbit referencial autonòmic desvinculat de la resta de territoris de parla catalana, hi ha un petit detall que no s'hauria de menystenir: tot i l'esquizo-frènia codificadora que ha presidit alguns períodes, el registre normatiu fabrià ha continuat monopolitzant la presència en les aules escolars des de l'adveniment de l'ensenyament del valencià al sistema educatiu.

3.2.2 Objectius

Hi ha motius suficients per a pensar que l'inici del procés de creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua va ser conseqüència d'una estratègia del Partit Popular, el qual, un cop instal·lat al poder, es va adonar que l'única manera d'eixamplar la seua base electoral era desactivar l'element de tensió reaccionari amb qui anava de bracet. La fagocitació d'Unió Valenciana calia abordar-se, però, amb moltes cauteles ja que un excés de funambulisme podia avortar l'operació. Amb un nou horitzó electoral per al 1999, aquesta prudència explicaria la paràlisi de gairebé tres anys des de l'aprovació de la Llei 7/1998, de 16 de setembre, de Creació de l'Acadèmia

14 Els esmentats decrets substituiran els vigents des dels anys 1992 i 1994 respectivament.

15 Les denominacions que havien acollit els estudis universitaris de valencià abans de 1993 foren: *Filologia. Secció: Filologia Hispànica (Valenciana)* a la Universitat de València; i *Filologia i Lletres. Divisió Filologia (Filologia Valenciana)* a la Universitat d'Alacant.

Valenciana de la Llengua al Decret 8/2001, de 27 de juny, de nomenament de la nòmina de vint-i-un acadèmics. Mentrestant, les dues grans forces parlamentàries valencianes, PP i PSPV, van negociar els components de la flamant *auctoritas*.¹⁶

Ara no és el moment de fer una anàlisi aprofundida de la Llei de Creació de l'AVL. Només direm que s'estructura en les següents seccions: Títol I. Disposicions generals; Títol II. De les competències de l'AVL; Títol III. De la composició de l'AVL; Títol IV. Del funcionament de l'AVL; Títol V. De l'organització i els recursos de l'AVL. A més, mitjançant l'Article 4 del Títol I s'incorporen els continguts del Dictamen del Consell Valencià de Cultura sobre la Llengua, aprovat pel ple de les Corts Valencianes el 13 de juliol de 1998, que també figura en el preàmbul de la llei. Si emfasitzem aquesta presència en la llei és perquè "Els principis i criteris que han d'inspirar l'actuació de l'Acadèmia són els que es desprenen del dictamen aprovat pel Consell Valencià de Cultura el 13 de juliol de 1998 [...]" (Article 4 del Títol I). A l'hora d'establir els objectius de l'AVL aquest text adquireix, doncs, la màxima rellevància.

El dictamen parla "Sobre la situació social del valencià i el seu ús". Segons la nostra opinió, en fa una radiografia, matisos a banda, essencialment correcta, amb una declaració de bones intencions esperançadora. En seleccionarem alguns paràgrafs:

En la perspectiva d'enfortir la nostra autoestima com a valencians, d'afirmar i de potenciar la nostra personalitat diferenciada, ha arribat el moment de consensuar primer i aplicar després les mesures polítiques que cal prendre amb urgència per a promoure l'ús del valencià als més diversos nivells, creant a tal fi, si calia, els fòrums polítics previs on discutir i avaluar de manera conjunta aquelles mesures (les quals haurien de ser aprovades i aplicades per les instàncies pertinents: Corts Valencianes, Executiu, Diputacions i Ajuntaments). Unes mesures per a traure el valencià de la situació marginal en què es troba en l'esfera pública, a fi de donar-li un futur possible i digne, conjurant així el perill vertader d'una desaparició imminent.

Dissortadament, esta milloria es troba entrebancada pel conflicte esterilitzador que es perpetua entre nosaltres, especialment a la ciutat de València i la seua conurbació. Un conflicte sobre el nom, la naturalesa i la normativa de la llengua pròpia dels valencians que n'impedix la salut i que acumula les dificultats en el procés de recuperació de la llengua que ens hauria d'identificar i d'unir com a valencians, en comptes de separar-nos.

16 Una crònica detallada del procés es pot consultar a Guia (2001).

El segon apartat, “Sobre el nom, la naturalesa i la codificació del valencià”, entra de ple en el “conflicte esterilitzador”. Sobre el nom de la llengua, el redactat preveu, malgrat el biaix diàfanament particularista, una multiplicitat onomàstica, on, almenys aparentment, la denominació “català” tindria cabuda en l’apartat “altres [denominacions], avalades per la tradició històrica valenciana, l’ús popular o la legalitat vigent”:

Sobre el nom, la naturalesa i la codificació del valencià. El nostre Estatut d’autonomia denomina “valencià” a la llengua pròpia dels valencians, i per tant este terme ha de ser utilitzat en el marc institucional, sense que tinga caràcter excoent. L’esmentada denominació “valencià”, i també les denominacions “llengua pròpia dels valencians” o “idioma valencià”, o altres, avalades per la tradició històrica valenciana, l’ús popular, o la legalitat vigent, no són ni han de ser objecte de qüestionament o polèmica. Totes servixen per a designar la nostra llengua pròpia, la qual compartix la condició d’idioma oficial amb el castellà.

En relació amb la naturalesa, també aparentment, sembla que a través d’una fórmula innecessàriament críptica s’assumeix la unitat de la llengua amb catalans i balears:

El valencià, idioma històric i propi de la Comunitat Valenciana, forma part del sistema lingüístic que els corresponents Estatuts d’autonomia dels territoris hispànics de l’antiga Corona d’Aragó reconeixen com a llengua pròpia.

I, finalment, quant a la codificació, l’entronització de les *Normes de Castelló* com a corpus normatiu nuclear, reforça l’anterior asseveració sobre la natura filogenètica del valencià:

Les anomenades Normes de Castelló són un fet històric que constituïren i constituïxen un consens necessari. El Consell Valencià de Cultura reivindica l’esperit de l’acord que les féu possibles l’any 32 i entén que eixes normes han sigut el punt de partida, compartit pels valencians, per a la normativització consolidada de la nostra llengua pròpia. Aquella és un patrimoni lingüístic a preservar i a enriquir per l’ens de referència normativa que es proposa en l’apartat que seguix. L’ens es basarà en la tradició lexicogràfica i literària i la realitat lingüística genuïna valenciana.

El darrer apartat del dictamen, “L’ens de referència normativa”, n’estableix el perfil que ha d’adoptar:

- I. Que tinga personalitat jurídica pròpia, amb independència funcional i pressupostària.
- II. Que tinga capacitat per a determinar la normativa en matèria lingüística, reconeguda per una Llei. Que les seues decisions en la matèria siguen vinculants per a les admi-

- nistracions públiques, el sistema educatiu, els mitjans públics de comunicació, i altres entitats o òrgans de titularitat pública o que compten amb finançament públic.
- III. Que el nombre de membres de l'ens de referència normativa siga de 21, nomenats per períodes de 10 anys. Que les vacants que es puguen produir per renovació o altres motius es cobrisquen per cooptació interna.
 - IV. Que els membres inicials siguen elegits per les Corts Valencianes per una majoria de dos terços, i que almenys dos terços d'eixos membres siguen experts en valencià amb una acreditada competència científica i acadèmica, segons criteris d'avaluació objectiva. I que la resta, fins als 21 membres, siguen destacades personalitats de les lletres i de l'ensenyament amb una competència lingüística i una producció reconegudes en el camp del valencià.
 - V. L'ens podrà tenir relacions horitzontals amb les diverses entitats normatives de les altres llengües de l'Estat.

El text posterior de la llei desenvoluparà les recomanacions esmentades. Val a dir que en condicions normals una lectura sensata de l'articulat obri les portes a un horitzó de normalitat. Tanmateix, algunes subtilitats del redactat no ens permeten deixar de banda un incòmode regust de mal-fiança. Amb el benentès que voldríem que es tractés d'especulacions infundades, ens agradaria centrar l'atenció del lector en les següents constatacions:

- a) El debat nominalista. La invisibilització del sintagma *llengua catalana* manté activat un debat que tot i que sol ser considerat epidèrmic no ho és gens: ha tingut i té conseqüències jurídiques no desitjables.
- b) La unitat de la llengua. Amb l'endevinalla que situa el valencià en el mateix sistema lingüístic que les varietats de Catalunya i de les Illes Balears, hi continua havent un marge d'ambigüitat innecessari. La noció de *sistema* és polisèmica i, si bé resol la natura filogenètica del valencià, no descarta la segmentació d'un contínuum multilectal. La literatura que ha generat el sector *isolacionista* galleg en relació amb la desvinculació lingüística del portuguès no veu en aquest terme cap obstacle per a la secessió.
- c) La codificació. Ens consta que el redactat d'aquest apartat fou objecte d'una intensa negociació. Tot i situar l'epicentre normatiu en les *Normes de Castelló*, la referència –en la nostra opinió, absolutament clau– a la “normativització consolidada” va suposar que, en contrapartida, s'introduís el paràgraf que fa esment a l'atenció preferent “en la tradició lexicogràfica i literària i la realitat lingüística genuïna valenciana”. De moment, deixarem dit que el model lingüístic emprat en la redacció de la Llei de Creació de l'AVL no ens sembla que reproduïska el registre normatiu predominant entre els usuaris de la llengua.

- d) L'elecció dels membres de l'AVL. Ens dol constatar que les devocions ideològiques han substituït els mèrits curriculars d'un bon grapat d'acadèmics. La presència de reconeguts defensors de posicionaments secessionistes i, per tant, contraris als postulats (suposadament) unitaristes de la llei de creació de la institució de la qual formen part és especialment alarmant. No cal dir que aquesta mena de *totum revolutum* de sensibilitats lingüístiques augura, si més no de moment, més esforços diplomàtics que filològics. Contra el parer dels qui creuen que amb una quota de representació s'apaivagarà la conflictivitat, pensem que amb aquesta tria s'ha consolidat el perill d'instrumentalització de la llengua quan la conjuntura política ho faça recomanable electoralment. Amb el desig sincer que la tasca de l'AVL bandege les cauteles exposades al calaix dels mals endreços, ens permetem reclamar, mentrestant, un tarannà col·laborador i, alhora, vigilant. La qüestió que es debat bé que s'ho val.

3.2.3 Mecanismes d'intervenció

Sense temps d'esbossar el camí codificador previ a l'entrada en escena de l'AVL,¹⁷ ens disposem a centrar la nostra atenció en les actuacions lingüístiques que ha impulsat la nova *auctoritas* per al territori valencià. Inaugurem, doncs, una nova etapa on el policentrisme s'entén en el sentit de 'presència conjunta de diversos centres codificadors en l'àmbit territorial d'una mateixa llengua'. Presència que pren suport en una fonamentació *de iure*: Llei 7/1998, de 16 de setembre, de Creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.¹⁸ La sanció legislativa esdevindrà, per tant, una novetat que ens fa venir a la memòria l'actitud dubitativa i acomplexada dels dotze anys al poder del PSPV: una greu negligència que, en cas d'haver-se gestionat de manera diligent, hauria pogut finiquitar un conflicte crònic sota paràmetres acadèmics més raonables. Segons el nostre parer, durant el període en qüestió (1983–1995) una acció decidida acompanyada d'una pedagogia

17 Amb el ressò mediàtic que s'ha volgut donar a la posada en funcionament de l'AVL, hom pot acabar tenint la sensació que en qüestions de normativa es comença de bell nou. Fora dels àmbits filològics, en el millor dels casos es visualitza un salt que ens portaria des de la signatura de les *Normes de Castelló* l'any 1932 a la recent activació del nou ens de referència normativa. Això, però, constitueix una simplificació infundada, ja que mentrestant els escriptors valencians han anat conformant una varietat formal que ha bastit un immens edifici cultural.

18 Atès que a dia d'avui roman vigent el Reial Decret 3118/1976 que reconeix l'autoritat normativitzadora de la llengua catalana a l'IEC, considerem que fóra convenient que s'elaborés un estudi jurídic aprofundit que donés resposta a aquesta dissonància.

adequada hauria assolit un consens molt important al voltant d'una institució, l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, correlat natural al País Valencià de l'autoritat normativa que en territori insular es dona a la Universitat de les Illes Balears.

Després d'un *impasse* de tres anys (1998–2001), l'AVL ha començat a funcionar. No cal dir que una perspectiva temporal tan minsa no permet avaluar sòlidament el capteniment lingüístic que impulsarà. Tanmateix, hi ha algunes constants que dibuixen una orientació decididament localista. Unes actuacions lingüístiques en clara sintonia amb l'aposta cultural diàfanament tribalitzant impulsada de manera obsessiva pel poder polític. Arribat en aquest punt, és imprescindible recordar que el dictamen del Consell Valencià de Cultura insistia en la necessitat peremptòria d'excloure la llengua de l'àmbit de la controvèrsia partidista. Però temem no equivocar-nos si afirmem que la tasca dels acadèmics, malgrat la voluntat explicitada si més no pels procedents del sector universitari, s'ha vist constantment mediatitzada per ingerències polítiques inadmissibles. D'una altra manera no ens veiem amb cor d'entendre algunes decisions preses. Vegem-ho.

L'any 2002 ha suposat l'estrena prescriptiva de l'AVL. La important contestació a les decisions preses d'una bona part dels agents culturals implicats és un símptoma inequívoc de l'inici d'un procés que hom no s'atreveria a qualificar precisament de consens. Segons la nostra opinió, després d'una primera etapa interna de transacció lingüísticoideològica, la institució (o potser millor, els seus membres) no ha sabut resistir-se a la temptació d'escenificar la tasca escomesa. De manera que en la reunió plenària de 25 de març s'aprova el referent normatiu del valencià (Resolució 10/2002, de 4 d'abril de 2002). El document presentat, de tres fulls escassos, recorda que per tal de “determinar la normativa oficial del valencià en tots els seus aspectes”, l'AVL ha començat a elaborar una Gramàtica valenciana i un Diccionari valencià. Mentre aquests projectes es porten a terme, “l'Acadèmia Valenciana de la Llengua acorda aprovar com a referent normatiu oficial del valencià, a tots els efectes, el conjunt de criteris ortogràfics, gramaticals i lèxics usats en els texts i documents oficials de la Conselleria de la Generalitat Valenciana responsable de l'aplicació i desplegament de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià des de l'aprovació d'esta llei (1983) fins a la data d'adopció d'este acord”. Abans, però, d'aquesta sanció atorga caràcter d'oficials “a fi de prioritzar i recuperar solucions lingüístiques genuïnes”: a) uns usos gràfics: *arrancar*, *avançar*, *llançar*, *traure*, *redó*, *bàsem*, *cànter*, *orde*, *murta* i *cartó*; b) unes característiques morfològiques i sintàctiques: plurals en *-s* de paraules acabades en *-sc*, *-st* i *-xt*; els demostratius sim-

ples; les formes verbals incoatives en *-isc/-ix*; els imperfets de subjuntiu en *-ara, -era, -ira*; els infinitius *tindre, vindre, valdre*; els participis verbals en *-it*; la distinció de *per* i *per a* davant d'infinitiu; la distinció entre *al* + infinitiu i *en* + infinitiu; i la concordança del participi passat; i c) uns usos lèxics i fraseològics valencians: *defendre, faena, trellat, calfar, torcar, servici, castic, espenta, verdader, rogle, roïn, oroneta, roí, despús-demà*; també s'obri les portes al lèxic comarcal: *bonegar, encanar-se, ans, rua, bellugar-se, brull, moixó*. Amb la forma *etc*, en cada apartat, no es tanca la possibilitat de noves incorporacions. Deixeu-nos dir, d'entrada, que aquesta primera marrada voldríem atribuir-la a la precipitació: la interpretació del paràgraf genèric, on s'atorgava caràcter normatiu a tots els usos institucionals des del 1983, era suficient ja que deixava en les mans dels usuaris l'elecció de les formes lingüístiques que la gramatografia valenciana havia promocionat. Tanmateix, la insistència a *oficialitzar* tot un seguit de qüestions gràfiques, morfosintàctiques i lèxiques, la majoria de les quals ja estaven reconegudes normativament, ens alerta sobre els criteris de prioritat que la gramàtica i el diccionari anunciats poden recollir.

És clar que aquí no acaba la cosa. Aquest primer “acord normatiu” de l'AVL, convenientment instrumentalitzat, servirà immediatament de coartada per justificar i avançar en la promoció d'un model referencial institucional que es gira d'esquena a l'emprat majoritàriament pel món editorial, l'ensenyament i els mitjans de comunicació. És aquí on la fase dels processos d'estandardització anomenada *vehiculació* pren un protagonisme essencial. Així, el conseller de Cultura, Educació i Ciència insta el Consell a “adoptar i fer pròpies com a oficials” les solucions lingüístiques abans esmentades (DOGV de 26 d'abril de 2002). Abans de l'aprovació, el conseller M. Tarancón ja havia sol·licitat a l'AVL un dictamen lingüístic que ampliés les solucions proposades. Sens dubte, el rebombori que va aixecar la interpretació excloent promoguda des del govern valencià va fer extreuar la cautela dels acadèmics. De manera que en la reunió plenària del 20 de maig (Resolució 12/2002, de 31 de maig) el document elaborat en resposta a la consulta feta per Tarancón mostra una cura especial a explicar-ne unes orientacions interpretatives:

1. El concepte de normativa, complementari al de varietat, no anul·la les distincions d'ús institucional i personal, d'ús col·loquial i estàndard de la llengua. Així, *admetre un mot no vol dir que se'l considere l'únic vàlid per a qualsevol ús i situació comunicativa*.
2. La noció de genuí (propri o particular), complementària de la de general, no ha de fer predominar els elements geogràfics per damunt dels socials, els estilístics, els històrics, els pragmàtics o els idiolectals. Així, *admetre que una paraula o un fet gramati-*

cal és valencià genuí no vol dir que ho haja estat sempre, ni que ho siga de totes les comarques valencianes, ni que no ho siga en altres territoris del sistema lingüístic.

3. La noció de paraula o de fet gramatical no és separable del context ni de l'ús. Així, *admetre una paraula o un fet gramatical no explica res sobre les seues accepcions, la seua vitalitat i les seues restriccions dins l'ús de la llengua.*
4. La noció de valencià aplicada a les paraules o fets gramaticals no nega la diversitat social i territorial valenciana. L'AVL no pot, amb les seues decisions, excloure usos de parts del territori valencià. Així, *tota dualitat o multiplicitat de paraules i usos lingüístics no és normativa sinó pragmàtica, i destinada a evolucionar o a simplificar-se diacrònicament.*¹⁹

Amb aquestes precisions, l'AVL incorpora programàticament bona part dels retrets que el primer episodi normatiu va ocasionar-li. Però, a parer nostre, tornar a reincidir en l'error d'ampliar l'exemplificació de la primera resolució tot i mantenir-ne el garbuix d'ambigüitats i d'incongruències metodològiques. Sens dubte, la millor opció hauria estat defugir tota decisió especialment rellevant fins a assolir un grau d'elaboració (i de consens) òptim.

I tanmateix, si se'ns permet una metàfora inspirada en la tan *genuïna* pirotècnia valenciana, la traca final (final d'any, s'entén...) encara havia de sonar. Efectivament, l'AVL, en un intent d'anar millorant les propostes aprovades en les resolucions acabades d'esmentar, en la reunió plenària del dia 9 de desembre aprova el document "Orientacions i suggeriments per a l'elaboració de materials curriculars escrits en valencià". Amb aquesta nova atzagaiada la institució entra de ple en un fangar de descrèdit l'eixida del qual hom preveu problemàtica.

El document en qüestió reprèn la nòmina de doblats que es deriva de la primera incursió oficialitzadora en els àmbits ortogràfic, gramatical i lèxic i en proposa una distribució per nivells educatius. Així, sota un embolcall teòric que addueix una fonamentació en l'evolució psicofisiològica de l'alumnat, la tipologia textual i la diversitat situacional, es presenta un itinerari curricular d'incorporació de trets lingüístics en la competència comunicativa de l'alumnat del tot impugnable. Vaja per endavant que som conscients que assolir amb èxit una tasca d'aquesta magnitud és realment complicat: en situacions de minorització lingüística, una traça habitual de les dissonàncies funcionals és la confusió i la inseguretats a l'hora de donar resposta a l'adequació sociopràgmàtica. Ara bé, la proposta que ens ocupa ja eixia llastada des de la mateixa gestació:

¹⁹ Les cursives són nostres.

- a) Recupera un inventari de trets lingüístics que, tal com s'ha dit, mostra dèficits evidents (variants formals irrellevants, col·loquialismes, etc.).
- b) La distribució per nivells, a més de ser arbitrària, no és el millor camí per assolir la competència comunicativa desitjada. És evident que l'alumnat ha d'anar incorporant-se al sistema educatiu des de la realitat lingüística més immediata. Això, però, no exclou que la compleció del repertori formal s'iniciï gradualment des del primer contacte escolar. La gestió lingüística adequada de la multiplicitat de situacions comunicatives a què es veuen abocades les persones implica un procés d'aprenentatge ben pausat, amb una aprehensió clara i progressiva dels correlats lingüístics associats a cada punt del paràmetre de funcionalitat.
- c) L'establiment dimensionat del contínuum *llengua oral–llengua escrita* no ha rebut el tractament estandarditzador exigible. Estem convençuts que la seua consideració reorientaria satisfactoriament el debat.

Aquesta col·lisió amb els mons acadèmic, educatiu i editorial era ben previsible. Els agents esmentats, protagonistes destacats en la lluita per la dignificació de la llengua, amb la reubicació funcional de solucions lingüístiques albirada han vist impugnats un capteniment lingüístic que ha pres suport en la gramatografia valenciana més influent i consolidat pels usos contemporanis de la major part d'escriptors. A propòsit d'això, la referència a la “normativització consolidada” a què al·ludeix la Llei de Creació de l'AVL se'ns mostra com un veritable sarcasme. A més, en el marc d'un intervencionisme pervers des del poder, les recomanacions de l'AVL han estat percebudes com un eufemisme que mena directament a la censura. No de bades, el tarannà inquisitorial dels actuals governants s'ha manifestat amb una obstinació patològica. A hores d'ara, si l'AVL no replanteja directrius fonamentals i no assumeix desacomplexadament l'autonomia que preveia el Consell Valencià de Cultura en el seu dictamen, molt ens temem que el conflicte lingüístic valencià lluny d'arribar a la seua fi prenga una nova embranzida.

4 Conclusions

Tot i l'absència d'anàlisis demolingüístiques de conjunt i actualitzades, la informació empírica que es desprèn d'un bon grapat de recerques sectorials sobre la salut social de la llengua catalana al País Valencià no deixa ombra de dubte: les diagnòsics van des d'una situació de precarietat elevadíssima a la constatació dramàtica de fases avançades d'interrupció de la transmissió lingüística intergeneracional. L'assumpció d'aquesta fragilitat i el conven-

ciment de la peremptorietat d'establir mecanismes normalitzadors han estat, sens dubte, factors importants, que han determinat la implicació en aquesta operació (pretesament) col·lectiva de *pacte lingüístic* dels sectors fermament compromesos en el redreçament lingüístic. Deixant de banda les més que previsibles motivacions electorals dels principals valedors de la proposta, s'ha volgut veure la creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua com una taula de salvació. Ara bé, el crèdit que s'ha donat a la institució no ha de ser il·limitat: la confiança s'ha de guanyar mitjançant una actuació solvent. Hem de ser conscients que en situacions de minorització lingüística, els fenòmens de substitució són especialment sensibles a les intervencions proposades. Dit d'una altra manera, el marge d'error polític que es pot permetre la gestió d'un ecosistema lingüístic com el valencià és mínim. Si es vol evitar una crisi (potser definitiva), s'ha de filar molt prim a l'hora de definir la direccionalitat adequada del procés de planificació lingüística.

Pel que s'ha vist fins ara, és obvi que la proposta de l'AVL no suposa una codificació *ex novo*, però l'actuació realitzada manifesta una clara voluntat d'actuar independentment. Aquest tarannà creiem veure'l reflectit en la caracterització del perfil de l'AVL proposat pel Consell Valencià de Cultura: "L'ens podrà tenir relacions horitzontals amb les diverses entitats normatives de les altres llengües de l'Estat." En aquest sentit, voldríem destacar que l'*horitzontalitat* de les relacions hauria d'implacar una coordinació efectiva amb les altres institucions de l'àmbit lingüístic catalanòfon amb la mateixa comesa. Una imprescindible cooperació com la que reivindicava Sanchis Guarner en la doctrina coneguda com a *policentrisme convergent* i que ara mateix és nul·la. Alhora, és important recordar que el procés d'estandardització no s'acaba en la codificació: cal una vehiculació de la norma i una cultivació (una expansió funcional). A propòsit d'aquesta asseveració, és oportú reprendre les consideracions fetes en relació amb el capteniment del govern valencià, d'una banda, obsessivament insistent en la creació d'un àmbit referencial profundament tribal i excloent de qualsevol adscripció a una àrea lingüísticocultural més àmplia, i, de l'altra, de profunda inhibició a l'hora de liderar un procés d'extensió de l'ús.

En aquestes condicions, és relativament fàcil endevinar el perfil de les funcions que potenciarà aquesta presumpta varietat estàndard:

- a) La funció *unificadora* intentarà establir un vincle simbólicoafectiu entre els parlants administrativament valencians. El marc estricte de referència lingüísticocultural serà, doncs, la comunitat autònoma.

- b) La funció *separatista* veurem fins a quin punt és capaç, en un context de minorització, de garantir un funcionament autònom que evite la interferència del castellà. Això sí: de manera programàtica procurarà mantenir una clara distància amb el català oriental central. Ara mateix aquesta individuació és evident en la mesura que s'ideologitza qualsevol diferència intralingüística, per petita (o xicoteta) que siga.
- c) Finalment, ens temem que la funció que té un futur més magre serà la de *prestigi*, atès que l'aposta lingüística de les elits al poder manté un rànquing de prioritats clarament favorable al castellà.

Amb aquest panorama de renúncia als avantatges de circular en un mercat comunicatiu més ample (de fet, el mateix mercat no acceptaria un producte hiperdiferenciat), de potenciació dels aspectes simbòlics en detriment dels instrumentals, ens sembla que s'imposa un debat social sense subterfugis a propòsit d'un horitzó perfectament versemblant: la deriva cap a una codificació *exonormativa autònoma* (Stewart, 1968).²⁰ Aquest tipus de codificació es correspondria a la categoria de *llengua per elaboració* (*Ausbausprache*) de H. Kloss (1967). Es tracta de varietats que assoleixen la consideració de fets lingüístics independents com a resultat d'una evolució controlada, socioculturalment determinada. Podríem dir que mentre que la catalogació de les *llengües per distància* ens remet al criteri lingüístic que avaluarà l'*homogeneïtat estructural* de les varietats implicades en una hipotètica segmentació, en el cas de les llengües per elaboració ens menaria més aviat a la consideració de factors sociològics, com el controvertit criteri de la *consciència dels parlants*. El triomf del posicionament *isolacionista* gallec, malgrat les importants diferències que planteja respecte al cas valencià (Pradilla, 2003), esdevé un referent a no perdre de vista.

En aquestes alçades del camí, cal exigir a l'AVL que explicite clarament, sense ambigüitats confusionàries, quina autonomia codificadora avala: l'*endonormativa* o l'*exonormativa*. Altrament dit, si el seu horitzó és seguir el model de cooperació de la llengua neerlandesa o el de l'elaboració gallega. La ciutadania té dret a saber cap a on es vol anar: no en va la resolució de l'enigma de la planificació del corpus mediatitzarà l'assoliment d'un estatus de plenitud funcional.

20 Parlariem de codificació *endonormativa* en el cas de les varietats lingüístiques els usuaris de les quals es reconeixen com a part d'un espai lingüístic més ample (grup matriu) al qual es (re)incorporen i adopten les seues pautes normatives. L'*exonormativa*, en canvi, faria referència a la codificació de varietats en què, tot i que genèticament formen part d'un espai lingüístic més ample, es rebutgen les pautes normatives del grup matriu.

Bibliografia

- Aracil, Lluís Vicent (1982): *Papers de sociolingüística*, Barcelona: La Magrana.
- Bello, Vicent (1988): *La pesta blava*, València: Tres i Quatre.
- Boix, Emili / Vila, Xavier (1998): *Sociolingüística de la llengua catalana*, Barcelona: Ariel.
- Borràs, Joan Ramon (1982): *Les Normes de l'Acadèmia. Anàlisi d'una aberració*, València: Tres i Quatre.
- Burguera, Francesc de Paula (1991): *És més senzill encara: diguen-li Espanya*, València: Tres i Quatre.
- Calaforra, Guillem (1994): “La ‘unitat de la llengua catalana’ com a fet científic i *argumentum ex auctoritate*: revisió crítica”, *Zeitschrift für Katalanistik* 7, 37–56.
- Colomer, Agustí *et alii* (1988): *Document 88. Destinat (sobretot) a nacionalistes*, València: Tres i Quatre.
- Colón, Germà (1982): “Les Normes de Castelló i unes consideracions ortogràfiques”, dins *Homenatge a Pompeu Fabra. Acte inaugural del curs 1982-83*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 41–52.
- (1995): “En l'horitzó blau: reductivisme lexicogràfic valencià”, dins *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*, I, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 201–220.
- Fishman, Joshua (2001): “L'agenda de l'estatus en la planificació del corpus”, dins Mollà, Toni (ed.): *Llengua i identitat*, Alzira: Bromera, 265–277.
- Ferrando, Antoni (1980): *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, València: Universitat de València.
- (1984): “La dialèctica unitat/diversitat a la història de la llengua catalana”, dins *Els Països Catalans: un debat obert*, València: Tres i Quatre, 139–162.
- (1991): “Les perspectives de normalització lingüística al País Valencià”, dins Martí, Joan (ed.): *Processos de normalització lingüística: l'extensió d'ús social i la normativització*, Barcelona: Columna, 103–137.
- (1997): “Del nom de la llengua, encara”, *L'Avenç* 214, 22–25.
- Guia Conca, Aitana (2001): *La llengua negociada*, València: Tres i Quatre.

- Haugen, Einar (1966): *Language conflict and language planning. The case of Modern Norwegian*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- (1967): “Language planning, theory and practice”. [Citem per la rep. a Haugen (1972); datem per Haugen 1983].
- Kloss, Heinz (1967): “‘Abstand’ languages and ‘Ausbau’ languages”, *Anthropological Linguistics* 9:7, 29–41.
- (1968): “Notes concerning a language-nation typology”, dins Fishman, Joshua / Ferguson, Charles A. / Das Gupta, J. (eds.): *Language problems of developing nations*, New York: John Wiley and Sons, 69–86.
- Lamuela, Xavier (1994): *Estandardització i establiment de les llengües*, Barcelona: Edicions 62.
- Lanuza, Chimo (1994): *Valencià ¿llengua o dialecte?*, València: Lo Rat Penat.
- Marqués, Vicent (1974): *País perplex. Notes sobre la ideologia valenciana*, València: Tres i Quatre.
- Mollà, Damià / Mira, Eduard (1986): *De impura natione*, València: Tres i Quatre.
- Mollà, Toni (1992): “La política lingüística al País Valencià”, dins Marí, Isidor (coord.): *La llengua als Països Catalans*, Barcelona: Publicacions de la Fundació Jaume Bofill, 29–48.
- Ninyoles, Rafael L. (1969): *Conflicte lingüístic valencià*, València: Tres i Quatre.
- (1971): *Idioma i prejudici*, Palma de Mallorca: Editorial Moll.
- (1972): *Idioma y poder social*, Madrid: Técno.
- Pérez Moragon, Francesc (1982a): *L’Acadèmia de Cultura Valenciana. Història d’una aberració*, València: Tres i Quatre.
- (1982b): *Les Normes de Castelló*, València: Tres i Quatre.
- Pitarch, Vicent (1994): *Parlar i (con)viure al País Valencià*, Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- (1996): *Control lingüístic o caos*, Alzira: Bromera.
- Polanco, Lluís (1995): “El llenguatge: una xarxa de normes”, *Mètode* 12, 25–28.
- Pradilla, Miquel Àngel (1995): “Varietat estàndard i varietat geogràfica: actituds lingüístiques i ensenyament en el tortosí de les dues bandes de la frontera político-administrativa entre el País Valencià i el Principat de Catalunya”, dins *Jornades sobre Llengua i Ensenyament*, I, Barcelona: Servei de Publicacions de la UAB, 175–184.

- (1997): “El paper de les comarques del nord del País Valencià en el procés d’estandardització”, *Revista de Catalunya* 115, 49–63.
- (2002): “La política lingüística contemporània al País Valencià”, *Treballs de Sociolingüística Catalana* 16 (monogràfic dedicat al País Valencià coordinat per M. À. Pradilla), 101–119.
- (2003): “El gallec: un cas d’individuació lingüística en un context de minorització”, dins Pradilla, Miquel Àngel (ed.): *Identitat lingüística i estandardització*, Tarragona: Cossetània, 135–165.
- (2004): *El laberint valencià. Apunts per a una sociolingüística del conflicte*, Benicarló: Onada Edicions.
- Saragossà, Abelard (1998): *Passat, present i futur de les Normes Ortogràfiques de Castelló (1932). Dades i reflexions per a una valencianització de la nostra societat*, València: Saó.
- Simbor, Vicent (1992): “La proposta gramatical del P. Lluís Fullana i Mira (1871–1948)”, *Caplletra* 12, 33–58.

Hans Mattauch (Braunschweig)

Die Geschicke von 'Don Juan Tenorio' in Barcelona: Skizze einer ignorierten Rezeption

Die weitläufige kritische Literatur zu Zorrillas *Don Juan Tenorio* hat bezüglich der Rezeption des Dramas lange Zeit zwei Fundamentalsätze vertreten. Deren erster lautet, dass es sofort nach seinem Erscheinen 1844 von Madrid ausgehend zu dem wurde, was es – später – für viele Jahrzehnte tatsächlich war, nämlich das in ganz Spanien obligate Theaterstück zu Allerseelen, Tag des Gedenkens an die Toten und vor allem der Fürbitte für ihre Seelen.¹ Der zweite besagt, dass diese rituellen Aufführungen vom Publikum stets in einer kathartischen Haltung aufgenommen wurden, da sich in dem Drama der Geist „de la España católica de todos los tiempos“ inkarniere und es daher auch der modernen spanischen Gesellschaft noch „significación entera y satisfactoria“ biete.² Diese Behauptungen wurden aber niemals durch empirische Untersuchungen untermauert, was vor allem im Fall der zweiten angebracht gewesen wäre, da doch Alonso Cortés schon 1917 festgehalten hatte, „[que] el *Tenorio* ha sido sin interrupción objeto [...] de mil parodias“,³ doch nicht nur – wie er wohl meinte – von spanischen, sondern auch von katalanischen (und sogar solchen in diversen Dialekten). Damit aber besitzt die an sich schon einzigartige Rezeptionsgeschichte des Stückes noch eine weitere Dimension: es hat – bildlich gesprochen – den Theaterraum Spanien nicht wie ein kompakter Meteorit durchmessen, sondern wie ein Komet mit leuchtendem Schweif. Und eben dies spricht, wenn auch nur indirekt, für eine Pluralität von Rezeptionshaltungen,⁴ die durchaus auch regional unterschiedlich ausgeprägt sein könnten.

Wie es in diesen Fragen um die zentrale Theaterstadt Kataloniens tatsächlich bestellt war, soll im Folgenden dargelegt werden. Sie hat von allem Anfang an und bis in die siebziger Jahre des letzten Jahrhunderts eine hoch bedeutsame Rolle bei der Verbreitung des *Tenorio* gespielt, denn – so viel sei schon angedeutet – ohne sie wäre es zum „gemeinspanischen“ szeni-

1 U. a. Sierra Corella (1944: 78); Baquero (1966, II: 171); Alberich (1982: 13).

2 U. a. Abellán (1962: 8); Torrente Ballester (1968: 321).

3 Alonso Cortés (1917: 351–52).

4 Dazu Mattauch (1991: 339–43).

schen Allerseelen-Ritual möglicherweise gar nicht gekommen; aber auch die weitere Bühnen- und Druckgeschichte des Dramas und der von ihm in Barcelona abgeleiteten – vor allem katalanischen – Stücke⁵ weist signifikante, auf kulturellen Traditionen sowie mentalen und ideellen Einstellungen beruhende Unterschiede zu der in Madrid auf.

All dies kann jedoch aus mehreren Gründen nur als Skizze nachgezeichnet werden. Sie fällt zwangsläufig lückenhaft aus, weil die zu erfassende Informationsbasis potentiell unendlich ist und auf das Erkenntnisziel ausgerichtete Vorarbeiten *strictu sensu* nicht existieren, so dass literatur- und theatergeschichtliche Studien meist nur punktuelle Informationen lieferten. Hilfreicher waren (allzu seltene) Repertorien von Spielplänen oder Premieren sowie die Angaben zu Erstaufführungen auf Titelblättern; bei weitem die wichtigste Quelle bildeten jedoch die Theaterannoncen und -kritiken in der Tagespresse. Doch auch hier blieben Lücken, weil so manches Theater (gelegentlich oder ständig) auf Anzeigen verzichtete. Dies ist angesichts der damaligen Vermehrung der Theater⁶ schon ab etwa 1870 offensichtlich und von dem Moment an, wo neben das altehrwürdige *Diario de Barcelona* die *Vanguardia* trat,⁷ eindeutig nachweisbar; daher sind z. B. die folgenden Angaben über die *Tenorio*-Reprisen oft als Minimalzahlen zu nehmen.

1 Vorspiel: Das Entstehen des Rituals in Barcelona

Es ist eine noch kaum zur Kenntnis genommene, aber durch die Spielpläne der Barceloniner Theater des frühen 19. Jahrhunderts eindeutig belegte Tatsache, dass sich hier ab 1814 die Tradition herausbildete, das in allen übrigen Theaterstädten nur noch selten gespielte Don-Juan-Drama von Antonio de Zamora, *No hay plazo que no se cumpla ni deuda que no se pague y comidado de piedra* (um 1714), regelmäßig und ausschließlich zu Allerseelen im T. Principal aufzuführen.⁸ Außer dass diese *comedia* mit dem Anliegen

5 Da diese (trotz der umfanglichen, aber mehrfach fraglichen Angaben in Serrano, 1996) z. T. noch nicht bibliographisch erfasst sind, werden sie hier besonders berücksichtigt. Fast alle finden sich in Barceloniner Bibliotheken, zumeist im Institut del Teatre. Bei den im Text genannten ist Barcelona als Druckort impliziert (andere sind angeführt), das Druckjahr ist nur bei abweichenden oder fehlenden Premierendaten angegeben.

6 Über die Barceloniner Theater in der 2. Hälfte des 19. Jh. ausführlich Bensoussan (1982).

7 Nachweise aus ihnen werden mit *D* bzw. *V* und Datum, in wichtigen Fällen auch mit Seitenangabe, belegt.

8 Suero Roca (1987–92, III; ohne Hinweis auf die Tragweite der Erkenntnis). – Die Spielplan-Statistiken ab 1831 beruhen auf eigenen Erhebungen (vgl. Mattauch, 1991 und 1995). – Zamoras Drama wird zitiert als *Comidado*.

des religiösen Festes – dem Erbitten göttlicher Gnade – deshalb korreliert, weil ihr Protagonist zuletzt, in Todesnot, genau dies tut, waren andere Gründe für die Einbürgerung dieser Sitte in der katalanischen Hauptstadt – als einzigem der namhaften Theaterspielorte – nicht zu ermitteln. Doch sowohl der strikt eingehaltene Verzicht auf Theaterspiel am hohen Feiertag Allerheiligen als auch das in den Zeitungsanzeigen besonders der 1850er Jahre immer wieder betonte Anliegen der Theater,

[de] disponer para el día de Difuntos funciones análogas, cuyo recuerdo contribuya a honrar, con un tributo de homenaje, el piadoso y santo respeto de veneración a la fúnebre memoria de los que dejaron de ser,⁹

und nicht zuletzt der Einbezug eines „terceto fúnebre“ in das Programm sowie die schwarze Auskleidung der Bühne (*D* 1.11.1848) lassen keinen Zweifel an einer traditionell stark von religiöser Andacht bestimmten Ausrichtung der *Convidado*-Aufführungen zu Allerseelen.

2 Die Rivalität zwischen *Convidado* und *Tenorio* (1847–1860)

Auch Zorrillas Stück war seine spätere Rolle des Allerseelen-Dramas *par excellence* keineswegs von Anfang an bestimmt gewesen. Nach seiner Premiere am 28. 3. 1844 und der darauf folgenden (nicht konsekutiven) Serie von zehn Vorstellungen erreichte es bis zum Ende des Jahrzehnts nur noch siebzehn, unregelmäßig auf die Spielzeiten und die kalendarischen Zeitpunkte verteilte Aufführungen in Madrid, wo religiös ausgerichtetes Theaterspiel zu Allerseelen völlig unbekannt war.¹⁰ Inwieweit der *Tenorio* sogleich ein Erfolg war, wird zwar unterschiedlich beurteilt, keinesfalls aber wurde er von Publikum und Kritik als „erbauliches“ Stück wahrgenommen.

Die Großanzeige auf der Titelseite des *Diario de Barcelona* vom 2. 11. 1847 verrät, was die Direktion des Liceu veranlasste, ihm ihr neues Haus zu Allerseelen zu öffnen:

Don Juan Tenorio o sea el nuevo Convidado de piedra. Drama religioso-fantástico escrito expresamente por el célebre Zorrilla para el eminente actor Carlos Latorre, dirigido y ensayado por él mismo [...] y precedido de la inmensa reputación que le ha dado su propio nombre y el del autor [...].

9 *D* 2.11.1858; weitere Belege *D* 1.11.1848, 3.11.1856, 2.11.1865.

10 Nachweis in Mattauch (1991: 339) und (1995: 410).

Abgesehen von der Zugkraft des „Superstars“ Latorre war es offensichtlich das Kalkül, das Publikum mit einer aktuelleren Version des Don-Juan-Stoffes anzulocken; hinzu kommt, dass der höhere ästhetische Rang des *Tenorio* den erfahrenen Theaterleuten sicherlich ins Auge fiel. Ob sie auch von vornherein erkannten, dass überdies die ideelle Verbindung zwischen dem Drama und dem Totenfest durch den marianischen Charakter der Inés als Mittlerin zwischen dem Wüstling und seinem Gott enger war als im *Comvidado*, muss offen bleiben, ein Indiz dafür könnte immerhin die Tatsache sein, dass bis Mitte der 1850er Jahre bei seiner Aufführung die Barceloniner Theater, eingedenk der „solemnidad del día“, auf die Beigabe des eigentlich obligatorischen „fi de festa“ („saynete“, „pasillo“, „baile“ etc.) verzichteten, anders als bei fast allen Vorstellungen des *Comvidado*; erst ab 1855 spielte sich auch für den *Tenorio* die „reguläre“ Vorstellungsabfolge ein.¹¹

Das Kalkül ging jedoch nicht sofort auf: ziemlich genau ein Jahrzehnt lang blieben die beiden Dramen in ihren „Stammhäusern“ fest verankert. Und es gab sogar Parteinahmen für das Traditionsstück wie die, dass der *Comvidado* alle Jahre wieder „el atractivo de la novedad“ habe und „una necesaria tradición para nuestro pueblo“ geworden sei, „[quien lo] oye y ve con religioso silencio“. Der Grund dieses wundersamen Zustandes sei für jedermann klar:

El comvidado de piedra es un drama esencialmente español y eminentemente cristiano [...], por esto penetra tanto al fondo de nuestra alma, por esto ninguna [obra] ha logrado una popularidad tan general y tan duradera como la suya.¹²

Überraschend ist hieran, dass der (mythische) Einklang der spanischen Seele also auch schon mit Zamoras Stück, so wie später mit dem *Tenorio*, postuliert wurde! Doch solches Plädieren half nichts: im Verlauf der 50er Jahre gewann der *newcomer* mehr und mehr die Oberhand und verdrängte den *Comvidado* ab 1860 völlig von den Spielplänen; erst von diesem Zeitpunkt an bürgerte er sich allmählich auch in Madrid als Allerseelen-Drama ein.¹³

11 Zumal in Odeón und Circo (in diesem 1857–60 jeweils die allererste Parodie, M. Pina Bohigas' *Juan el perdío*, 1848); das Liceu verzichtete noch längere Zeit auf den komischen Ausklang.

12 Anon. „D. Juan Tenorio, *el burlador de Sevilla*“, D 7.11.1852, 6–7.

13 Letzte Aufführungen: 1.11.1862 (Circo), 1.11.1868 (Principal). Zu Madrid: Mattauch (1995: 412–13).

3 Die Entwicklung der ersten Tenoromanie (1861–1874)

In Barcelona aber kam es nun, begünstigt durch laufende Neugründungen von (Boulevard-)Theatern, zu einer Wucherung der Parallelreisen nach Zahl und Dauer, von vier (1863) auf sechs (1865) und – als Höhepunkt – neun (1867), sowie von verlängerten Laufzeiten, bis zu acht Tagen anstatt drei bis vier. Doch darüber hinaus zeigte das *Diario* auch Aufführungen in Privathäusern („teatros particulares“) an, vermeldete immer wieder „lleos completos“ und, als deren Folge, zusätzliche Vorstellungen.¹⁴ Und dieses „Hoch“ hielt mit durchschnittlich sechs Reisen jährlich lange Zeit, bis etwa 1895, an.

So würde allein schon der quantitative Aspekt die Bezeichnung Tenoromanie rechtfertigen, doch ein qualitativer tritt hinzu. Denn 1866 musste F. Miquel de Badia – ein Anhänger der *Comvidado*-Tradition auch er² – trotz seiner Kritik, Zorrilla habe den Tenorio entstellt zum „pendenciero [y] calavera vulgar“ und damit „malbaratado la profunda tradición sevillana [...], cosa que no podremos perdonarle nunca“, im gleichen Atemzug einräumen, dass das Publikum magisch davon angezogen sei,

de ver puesta en las tablas una leyenda de interés poderosamente humano y hasta, si se quiere, de embelesarse con los sueltos romances y hermosísimas décimas con que el talento del autor la ha engalanado. (*D* 15.11.1866, 7)

In dieser Anerkennung der „Verzückung“ durch poetische Qualitäten wird das Vordringen einer säkular-ästhetischen Rezeption des Dramas auf Kosten der ursprünglich stark religiös bestimmten offensichtlich; überdies bemühten sich Spitzenhäuser wie Liceu und Principal ausweislich ihrer Anzeigen um erhöhte Attraktivität des Dramas durch hochwertige, zum Teil aus Paris bezogene, moderne Ausstattung und Bühnentechnik zu verstärken¹⁵.

14 *D* 3.11.1866 (ed. de la tarde), 1.11.1870, 2.11.1875. – Darüber hinaus erschienen um 1865 in Barcelona drei Broschüren mit versifizierten Nacherzählungen der Handlung des Dramas, vgl. Marco (1977: 386–87).

15 Vgl. z. B. Liceu: „[con el] aparato análogo al objeto“ (*D* 2.11.1858), Principal: Auftritt der Geister im Panteón „por el mismo sistema que [...] en el drama en que aparecieron los espectros“ (*D* 1.11.1868). Vgl. dazu Bernat y Durán (1924: 372); die Madrider Theater verfügten nach Deleito y Piñuela (1946: 278–79) erst ab ca. 1890 über adäquate Bühnenausstattung.

4 Vom Ritual zum Spektakel (1875–1898)

Zwei Ereignisse kündigten 1875 und im Folgejahr sich anbahnende Änderungen der Üsancen des *Tenorio*-Rituals und der Rezeptionshaltung des Publikums an: eines davon war die genuin Barceloniner Erfindung der „función monstruo“, das andere die Premiere der „zarzuela fantástica“ *El convidado de piedra* von Rafael del Castillo und Nicolas Manent.

Erstere, motiviert ebenso durch den *Tenorio*-Boom wie durch die Konkurrenz auf dem Boulevard, bestand darin, dass statt der Garnierung des Hauptstückes durch die üblichen Kurzdarbietungen im Anschluss an das Drama ein zweiter Mehrakter gespielt wurde; so erstmals 1876 im Prado Catalán das fünftaktige Stück *Los bandos de Castilla*.¹⁶ Aus dieser Praxis resultierten Vorstellungen von bis zu sieben Stunden, die dauern konnten bis Mitternacht oder „hasta la madrugada, con la tolerancia de la Autoridad“.¹⁷ Doch wirklich üblich wurden die „funciones monstruo“ erst mit dem Erscheinen von Dramen, die mit neu erdachten Abenteuern des Tenorio (meist solchen des „auferstandenen“ Helden) aufwarteten. Das geschah zwar noch nicht mit dem anonymen (und anscheinend erfolglosen) *La maldición de Dios, segunda parte de Don Juan Tenorio*¹⁸ (Odeón 1880), aber seit 1882, wieder im Odeón, mit dem sechsaaktigen *Don Juan Tenorio, segunda parte* von Jaume Piquet i Piera, dann mit *El nuevo Tenorio, leyenda dramática en siete actos* von J. M. Bartrina und R. Arús i Arderiu (1885), der seinen Vorgänger sofort verdrängte und, obwohl anfangs einige Jahre lang auch separat gespielt, während exakt eines halben Jahrhunderts der Satellit des *Tenorio* in etwa der Hälfte aller Reprisen blieb.¹⁹ Daran ist, neben hochgradiger Teatromanie, ein anhaltend romanesk-heroischer Rezeptionsmodus bei einem erheblichen Teil des Publikums der katalanischen Metro-pole ablesbar.

16 Vermutlich Adaptation des historischen Romans von R. López Soler.

17 J. M. de Nadal „Recuerdo de medio siglo: La herencia de *Don Juan*“, *D* 1.11.1959, 7. – Das Odeón wies 1882 darauf hin, dass die um 17 Uhr beginnende Vorstellung mit „14 actos y dos bailes“ und „entre actos cortísimos“ bis Mitternacht dauern werde (*D* 2.11.), doch gab es bei gleichem Programm auch späteren Beginn (z. B. im Cataluña um 19 Uhr; *D* 7.11.1887).

18 Im Odeón. Mit ziemlicher Sicherheit Adaptation des Romans von M. Fernández y González.

19 Diese Popularität widerlegt schlagend die Fehleinschätzung von Portabella Durán (1965: 200), dass der Held ob des „Paradoxons“, Inés tief zu lieben und trotzdem Ana nachzustellen, in „una situación de antipatía popular para el personaje“ geraten sei. Im übrigen kämpft er hier u. a. sogar gegen die Inquisition!

Und dieser dürfte auch entscheidend für das – verglichen mit Madrid – zögerliche Aufkommen des ludisch-parodistischen Registers des Rituals gewesen sein. Erstes Indiz dafür ist 1875 die auf Unterhaltsamkeit abgestellte *Comvidado*-Zarzuela, deren Libretto trotz des plakativ auf Zamoras Drama verweisenden Titels sofort als Plagiat, als „imitación del drama *Don Juan Tenorio*“, erkannt wurde;²⁰ erst ab 1881 lief sie dann mit Libretto von Zorrilla und daher zu Recht betitelt *Don Juan Tenorio*. Inzwischen war 1877 die erste katalanische Parodie, Piquet i Pieras *Doña Joana Tenorio y doña Luisa Mejía*,²¹ im Odeón gegeben worden, wohl versuchsweise und erfolglos, was sich daraus schließen lässt, dass sie nur bei der „última“ des *Tenorio* an die Stelle von *Un cementerio ambulante* trat und anscheinend ungedruckt blieb. Aber im Gegensatz zu Madrid, wo schon zwei Jahre nach der exakt um ein Jahrzehnt verspäteten Aufgipfelung der ersten Tenoriomanie (1875: neun Reprisen) neben fünf Parallel-*Tenorios* ebenso viele Travestien und Burlesken standen,²² dauerte es hier volle sieben Jahre, bis die zweite katalanische, *En Joanet y en Lluïset*, von „Sanall y Serra“ (= Albert Llanas) im Tivoli erschien; ansonsten blieb es bei der hergebrachten Sitte der „guasa análoga al día“ (D 7.11.1877) wie Joaquim Dimas’ „pieza bilingüe“ *Set morts i cap enterro* (ab 1858) oder einer „gatada“ wie *Lo dia dels morts* (1884).

In der Folge weitete sich jedoch die Palette der kulinarischen oder spektakulären *Tenorio*-Derivate aus. Erstmals 1887 ist eine „parodia mímico-burlesca del drama *Don Juan Tenorio*“ durch den Clown Antonet in einem Varietéprogramm des Circo ecuestre zu notieren; 1889 erschien als erstes Ergebnis Madrider Massenproduktion von komischen Derivaten im Nuevo Retiro das „juguete cómico-lírico“ *Juanito Tenorio* (1886) von S. M. Granés, in dem Juanito von der Manie, der *Tenorio* zu sein, durch seine Familie geheilt wird, die die beängstigenden Situationen aus Teil II des Dramas nachstellt. Es wurde nicht nur ein 50 Jahre lang laufender „Dauerbrenner“, sondern mit ihm begann auch allmählich der Usus, *Tenorio*-Derivate nicht einfach dem Drama als „fi de festa“ folgen zu lassen, sondern auf dem Boulevard separat als unterhaltsame Alternative anzubieten.²³ 1890 kündigte dann das Eden Concert das „gran acontecimiento“ einer

20 D 1.11.1875, 3. – Näheres zu dieser Plagiats- und Erpressungsaffäre: Mattauch (1995: 414).

21 Idee der vertauschten Geschlechterrollen nach *Doña Juana Tenorio* von Rafael Liern (Madrid, Eslava, 1875)?

22 Auflistung in Mattauch (1995: 413–14).

23 Vorreiter dabei war das neugegründete Eldorado mit *Juan el perdido* (1892) und *Juanito* (1895, 1897), gefolgt vom Gran Vía (1898 *Juanito* und *Doña Inés del alma mía* (s.u.)).

„magnífica pantomima fantástica, en siete cuadros y de gran espectáculo, *Don Juan Tenorio*“ an, zwei Jahre später wurde im Calvo Vico noch einmal kurzzeitig der *Convidado* ausgegraben, dem sogar eine „función monstruo“ zuteil wurde. 1895 versuchte sich A. Careta i Vidal mit *El audaz Tenorio* an einem weiteren jener Fortsetzungsstücke, das sich jedoch gegen *El nuevo Tenorio* nicht durchsetzen konnte; gleichzeitig zog mit der Burleske *El novio de doña Inés* (1884) von Javier de Burgos der zweite komische Satellit zu, der den *Tenorio* bis zum Vorabend des Bürgerkrieges begleiten sollte. Mit ihr und dem *Juanito* tilgte Madrid – scherzhaft gesagt – seine Schulden: für den aus Barcelona bezogenen „ernsten“ *Tenorio* gab es den „komischen“ zurück. Denn das Thema des *Novio*, das Proben des Dramas durch inkompetente Akteure und Laien, fand schnell Nachahmung in immer neuen Variationen, so schon 1895 in P. Rodón y Amigos *Tenorio de Sant Just* (F. Fontovà; Sabadell 1897), 1896 in A. Saltiveri i Vidals *Un don Juan Tenorio á trossos, casi monólech* (Olimpo), im Jahr darauf in E. Guillot Martinez' *Un assaig del Tenorio, o les golfes del adroguer* (Romea, 19.10.1897), schließlich 1898 in E. Marriera Fonts' *Lo Tenorio en Vilanobies* (!) mit seinem Gemenge aus Spanisch und Katalanisch.²⁴ Gleichzeitig trat mit F. Pérez y González' „juguete cómico“ *¡Doña Inés del alma mía!* (Gran Vía) der in Madrid kreierte Trick in Erscheinung, mit einem allbekannten *Tenorio*-Zitat als Titel eines Stückes zu suggerieren, es handle sich um ein unterhaltsames Derivat des Dramas, mit dem es aber in Wirklichkeit gar nichts zu tun hat.²⁵ Solcherlei Aktivitäten im Umkreis des *Tenorio*-Rituals erfuhren aber eine weitere Steigerung beim Nahen des neuen Jahrhunderts.

24 Als Probe einige Verse des „Tenorio“ an die männlich besetzte „Inés“: „¡Ah! ¿no es cert, cara de mort, / que en esta apartada villa / no'ns apreta la cotilla / porque se come mejor? / ¿Y este Alcalde, buen señor, / pero que a nadie convida, / al contrario envía a dida, / si alguno té mal de cor? / ¿No es cert, Lleó de mi vida, / que n'ha obrat com un traïdor?“ (22; vgl. *Tenorio* IV, 3, v. 2170ff.). Druck: 1904. – Zu Abwandlungen von *Juanito Tenorio* s. u. *A misses dïtes...* (Anm. 26) und *Las estatuas del Tenorio* (Anm. 39).

25 Es war in Madrid (dort Premiere 1890) weder das erste noch das letzte seiner Art; in Barcelona entstand als weiterer Pseudo-Ableger des *Tenorio* nur noch *La quinta de don Juan* von Julius Horts, Sant Feliu de Llobregat (Premiere: Principal 25.10.1913; Reprise: Victoria 1918)

5 Die Karnevalisierung des Rituals (1899–1920)

In der Tat setzte an dessen Vorabend, über die Begleitung der (wiederum sechs) *Tenorios* durch mehrere Humoresken²⁶ hinaus, eine ungeahnte Diversifizierung des ludischen Spektrums ein, Indiz einer nicht mehr nur säkular-ästhetischen, sondern eher trivialisierten Auffassung oder sogar mokanten Einstellung von Teilen des Publikums gegenüber dem Drama. Zum einen kam es – wie in den Madrider „teatros por horas“ schon seit gut zwanzig Jahren üblich²⁷ – zu seiner zerstückelten Darbietung: das Gran Vía gab, angeblich mit einem „éxito fenomenal“, nur den 4. Akt des Dramas; auffälliger ist jedoch das plötzliche und massive Auftreten der paratheatralen „neuen Medien“ Diorama und (vor allem) Kinematograph. So reihte der Cinematógrafo Napoleón den *Tenorio* in eine Serie von „vistas de magia“ wie *Rayos X*, *Esqueleto bailarin*, *Castillo encantado* [y] *Laboratorio* ein und gleich in zwei weiteren Etablissements²⁸ lief der siebte Akt als „la chistosísima pieza por los ‘putxinel·lis’ *Don Juan Tenorio o lo somni d’en Titella*, con una magnífica apoteosis“, also ein szenisches oder filmisches Marionettenspiel.

Der Jahrhundertwechsel selbst stand erkennbar im Zeichen eines besonders ausgeprägten Vergnügensbedürfnisses, wie sich an der für Madrid sowohl zuvor wie danach nicht seltenen, für Barcelona aber exzeptionellen Erscheinung ablesen lässt, dass die Zahl der parasitären Derivate die der *Tenorio*-Reprisen überstieg. Während diese in nur drei Theatern (überwiegend als „funciones monstruo“) stattfanden, konkurrierten mit ihnen die erste der vielen Parodien von Lluís Millà i Gacio, *La nit del Tenorio* (Circo), der nun schon obligate *Juanito Tenorio* (Eldorado), die „humorada trágico-bufo-cómico-lírico-bailable“ *Tenorio en Nápoles* von J. Arques (Gran Vía) sowie *Societat familiar ó Tenorios i castanyas*, „saynet lírich-bilingüe“ von J. M. Casademunt (Principal; Druck: 1901); darüber hinaus wurde erneut der *Tenorio de los putxinel·lis* angepriesen, diesmal vom Quatre Gats-Putxinel·lis.²⁹

26 *A misses dutes, o la lectura del Tenorio* von J. Alcoverro i Carós (ausnahmsweise: 29.1.1899) lehnte sich mit dem Motiv negativer Folgen von Versessenheit auf das *Tenorio*-Spielen an *Juanito Tenorio* an; zudem lief im Principal der „saynete“ *Don Luis Mejía* (unpubl.; Ms.: „Madrid 1887“) des Valencianers V. Peydró Diez.

27 Erstmals 1877 im Eslava nur die ersten beiden Akte (Mattauch, 1995: 413).

28 T. Guignol y Cinematográfico und Gran Cinematógrafo y T. mecánico de la Universidad (D 1. u. 5.11.1899).

29 Anzeigen der *Tenorio*-Pantomime der Onofri-Truppe um 1900 (Fàbregas, 1978: 193) waren nicht auffindbar.

Dieses ludische Großangebot führte aber keineswegs dazu, dass der *Tenorio* in der Folge an Beliebtheit einbüßte – eher im Gegenteil. Denn *anno* 1904 lag er wiederum weit vor den kulinarischen Spektakeln mit nicht weniger als sieben Reprisen (vier davon als „funciones monstruo“), ein Ereignis, dessen noch fünfzig Jahre später gedacht wurde, sicher auch wegen dieser hohen Zahl, doch vor allem wohl wegen des ungewöhnlichen Umstandes, dass sich im Romea eine Woche lang die *Tenorio*-Darsteller abwechselten,

para que el público discerniera quien de los actores que desfilaron representaba mejor el papel del burlador de Sevilla, llevándose la palma el actor catalán Pedro Codina.³⁰

Doch auch die Scherzversionen trugen zu dieser Aufgipfelung bei; bemerkenswert ist, dass im gleichen Jahr, neben *El novio de doña Inés*, der *Juanito Tenorio* parallel in zwei Theatern gegeben wurde und dass die „mechanische“ Konkurrenz sehr um attraktive Programme bemüht war. So lockte der Gran Cinematógrafo del Diorama mit der Neuheit der (anonymen) Parodie *El Tenorio de mi pueblo y nuevo*, begleitet von einem „gran programa de cinematógrafo“; noch auffälliger ist der Aufwand, den die offenbar über einen Kino- oder Theatersaal verfügenden Automatos Narbón für ihre ebenfalls neue Parodie, *El señor don Juan Tenorio* von Gonzalo Jover Hernández, „saynete en siete cuadros“ mit „decoraciones completas y siete telones de Moragas y Alarma [!], sorprendente apoteosis [y] riquísimo atrezo“, trieben – und dies dargeboten im Stundentakt („sesiones a las 4, 5, 6, 7 tarde, 9, 10, 11 noche“; V 1.11.1904).

Das Jahr 1907, mit je vier *Tenorios* und Scherzstücken numerisch ausgeglichen, lässt den höheren Bedarf an *Tenorio*-Satelliten durch den beschleunigten Transfer solcher Stücke aus Madrid erkennen: waren *Juanito* und *Novio* jeweils erst mehrere Jahre nach ihrer Premiere in Barcelona angelangt, so kam nun P. Parellada Molas' *Tenorio modernista*, „remembrucia enoemática y jocunda en una película y tres lapsos“, nur ein Jahr später als in Madrid und der wiederum die Geschlechterrollen verkehrende *Tenorio feminista*, eine „parodia lírica mujeriega“ von A. Paso / C. Servet / I. Valdivia, sogar im gleichen Jahr wie dort auf die Bühne. Parelladas Parodie, bekannt wegen der satirischen Karikierung der ästhetisierenden lyrischen Sprache der „modernistas“,³¹ scheint wegen ihrer schwieriger Rezipierbar-

30 *Ya* 2.11.1954, 4, unter Berufung auf „el comentarista de *Hoja de Lunes*“.

31 Dazu Crespo Matellán (1979).

keit wenig Erfolg gehabt zu haben, erschließbar daraus, dass das Eldorado auf sie mehrmals den *Novio* – wohl als wirklich populäre „fi de festa“ – folgen ließ und sie hernach gleich wieder vom Spielplan verschwand. Ebenso erging es, vielleicht wegen fehlender Substanz, dem „entretenment rápit“ *El senyor Tenorio* von Millà i Gacio³² im Poliorama sowie der Diorama-Schau *Resurrección del Tenorio*; gar nicht auf die Bühne kam 1908 der *Don Juan curda* von J. de las Cuevas, dieser sicherlich wegen seiner Überlänge.³³

Nach dieser „Erschließung“ des Dramas für alle Formen szenischer Darbietung änderte sich etwa ein Dutzend Jahre lang nichts Entscheidendes. Immerhin zu beachten ist einerseits die rapide Entwicklung der Filmtechnik, die es dem Diorama schon 1910 ermöglichte, neben der „en autómatas“ laufenden „zarzuela cómica *Rarezas del Tenorio*“, Kurzfilm-potpourris wie „*Ginebra de Escocia, Don Juan Tenorio, Perro heróico y otros*“ anzubieten, und dem Poliorama, „la colosal película de 500 metros, *Don Juan Tenorio*“, andererseits die magische Anziehungskraft des Dramas, die nicht nur die letzte heroisch-romaneske Variante in Gestalt des Sechsaikers *La apuesta de Don Juan Tenorio* von G. Jover Hernández³⁴ zeitigte, sondern sich auch allen Widrigkeiten gegenüber als resistent erwies: während der Grippeepidemie 1918 kamen – trotz ominöser Ankündigungen wie „El teatro se desinfecta todos los días“ (Apolo) – genau so wie in einem ökonomisch schwierigen Jahr (1920)³⁵ jeweils sechs Reprisen und vier Begleit-spektakel zustande. Zu diesen trug Santiago Rusiñol mit seinen „aktualistischen“ *Tenoriades*, einer komischen Prosaersion von Akt I des *Tenorio*, bei: da kommentiert Joannet („de Tarrasa“!) das Karnevalstreiben „d’un ‘Music-hall’ del Paral·lel“ samt „jazz-band“ mit der Variation der berühmten

32 Unpubliziert (Institut del Teatre: Ms. CCCLXXXIII-5). – Tatsächlich tat die Mehrzahl der ludischen Derivate nur während des Allerseelen-Rituals eines einzigen Jahres ihren Dienst.

33 Er verdient Erwähnung als einzige siebenaktige „Wort-für-Wort“-Parodie (95 S. Text!) im Modus „a la borratxera“, was sich äußert in Akttiteln wie „Efectos del anisete“, im Ersatz der Duelle durch Trinkgelage („Yo en las bodegas caté...“, 18) und des Gebetbuchs für Inés durch Anis der Marke Marie Brissac (42) oder auch in der Tötung des „Herrador“ mittels einer Flasche (67).

34 Er bietet Detaillierung der römisch-napoletanischen Abenteuer des Tenorio, unter deutlichem Rückgriff auf den *Burlador de Sevilla*. Premiere: Barcelona, Español 14.10.1911, Druck: Madrid 1913.

35 Aus dieser Zeit stammt J. Martí Rosellós *El Tenorio de este año*, „parodia adaptada al conflicto entre camareros, cocineros y hoteleros“ (o.O., o.J.), in der auf politische und soziale Konflikte angespielt wird: z.B. sind D. Juans Helfer „los obreros“, die von D. Luis „los patrons“ (Institut del Teatre: 13.445 N).

Eingangsredondilla: „Què criden aquests maleits! Així que acabi aquesta carta, n'envio dos a la tomba i tres a la timba“.³⁶

Neben diesen „eingespielten“ Bühnenritualen setzten jedoch zwei neue Spielarten von *Tenorio*-Verulkung ein (die sich nach 1920 noch verstärken sollten). Die eine ist die Professionalisierung komischer Darbietung, einhergehend mit der Abfassung eigener Humoresken zu diesem Thema: sie ist eng verknüpft mit der Person des berühmten Vaudeville-Darstellers Josep Santpere (1876–1939). Er entfaltete diesbezügliche Aktivitäten mehrfach in Katalanisch: so schrieben „S. i. V.“ (= A. Saltiveri i Vidal) *El Tenorio culinari* (ca. 1905–10) und später Amichatis (= Josep Amich) einen *Tenorio cosmopolita* (Nuevo 2.11.1918) speziell für seine Truppe;³⁷ ebenso ist sein Einsatz für katalanisches Theater generell dokumentiert.³⁸ Aber natürlich kam auch Spanischsprachiges nicht zu kurz. 1916 gab die „Compañía de vodevil Santpere-Font“ nur den vierten Akt des *Tenorio* im Gran Vía, es folgten 1917 *El Tenorio taurino* von M. Flores / G. Blat (Druck mit Widmung an Santpere) im Nuevo und ebenda bald auch das anonyme burleske „Zwischenaktspiel“ (*Tenorio* A. III/IV) *Don Juan en casa de doña Ana* (V 4.11.1920), als dessen Autor er angesichts auch späterer Produkte solcher Art (s. u.) durchaus in Frage kommt.

Die andere Neuheit sind Parodien oder Burlesken, die entweder nicht unmittelbar oder überhaupt nicht für Aufführungen bestimmt waren. Die erste Art bilden Texte, die als szenische Verfügungsmasse verfertigt wurden, so z. B. die anonymen *Monòlegs papitescos*, „propis a ser representats en tota mena de teatres, desde El Liceo á la més modesta arcova“ (1919; darin ein *Don Joan a l'infern*) und vor allem die vielen Scherz-*Tenorios* von Millà i Gacio, angefangen mit zwei Sammlungen dramatischer Monologe, deren erste (um 1905?) als Nr. 5 *El Tenorio*, die zweite (1907) den „monólech en

36 Rusiñol, *Obras completas*, Barcelona: Selecta 1973, I, 1071. Vgl. *ABC* 1.11.1920, 16 („*ABC en Barcelona*“): „En el Principal Palace han introducido en la revista *Chofes, al Palace* [...] un cuadro titulado *Tenoriades*“. In der zitierten Ausgabe sind die Premierendaten des Stücks mit „Romea 28.10.1924“ fälschlich angegeben (I, 1079), die der ebenfalls vom Autor verfassten Revue als unbekannt (I, 1070). – Als weitere katalanische Parodie gab es 1920 *La nit de les castanyes o un Tenorio de retalls*, „astrakanada“, von Joaquim Montero, vgl. *Romea* (1989: 138).

37 Beide Stücke unpubliziert (Institut del Teatre: C. mecan. 64.1088 bzw. Ms. CMXVIII), Namen der Akteure handschriftlich eingetragen.

38 Galí (1984: 210) führt seine Leitung einer entsprechenden Truppe im Principal (Herbst 1914) und einer Benefizvorstellung im Mai 1915 im damals völlig „kastilisierten“ Romea an. Diese „Zweigleisigkeit“ behielt Santpere auch danach im Español bei (s. u. und Galí, 1984: 217).

vers“ *El Xuti del Tenorio* enthält, sodann weitere in Drucken ohne Premierendaten.³⁹ Finden sich derartige Produkte auch andernorts in Spanien, so ist die zweite Art, charakterisiert durch groteske sprachliche Verzerrungen oder Vermischungen zur Erzielung komischer Effekte, ein katalanisches Spezifikum. Schon 1895 fabrizierte „Llamp-Brochs“ seinen *Don Cuan Tenorio, drama sengriento, aspelusnante, aspesmódico y harraroso, adornado cuan enfinidad de motos astrañós [...] y ascribedo an una cosa que perese verso*,⁴⁰ und Millà i Gacio zog nach mit *El Tenorio de broma, animalada ascribeda an verso quetalan, questellano y valensiano por el Dr. Tranquilo que no pertenes a nincuna cademia* (1919). Doch das groteske Element sollte sich auf der Ebene von Figuren und Situationen noch steigern.

6 Auffächerung: Divulgation, Konkurrenz und Anfeindungen (1921–1938)

Da festzustellen ist, dass die im vorigen Abschnitt beschriebenen Verhältnisse – die Durchdeklination des *Tenorio* in allen komischen Registern zur Bedienung jeglichen Unterhaltungsbedürfnisses des Publikums im *Fin de siècle* – bis zum Vorabend des Bürgerkrieges prinzipiell gleich blieben, könnte die gesonderte Behandlung des nun folgenden Zeitraum unmotiviert erscheinen. Jedoch treten in dieser Kontinuität einerseits gewisse quantitative und qualitative Umakzentuierungen zutage und andererseits stellt gerade sie – paradoxerweise – eine Besonderheit gegenüber der Situation in Madrid dar.

Innerhalb der anhaltenden Produktion von primär als Lesestoff populären Zuschnitts fabrizierten Scherz-*Tenorios* tauchte in den späten 20er Jahren wiederum eine neue Spielart auf: das nach Umfang (16 Seiten) und Aufmachung normierte Groschenheft. Es diente z. B. mehrfach dazu, aktuelle Querelen unter den damaligen Stars des FC Barcelona, drapiert als *Tenorio*-Figuren, satirisch darzustellen;⁴¹ seinen unstreitigen Höhepunkt

39 Das erste Bändchen (*Ocho monólogos de Millà*, o.J.) in der Fundación Juan March, Madrid. Außerdem: mit S. Bonavía *Las desgracias del Tenorio*, 1903, und *Las estatuas del Tenorio, segona part de Las desgracias [...]*, 1904 (s. Abb. 1); als „Nofre Llonza“ *El Tenorio en guasa*, 1923, und *El Tenorio en broma, animalada en siete actos*, 1933.

40 Manresa 1895. Das Pseudonym bezeichnet Sixto Rebordosa i Comas, der zwei Jahre später eine Fortsetzung publizierte: *Noeve años después, segunda parte de Don Cuan Tenorio* [etc.].

41 „Aquell“ *El Tenorio futbolero, astracansia deportivo-barrilaire*, „Desideri Dova“ (= Valentí Castanyas i Borràs) *El Tenorio sidralista, drama trágico-deportivo* (beide o. J., ca. 1927).

erreichte das Genre jedoch in den 15 (anonymen) Broschüren der „Colección Tenorio“ (1933–34) des Verlags *El gato negro*, in jeder von denen entweder ein Akt des Dramas (zumeist aus Teil I, der vierte mehrfach) parodiert ist (z.B. 2. Akt: *Un tío con suerte*; 3. Akt: *Un guasón en un convento*) oder, bald in monologischer (*El último Tenorio*; *¡Maldito Tenorio!*), bald in erzählender Form (*Don Juan Tenorio, novela*; *Chistes, cuentos y astracanadas del Tenorio*) fiktive Situationen gestaltet sind.⁴² Für das Niveau des Ganzen mag einstecken, was – einmal mehr unter Umkehrung der Geschlechterrollen – ein Juan, „tímido y más inocente que un merengue“, von einer Inés, „socia de calibre gigantesco [y] con bigotillo“, gesagt bekommt:

Este perfume que llena
con los fragantes vapores
de mis quesos seductores
tu nariz ancha y serena;
esta noche de verbena
que convida sin temor
al buñuelo seductor
y a churros en demasía:
¿No es verdad, calcomanía,
que están respirando amor ?⁴³

Ob mit diesem Massenangebot nur billiges Amüsement oder eine Abwertung des *Tenorio* beabsichtigt war (und eventuell eintrat), ist eine weiter zu verfolgende Frage. Und sie stellt sich in der Tat sofort wieder, wenn man betrachtet, wie J. Santpere nunmehr mit dem Drama verfuhr. Nach seinen früheren Auftritten mit komischen Variationen desselben verlegte er sich im Español ganz und gar auf verballhornte Darbietungen des ersten Teils: 1923 ließ er diesen (auf Spanisch) alternieren mit einem wiederum anonymen *Don Gonzalo i don Joanet fan un Tenorio distret* (V 1.11.; seine Parodie des 4. Aktes?); 1927 folgten „los cuatro primeros actos de *Don Juan Tenorio*, por el divino Santpere“. Diese (Selbst-)Anpreisung zeigt schon seine Absicht, mit seiner karikaturalen Version in Konkurrenz zu seriöser Darbietung des Dramas zu treten, und tatsächlich gelang es ihm, „el *Tenorio* d'en Santpere“ (V 4.11.1933) zum Markenzeichen werden zu lassen. Die Werbung für das „acontecimiento macabro“ von dessen Aufführung 1930 verrät seinen Stil:

42 Neun von ihnen im Besitz des Institut del Teatre. Die Einzeltitel figurieren auf dem hinteren Deckblatt von „Aquel(l)“ *Aún en su alcázar mortuorio...* (s. Abb. 2). Als weiteres Pseudonym erscheint einmal „Pepe Porrilla“ (l). Einige Hefte bieten randständige Sujets wie *Chistes y cuentos de difuntos* oder *Epitafios*.

43 *El Tenorio tímido*, 7 (entspricht *Tenorio* IV 3, vv. 2174–83).

El genial Pepe Santpere, el cual, a fin que el público pueda resistir su divino arte, sólo les dará los cuatro actos siguientes: 1º En la taberna, 2º En la calle y lloviendo, 3º En el convento, 4º En el matadero. Santpere advierte al público que intentará corregir algunas escenas que el pobre Zorrilla no supo darles su verdadero valor. (V.1.11, 22)

Aber er begnügte sich nicht mit herablassender Korrektur „schwacher“ Stellen des Dramas, sondern formte seine Version *anno* 1934 um zum *Don Juan Tenorio Sonoro*, einer Revue „a l'americana“ mit „grandiosa orquesta, girls, tangos, música popular, versos santperians“, und lud zu diesem „deliri de la comicitat“, zum „*Tenorio* més maquiavelic de tots“, die Familien *in toto* ein: „¡No cal que amagueu les criatures, que també es divertiran!“ Und tatsächlich erreichte er mit ihm drei Wochen lang, ebenso wie mit dem leicht abgewandelten *Sonoro 1935*, einen „éxito apoteósico“ (V. 26.10.1934 bzw. 1.11.1935). Dieses wenig respektvolle Umspringen mit dem Drama, dazu der in Anzeigen damals noch durchaus unübliche Gebrauch des Katalanischen, lassen den Verdacht aufkommen, dass Santperes Motive nicht nur professioneller (und ökonomischer) Natur waren, sondern auch eine Herabsetzung von Zorrillas Stück zum Ziel hatten.

Um dies zu begründen, muss die Umwertung berücksichtigt werden, die das Drama und – umfassender – der Mythos von Don Juan um 1920 in Madrid erfuhren. Die Indienstnahme des *Tenorio* für ausufernde Unterhaltung wurden nun als heillose Herabwürdigung angeprangert: das Urteil eines Journalisten, er sei „tan vulgarizado porque en él todos pusieron sus manos pecadoras“ (*ABC* 29.10.1916, 17), führte Ortega y Gasset 1921 weiter mit der Kritik, dass die Spanier „dejan que [el *Tenorio*] se aniquilose en las guardarropías de los teatros populares“, später sprach er sogar von „estrangulación“.⁴⁴ Die Auffassung, „[es] cosa sería el drama de Zorrilla“, schlug sich in der Rückkehr zu „funciones distinguidas, dignas de oirse con respeto“ (*ABC* 31.10.1923) und einer deutlichen Reduktion (oder gar dem Ausbleiben) der Derivate nieder. Es liegt auf der Hand, dass diese Entwicklung eine Folge der ideologischen Aufwertung Don Juans als Symbolfigur der *hispanidad* bei den „98ern“ ist, die etwa schon in Ortegas zitierter „Introducción a un Don Juan“ und zeitgleich in G. Martínez Sierras Drama *Don Juan de España*, dann in R. de Maeztus *Don Quijote, Don Juan y la Celestina. Ensayos en simpatía* (1926), aber auch in der auffälligen Häufung von dramatischen und narrativen Gestaltungen des Mythos in eben dieser

44 Ortega y Gasset (1961, VI: 121 [1921: „Introducción a un Don Juan »], bzw. V, 242–50 [1935: „La estrangulación de Don Juan“]).

Zeit zutage tritt.⁴⁵ Und dass in den Debatten unter „Don Juan“ in erster Linie der *Tenorio* verstanden wurde, ist angesichts dessen überragender Stellung wenig verwunderlich.

Just diese Auffassung rief aber infolge des scharfen ethno-politischen Gegensatzes zwischen Kastilien und Katalonien in Barcelona Widerspruch und Kontroversen hervor. So sprach sich auch schon 1921 ein Anonymus dafür aus, dass „los catalanes [le] debíamos declarar una guerra sin cuartel, porque *Don Juan Tenorio* nos castellaniza y nos desnacionaliza“, gegen ihn verteidigte ein „Ugolino“ das Stück heftig mit ästhetischen und historischen Argumenten.⁴⁶ Wiederum die Gegenposition vertrat später E. Rodríguez Mijares mit seinem, wenn auch verblühten, Ratschlag, die *Tenorio*-Tradition aufzugeben, da der Typ des „burlador de esencia y potencia“ nur noch ein Mythos („ha logrado la inmortalidad“) und damit nicht mehr aktuell sei, so dass er besser daran täte, „no incur[rir] en la torpeza de reavivar [...] tus conquistas inolvidables“.⁴⁷ Diese wenigen (und dringend durch systematische Nachforschung zu vermehrenden) Stimmen hätten angesichts der anhaltenden *Tenorio*-Schwemme – noch 1934 sechs Reprisen und drei Derivate – nicht viel Gewicht, wäre ihr nicht 1935 ein dramatischer Absturz auf nur noch zwei Reprisen (plus *Sonoro*) und im folgenden Jahr auf Null gefolgt.⁴⁸ Dieser Schwund ist zu abrupt, um einem Überdruß am Ritual zugeschrieben zu werden (der zudem in den Verhältnissen der Nachkriegszeit keine Stütze fände). Vielmehr spricht alles für ein Eingreifen der damaligen Behörden,⁴⁹ und zwar schon Ende 1935. Am 17. 11. dieses Jahres nämlich attackierte ein Gabriel T. B. in *Crónica* nicht nur das Drama als „siete actos de folletín“, als abgespielten, nur noch verlachten Anachronismus, dazu seine Titelfigur als Greis „con asma y artritis“, sondern, offenbar gut informiert, prophezeite er ihm höhnisch auch sein künftiges Schicksal:

45 In dramatischer Form (und z. T. in freier Abwandlung des Stoffs) u. a. von Villaespesa, den Machados, Oliver y Crespo, Grau, Jardiel Poncela sowie die Romane *Don Juan* und *Doña Inés* von Azorín. – Diese Aufwertung dürfte von V. Said Armesto mit *La leyenda de don Juan* (1908) ausgegangen sein.

46 Der Beitrag von „Ugolino“, der die Anklagen des Ungenannten zitiert, am 7.11.1921 in nicht identifizierter Barceloniner Zeitung (Presseclip des Institut del Teatre).

47 „¡Adios, don Juan! Pequeña elegía“, *D* 7.11.1934, 6.

48 Ein anonymer Protest gegen diesen Traditionsbruch in *Última hora*, 2.11.1935 (zit. Marrast, 1978: 121, A. 35).

49 In Frage kommen das „Comitè Econòmic de la CNT“ (Marrast, 1978: 121) oder das 1933/34 geschaffene „Comitè del Teatre“ (Galí, 1984: 217).

Don Juan se va. [...] Los actores teatrales de Barcelona han trabajado lo indecible para que se quedara un poquito más. Pero los esfuerzos han sido inútiles. Se ha despedido para siempre. ¡Vaya usted con Dios!⁵⁰

Ebenso wenig können ökonomische Gründe für das Ausbleiben des Rituals angeführt werden – R. Marrast hat die Absetzung der Reprisen als unverständlichen Verzicht auf „bones entrades“ charakterisiert⁵¹ –, so dass in der Tat das ideologische Motiv, die kastilische „Identifikationsfigur“ Don Juan als *persona non grata* zu behandeln, angenommen werden muss. Ob Santperes *Tenorio*-Karikierungen insgesamt „katalanistische“ Intentionen zugrunde liegen oder ob der *Sonoro* seitens der Behörden dafür instrumentalisiert wurde, muss letztlich offen bleiben. Klar ist jedoch, dass der Tenorio nur komisch bzw. lächerlich erscheinen sollte, und so lief denn (was Marrast entgangen ist) der *Sonoro* auch 1936, begleitet von Parellada Molas' *Tenorio musical* (zuerst Madrid 1912!) im Novedades, erbrachte aber ebenso wie 1937 infolge nachlassender Zugkraft die erwünschten „bones entrades“ wohl nur noch in beschränktem Maße. So schlug 1938 das Pendel zur anderen Seite aus: der *Tenorio*, wieder aufgenommen im Parthenón, überbot mit einer Laufzeit von gut drei Wochen (26.10.–17. 11.; cf. Marrast, 1978: 191) den „Rekord“ von 1934 des nun abgetretenen *Sonoro* und bildete den Auftakt zu einer neuen Phase der Bühnengeschichte des Rituals in Barcelona.

7 Nach dem Bürgerkrieg: Tenorius redivivus (1939–1954)

Erstaunlich schnell eroberte der *Tenorio* zunächst seine alte Position zurück: auf drei Reprisen 1939 folgten ab 1940 zehn Jahre mit durchschnittlich je fünf. Aber wenn sich darin auch das Bedürfnis nach Rückkehr zur Normalität äußert – „El público quería distraerse con cosas de antaño“⁵² –, so sind doch deutliche Veränderungen im Theaterambiente wahrnehmbar.

50 Presseclip des Institut del Teatre. Kaum ein Zufall dürfte sein, dass der Artikel mit einem Foto aus der „escena del sofà“ des *Sonoro* mit dessen Protagonisten J. Santpere und Isabel Estorch illustriert ist.

51 Marrast (1978: 121). – Eine eigentlich politische Motivation kommt kaum in Frage, wurde das Ritual doch im ebenfalls republikanisch beherrschten Madrid während der Kriegsjahre beibehalten (Oliva, 1989: 32–33), in València zumindest 1937 mit anscheinend zwei Reprisen (Sirera, 1986: 294, und Marrast, 1978: 201).

52 So ein Valencianer Journalist am 23.10.1941 (zit. Sirera, 1986: 318). Zu dieser Tendenz auch Oliva (1989: 72).

Einerseits war die ungebremsste Theaterlust zurückgegangen, was sich im völligen Verschwinden der quasi institutionalisierten „funciones monstruo“⁵³ und dem längeren Ausbleiben der komisch-parodistischen Derivate niederschlug. Erst 1945 trat an die Seite der sechs Reprisen des Dramas wieder Heiteres, nämlich im Borrás *La plasmatoria* (1935), in der Muñoz Seca die Interpretation Maraños der „femininen“ Natur Don Juans für Scherzeffekte ausbeutete, und im Cine Avenida de la Luz „una cinta cómica inspirada en la inmortal obra de Zorrilla [...], en la que los personajes [...] se mueven tornando en broma las situaciones de más dramatismo“ (D 28.10.1945, 25); gar bis 1950 ließ eine Wiederaufnahme des *Sonoro* (im Talía) auf sich warten, parallel dazu gaben im Cómico Santperes Tochter Mary und „Alady“ (=Carles Saldaña) den „nuevo y regocijante cuadro *Don Cuan Tenorio*“.⁵⁴

Andererseits ist ein verstärktes Bemühen der Theater um das Publikum durch Attraktivität ihrer Inszenierungen nicht zu übersehen. Bald priesen sie die Qualität ihrer Ausstattung (Victoria 1940: „fastuosa presentación“; Romea 1944: „una presentación jamás soñada: 17 cuadros deslumbrantes de riqueza y propiedad“), bald die Brillanz und Varietät ihrer Besetzung (Romea 1942: „tomando parte artistas de la pantalla, de la lírica y de la danza“; Poliorama 1944: vier (!) Vorstellungen am 1.11. „con tres Ineses diferentes“), bald ihren Inszenierungsstil. Auf „übertriebene“ Neuerungen wie das vierzehntägige Gastspiel der Compañía María Guerrero mit den surrealistischen Dekors und Kostümen von Salvador Dalí (Comedia 1950) reagierte jedoch das Romea mit der Betonung seiner Traditionstreue: „Esto no es un *Tenorio* cinematográfico, ni un *Tenorio* surrealista, sino el único, el clásico, el auténtico *Don Juan Tenorio*“ (D 1.11.1950).⁵⁵

Aber all das konnte dieser Nachblüte doch keine Dauer verleihen. Am 2.11.1954 wusste der Barceloniner Korrespondent von *Ya* zu berichten: „Contrariamente a la tradicional costumbre, este año *Don Juan Tenorio* permanece ausente de estos escenarios“, eine offenbar nicht als selbstverständlich betrachtete Tatsache. Doch das war nicht nur eine zufällige

53 Hierfür dürften (auch) ökonomische Gründe ausschlaggebend gewesen sein.

54 D 1.11.1950. – Die textliche Basis ist unbekannt, eine Bearbeitung des Textes von „Llamp-Brochs“ (s.o.) ist denkbar, da dieser tatsächlich früher einmal, in Sta. Coloma de Gramenet (V 3.11.1927), gespielt wurde.

55 Dalís Wirken fand auch in der Presse ein eher negatives Echo, s. Gallén (1985: 58–59) und Oliva (1989: 102).

Lücke, sondern ein Menetekel: von da an ging die große Tradition ihrem Ende entgegen.⁵⁶

8 Sklerotisierung und Ende des Rituals (1955–1974)

Dennoch – die Jahreszahlen zeigen es an – war das Absterben des Rituals ein langwieriger Prozess, gleich einer über zwei Jahrzehnte hinweg fortschreitenden Sklerose. Sie äußert sich zu allererst im Schrumpfen der Reprisen auf eine pro Jahr, ausgenommen allein das Jahr 1963 mit zwei (Barcelona und Palau de la Música), wenn nicht gar auf völliges Fehlen wie 1965, 1969 und 1971; auch die Laufzeiten schmolzen mehrfach auf wenige Tage zusammen (vier Tage: Victoria 1962; zwei Tage: Palau de la Música 1963, Romea 1966 und 1967).⁵⁷ So war Kontinuität im Sinne von Traditionspflege angesichts des fast jährlichen Wechsels der (öfters zweitklassigen) Theater, die den *Tenorio* anboten, nicht gegeben – oder höchstens insoweit zwei verdiente *Tenorio*-Darsteller, E. Guitart und Al. Ulloa („el galán de la voz de oro“; *V* 1.11.1942), sie trotz zunehmenden Alters noch stiften konnten. Letzterer unternahm sogar, in Gemeinschaft mit M. Cabré, den geradezu heroischen Versuch, durch die Gründung des – klar programmatisch benannten – T. Don Juan den Verfall der Tradition aufzuhalten: er bescherte Barcelona damit und durch seine Kunst, den „versos tan conocidos“ eine „nueva palpación de vida“ zu geben (*D* 12.11.1972), bis 1974 die drei letzten dem rituellen Kontinuum zurechenbaren Reprisen des *Tenorio*.⁵⁸

Nicht viel anders sah es mit den ludischen Derivaten des Dramas aus: ihr Wiederaufleben um 1950 dauerte, in reduzierter Form, nur zehn Jahre. Auf halber Strecke, 1955, gab es im Victoria einen *Don Juan Tiroño*,⁵⁹ am Ende des Jahrzehnts wurden einige Produktionen auf Drastik, wenn nicht gar – zumindest im Verständnis der Zeit – auf Schlüpfrigkeit abgestellt. Mary Santpere und Alady boten 1959 eine (sicherlich abgespeckte) Version des *Don Juan Tenorio Sonoro* im Rahmen einer nicht jugendfreien Erfolgsrevue des Cómico, im Folgejahr gab das Apolo *Don Juan Liborio*, „parodia

56 Als dafür mitentscheidend gilt die anbrechende Rezeption des „modernen“ Theaters (Oliva, 1989: 79).

57 Gelegentliche Aufführungen im Radio (z. B. 2.11.1958) oder Fernsehen sind nicht erfasst.

58 Die wichtigsten Presseechos: *D* 11.11.1972, 24; *V* 30.10.1973, 60, u. 3.11., 56 (dazu großes Lob für eine Amateur-Aufführung, 54); *D* 1.11.1974, 25.

59 „Por Mari Carmen Andrea y Quilino“, *D* 1.11.1955, 30. – Der Text, ebenso wie der der folgenden Stücke, scheint unpubliziert geblieben zu sein.

parcial de *Don Juan Tenorio*“ – „a reír sin tasa“, aber eben auch „no apto“ –, und das *Romea Renoí, quin Tenorio!* von Alady und A. Santos Antolí, „la humorada sobre el *Tenorio* más divertida“, zu der das *Diario* spitz anmerkte, dass da unter dem Vorwand von Amusement „ha subido al escenario de[[teatro [...] de la calle del Hospital algo nada adecuado a su prestigio“ (*D* 2.11.1960). Damit schien dann aber auch diese Spielart ausgereizt zu sein.

Natürlich vollzog sich dieser Abstieg nicht ganz ohne Kommentare. Es erinnert an früher vermerkte Tendenzen, wie 1959 der „cronista oficial de la Ciudad“, Joaquim M. de Nadal, von einem laizistisch und rationalistisch anmutenden Standpunkt aus gegen das *Tenorio*-Ritual polemisierte. Es ärgere ihn, dass „esta idiotez en siete actos y en verso [...] se presenta siempre en el mismo momento del año, sin razón que lo razone, ni causa que lo motive“, weil der rituelle Ablauf des Allerseelentages nicht mehr existiere. Und die Figur des Tenorio selbst unterzog er einer radikalen Entmythisierung, denn der sei doch nur „[un] chico ‘de casa buena’ que ha salido mal“, und daher sei es absurd, ihn zum „sinónimo de español“ zu stilisieren, denn weder ein Wüstling wie er noch ein Verrückter wie Don Quijote seien Inkarnationen spanischen Wesens (*D* 1.11., 7) – eine unverkennbare Missbilligung der erwähnten Hypostasierungen in der spanisch-kastilischen Literaturkritik.

Mit solcher argumentativen Heftigkeit kontrastiert die neun Jahre später (1968) von Isasi Angulo getroffene sachliche Feststellung, dass der *Tenorio* „está a punto de formar parte de la historia, no de la actualidad teatral“ (1972, 53), bemerkenswert wegen ihrer antizipatorischen Scharfsicht zu einem Zeitpunkt, wo die Madrider Kritik einhellig (aber vielleicht schon nostalgisch) noch die Perennität des Rituals verkündete.⁶⁰

9 Finale: „Posthume“ Exekution, Restbestände und Nachleben

Aber trotz dieses Niedergangs war die Wirkmächtigkeit des *Tenorio* noch nicht erschöpft.

Das zeigte sich zunächst 1976 an zwei unerwarteten, nach Intention und Machart sehr unterschiedlichen Spektakeln. Das eine war die von Mary Santpere im *Romea* veranstaltete Aufführung des Dramas zum Andenken an den 100. Geburtstag ihres Vaters und in dessen Tradition nur den „des d'un vessant còmic“ dargebotenen Teil I (Joan Capri: „ja n'hi

⁶⁰ Vgl. Mattauch (1991: 345f.).

ha prou', nos dice nuestra Mary"⁶¹), wobei die komischen Effekte wohl vor allem aus der Diskrepanz zwischen der Leidenschaftlichkeit des Textes und dem vorgerückten Alter der beiden Hauptdarsteller resultierten.

War hier Nostalgie und Gedenken im (harmlosen) Spiel, so war das im Mercat del Born zunächst für Anfang November angekündigte, aber erst nach der Monatsmitte realisierte und chaotisch verlaufene *Tenorio*-Happening – drei Tage lang „des de les 7 h tarda a les 2 h de la matinada“ –, das die von der Assembla de Actors i Directors (AAD) abgespaltene Assembla de Treballadors de l'Espectacle (ADTE) zur Erreichung syndikalistischer Ziele aufzog, bewusst auf die Herabwürdigung des Dramas durch Verhöhnung und Skandal angelegt.⁶² Der antiautoritäre, besonders anti-paternalistische Affekt der Veranstalter gegen die „societat organitzada al voltant del fal·lus, del pare, del mascle“ fand Ausdruck in der Programmatik der beteiligten Gruppen und in der Darbietung des nach ihrem Verständnis eindeutig affirmativen Stückes in einer Mischung von Groteske und Obszönität, z. B. durch Einsatz eines Krans zur Festsetzung von D. Luis und bei der Entführung von Inés aus dem Kloster (und / oder in der Schlußszene) sowie durch Gelageszenen, einschließlich einer „masturbació frenètica de la Brigida“, und der „escena del sofà“ in vulgärstem Stil.⁶³

War dies gleichsam die – allerdings nur scheinbar – endgültige Vertreibung des *Tenorio* aus Barcelona, so überdauerte doch für eine gewisse Zeit noch eine – die letzte? – Traditionsinsel: Manresa.⁶⁴ Dort hatte eine Laien-truppe, die Companyia Almendros-Farré, über ein Vierteljahrhundert hinweg bis 1977 alljährlich (ab 31.10.) sechs bis sieben Vorstellungen des Dramas daselbst und in benachbarten Orten gegeben; bisweilen war es durch Gastspiele professioneller Truppen auch zu zwei parallelen Reprisen gekommen. Seit 1978 fanden Aufführungen durch eine andere Laien-

61 Interview mit beiden Akteuren: *D* 5.11.1976, 22; zum Charakter der Aufführung *Romea* (1989: 103 u. 109).

62 „La ADTE tenía necesidad de darse a conocer y de dejar bien clara la línea ideológica que, en conjunto, la preside. [...] Por ello tenía necesidad de montar un ‚show‘ y debía hacerlo con una imagen ‚contracultural‘ a todas luces“ (Auszug aus der längeren Kritik in *D* 23.11.1976, 25). Dazu auch Oliva (1989: 342).

63 Vgl. die Milieu- und Szenenfotos, programmatischen Erklärungen und Presseechos in ADTE (1976).

64 Die folgenden Angaben verdanke ich der Freundlichkeit, mit der Frau Dr. Maridès Soler i Marcet (Trier) Erkundigungen in ihrer Heimatstadt eingezogen hat. – Eine lange *Tenorio*-Tradition – wie übrigens in vielen kleineren Städten – im dortigen Ateneo (obrero) belegen sporadische Notizen in der Rubrik „Provincias“ von *V* (3.11.1923, 2.11.1927).

gruppe nur noch unregelmäßig statt, bedingt – den lokalen Informanten zufolge – durch das Fehlen eines der Titelrolle gewachsenen Darstellers, die hohen Kosten und die das Theaterspiel in Katalanisch privilegierende Förderung. So lief denn schließlich auch dieser Rest der Tradition 1991 aus.

Als Fazit ist festzuhalten, dass die nahezu eineinhalb Jahrhunderte dauernde Präsenz des *Tenorio* in Barcelona eine unerwartet breite und wechselvolle Rezeption gezeitigt hat. Sie belegt sehr deutlich, dass sich seine Funktion nicht in der des Gegenstandes eines tief verwurzelten und populären szenischen Rituals erschöpfte, sondern dass er zu einem facettenreichen kulturellen Phänomen wurde. So wird denn auch verständlich, dass zwar das Ritual, ausgesetzt den tiefgreifenden sozialen, ideellen und ästhetischen Wandlungen vor allem in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts, schließlich sein Ende fand – allerdings nur das Ritual, nicht aber dessen Substanz, das Drama und sein mythisch gewordener Held. Dass diese in der „memòria col·lectiva“ Spaniens weiterleben, zeigen die dem Stück gewidmeten „Klassiker“-Aufführungen ebenso wie das Wiedererscheinen des Helden als „querido fantasma“ im Film oder als „sombra“ im Gedächtnis seines treuen Dieners Ciutti⁶⁵ – und dies sicherlich für eine von heute aus noch nicht abschätzbare Zeitspanne.

Bibliographie

1. Nicht im Text erwähnte katalanische Parodien und Humoresken

Anon. („Dos Ingenis Desconeguts“): *Don Juan Tenorio modern, poca solta satírica i mal engiponada*, Barcelona o. J. (nach Serrano, 1996: 52).

Asmarats, Josep: *En Joan Trapella, humorada còmica tenoriesca en un acte*, Barcelona 1906 (Premiere: Saló Arnau 30. 10. 1906).

Bonavía, Salvador / Rius i Vidal, Angel: *Un Tenorio y un Mejía, pessa en vers*, Barcelona 1898 (Galería còmica catalana, obra 4) (Premiere: ?).

Llopart Munné, Jaume: *Don Joanico, parodia caballeresca del quart acte de Don Juan Tenorio*, Barcelona 1896 (Premiere: Ateneo de Hostafranchs 28. 6. 1896).

65 In Anspielung auf den Film von A. Mercero *Don Juan, mi querido fantasma* (United International Pictures 1990) und auf den „monólogo dramático“ *La sombra del Tenorio* von José Luis Alonso de Santos (Madrid 1995 (Clásicos Castalia, 211)); Premiere: Alcalá de Henares, April 1994).

- Miralles i Salvà, Josep: *Un Tenorio rebregat*, Barcelona 1910 (Premiere: Poble Nou, Centre Democràtic Federal 30. 10. 1910).
- Muntané Camps, Ramon: *¡Ditxos Tenorio!, juguet còmic*, Barcelona 1900 (2. Aufl. 1906; revidiert Madrid / Barcelona 1914) (Premiere: ?).
- : *El sopar del Tenorio, juguet còmic*, Barcelona 1922 (Premiere: ?).
- : *El Tenorio nou, humorada*, Barcelona 1920 (Premiere: ?).
- Pané i Galán, Antoni: *Don Joan Barrila*, Barcelona o. J. (2. Aufl. 1916) (Premiere: ?).
- Saltiveri i Vidal, Antoni: *La filla del Comendador, humorada*, Barcelona 1903 (Premiere: Romea 3. 11. 1903).

2. Literatur (nur im Text zitierte Studien)

- Abellán, José Luis (1962): „Don Juan: interpretación y mito“, *Horizontes* 5, 8–19.
- ADTE (1976): *Mercat del Born 'Don Juan Tenorio'. Anàlisi d'una autogestió per l'ADTE* [= Assembla de Treballadors de l'Espectacle], Barcelona: Selbstverlag.
- Alberich, José A. (1983): „La popularidad de 'Don Juan Tenorio'“, in: *La popularidad de 'Don Juan Tenorio' y otros ensayos de literatura española moderna*, San Antonio de Calonge (Col. aubí; 23), 13–24.
- Alonso Cortés, Narciso (1917): *Zorrilla – su vida y sus obras*, Valladolid: Librería Santarén.
- Baquero, Arcadio (1966): *Don Juan y su evolución dramática*, 2 Bde., Madrid: Editora Nacional.
- Batlle, Ramon (1984): *Quinze anys de teatre català. Els teatres Romea i Novetats de 1917 a 1932*, Barcelona: Edicions 62 (Monografies de Teatre; 15).
- Bensoussan, Albert (1982): *José Yxart 1852–1899. Théâtre et critique à Barcelone*, 2 Bde., Lille: Université de Lille III.
- Bernat y Durán, José (1924): „El teatro en catalán, desde sus orígenes hasta nuestros días“, in: Díaz de Escovar, Narciso / Lasso de La Vega, Francisco de P.: *Historia del teatro español*, 2 Bde., Barcelona: Montaner y Simón, II, 352–418.

- Crespo Matellán, Salvador (1979): „La parodia como espacio intertextual (A propósito del ‘Tenorio modernista’ de Pablo Parellada)”, *Studia Philologica Salmaticensia* 3, 45–55.
- Deleito y Piñuela, José (1946): *Estampas del Madrid teatral fin de siglo*, Madrid: Ed. Saturnino Calleja.
- Fàbregas, Xavier (1978): *Història del teatre català*, Barcelona: Millà.
- Galí, Alexandre (1984): *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, llibre XII: Música, Teatre i Cinema, 1900–1936*, Barcelona: Fundació Alexandre Galí.
- Gallén, Enric (1985): *El teatre a la ciutat de Barcelona durant el règim franquista (1939–1954)*, Barcelona: Edicions 62 (Monografies de Teatre; 19).
- Isasi Angulo, Amando Carlos (1972): *Don Juan. Evolución dramática del mito*, Barcelona: Bruguera.
- Marco, Joaquín (1977): *Literatura popular en España en los siglos XVIII y XIX (una aproximación a los pliegos de cordel)*, Madrid: Taurus.
- Marrast, Robert (1978): *El teatre durant la guerra civil espanyola. Assaig d'història i documents*, Barcelona: Edicions 62 (Monografies de Teatre; 8).
- Mattauch, Hans (1991): „‘El Tenorio muerto por Zorrilla?’ Über Fakten und Fiktionen der Rezeption von ‚Don Juan Tenorio‘“, in: Körner, Karl-Hermann / Zimmermann, Günther (Hrsg.): *Homenaje a Hans Flasche*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 335–347.
- (1995): „La implantación del rito del ‘Tenorio’ en Madrid (1844–1877)”, in: Blasco Pascal, Javier / de la Fuente Ballesteros, Ricardo / Mateos Paramio, Alfredo (Hrsg.): *Zorrilla – una nueva lectura* (Actas del congreso sobre José Zorrilla, Valladolid 1993), Valladolid: Fundación Jorge Guillén y Universidad de Valladolid, 409–415.
- Oliva, César (1989): *El teatre desde 1936*, Madrid: Alhambra (Historia de la literatura Española actual; 3).
- Ortega y Gasset, José (1961): *Obras completas* (Bd. V und VI), Madrid: Revista de Occidente.
- Portabella Durán, Pedro (1965): *Psicología de Don Juan. Practica del enamoramiento*, Barcelona: Zeus.
- Romea (1989): *Romea, 125 anys* (coordinació general: Enric Gallén), Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

- Serrano, Carlos (1996): „Aproximación a un catálogo del Don Juan teatral español contemporáneo”, in: *Carnaval en noviembre. Parodias teatrales españolas de Don Juan Tenorio*, recopilación, edición e introducción de Carlos Serrano, Alicante: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert (Literatura y crítica; 16), 45–70.
- Sierra Corella, Antonio (1944): „El drama ‘Don Juan Tenorio’. Bibliografía y comentarios”, in: *Bibliografía hispánica III*, 191–219.
- Sirera, Josep L. (1986): *El Teatre Principal de València. Aproximació a la seva història*, València: Institució Alfons el Magnànim.
- Suero Roca, Maria Teresa (1987–92): *El teatre representat a Barcelona de 1800 a 1830*, 4 vols., Barcelona: Institut del Teatre (Col·lecció Estudis; 2).
- Torrente Ballester, Gonzalo (21968): *Teatro español contemporáneo*, Madrid: Ed. Guadarrama.

Abb. 1 (links):
Titelblatt der 1904
erschiedenen Parodie
(vgl. Anm. 39)

Abb. 2 (rechts):
Deckblatt der 1933 oder
1934 erschienenen Parodie
(vgl. Anm. 42)

Maridès Soler (Trier)

La dinàmica dramàtica de «La filla del mar» d'Àngel Guimerà i de «Liebesketten» de Rudolph Lothar i Eugen d'Albert: Una comparació

1 Antecedents

Després de l'èxit rotund de l'òpera *Tiefland*,¹ Eugen d'Albert² va adreçar-se de nou a Àngel Guimerà per demanar-li un altre drama. Com era corrent a l'època, les òperes solien basar-se en drames contemporanis, ja que d'aquesta manera, en ser ja famoses, garantien d'antuvi una bona acollida del públic (Link, 1975: 56), tot i que les obres de Guimerà eren poc conegudes en terres germàniques i, a la inversa, *Tiefland* a penes va tenir ressonància a Catalunya. Guimerà va proposar-li *La festa del blat*, *La filla del rei* i *La filla del mar* (Heisig, 1942: 30–31). D'Albert va decidir-se per *La filla del mar*, que ja havia tingut molt èxit a París i a Llatinoamèrica.³ També aquí el llibretista va ser Rudolph Lothar.⁴ En aquesta òpera, Lothar va decantar-se per una traducció i adaptació més lliure que a *Terra baixa*, bo i accentuant més el paroxisme de les escenes dramàtiques.

-
- 1 A diferència de *Tiefland*, no existeix cap gravació musical de *Liebesketten*, per la qual cosa per aquest estudi, quant a la música, només he disposat d'una partitura per a piano a més de les crítiques de l'època. Vegeu Soler Marcet (1988).
 - 2 Després de la mort de Richard Wagner, l'òpera alemanya s'havia estagnat. Als voltants del 1890 sorgeix una nova generació de compositors, entre d'altres, Eugen d'Albert, d'origen alemany (Glasgow 1864 – Riga 1932), que amb *Tiefland* esdevé el representant més important del Verisme alemany. De jove va anar a Alemanya i va ser deixeble de Franz Liszt. Les seves primeres composicions es troben sota la influència de Wagner, més tard de la música italiana fins arribar al final de la seva vida a escriure *Die schwarze Orchidee* (1928), una òpera amb jazz. Va deixar una gran obra amb vint-i-una òperes, concerts, sonates, lieder i simfonies.
 - 3 Els drets ja estaven cedits a Ferdinando Fontana i Ulisse Trovati per a una òpera italiana, per la qual cosa Guimerà hauria preferit un altre drama, ja que encara tenia vius els disgustos, que va sofrir a conseqüència d'haver donat alhora els drets de *Terra baixa* a Fernand Le Borne, Paul Ferrier i Louis Tiercelin i també a d'Albert.
 - 4 Rudolph Lothar, pseudònim de Lothar Spitze (Budapest 1865 – Budapest 1943), fou un llibretista molt famós a la seva època; la seva obra pot dividir-se en dos grups: l'un, el de les òperes influïdes pel Verisme, de les quals es destaca sobretot *Tiefland*, i l'altre, el de les òperes líriques, la principal de les quals és *Li-tai-pe* musicada per Clemens von Franckenstein (Wiesentheid 1875 – Hechendorf 1942), un compositor neoromàntic.

2 Títol

El títol d'una obra és l'etiqueta comercial sota la qual s'ofereix al públic, d'aquí que una comparació dels títols del drama i de l'òpera permet treure ja d'antuvi algunes conclusions sobre l'enfoc de cada una d'elles. A *La filla del mar*, Guimerà posa l'accent en l'origen d'Àgata, la qual de petita en un naufragi va perdre els seus pares i va anar a parar a un poble de pescadors i alhora anticipa el final, en el qual la protagonista tornarà a gratcient a la mar. *Liebesketten* denota el nucli del drama i es basa en un comentari d'Àgata a Mariona, al segon acte de *La filla del mar*, en el qual li explica que Pere Màrtir no pot formalitzar llur relació fins que no s'hagi alliberat d'unes cadenes: «...Fins ahir que em va dir que volia rompre unes cadenes, per ésser tot meu...» (Guimerà, 1975: 1508) Lothar no tradueix exactament aquesta metàfora, sinó que recorre a una perífrasi: «Doch muss er sich erst befreien / von einem andern Weibe.» (Lothar / d'Albert, 1912: 56) o en un altre lloc: «ich muss erst Klarheit schaffen zwischen mir und einem andern Weibe» (id.: 53). Encara que Pangels (1981: 264) afirma que tots els canvis del llibret van ser únicament obra de Lothar, cal recordar aquí la biografia de d'Albert durant la gènesi de l'òpera: en aquella època va anar a la Bretanya amb Ida Fulda, deixant la seva dona Hermine a punt de ser mare. Allà va enamorar-se d'Ida i, malgrat aquella situació delicada, va decidir divorciar-se de Hermine, la qual confiava plenament amb ell i amb Ida. No devia sentir-se també en aquells moments lligat per unes «cadenes d'amor»?

La nereide de Ferdinand Fontana musicada per Ulisse Trovati, estrenada a Nàpols el 1911, és la versió italiana, la qual recorre a un títol més poètic amb reminiscències mitològiques.⁵

3 Ambientació

La filla del mar (1900) igual que *Liebesketten* (1912) van ser escrites sota la influència de l'èxit de *Terra baixa* (1896) i de *Tiefland* (1903). L'autor del drama, el llibretista i el compositor eren els mateixos i el lapse de temps

5 Fontana conserva els noms catalans dels protagonistes amb excepció del protagonista principal que és italianitzat en «Pietro»; en algunes ocasions recorre a diminutius italians: «Agatuccia, Caterinuccia». També tendeix a la reducció de personatges: tres femenins i sis masculins. L'època és la contemporània a l'estrena. L'acció segueix fidelment l'original català amb la doble defunció final. Quant a la cançó popular no és cap traducció catalana: «Due baci scolpiti in eterno, staranno dentro di me.» També utilitza el recurs de les campanades tocant a casori mentre te lloc l'homicidi i el suïcidi dels nuvis.

entre la creació d'ambdues obres era força breu. No és d'estranyar que trobarem de nou personatges i accions conegudes, sense, però, arribar mai a superar-los. D'antuvi, Lothar i d'Albert van proposar ambientar-la a la Bretanya; els pescadors seran d'altura i aniran a Islàndia. Això podria explicar-se per diferents raons. El 1910, *Tiefeland*, en versió italiana, va ser estrenada al Liceu amb poc èxit, on va ser representada només sis vegades. Per la seva banda, *Liebesketten* no s'hi va estrenar mai. La gent coneixia massa bé *Terra baixa*, amb personatges molt catalans, per acceptar-la en forma d'òpera verista forana: «com podia un músic estranger donar ambient propi a les escenes populars de la producció catalana? No hi ha dubte que si l'acció hagués sigut transplantada a qualsevol altre país, l'impressió del drama líric causada aquí hauria millorat moltíssim.»⁶ Va servir aquesta crítica d'advertència per a la segona adaptació operística de Guimerà? Una altra explicació podria buscar-se també en què, potser amb motiu de l'èxit del *Tristany* de Wagner (1865), va formar-se una tradició d'òperes ambientades a la Bretanya, per exemple *Le roi d'Ys* (1888) d'Edouard Lalo o *La lepreuse* (1912) de Sylvio Lazzari, que van tenir molt èxit a París (Raupp, 1930: 255).

Fidel a les directrius d'Anton Rechja,⁷ d'Albert solia buscar melodies típiques dels indrets on tenia lloc l'acció; en aquest cas va demanar a Guimerà que li facilités la melodia «della canzone catalana per la Agatta 'sulla riva del mare'».⁸ Aquesta petició va ser interpretada erròniament per Heisig (1942: 31), el qual opinava que d'Albert li havia demanat cançons bretones, tot i que a continuació cita una carta de Guimerà, on és evident que es tractava només de la melodia «Vora voreta la mar» traduïda en alemany «Ein Mädchen sass am Meeresstrand», una de les poques, o potser fins i tot l'única cançó catalana, inclosa dins una òpera fora de Catalunya. Si bé la cançó de *La filla del mar* és «Què li donarem a la pastoreta». Guimerà comunica a d'Albert en una carta:

Ich schicke Ihnen den volkstümlichen Gesang, den Sie sich von mir erbat. ... Hier kennt ihn alle Welt, und an dem Tag, an dem man ihn in Ihrem Werke hören wird, wird er sofort mit Beifall begrüsst werden. (citat a Heisig, 1942: 34)

Pangels confirma també que Guimerà va trametre-li melodies catalanes:

6 «Gran Teatre del Liceu», a *Revista Musical Catalana* VII, 1910, p.22.

7 Rechja, Anton, *Supplément de l'Art du Compositeur Dramatique*, París, 1835, citat a Becker (1976 : 23).

8 Miracle (1958: 439), tret del fons documental de les sres. Aldavert.

Der Dichter konnte ihm zwar mit katalanischen Volksliedern gerne behilflich sein, daran mangelte es ihm nicht. Mit bretonischen Weisen jedoch kannte er sich keineswegs aus, und Eugen war von nun an ständig auf der Suche danach. (Pangels, 1981: 264)

L'època de l'acció de *La filla del mar* és la contemporània de Guimerà, mentre que a la versió operística ve situada molt abans, al 1830. Per conferir color local, un componista intercala melodies populars, mentre que un dramaturg recorre més aviat al llenguatge, la quinèsia i naturalment també a cançons populars. Guimerà procurava introduir sempre expressions típiques de l'ambient on transcorria l'acció; a *Terra baixa* no tan sols va emprar mots muntanyencs, sinó especialment pirinencs, mentre que a *La filla del mar* utilitza locucions i termes típicament mariners (Miracle, 1990: 161), pel contrari el llenguatge de l'òpera es mou a un nivell més elevat i neutre.

A *Liebesketten* s'accentua més l'exotisme de Sadika. D'antuvi Lothar va canviar el nom d'Àgata per Sadika, un nom amb reminiscències àrabs. En una brillant ària accentuada per onades marítimes musicals, la protagonista explicarà el naufragi i l'origen del seu nom, que és el mateix del vaixell enfonsat. La caracterització exòtica d'Àgata/ Sadika vindrà recolzada pels vestits estranys que duia, quan van trobar-la, i una fusta del vaixell amb un cap de moro.

D'Albert va inspirar-se per al cor dels pescadors en la *Cavalleria rusticana* de Pietro Mascagni (1870) (cf. Raupp, 1930: 254) i potser també per l'ambientació del segon acte a la taverna de Noel i no a la casa de Cinquenes, el ric del poble, com té lloc a *La filla del mar*. El segon acte de *Liebesketten* comença en què Caterina entra a la taverna i demana un grog. A fora fa fred, plou, és a dir, una ambientació típica bretona. El fet de què una dona anés a beure a una taverna no corresponia de cap manera als codis culturals de la costa catalana del temps de Guimerà i menys encara als del s. XIX. A *La filla del mar* els pescadors només anuncien llur intenció d'anar a la taverna per beure i jugar, mentre que les dones es queden treballant o xafardejant.

4 Personatges

Igual que a *Tiefland*, Lothar va canviar els noms de molts protagonistes, bo i germanitzant-los i, en un cas, empra també el nom típic francès de Noel. Freytag remarca que a un drama com més personatges es trobin a l'escenari, menys espai disposa cada u a fi de desenvolupar la seva personalitat (Freytag, 1975 [1922]: 203). Al teatre, per accentuar el dramatisme es

recorre a la presència de més personatges i a una acció més complexa, mentre que l'òpera tendeix més a l'economia de protagonistes i a una simplificació de l'acció (Link, 1975: 113); la música, els duets, les àries i els *leit-motivs* seran les pilastres fonamentals per desvetllar la tensió emocional.

Lothar redueix els onze personatges guimeranians (cinc femenins i sis masculins) a sis (tres masculins i tres femenins). Com ja he esmentat abans, Àgata, la protagonista principal, s'anomenarà Sadika, Mariona i Catarina, les dues rivals, seran Marion i Caterina. Pere Màrtir i Baltasnet es germanitzaran en Peter Martin i Balthazar. El nom del protagonista principal recorda al de Pedro de *Tiefland* (el Manelic de *Terra baixa*), per la qual cosa, potser per evitar una repetició del nom, sovint és anomenat només Martin; Cinquenes, un nom ja en català poc corrent, passarà a ser Noel.

No tan sols els noms dels personatges han estat 'adaptats' a l'alemany, sinó també el seu estat social es transforma a fi d'accentuar el dramatisme de l'acció. Marion no serà la neboda de Noel, sinó la seva muller, la qual cosa justificarà la gelosia del seu marit com a motor del tràgic final, diferent del de *La filla del mar*. Pere Màrtir és jugador i no treballa, la qual cosa serà el principal motiu perquè Cinquenes s'oposi a la seva relació amb Mariona. Pel contrari, Martin tindrà una posició social més elevada com a «Lotsenkommandeur» amb un estil de vida més sòlid; sovint es recalcarà que no juga ni beu: «Man weiss, dass Du nicht trinkst, nicht spielst.» (Lothar / d'Albert, 1912: 22) Per a Martin l'únic que comptarà en la seva vida serà l'amor, la qual cosa cantarà com a leitmotiv per definir-se a si mateix: «Hart ist das Leben, schlimm ist das Meer, / Was täte ich, wenn nicht die Liebe wär?» (id.: 11)

Baltasnet, el sogre de Catarina, que és un pescador humil a *La filla del mar*, esdevindrà un navegant ric. Una transformació essencial la trobarem en el personatge de Cinquenes, el qual de l'oncle ric de Mariona passarà a *Liebesketten* a ser el seu marit i alhora degradat a taverner.

5 Argument

Freytag divideix el drama en cinc parts: introducció, intensificació, zènit, giravolt o peripècia i catàstrofe (Freytag, 1975 [1922]: 102). A *La filla del mar* / *Liebesketten*, el primer acte presentarà la introducció i exposició, el segon intensificarà el paroxisme de l'acció dramàtica, el qual assoleix el seu punt àlgid al final de l'acte, mentre que al tercer amb la peripècia tindrà lloc la solució tràgica i imprevista amb què es clou el drama. A diferència de *Terra baixa* / *Tiefland*, en les quals hi ha entreteixida una crítica social,

l'argument de *La filla del mar / Liebesketten* és típicament 'verista'. Al *Pròleg* de *I Pagliacci* (1892) de Leoncavallo, el comediant Tonio explica els objectius dels veristes: «L'autore ha creato invece / pingervi uno squarcio di vita. / Egli ha per massima sol / che l'artista è un uom, / e che per gli uomini scrivere ei deve. / Ed al vero ispiravasi.» (Leoncavallo, 1983: 8) L'esquema de les òperes veristes es redueix al simple trinomi 'amor – infidelitat certa o suposada – mort'. A *I Pagliacci* la trama es complicarà amb què seran tres rivals, que es disputen una dona, pel contrari a *La filla del mar / Liebesketten* seran tres dones les que lluitaran per un home. També com a *I Pagliacci* serà la tercera rival, o amant de segona categoria despitada, la clau que posarà en moviment la catàstrofe final. El protagonista central, Pere Màrtir, un Don Joan d'un poble de pescadors, és l'amant secret de Mariona, l'oncle ric de la qual, Cinquenes, no veu amb bons ulls aquesta relació. Per tal de despistar, Pere Màrtir té la idea de fer veure que s'interessa per una altra; Mariona li proposa Àgata, una naufraga, que viu amb ella. El resultat és que se n'enamora de debò. Pere Màrtir demana a Àgata per casar-se amb ell. Catarina, una examant, cridarà l'atenció de Mariona sobre aquest festeig. Quan ja van de camí de l'església per casar-se, Mariona aprofita un moment en què Pere Màrtir està sol per tornar a conquerir el seu amor. En aquest precís moment, Àgata els atrapa. Segons Luhmann, el comportament entre els amants cal que sigui «llegible» (Luhmann, 1982: 41), i aquí Àgata, engegada per la gelosia, interpretarà erròniament el comportament de Mariona i Pere Màrtir. En un arravatament matarà a aquest, que creu que l'enganya, per suïcidar-se a continuació tirant-se al mar, d'on havia vingut.

Com veurem més tard, aquest argument serà transformat en gran part al llibret, sobretot al tercer acte. El «tercet de rivals» es conservarà amb alguns canvis essencials. Potser inspirat per *I Pagliacci* de Leoncavallo, o per accentuar més el dramatisme de la gelosia, l'amant despitada principal, Mariona, estarà casada i Caterina, la secundària, soltera, al revès que a *La filla del mar*. Com a la versió catalana, Caterina serà també el motor del desenllaç tràgic.

6 Reminiscències de *Terra baixa / Tiefland*

No es pot estudiar *La filla del mar / Liebesketten* sense esmentar la seva «antecessora»: *Terra baixa / Tiefland*. Els drames de *Maria Rosa* (1894), *Terra baixa* (1896) i *La filla del mar* (1900) pertanyen al període de plenitud del teatre de Guimerà. És natural, doncs, donat el breu interval de temps entre ells que, sobretot a *La filla del mar*, apareguin certes reminiscències de *Terra*

baixa. Richard Batka va comentar en ocasió de l'estrena de *Liebesketten* a Viena el 1912:

Wieder also Verismo, wieder verfaßt Rudolph Lothar nach einem Drama des Spaniers Guimerà den Text... Lothars Buch hat an diesem Siege diesmal gewiß den geringsten Anteil. Schon der Stoff ist nicht sehr interessant. (Batka, citat a Pangels, 1981: 286)

A *La filla del mar* s'ha canviat el sexe del protagonista, així no serà una dona el centre del desig d'uns rivals, sinó un home. Les rivals seran dones, la qual cosa d'antuvi afebleix la força dramàtica de les emocions. Es podria gairebé afirmar que Manelic s'anomena aquí Àgata. Un canvi important serà que la Marta, indefensa i poruga, serà aquí un pescador, doner, atractiu i entonat. Tant Sebastià com Mariona cercaran per resoldre la seva situació sentimental ambigua una tercera persona innocent, que els serveixi de subterfugi, ja que llur relació per diferents motius cal que resti secreta. Àgata i Manelic seran dos nouvinguts dins una societat, marítima o rural, mesquina i de mires estretes; són elegits perquè d'antuvi no representen cap competència seriosa. Ambdós es troben involucrats en una intriga amorosa aliena, en la qual en principi només devien actuar de comparses. Amb llur sinceritat i ingenuïtat, però, triomfaran davant de la conxorxa tramada al seu voltant i guanyaran l'amor del qui només volia utilitzar-los com a excusa. Altra similitud entre Manelic i Àgata és que ambdós, com a pressentiment del parany que els tramen, expliquen que han matat un animal que danyava als altres, a *Liebesketten*, un peix gros, i a *Terra baixa*, un llop. Segons Freytag és corrent que, per comptes del relat d'un missatger, siguin els mateixos protagonistes els qui expliquen una acció que ha passat fora de l'escenari. Un fet que seria difícil o complicat de representar i que, sobretot a una òpera, és presta molt bé per a una ària (Freytag, 1975 [1922]: 66).

El desenllaç final divergeix entre ambdues òperes. Mentre Manelic / Pedro desafia el rival d'home a home, Àgata, tenint en compte l'època en què va ser representada, reacciona com a dona també d'una manera brutal: presa d'una gelosia irrefrenable matarà l'amant amb una fitora i se suïcidarà a continuació. A *Liebesketten* el final no serà en principi tan dramàtic, no-gensmenys, però, impressionant i més d'acord amb el cànon de l'ideal femení de principis del segle XX: quan Noel vol matar a Martin amb un rampogoll, Sadika s'interposarà abnegadament morint ella al seu lloc. Així salvarà la vida d'aquell igual que Manelic va alliberar a Marta de la misèria en què es trobava. Manelic i Sebastià de *Terra baixa*, com a rivals, així com també Marta presenten uns perfils psicològics ben definits, els quals man-

caran a *La filla del mar* i, per descomptat, també a *Liebesketten*, la qual cosa repercuteix automàticament en la música, la qual no arribarà a assolir l'apassionament, la profunditat i grandiositat de *Tiefland*.⁹ Pel contrari, Batka opina que l'estil musical de *Liebesketten* és el del *Tiefland* perfeccionat (cf. Pangels, 1981: 286). També Raupp (1930: 255) observa que no presenta cap canvi substancial en relació a *Tiefland*. El duet de Pedro i Marta, «Wir wollen hinauf, hinauf in die Berge», tindrà el seu ressò en el cor de pescadors de *Liebesketten*: «Die Segel bläht der Wind! / Hinauf aufs Meer».¹⁰

El senyal per a la visita nocturna de Sebastià a Marta serà un llum encès. Aquest motiu el trobarem de nou a *La filla del mar / Liebesketten*, si bé al revès;¹¹ aquí el senyal serà quan l'espelma estigui apagada. Amb motiu de la manca de claror, Pere Màrtir / Martin es confondrà i, per comptes de parlar amb Mariona / Marion per acabar definitivament amb ella, topa amb la mateixa Àgata / Sadika. La dinàmica de la tragèdia es posa així en acció en acabar el segon acte.

A *La filla del mar*, Baltasanet serà l'amic i el protector d'Àgata. El Baltasar de *Liebesketten* igual que el Cinquenes de *La filla del mar* presentaran certs trets de Sebastià, no per la seva brutalitat, sinó per la seva posició social com a: «L'amo de tot! L'amo de tot!», com sovint recalca Nuri de *Terra baixa* (Guimerà, 1975: 1394). Tanmateix, però, a més de protegir Sadika, no abusarà mai de la seva posició i serà generós envers les pescadores repartint-los regals o convidarà a la taverna als pescadors; de nou trobem un canvi de sexe, ja que Nuri serà la única defensora de Marta. Les pagueses xafarderes de *Terra baixa / Tiefland* esdevindran pescadores.

La necessitat de desviar-se de la influència de *Terra baixa / Tiefland* va obligar a Guimerà a decantar-se irrevocablement per un acabament molt discutible i provocador, el qual no va resultar mai ni del gust del públic ni tampoc de la companyia de Maria Guerrero, que va estrenar-la a diferents països: «Al público madrileño gustó el primer acto; no convenció el segundo y le disgustó francamente el tercero.»¹² Aquesta opinió va acompanyar més o menys totes les representacions. El mateix Díaz de Mendoza va demanar al dramaturg amb molta insistència que canviés el final, bo i pre-

9 Batka, *Kunstwart*, 26. Jg., 6, 2. Dezemberheft, 1912, citat a Pangels (1981: 287).

10 Lothar / d'Albert (1912: 31). «Hinauf aufs Meer» és un leitmotiv, amb el qual s'inicia l'òpera. Aquí és cantat per les pescadores: «Hinauf aufs Meer / Lockt es den Fischersmann».

11 A *Tristany i Isolde* de Wagner, també un llum apagat serà el senyal que avisarà a Tristany que vingui a la nit a visitar a Isolde.

12 *El Teatro*, «Crònica general», any I, núm 2. desembre 1900, p.2.

sentant-li diferents alternatives a fi de que els protagonistes «se salvessin» (Martori, 1995: 125). Com a dramaturg famós, Guimerà va permetre's ignorar el «feedback» del públic, que tot actor nota i que és molt important per a l'èxit d'una obra (Pfister, 1982: 65). Lothar va decantar-se per a un final divergent, sense, però, tampoc decidir-se per una solució favorable per als amants.

7 Divergències i convergències entre *La filla del mar* / *Liebesketten*:

Tant a l'òpera com al teatre, la força dramàtica es concentra sovint en un sol motiu: l'amor entre els dos protagonistes principals. En aquesta senzilla relació es debanen complicacions inesperades, les quals van escalant al llarg de l'obra fins a provocar la catàstrofe final. La intriga amorosa, com a única motivació dramàtica, esdevé una situació conflictiva mitjançant la intervenció de terceres persones o de pares intolerants. Els altres personatges tindran un caràcter només accidental, però no essencial (Link, 1975: 73). L'esquema de *La filla del mar* i *Liebesketten* és el d'una relació amorosa amb un «tercet de rivals», que competeixen per l'amor d'un home. Aquesta constel·lació ja de si és poc corrent, primer en què siguin dones i segon, que lluitin fins a la mort. El desenvolupament de l'acció dramàtica a *La filla del mar* segueix el típic triangle amorós, aquí, però, amb tres rivals: Ell (Pere Màrtir) — Ella (Àgata) — 1a Rival soltera (Mariona) — 2a Rival casada (Catarina). La catàstrofe es desencadenarà per la gelosia infonamentada d'Ella, provocada per la primera i segona competidora.

A *Liebesketten* té lloc una modificació important amb la presència d'un cinquè personatge, el qual serà el responsable d'una tragèdia diferent: Ell (Peter Martin) — Ella (Sadika) — 1a Rival casada (Marion) — 2a Rival soltera (Caterina) — Marit gelós (Noel). Aquesta senzilla trama presenta paral·lelismes amb els de la literatura trivial. No obstant això, Guimerà salvarà la banalització de l'obra amb la figura del protagonista innocent (Manelic i Àgata) a més de la crítica social a *Terra baixa* o amb una segona rival a *La filla del mar*.

La filla del mar està dividida en actes i escenes: el primer acte té onze escenes, el segon, divuit i el tercer, dotze. *Liebesketten* també té tres actes sense la segmentització en escenes, per tal que el transcurs successiu de la música i el cant no s'interrompi.¹³ Això permetrà en cada acte una concen-

13 *Terra baixa* té tres actes; el primer compta amb dotze escenes, el segon, deu i el tercer, onze. *Tiefland* es divideix en una obertura amb tres escenes i dos actes; el primer té onze

tració dels fets importants sense limitació aconseguint un dramatisme més compacte de les emocions, les quals sovint són transposades en àries, cors i leitmotivs.¹⁴ Com moltes òperes veristes manca d'obertura, però té un interludi al començament del tercer acte. Àgata narra extensament successos de la seva biografia (com va caure a l'aigua per matar un peix gros, el seu naufragi, l'inici del seu enamorament de Martin), els quals serviran de base més tard per a excel·lents àries. Al segon acte, els diàlegs entre Pere Màrtir i Àgata i entre aquesta i Mariona esdevindran uns duets molt interessants plens de força i emoció dramàtiques sense oblidar el duet final entre la moribunda Sadika i Martin. A continuació estudiaré amb més detall la transposició de l'energia dramàtica del drama català en la seva versió operística.

7.1 Primer acte

La filla del mar comença amb el xafardeig de les pescadores, sobre qui és l'actual amant de Pere Màrtir. Catarina, una examant despitada, casada ara amb un pescador, sospita de Mariona, ja que ha observat que Pere Màrtir fa visites nocturnes a casa d'aquesta. La introducció de la tragèdia comença a *La filla del mar* quan Pere Màrtir proposa a Mariona de festejar una altra per dissimular. El problema en què s'enfronten els amants és que Cinquenes la vol desheretar si continua amb Pere Màrtir. Mariona li suggereix que festegi amb Àgata, una naufraga que, de nena, va anar a parar a aquest poble mariner i que viu amb ella i l'oncle. Pere Màrtir accepta a contra-cor, perquè li fa llàstima.

A *Liebesketten* l'acció transcorre d'una manera semblant, si bé amb alguns canvis essencials: després d'un breu cor uníson amb reminiscències bretones de les pescadores sobre el perill de la mar, apareix Balthasar, el ric del poble, que acaba de tornar d'un viatge. En informar-se de qui és l'actual amant de Martin, desclou la introducció del conflicte. Una despitada Cate-

escenes i el segon, deu, la qual cosa ja assenyalava formalment una acció molt més compacte.

14 A *Tiefland*, Pedro canta tres àries, Nuri, quatre, Marta, dues i Sebastià una. A *Liebesketten*, les àries es distribueixen de la següent manera: Balthasar, dues, Martin, dues, Sadika, cinc; al igual que Marta, aquesta també ballarà, si bé de bon grat, bo i posant en relleu el seu caràcter salvatge. Pel contrari, Marta ho farà a contra-cor obligada per Sebastià, que vol demostrar el seu poder. La música, que acompanya el ball de Marta, és la d'una guitarra i castanyoles i la del de Sadika, un solo de violí, campanetes i celesta com a reminiscència del seu origen oriental.

rina esmenta el nom de Marion, la qual s'afanya a negar-ho, ja que està casada. Marion té por de la gelosia del seu marit i avisa a Peter Martin: «Hüt Dich vor ihm» (Lothar / d'Albert, 1912: 21). Aquesta advertència recorda l'avís de Manelic: «Hüt vor den Wölfen» (Lothar / d'Albert, *Tief-land*, 1903: 6) A diferència de l'original català serà de Marion que sorgirà la idea de buscar una altra per despistar i alhora proposarà a Sadika. Amb la figura d'Àgata / Sadika, que fins ara només era al marge de l'acció, la trama es complica; de la seva posició secundària i anodina, amb motiu de la intriga ordida per Marion / Marion, passarà de cop a ocupar el paper central. A continuació els pescadors van a missa, la qual cosa d'Albert ho aprofita per incorporar l'Angelus de la Bretanya baixa amb toc de campanes. Aquesta missa i el res dels pescadors juga un paper més important a l'òpera, ja que permet al componista introduir color local bretó i alhora contrarestar la religiositat dels pescadors amb la indiferència religiosa, ratllant gairebé a l'aversió, de Sadika.

7.2 Segon acte

A *La filla del mar*, l'acció transcorre a casa de Cinquenes, pel contrari, a *Liebesketten* tindrà lloc a la taverna de Noel, la qual cosa fa més plausible que esdevingui el punt de reunió de la gent del poble. Aquesta escenificació permetrà conferir més color bretó; els pescadors tan aviat estaran de bon humor, tan aviat melangiosos en pensar que l'endemà sortiran a la mar en un viatge perillós cap a Islàndia: «Wer weiss, wer wiederkehr» (Lothar / d'Albert, 1912: 41). L'energia subjacent, que s'havia anat acumulant al llarg dels dos actes, explota amb els esquellots al final d'aquest acte i continuarà en el tercer fins a desencadenar la ineludible catàstrofe. Catarina, que ha observat les visites nocturnes de Pere Màrtir a casa de Cinquenes, organitza uns esquellots amb la gent del poble.¹⁵ Com a presagi del que succeirà més tard, Àgata anunciarà ja en aquest acte l'homicidi de Pere Màrtir, en cas de què l'abandoni:

Catarina. — És a dir, Àgata, que si et deixava per altra i se n'en reia de tu, Nostre Senyor el mataria? I com ho saps que Nostre Senyor ho faria?
 Àgata. — Perquè el mataria jo. I mira't, matant-lo jo!... (Guimerà, 1975: 1502)

15 Els esquellots recorden les burles i riotes de les pageses sobre Manelic i Marta a *Tief-land*.

A diferència de *La filla del mar*, a *Liebesketten* només morirà Sadika, la qual ja abans expressarà d'una manera poètica i metafòrica el pressentiment de la seva pròpia propera mort; bo i ballant, imitarà el cant alegre d'un ocell, amb el qual ella s'identifica:¹⁶

Der singende Vogel weiss / An seinem Lied er sterben muss. / Doch weiter tanzt er im
Zauberkreis / Und tanzt und hüpf't von Fuss zu Fuss / Bis dass er tot am Boden liegt,
/ Dann ist sein muntres Lied versiegt. / Er starb weil für die kleine Brust / Zu gross
war seiner Liebe Lust. (Lothar / d'Albert, 1912: 42)

El zenit de l'acte es produeix en el moment en què Pere Màrtir / Martin entra d'amagat a casa de Mariona / Marion. A *La filla del mar*, Pere Màrtir comunica a Cinquenes que vol casar-se amb Àgata, però primer cal que trenqui amb una altra dona. Concerten el casament. A la nit un pescador avisa a Àgata que es preparen uns esquellots. Aquesta no entén el que vol dir ni tampoc el motiu. Més tard començarà a dubtar de la sinceritat de Mariona, la qual fins aquell moment considerava la seva millor amiga i protectora. Per això tanca la finestra, que Mariona havia obert poc abans. Quan veu que un home puja, la deixa oberta a fi d'esbrinar la veritat. En aquest moment es produeix la peripècia del drama: les relacions entre els protagonistes experimenten un giravolt. A les fosques, Pere Màrtir la confon amb Mariona. Quan aquesta es presenta, tots tres discuteixen. Pere Màrtir vol fugir, però es troba confrontat amb la gatzara que l'espera sota la finestra. Cinquenes queda en dubte per a quina dona anava Pere Màrtir.

A *Liebesketten*, els pescadors planegen a la taverna els esquellots atiat per Caterina. Poc després apareix Sadika cantant «Ein Mädchen sass am Meeresstrand». Els cants grollers i alegres dels pescadors contrasten amb la cançó popular, cànvida i lírica, com metàfora de la innocència de la protagonista. Martin anuncia a Noel davant de Balthazar que es vol casar amb Sadika, la qual cosa dóna lloc a un tercet entre els tres homes amb reminiscències bretones: «Und darauf soll nach alter Sitte / Noch eins getrunken werden.» (Lothar / d'Albert, 1912: 54)

A l'òpera les accions de Sadika i Mariona al voltant de la finestra es repeteixen dues vegades (Mariona l'obre, Sadika la tanca, Marion s'afanya a obrir-la una altra vegada, Sadika torna i vol tancar-la de nou, Martin fa acte de presència) a fi de perllongar l'efecte de la tensió dramàtica musical amb

16 La imitació del cant d'un ocell també la trobarem a *Siegfried* de Wagner, on un ocell, que només Siegfried compren, li revelarà el futur. També a *I Pagliacci*, al primer acte, Nella envejarà la llibertat dels ocells.

els duets de les dues protagonistes. Aquí aquell també es confondrà. D'acord amb la tradició operística que demana que els protagonistes tinguin sentiments més elevats i nobles, Sadika se sacrifica i, a fi de salvar a Marion, confessa que Martin venia per a ella. Noel la treu de casa; Martin i Marion callen, tot i que coneixen la veritat. Cap dels protagonistes quedarà satisfet del desenvolupament dels successos, la solució dels quals es deixarà per resoldre al tercer acte. En aquest, Pere Màrtir / Martin es veurà obligat a prendre una decisió definitiva per redreçar la conxorxa organitzada per Catarina / Caterina.

7.3 Tercer acte

La gatzara no s'acaba en el segon acte, sinó que s'encavalla entre aquest i el tercer acte. A *La filla del mar* és encara més patent en l'escenificació: al final del segon acte, a casa de Cinquenes, Pere Màrtir surt per la finestra, al començament del tercer, al carrer, el trobarem que va davallant per la paret sota les riotes de la multitud. La porta i finestra de la casa de Cinquenes estaran tancades.

Després dels esquellots la dinàmica del drama empren la recta que conduirà irremeïablement cap a la tragèdia final. A *La filla del mar* l'acció és més complexa i més extensa; el final més contundent i irreversible. Els successos fatídics venen ja anunciats abans, quan Àgata rumia de matar a Pere Màrtir. Després es repensa i vol suïcidar-se, la qual cosa aquell impedeix després d'una acarnissada lluita amb ella. El perfil psicològic d'Àgata serà més brutal i salvatge que el de Sadika. Aquest caràcter qualla millor amb el final, en el qual Àgata serà la causant de la mort violent del seu amant. De nou hi plana l'ombra de *Terra baixa* / *Tiefland*, on la felicitat se situa als cims en oposició a la plana; a *La filla del mar* serà el mar: «Aquí a terra misèries i llàgrimes i mort; allà la pau amb els meus, sense angoixes ni mentides!» (Guimerà, 1975: 1519–1520) *Liebesketten* deixa obert on serà l'indret paradisiac: «Hinüber in ein andres Land,/ Hinüber ins Glück!» (Lothar / d'Albert, 1912: 71)

El tercer acte de *Liebesketten*, molt més breu que al teatre, s'enceta amb la continuació dels esquellots amb dos cors dels pescadors (un de baixos i l'altre de tenors) darrera del teló. A continuació l'orquestra toca un llarg interludi, al qual segueixen de nou els cors dels pescadors encara amb el teló abaixat. Quan callen, s'aixeca el teló i es veu a Martin, que surt de la taverna per la porta. Poc després el segueix Sadika. Fa mal temps i poden veure's els vaixells ja a punt de marxa.

Les divergències més patents entre *La filla del mar* i *Liebesketten* es produeixen en el tercer acte. Aquí s'acumula tota la força dramàtica de l'obra: el final dels esquellots, la vergonya i gelosia d'Àgata / Sadika, la ruptura amb Pere Màrtir / Martin amb la consegüent reconciliació, el despit de Mariona / Marion, la còlera de Noel, la preparació del casament, la venjança de Catarina / Caterina i la mort d'un (òpera) o dels dos (teatre) protagonistes.

A *La filla del mar*, Cinquenes vol matar a Pere Màrtir, però Baltasanet el detura i aquell, enrabiat, se'n va. Un cop sols, Baltasanet i Pere Màrtir concerten el casament d'aquest amb Àgata, que a l'òpera ja s'havia efectuat al segon acte. Camí de l'església, amb les campanes festives al vol, succeirà la catàstrofe. Aquesta es produeix per la interacció del «tercet de rivals» (Àgata, Mariona i Catarina): Catarina vol deturar a Pere Màrtir, però aquest no li fa cas, llavors ho assaja Mariona mentre Àgata continua sola el camí. Pere Màrtir es discuteix amb Mariona i l'agafa pel coll per fer-la callar, la qual cosa aquesta aprofita per abraçar-s'hi. En aquest moment torna Àgata acompanyada per Catarina. D'una arravatada agafa la fitora i la llança cap a Pere Màrtir, matant-lo. A continuació se suïcida. Tothom se'n va i a l'escenari només queda Pere Màrtir mort i Mariona plorant-lo. L'acció a *Liebesketten* és més compacta i els sentiments més controlats i no tan melodramàtics: Sadika vol matar a Martin. Aquest li allarga el seu propi ganivet, però aquella no té forces per fer-ho. Es discuteixen i al final la convenç de casar-se amb ell. S'abracen i en aquest moment entra Marion. Els separa i s'abraça a Martin. Aquí també entrarà en acció el mateix «tercet de rivals», si bé el desenvolupament de la catàstrofe succeirà d'una manera més ràpida que al teatre: Caterina s'afanya a anar a buscar a Noel, el qual enecat de gelosia llança un rampogoll a Martin per matar-lo. En aquest moment Sadika s'interposa morint al seu lloc. Aquesta acció confereix un dramatism més noble a la discussió polèmica entre la interacció dels personatges.

Cal remarcar aquí que, a l'època de l'estrena, el final de *La filla del mar* violava obertament dos tabús socials: l'un, que una dona mati violentament un home amb una fitora, tot i que aquest fet ve en part justificat per la figura exòtica, forània i salvatge d'Àgata i pel seu ofici de pescadora, i l'altre, el seu suïcidi. L'anunci previ del suïcidi ja ve insinuat al segon acte, quan explica la manera d'ofegar-se:¹⁷

17 A *Terra baixa* (Guimerà, 1975: 1390) / *Tiefland* (Lothar / d'Albert, 1903: 28), Marta també pensa en suïcidar-se tirant-se al riu.

Ara, per no sortir mai més ... ajuntes els braços ben estrets a sobre el pit, com si estiguessis sola al món i per despedir-te, no tenint a ningú a qui abraçar, t'abraçassis ben fort a tu mateixa ... i no tornaries mai més a sobre l'aigua. Mai més. Mai més. (Guimerà, 1975: 1485)

Al tercer acte quan ho assaja de nou, Pere Màrtir ho impedeix: «Ai, pare! Ai, mare meva! Jo prou vos he enyorat! Obriu-me els braços, que vinc al vostre cor! Rebeu-me!» (Guimerà, 1975: 1520) Tanmateix, al final, un cop Pere Màrtir mort, Àgata, ja sense cap fre, es llançarà al mar, fent ressò del títol: «Pares! Ja torno! Mare! Pare!» (id.: 1523) D'aquesta manera el suïcidi esdevé un símbol poètic i metafòric: Àgata, la filla del mar, anirà a reunir-se amb els seus pares, és a dir, el mar. Com a ironia dramàtica, mentre succeeix l'homicidi de Pere Màrtir a mans d'Àgata i el suïcidi d'aquesta, les batalles de les campanes toquen alegres per a l'imminent casament dels dos amants, que acaben de morir d'una manera tan inesperada com tràgica. L'efecte teatral d'aquest recurs acústic coadjuvarà a reforçar el dramatisme de l'escena final amb la doble defunció. A *Liebesketten*, el cor dels pescadors entonarà un res fúnebre abans de tornar al mar el cadàver de Sadika. La música acompanyarà en *molto adagio* la mort de Sadika amb un mormoleig d'onades marítimes junt amb el so de campanes: «Sie hat das Meer geliebt, / Wir wollen dem Meere sie geben» (Lothar / d'Albert, 1912: 77). Lothar i d'Albert deixen el final obert: Martin marxa amb Balthazar cap a Islàndia per no tornar mai més.

Lothar i d'Albert resolen aquesta situació amb un desenllaç més d'acord amb els canons operístics i el gust d'un públic centreeuropeu. Raupp (1930: 154) opina que el motiu perquè Lothar no fa morir els dos protagonistes, és per donar-los ocasió de confirmar llur amor en un duet abans de què mori un d'ells.¹⁸ Tampoc l'homicidi, amb què conclou l'obra, no és ni entre els dos amants ni tampoc és perpetrat de la mà d'una dona, sinó d'un taverner, un marit gelós enganyat, cosa que ja era més habitual al teatre i corresponia més a les expectacions del públic. La tragèdia es centra aquí en la mort de la víctima innocent, la qual en principi no era pas la destinatària del rampogoll. Aquesta serà l'única víctima i el culpable serà detingut a l'acte.

18 A *La nereide*, Fontana va seguir fidelment el text original català amb la mort dels dos amants, els quals, però, abans de morir encara tindran temps d'acomodar-se amb un duet.

8 Conclusions

- 1) L'esquema estructural de *Terra baixa* / *Tiefland* plana sobre *La filla del mar* / *Liebesketten* malgrat els esforços palesos dels autors per apartar-se'n. D'aquí que Lothar va introduir alguns canvis essencials: ambientació a la Bretanya, canvis en la posició social d'alguns personatges, reduint gairebé la meitat d'aquests i condensació del paroxisme dramàtic de l'acció.
- 2) Ja a l'estrena a Madrid, el final no va resultar de l'agrat ni del públic ni de la crítica ni tampoc dels actors. Aquests van demanar a Guimerà repetides vegades i amb molta insistència que el canviés a favor del triomf de l'amor entre els protagonistes igual que a *Terra baixa*. Lothar proposa una solució intermèdia entre un desenllaç feliç (*Terra baixa* / *Tiefland*) i un de tràgic (*La filla del mar*). A *La filla del mar*, la gelosia infonamentada d'Àgata posarà en marxa la tragèdia, a *Liebesketten*, la deshonra de Noel li farà perpetrar un homicidi amb una víctima fortuïta, que serà Sadika. A començaments del segle XX l'apoteosi dramàtica final de *La filla del mar* amb l'homicidi de Pere Màrtir a mans de la incontrolada i feréstega Àgata amb el seu suïcidi immediat va sobtar al públic amb desgat. L'espectador no té a penes temps de captar la paradoxa tràgica, que acaba de tenir lloc davant dels seus ulls, acompanyada pel toc de les campanes que anuncien un casament que no s'efectuarà mai i que, de cop i volta, ha esdevingut un doble enterrament. El final de l'òpera, que no acaba amb cap suïcidi, no serà tan violent ni tràgic com la versió teatral, però tampoc condueix al final feliç i va deixar insatsfets als espectadors.
- 3) Els moments dramàtics (inici de la intriga de Mariona / Marion, la nit dels esquellots i el final tràgic) són més acusats a *La filla del mar*, sobretot a través dels diàlegs que al llibret s'afebleixen. Aquí la música substitueix la força dels mots i la quinèsia dels actors.
- 4) Igual que a *Terra baixa* / *Tiefland*, *Pseudemonia*, o felicitat en aquest món, es trobarà en un altre indret lluny de la civilització: per a Manelic / Pedro i Marta seran els cims, per a Àgata i Pere Màrtir, el mar, per a Sadika / Martín, un país indefinit.
- 5) A diferència d'Àgata, el perfil psicològic de Sadika no serà tan feréstec i presentarà trets més suaus i abnegats, els quals es posaran en relleu a la nit dels esquellots, quan se sacrifica per Marion i Noel la treu de casa i, al final, quan mor en lloc de Martín.

- 6) *Liebesketten* és un drama musical verista de sentiments elevats amb un final que satisfà més les expectacions del espectador: el culpable serà castigat i Sadika, la forastera vinguda de terres estranyes, morirà víctima de la seva passió desenfrenada, però alhora altruista. La dinàmica dramàtica, sobretot del tercer acte, no assoleix el paroxisme tràgic de l'original català.
- 7) Les crítiques de l'època, sobretot la de Batka en ocasió de l'estrena a Viena, opinaven que l'estil musical de *Liebesketten* superava el de *Tief-land*. Si bé la majoria no estaven d'acord amb el desenllaç de l'acció, totes coincidien en realçar la finesa de la instrumentació i el tractament magistral de l'orquestra (Pangels, 1981: 285–287), per la qual cosa és de suposar que va ser només la volubilitat de l'atzar, la que va contribuir que no assolís l'èxit de la seva antecessora.

Bibliografia

- Becker, Heinz (1976): «Die *Couleur locale* als Stil-kategorie der Oper», a: Becker, Heinz (ed.): *Die Couleur locale in der Oper des 19. Jahrhunderts*, Regensburg: Bosse, 23–45.
- Caravaca, Francisco (1933): *Àngel Guimerà*, Barcelona: Maucci.
- Fàbregas, Xavier (1971): *Àngel Guimerà. Les dimensions d'un mite*, Barcelona: Edicions 62.
- Fischer-Lichte, Erika (1992): «Die semiotische Differenz, Körper und Sprache auf dem Theater — Von der Avantgarde zur Postmoderne», a Schmid, Herta / Striedter, Jurij (eds.): *Dramatische und theatralische Kommunikation*, Tübingen: Narr, 123–140.
- Fontana, Ferdinando (1911): *La nereide*, Milano: Sonzogno.
- Freytag, Gustav (1975 [1922]): *Die Technik des Dramas*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft (Nachdruck).
- Gier, Albert (ed. 1986): *Oper als Text*, Heidelberg: Winter.
- Guimerà, Àngel (1975): *Obres completes*, I, Barcelona: Selecta.
- Heisig, Heino (1942): *Eugen d'Alberts Opernschaffen*, Leipzig (Diss.).
- Kaindl, Klaus (1995): *Die Oper als Textgestalt. Perspektiven einer interdisziplinären Übersetzungswissenschaft*, Tübingen: Stauffenburg.
- Leoncavallo, Ruggiero (1983): *I Pagliacci*, München: Acordi.

- Link, Klaus-Dieter (1975): *Literarische Perspektiven des Opernlibrettos*, Bonn: Bouvier.
- Lothar, Rudolf (1903): *Tiefland*, nach Àngel Guimerà, Berlin: Bote & Bock.
- (1912a): *Liebesketten*, nach Àngel Guimerà «Filla del mar» frei bearbeitet. Musik Eugen d'Albert, Frankfurt am Main: Schott (Mikrofilm).
- (1912b): *Liebesketten*. Dichtung frei nach Àngel Guimerà *Filla del Mar*. Musik Eugen d'Albert. Klavier-Auszug von F. Rebay, Frankfurt am Main: Schott.
- Luhmann, Niklas (1982): *Liebe als Passion*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Martori, Joan (1995): *La projecció d'Àngel Guimerà a Madrid (1891–1924)*, Barcelona: Curial.
- Miracle, Josep (1958): *Guimerà*, Barcelona: Aedos.
- (1990): *Àngel Guimerà, creador i apòstol*, Barcelona, PAM.
- Neumann, Petra (1998): *Untersuchungen zu Werk und Rezeption des katalanischen Dramatikers Àngel Guimerà*, Frankfurt am Main: Lang.
- Pangels, Charlotte (1981): *Eugen d'Albert. Wunderpianist und Komponist. Eine Biographie*, Zürich: Atlantis.
- Pfister, Manfred (1982): *Das Drama*, München: Fink.
- Putz, Peter (1977): *Die Zeit im Drama*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Raupp, Wilhelm (1930): *Eugen d'Albert*, Leipzig: Koehler und Amelang.
- Soler Marcet, Maria-Lourdes (1988): «Caciquisme i color local a 'Terra baixa' d'Àngel Guimerà i a 'Tiefland' de Rudolph Lothar i d'Eugen d'Albert», *Zeitschrift für Katalanistik* 1, 132–149.

Ferran Robles i Sabater (València)

Les traduccions alemanyes de literatura catalana

L'actual debat sobre la internacionalitat de la llengua catalana i la seua presència real dins l'àmbit europeu i mundial no és un tema de discussió nou ni exclusiu del tombant de segle.¹ Així, la publicació en 1994 de l'informe de la UNESCO que presentava el català com la desena llengua més traduïda del món i l'anteposava a idiomes amb un major nombre de parlants, una llarga tradició literària i una hegemonia indiscutible als seus respectius territoris, com el xinès, el grec o l'hongarès, va ser el desencadenant de tot un seguit de reaccions en favor del ple reconeixement del català a les diverses instàncies estatals i europees. Les dades exposades en aquell treball trencaven totes les expectatives creades entorn d'una llengua sotmesa durant bona part dels tres segles anteriors a una situació d'inferioritat forçada i confirmaven el català com una de les llengües de cultura amb més prestigi i reputació, si més no, al continent europeu. La notícia va arribar en un moment especialment favorable per aquesta mena de debats, ja que pocs anys abans, hom havia fet notar la falta de catàlegs complets que aplegaren les traduccions del català a altres llengües i proporcionaren xifres reals amb les quals fóra possible avaluar amb més exactitud la repercussió de la cultura catalana als països del nostre entorn.² Pel que fa a l'àmbit germanoparlant, no van mancar esforços per donar-li resposta d'ençà que aquesta idea va ser enunciada i encara abans.³ Al llarg dels anys 70 i 80 van elaborar-se diversos reculls bibliogràfics d'aquestes característiques. Tanmateix, cap d'ells reeixí a oferir un panorama complet amb dades exactes de l'activitat traductològica desenvolupada als països de parla alemanya al voltant de la literatura catalana fins aquell moment.

1 Aquest treball aprofundeix en els continguts de la ponència realitzada a les III Jornades de Filologia Alemana celebrades a Sevilla del 15 al 17 de desembre de 2004.

2 El projecte de «Bibliografia Catalànica» va ser presentat al VIè Col·loqui de Llengua i Literatura Catalanes de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes a Roma el 28 de setembre de 1982.

3 Vegeu: Briesemeister, D. (1979), Brunn, A. von (1979), Stegmann, T. D. (1979), Siebenmann, G. (1985), Strosetzki, Ch. (1988), Schönberger, A. / Stegmann, T. D. (1988, 1989), Fernández, E. (1997, 2000, 2002), Robles, F. / Stegmann, T. D. (2003), Wirf, M. / Estelrich, P. (2004).

La recent publicació d'una nova recopilació bibliogràfica,⁴ que supera àmpliament les dimensions dels volums apareguts fins el moment actual i incorpora totes les novetats corresponents als últims anys, ens obliga a reobrir la discussió sobre aspectes que semblaven oblidats darrerament, com la reflexió sobre l'estat dels estudis catalans a les universitats espanyoles i europees i, en el cas que ens ocupa, les relacions literàries i culturals entre els territoris germanòfons i els catalanoparlants. Una anàlisi detinguda de les dades contingudes en aquesta obra ens permetrà observar quina ha estat l'evolució de les traduccions alemanyes de literatura catalana i posar de manifest la peremptòria necessitat de seguir elaborant aquesta mena de reculls de manera periòdica i impulsar nous repertoris que donen compte de les nombroses versions angleses, franceses, italianes i de tantes altres llengües, de textos originalment escrits en català.

1 Introducció

És inqüestionable l'enorme prestigi de la literatura alemanya a tot el món hispànic. En són una bona prova l'ingent nombre de traduccions de les seues principals obres a les quatre llengües peninsulars i els abundants estudis sobre la recepció dels seus autors clàssics i contemporanis al nostre país. Tanmateix, no sabem gaire sobre la presència de les lletres hispàniques al territori germanoparlant i sobre l'important paper que les editorials i els lectors alemanys, austríacs i suïssos han jugat com a consumidors de les literatures peninsulars i impulsors indirectes de traduccions d'obres originalment escrites en les llengües basca, catalana i gallega.⁵

Els canvis socials, econòmics i polítics dels darrers trenta anys han contribuït a modificar decisivament les relacions entre les cultures de l'àmbit hispànic i la resta del continent. Els lectors espanyols han tingut accés per primera vegada a determinats autors i les seues obres i, en el cas de bascs, catalans i gallecs, han pogut apropar-se a aquests escriptors i els seus textos en el seu propi idioma. D'altra banda, l'acabament de la dictadura franquista, l'establiment d'un règim democràtic i el reconeixement oficial del català, l'euskera i el gallec han donat a Europa l'oportunitat de descobrir una Espanya lingüísticament i nacionalment plural, molt allu-

4 Robles, F. (2005): *Bibliografía de la literatura catalana en versió alemanya – narrativa, poesia, teatre*, Aachen: Shaker.

5 Deixem de banda la literatura castellana, la penetració de la qual ha estat qualitativament i quantitativament indiscutible al llarg de la història.

nyada de la ficció d'una nació homogènia en la castellanitat difosa pel franquisme. La diversitat literària, lingüística i cultural peninsular ha fascinat acadèmics i lectors de tot el continent i ha esdevingut tema d'incomptables publicacions a dintre i fora d'Espanya. En aquest context, no ens ha de sorprendre gens la notable activitat traductològica que als darrers trenta anys s'ha vingut desenvolupant als països de parla alemanya entorn de la literatura en llengua catalana. L'augment continu del nombre de traduccions durant aquest període fa palès un interès sempre creixent dels lectors alemanys no sols pels clàssics catalans, ja coneguts als territoris germanòfons des de l'Edat Mitjana, sinó també pels autors més contemporanis. Anys després que les editorials i els lectors alemanys, austríacs i suïssos hagen descobert el fet plural de les llengües hispàniques i hagen esdevingut consumidors potencials de traduccions de les seues principals obres, se'ns plantegen qüestions de caràcter divers: Des de quan es tradueix del català? En quina mesura estan presents les lletres catalanes als països de parla alemanya? Quins autors, obres o gèneres de la literatura catalana són més coneguts i apreciats? I, sobretot, quins factors (històrics, polítics, socials, etc.) han endarrerit, entrebancat o afavorit la introducció de la literatura catalana dins el món germanoparlant? Una revisió de les diferents etapes de la història de la traducció de literatura catalana a l'alemany ens servirà per donar resposta a aquestes i altres preguntes i establir els elements que han permès el retorn de la literatura catalana al lloc que li pertoca dins la cultura occidental.

2 Les traduccions alemanyes de literatura catalana: un estudi cronològic

Des que la primera versió alemanya d'un text literari català va veure la llum en 1583 fins el moment actual, l'aparició d'aquesta mena d'obres s'ha produït de forma discontinua i desigual al llarg dels segles. Així trobem que hi ha períodes de gran vitalitat, com el que es produeix al tombant del segle XX, i altres de total desaparició d'aquestes publicacions, com succeeix entre 1923 i 1945. Tanmateix, podem parlar a grans trets de quatre cicles ben diferenciats en la història de les traduccions de literatura catalana a l'alemany: una primera fase corresponent als inicis (1583–1888); una segona etapa molt prolífica que abraça els darrers anys del segle XIX i les primeres dècades del segle XX (1890–1923); un tercer moment de lenta i vacil·lant recuperació, que comença amb la postguerra europea i acaba amb la reinstauració de la democràcia a l'Estat Espanyol (1945–1979); i, finalment, un quart període que comprèn els darrers 25 anys (1980–2003).

El nostre propòsit immediat és l'anàlisi detinguda de cadascuna d'aquestes etapes tot parant esment de quins han estat els gèneres i els autors que han atret l'atenció dels traductors en cada moment i quins canvis s'han anat produint en la relació entre la literatura catalana i el món editorial alemany.

2.1 Les primeres traduccions alemanyes de literatura catalana (1583–1888)

Encara que les traduccions alemanyes de literatura catalana són escasses en aquest període i esdevenen habituals fins a les acaballes del segle XIX, cal remuntar-se a 1583 per trobar el primer text d'aquestes característiques. No oblidem, però, que el món germanoparlant tampoc havia romàs totalment aliè al fenomen de la literatura catalana en les centúries precedents. Les obres de Ramon Llull eren apreciades a Alemanya des de l'Edat Mitjana i el *Tirant lo Blanch* era ben conegut per la referència que Cervantes n'havia fet al *Quixot*.

La primera traducció completa d'un original català a l'alemany va ser l'*Espill de la vida religiosa (Desiderius: dialogus vere pius, et cumprimis iucundus de expedita ad Dei amorem via)* de Miquel Comalada, publicat en 1583 i reimprès en tres ocasions entre 1617 i 1709 (la darrera sota el títol de *Begierer*). La primera traducció d'un text en vers trigarà poc a produir-se. Es tracta del poema anònim, encara que generalment atribuït a Anselm Turmeda, *Disputació d'En Buc amb son cavall (Gespräch desz Esels wider Bruder Anshelmen de Turmeda)*, obra de Jacob R. von Speyer en 1606.

Encara que el nombre de títols catalans publicats entre els segles XVI i XVIII a Alemanya és més aviat reduït i reflecteix clarament l'escassa prominença que a Europa havia tingut la rica tradició catalana,⁶ l'aparició d'aquestes primeres traduccions revela la presència d'un seguit d'estudiosos alemanys plenament conscients de l'existència d'un territori hispànic amb una llengua pròpia i una cultura autònoma i ben diferenciada de la resta de la península. Destaquem aquest fet pel que té d'insòlit en un moment històric marcat pel retrocés cultural i el declivi polític dels territoris de la Corona d'Aragó, un procés que culminarà a començaments del segle XVIII amb la pèrdua de l'autogovern, la supressió dels Furs i les institucions i la prohibició de la llengua catalana.

6 Sobretot si considerem que en aquest moment les lletres catalanes ja havien viscut la seua època daurada amb figures de la importància de Cerverí de Girona, Ramon Llull, Ausiàs March, Joanot Martorell o Anselm Turmeda, molts dels quals no serien versió-nats en alemany fins a molts anys després.

Altres traduccions d'aquesta època són alguns fragments de la *Chronica* de Ramon Muntaner (1842, reeditada en 1844) i el *Llibre de les bèsties* (*Ein katalanisches Tierepos*, 1872) de Ramon Llull. A més, la decisió de J. Simonde de Sismondi d'incloure al primer volum de *Die Literatur des südlichen Europa's* (1816) composicions de Vicent Ferrandis, Ausiàs March i Narcís Vinyoles fa possible el primer contacte de la cultura alemanya amb la rica tradició lírica de la Catalunya medieval i renaixentista.

2.2 El descobriment de la cultura catalana a Alemanya (1890–1923)

Els darrers anys del segle XIX suposen l'autèntic despertar dels acadèmics i humanistes alemanys a la realitat cultural dels països de parla catalana. És l'inici d'un interès constant que anirà creixent progressivament i assolirà el seu punt màxim a l'època actual. Aquest fenomen, lluny de constituir un fet aïllat, s'inscriu perfectament en una tendència dominant a l'època. Al llarg de tot el segle XIX, nombrosos intel·lectuals alemanys comencen a sentir-se atrets per la diversitat lingüística i nacional europea i es llancen a l'estudi de la vida dels grups humans i les seues experiències col·lectives a partir de l'evidència present en manifestacions artístiques de caire popular, com els poemes anònims i la narrativa de transmissió oral. La literatura catalana, desconeguda fins aquell moment per al gran públic alemany, però amb un ric llegat, esdevindrà objectiu d'humanistes i lingüistes alemanys de finals del segle XIX i començament del XX (Ludwig Salvator, Wilhelm Meyer-Lübke, etc.). La traducció d'obres literàries serà una manera més d'acostar la cultura catalana als lectors alemanys.

La lírica és, sens dubte, el gènere preferit pels traductors en aquesta època primerenca. Tanmateix, ja trobem versions de les formes literàries més diverses: teatre, poesia, novel·la, conte popular i llibret operístic. El fet que els autors reproduïts en aquesta època no siguen els clàssics, sinó precisament els que estaven assolint major fama i prestigi a la Catalunya contemporània, ens fa pensar que l'edició de moltes d'aquestes obres va dur-se a terme pensant en un possible èxit comercial. Així s'ha d'entendre la publicació de novel·les d'autors modernistes com *Els sots feréstecs* (*Lazarus' Tod*, 1909) de Raimon Casellas, *Solitud* (*Sankt Pons: Roman*, 1909) de Víctor Català, *Revolta* (*Gori der Rebell: Roman*, 1912) i *Per la vida* (*Das Tomatenbeet*, 1912) de Josep Pous i Pagès, *Josafat* (*Josaphat*, 1918) de Prudenci Bertrana, totes elles traduïdes per Eberhard Vogel, i la narració naturalista *L'escanyapobres* (*Der Vampyr*, 1920) de Narcís Oller.

Pel que fa a la lírica, hem de destacar la bona acollida que va tenir la poesia religiosa de Jacint Verdaguer. Entre 1891 i 1911, es publicaren fins a set volums dels seus poemes, entre els quals destaquem *Flors del calvari* (*Blumen vom Kalvarienberge*, 1904), *Eucarístiques* (obra de la qual existeixen dues versions: *Eucharisticum*, 1906, i *Eucharistische Lieder*, 1907), *Lo somni de Sant Joan* (*Der Traum des heiligen Johannes*, 1909) i *L'Atlàntida* (*Atlantis*, 1911). Altres autors lírics que també van captar l'atenció dels traductors alemanys van ser Joaquim Rubió i Ors, l'obra poètica del qual va ser reproduïda en una edició poliglota en quatre volums i publicada entre 1888 i 1902, i Víctor Balaguer, que veuria aparèixer la versió alemanya del seu cèlebre poema *Los Pirineus* (*Die Pyrenäen*) en 1892.

Encara dins del gènere poètic, destaca la tasca realitzada pels hispanistes Johannes Fastenrath i Rudolf Grossmann, que elaboraren sengles antologies de poesia catalana contemporània en traducció alemanya i contribuïren de forma decisiva a difondre la tradició poètica catalana als territoris germanòfons mitjançant la presentació d'escriptors i obres desconeguts pels lectors alemanys d'aleshores. A *Catalanische Troubadoure der Gegenwart* (1890), Fastenrath reuneix 276 poemes de 92 diferents autors, entre els quals es troben totes les figures més destacades de la Renaixença: Bonaventura Carles Aribau, Víctor Balaguer, Maria de Bell-Lloch, Miquel Costa i Llobera, Tomàs Forteza, Àngel Guimerà, Francesc Matheu, Apelles Mestres, Joaquim Rubió i Ors i Jacint Verdaguer, entre molts altres. L'antologia de Rudolf Grossmann, *Katalanische Lyrik der Gegenwart* (1923), recull poemes dels principals autors de les últimes dècades, mostrant així la clara vinculació existent entre la lírica catalana de començament del segle XX i les tendències més avantgardistes de la literatura europea. Entre els poetes escollits per Grossmann destaquen Joan Alcover, Gabriel Alomar, Josep Carner, Ventura Gassol, Guerau de Liost, Joan Maragall, Miquel dels Sants Oliver, Carles Riba i Josep Maria de Sagarra.

Un altre personatge destacat de l'època va ser l'Arxiduc Ludwig Salvador. La seua descripció de Mallorca a *Somnis d'estiu ran de mar* (*Sommerträumerien am Meeresufer*, 1912) va representar el primer contacte entre Alemanya i l'illa en època moderna. Aquest personatge, gran amant de les llengües i cultures mediterrànies, va dedicar una part de sa vida a viatjar per tot Mallorca a la recerca de manifestacions literàries i artístiques autòctones. El resultat del seu treball van ser les *Rondaies de Mallorca* (*Märchen aus Mallorca*), publicades per primera vegada en 1896 i reeditades en diverses ocasions.

Una menció a banda mereixen les traduccions alemanyes de textos catalans dins l'àmbit de les arts escèniques. El gènere dramàtic va ser, amb

diferència, el menys traduït durant aquest període i solament ens ha quedat una versió de *Lo guant del degollat* (*Der Handschuh des Enthaupteten*) de Víctor Balaguer, publicada dins l'antologia *Catalanische Troubadoure der Gegenwart* (1890) de Johannes Fastenrath. La novetat, la representen les adaptacions de Rudolf Lothar a partir de dos textos teatrals d'Àngel Guimerà per als llibrets de les òperes d'Eugen d'Albert *Terra baixa* (*Tiefland: Oper in einem Vorspiel und zwei Aufzügen*, 1903) i *La filla del mar* (*Liebesketten: Oper in drei Aufzügen*, 1912).⁷

2.3 Postguerra europea i recuperació nacional (1945–1979)

2.3.1 La difícil represa (1945–1968)

L'èxit que va suposar la publicació de l'antologia de Rudolf Grossmann en 1923 significà una fita sense precedents i un aconseguiment que semblava definitiu en els intents de portar la literatura catalana a un nivell internacional. La línia ascendent que havien seguit les traduccions a l'alemany de les darreres dècades començava a donar fruits importants i augurava un futur immediat imparable. Tanmateix, els canvis polítics que ens els anys següents trasbalsarien la vida de catalans i europeus provocaren el trencament sobtat d'aquesta tendència. La dictadura de Primo de Rivera i els primers anys del règim franquista, amb la seua decidida política d'anihilació lingüística i nacional de bascs, catalans i gallecs, van suposar la interrupció immediata de qualsevol mena d'intercanvi cultural entre aquests territoris i la resta d'Europa. Qualsevol actitud de recolzament a les altres nacionalitats de l'Estat, àdhuc la que representava la traducció i difusió d'una novel·la, es considerava un desafiament al sistema establert. Els catalans (els bascs i els gallecs) i el seu principal símbol d'identitat, la llengua, havien deixat d'existir, convertint-se tant ells com els seus potencials lectors alemanys en víctimes del bloqueig cultural imposat pel règim. Els esforços de l'elit castellana governant en Espanya per difondre la imatge fictícia d'un país uniforme amb un sol idioma, l'espanyol, i una cultura nacional homogènia havien donat els seus fruits.

En el període que va de 1923 a 1945 es produeix la desaparició sobtada de la cultura catalana de l'àmbit europeu. Amb l'excepció que va representar la publicació del *Llibre d'Amic e Amat* (*Das Buch vom Liebenden und Geliebten*) de Ramon Llull a la revista *Wissenschaft und Weisheit* entre 1938 i 1940, el

7 Vegeu Soler, M. (en aquest volum).

temps que s'estén des de la instauració del règim de Primo de Rivera a l'acabament de la guerra en Europa significa l'emudiment absolut de la literatura catalana a dins i fora del territori peninsular. L'any 1945 marca un nou començament pel que fa a les traduccions de textos catalans en Alemanya i d'ençà fins a 1968 començarà a produir-se una lenta, encara que constant, recuperació.

El primer canvi que s'esdevé en aquesta època està relacionat amb els gèneres preferits pels traductors i lectors. Si abans de la guerra, la forma literària més conreada era la lírica d'autor, ara prenen un major protagonisme la lírica i la narrativa de caire popular. Seguint l'exemple de Ludwig Salvator, estudiosos com H. G. Loik (1949), F. Karlinger (1960), H. Meier / F. Karlinger (1961) i F. Karlinger / U. Ehr Gott (1968) dediquen volums sencers o àmplies parts de les seues obres a la recopilació de contes balears i catalans. Igualment, F. Karlinger (1948), H. Möller (1954) i J. Gregor *et al.* (1957) compilen i tradueixen un nombre considerable de cançons populars de tot el territori catalanoparlant.

Els gèneres dramàtic i èpic també pateixen les conseqüències del període. Com en èpoques anteriors, el teatre continua tenint una presència merament testimonial. Així, en els més de vint anys de postguerra, solament es tradueix la peça *Nadal en temps de guerra* (*Katalanische Weihnachtschronik*, 1955) de Lluís Capdevila. El gènere novel·lesc, que havia pres embranzida a començaments de segle, passa a ocupar ara una posició marginal. No obstant, cal subratllar fites importants, tot i que poc nombroses, com *L'illa de la calma* (*Mallorca: Die Insel der Ruhe*, 1960) de Santiago Rusiñol, *Es té o no es té* (*Der eine hat's, der andere nicht: Roman*, 1961) d'Odó Hurtado i *L'escanyapobres* (*Der Vampyr*, 1954), nova versió de la novel·la de Narcís Oller que ja havia estat traduïda i publicada en 1920. L'autor que realment captiva el públic alemany de l'època és Ramon Llull. La publicació en 1945 de la nova traducció del *Llibre d'Amic e Amat* (*Das Buch vom Liebenden und Geliebten, geistliche Gleichnisse*), de Maurice Aubry, dona el tret de sortida a tot un seguit de versions de les seues obres més importants i suposa l'inici d'una fascinació pel canonge mallorquí que arriba fins als nostres dies. A més de les cinc edicions del *Llibre d'Amic e Amat* aparegudes entre 1945 i 1967, cal destacar la reedició de la versió realitzada per Ludwig Klaiber per a *Wissenschaft und Weisheit* anys abans. La resta de traduccions de Llull d'aquesta època son el *Llibre de les bèsties* (*Die treulose Füchsin*, 1953) i el *Llibre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna* (*Das Ave-Maria des Abtes Blanquerna*, 1953).

2.3.2 L'Europa de 1968 i la transició a la democràcia (1970–1979)

La fi de la postguerra espanyola i europea, les transformacions que van seguir als esdeveniments de 1968 i l'embranchida que havien anat prenent els moviments de recuperació de la cultura nacional a Catalunya des de començaments dels 60 no passaren desapercebuts per a la resta de territoris europeus. El protagonisme que gradualment reconqueria la cultura en la llengua pròpia dins el territori catalanoparlant i el progressiu obriment cap a l'exterior iniciat als darrers anys del franquisme van marcar un punt d'inflexió en les relacions entre Catalunya (les Illes Balears, el País Valencià) i el públic alemany. En un moment en què Catalunya simbolitzava la resistència cultural d'una nació oprimida sota el jou feixista, es multiplicaren a Europa les publicacions centrades en aspectes d'una Espanya concebuda no com la nació uniforme que pretenia presentar el règim franquista, sinó des del punt de vista de la diversitat cultural i nacional. Quantitativament, aquest renovat interès per la cultura catalana es véu reflectit en un notable increment del nombre de traduccions de textos literaris. Si durant els anys seixanta, la xifra de versions d'obres completament o parcialment en català era de cinc, en els anys setanta s'arribà a les catorze. A açò caldria afegir les diverses reedicions de títols publicats a les dècades anteriors, així com l'aparició de nombrosos llibres, articles, treballs d'investigació i tesis doctorals sobre aspectes de literatura catalana.

Els anys setanta marquen un important canvi pel que fa als gèneres preferits pel públic alemany. La narrativa passa a ocupar un lloc central en detriment de la lírica, forma literària predominant en èpoques anteriors, que es veu relegada a una posició secundària. D'altra banda, hi ha una major preocupació per gèneres poc traduïts fins aleshores. Els autors germanoparlants, tot i centrar els seus esforços en la reproducció d'obres de narrativa de ficció, comencen a parar esment dels textos assagístics. Així, en 1976 es publiquen els assaigs *La pràctica de l'art (Praxis der Kunst)* d'Antoni Tàpies i *Antoni Tàpies i l'esperit català (Antoni Tàpies und der Geist Kataloniens)* de Pere Gimferrer. Dos anys abans havia aparegut l'obra literària completa de Salvador Dalí, *Unabhängigkeitserklärung der Phantasie und Erklärung der Rechte des Menschen auf seine Verrücktheit: Gesammelte Schriften* (1974), amb nombroses traduccions del català. Quant a la narrativa de ficció, en aquest període es reediten en diverses ocasions les antologies de contes populars de Karlinger / Ehr Gott i Meier / Karlinger i es publica una nova recopilació: *Märchen aus Mallorca* (1974) d'Alexander Mehdevi. El descobriment de la novel·la catalana encara trigarà uns anys a produir-se. D'aquesta dècada

solament poden rescatar-se les traduccions d'*Els plàtans de Barcelona* (*Die Platanen von Barcelona: Roman*, 1970) de Víctor Mora i *La plaça del diamant* (*Auf der Plaça del Diamant: Roman*, 1979) de Mercè Rodoreda, una obra que es reeditarà en onze ocasions al llarg dels vint anys següents.

Si bé els gèneres narratius comencen a ocupar en aquesta època una posició central que ja no abandonaran, en la dècada dels 70 veuen la llum una sèrie de reculls poètics de gran significació. Johannes Hösle i Antoni Pous, autors de dues celebrades antologies poètiques, donen difusió a la literatura catalana a Alemanya a través tant de les seues traduccions com de nombrosos articles publicats individualment o en col·laboració. El seu primer treball rellevant, *Katalanische Lyrik im zwanzigsten Jahrhundert: Eine Anthologie* (1970), és una recopilació de poetes catalans moderns en la qual, a més de fer un compendi de la tradició lírica en llengua catalana i reivindicar un espai per a les lletres catalanes a l'àmbit europeu, Hösle i Pous presenten escriptors de l'alçada de Salvador Espriu, Gabriel Ferrater, J. V. Foix o Miquel Martí i Pol, fins aleshores desconeguts per als lectors alemanys. Igualment important va ser l'article «Ich will deutlich sprechen. Gedichte aus Katalonien»⁸ (1974), en el qual Hösle i Pous feren un repàs de les circumstàncies que havien marcat el desenvolupament de l'activitat poètica a la Catalunya de postguerra sota el signe del franquisme. Entre els poemes que il·lustren la seua exposició destaquen els de Vicent Andrés Estellés, Blai Bonet, Joan Brossa, Feliu Formosa i Pere Quart, mai abans versionats en alemany. Pel que fa a la narrativa, Johannes Hösle també va fer la seua aportació mitjançant l'antologia de contes i narracions *Katalanische Erzähler* (1978). La significació d'aquesta obra rau en el fet que Hösle és el primer a traduir a l'alemany les narracions de Pere Calders, Maria Aurèlia Capmany, Mercè Rodoreda o Jordi Sarsanedas.

Tornant al gènere poètic, cal destacar dues importants antologies que es publicaren a finals d'aquesta dècada. La primera va ser el *Katalanisches Liederbuch: Für Singstimme und Gitarre* (1976) de Bernhard Rövenstrunck, que va traduir i musicar composicions de poetes com Josep Carner, Salvador Espriu, J. V. Foix, Ramon Llull, Joan Roís de Corella, Jordi de Sant Jordi i Anselm Turmeda, molts d'ells desconeguts per al públic alemany de l'època. La segona antologia va ser obra de Tilbert Dídac Stegmann. Sota el títol de *Dignem no! – Sagen wir nein! Lieder aus Katalonien* (1979), Stegmann va reunir un considerable nombre de cançons representatives del moviment

8 Hösle, J. / Pous, A. (1974): «Ich will deutlich sprechen. Gedichte aus Katalonien», *Akzente: Zeitschrift für Literatur* 21, 289–314.

de la «Nova Cançó» i va contribuir a divulgar el treball de Raimon, Maria del Mar Bonet, Francesc Pi de la Serra, Joan Manuel Serrat i tants altres, a Alemanya.

L'única anormalitat d'aquest període de franca recuperació, la representa la traducció d'obres teatrals. Al llarg d'aquesta dècada només veurà la llum la peça *El cap violent* (*Der wilde Kopf*, 1975) de Joan Brossa.

2.4 El *boom* de la literatura catalana als països de parla alemanya (1980–2003)

Després del lent procés de represa i normalització que es va produir durant els 60 i 70, els darrers 25 anys han significat la tornada de la literatura catalana al panorama internacional. Els anys en què solament es traduïa del castellà han quedat definitivament enrere i les lletres catalanes són cada vegada més reconegudes a tot el continent. Quantitativament, açò s'ha concretat en un creixement del nombre de versions de literatura catalana en altres llengües sense precedents. A banda del castellà, francès, alemany o italià, és a dir, els idiomes que havien sigut tradicionalment receptors d'obres d'origen català, s'ha començat a traduir a l'anglès, el neerlandès, el portuguès, el rus, l'hongarès o el suec. Qualitativament, s'observa un notable canvi en el tipus de traduccions que es duen a terme. Una comparació de les xifres exactes de les noves traduccions publicades a Alemanya, Àustria i Suïssa durant els períodes abans esmentats i les que apareixen entre 1980 i 2003 serà suficientment aclaridora d'aquesta nova situació.⁹

<i>Gènere o subgènere</i>	1583–1888	1888–1923	1945–1979	1980–2003
Obres o antologies poètiques	1	13	8	17
Novel·les	—	6	5	56
Contes populars	—	1	5	5
Antologies de narracions	—	—	1	12
Literatura infantil	—	—	—	64
Obres teatrals	—	2	2	12
Altres obres en prosa	3	1	7	16

El nombre de traduccions de literatura catalana a l'alemany augmenta exponencialment a finals del segle XX. Com a principal motiu d'aquest increment hem d'apuntar inequívocament a l'auge del mercat editorial a

9 Font: Robles, F. (2005): *Bibliografia de la literatura catalana en versió alemanya – narrativa, poesia, teatre*, Aachen: Shaker.

tota Europa durant aquesta època. Tanmateix, en el cas català, també hem de parar esment d'una tendència que s'havia iniciat als anys 50 i 60 i dels esforços d'acadèmics, traductors i editors compromesos amb la causa de donar a conèixer al públic germanoparlant el cabal literari i cultural dels Països Catalans. No podem estar-nos de reconèixer el treball de personatges com Eberhard Geisler, Angelika Maass, Hans-Ingo Radatz, Axel Schönberger o Tilbert Dídac Stegmann, que, a la seua tasca com a estudiosos de les lletres catalanes i traductors de les seues principals obres a l'alemany, sumaren l'organització d'incomptables seminaris, cursos, exposicions i col·loquis sobre aspectes de la llengua, literatura i cultura de Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià.

Atès que una exposició detallada de les obres aparegudes en aquest període excediria els límits d'aquest estudi, mencionarem algunes dades generals sobre la naturalesa de les traduccions que es duen a terme de 1980 a 2003. D'antuvi direm que, si fins a 1968 i, en part, també durant els 70, les publicacions sobre temes catalans tractaven principalment aspectes del folklore nacional i la tradició popular, a partir dels anys 80 hi ha una major diversificació de gèneres i una atenció especial a la narrativa de ficció. La novel·la és la forma literària que experimenta un major creixement. A les traduccions d'autors ja clàssics com Joan Perucho o Mercè Rodoreda, s'uneixen les veus narratives més actuals del panorama català, com Guillem Frontera, Maria Jaén, Gemma Lienas, Andreu Martín, Maria Antònia Oliver, Maria Mercè Roca, Montserrat Roig, Ferran Torrent o Llorenç Villalonga. La tan esperada publicació en 1990 de la primera traducció a l'alemany de *Tirant lo Blanch* (*Der Roman vom weißen Ritter Tirant lo Blanc*), obra de Fritz Vogelgsang, marca una fita sense precedents, encara que queda per completar la publicació de la segona meitat de la novel·la.

Els autors catalans de narrativa breu també tenen molt bona acollida. Noms com J. V. Foix, Sergi Pàmies, Carme Riera i, especialment, Quim Monzó, que es converteix en un autèntic èxit de vendes a Alemanya a les acaballes dels noranta, es donen a conèixer al públic germanoparlant en aquesta època. Però, potser l'aportació més cridanera de les lletres catalanes en aquests anys, la representa la narrativa infantil. De 1980 a 2003, es publiquen 64 contes infantils, alguns dels quals es reeditaran en més d'una ocasió. Autors com Roser Capdevila, Mercè Company, Enric Larreula o Maria Martínez es converteixen en habituals a les llibreries infantils alemanyes. S'ha d'apuntar, no obstant, el lamentable fet que la majoria de les traduccions de narrativa infantil es realitzen a partir de les versions castellanes i no de l'original català.

Quant a la poesia, també s'aprecia un notable augment de les antologies publicades en aquesta etapa. Es tradueixen poemaris complets de Joan Brossa (1988, 1998, 2001), Salvador Espriu (1985, 1986, 1990) i Carles Riba (1993), i s'elaboren antologies de Vicent Andrés Estellés (1993) i Ausiàs March (1993). Seguint l'estela de Johannes Hösle i Antoni Pous, estudiosos com M. Soler i Marcet, T. D. Stegmann i J. Gómez Montero, preparen antologies en les quals reuneixen les veus més representatives, així com les més actuals, del panorama líric català. En aquestes obres, es donen a conèixer autors com Joan Brossa, Narcís Comadira, Gabriel Ferrater, Pere Gimferrer o Jaume Pont. La poesia d'autor desbanca la lírica popular, que havia dominat les traduccions alemanyes de literatura catalana en altres temps. Malgrat tot, una mostra que tampoc aquest camp resta completament oblidat és l'estudi de Stephan Schmitt sobre les cançons de treball replegades a una alqueria mallorquina (*Arbeitslieder auf Mallorca: Dokumentation und Untersuchung einiger Feldarbeits- und Hirtenlieder aus dem Sprengel des Dorfes Alqueria Blanca im Süden der Baleareninseln*, 1984).

L'embranzida que pren la traducció de textos catalans a Alemanya es deixa sentir fins i tot en el gènere dramàtic. A les acaballes d'aquest període es produeix un extraordinari increment en el nombre de noves versions d'obres teatrals i entre 1992 i 2003 podem documentar diverses adaptacions de fins a 12 peces de Carles Batllé, J. M. Benet i Jornet i, sobretot, Sergi Belbel, el treball dramàtic del qual es analitzat i divulgat en publicacions del prestigi de *Theater der Zeit* i *Theater heute*.

3 Conclusions

El nostre breu recorregut per la història de les traduccions alemanyes de literatura catalana ens ha permès establir quatre períodes en què es poden observar diferents tendències pel que fa a la quantitat i la diversitat dels textos versionats. La tendència global descrita és d'un increment més o menys constant des de l'aparició del primer text, el *Desiderius* de Miquel Comalada, en 1583 fins el moment actual. Aquesta inèrcia solament es trenca pels avatars polítics que a mitjan segle XX separen els territoris catalanoparlants de la resta del continent i impedeixen que el silenci forçat que la llengua catalana ha de suportar a Espanya trobe una forma d'expressió fluïda a l'exterior. El llarg interval que es produeix de 1923 a 1945, els inicis vacil·lants de la postguerra i l'impuls proporcionat pels canvis socials, econòmics i polítics de l'Europa de 1968 han donat pas a una situació de creixent normalitat, en la qual les lletres catalanes tracten de trobar el seu espai

entre les literatures nacionals de més prestigi a nivell europeu. Aquest canvi ha estat possible, en primera instància, per una sèrie de transformacions de caire polític tant a dins com fora d'Espanya. Tanmateix, cal no menystenir el paper que al llarg de les darreres dècades han jugat els lectors i les editorials dels països de parla alemanya com a consumidors d'una literatura condemnada a l'ostracisme al seu propi territori. L'obriment a Europa dels darrers decennis ha suposat el descobriment de la pluralitat lingüística i nacional d'Espanya per part dels lectors alemanys. El català, una llengua que parla quasi el 25% de la població espanyola, ha tornat a estar a l'abast del públic alemany, fet que ha facilitat l'increment quantitatiu i també qualitatiu de les traduccions de textos literaris, com ho demostra el fet que, si bé en un primer moment les obres de caràcter tradicional i folklòric predominaven sobre les obres de creació, al llarg dels darrers vint anys, la literatura catalana, sobretot en el cas de la novel·la i la narrativa breu, s'ha convertit en un producte molt a tenir en compte per part de les editorials alemanyes.

Un aspecte que resta per analitzar és la repercussió que l'actual situació econòmica que viu Alemanya tindrà sobre el futur, d'antuvi esperançador, de les traduccions de literatura catalana a l'alemany. Les retallades pressupostàries en política educativa i universitària han significat l'eliminació d'alguns dels cursos i seminaris sobre temes de literatura i cultura catalanes que venien impartint-se durant anys. No sabem en quina mesura la retirada de subvencions a projectes culturals d'aquesta mena i la més que possible supressió de càtedres i lectorats de català en els propers anys ha de ser interpretada com un nou entrebanc per l'expansió de la literatura catalana a Alemanya.

4 Bibliografia

- Briesemeister, Dietrich (1979): «Bibliographie katalanischer Veröffentlichungen in Deutschland seit 1945 (1945–1978)», *Iberoromania* 9, 155–163.
- Brunn, Albert von (1979): «Bibliografía Helvética de Estudios Catalanes (1960–1978)», *Iberoromania* 9, 164–168.
- Fernández, Ester (1997): «50 anys de tesis i tesines sobre temes catalans als països de parla alemanya (1945–1996)», *Zeitschrift für Katalanistik* 10,

- 130–159 [amb addicions i correccions a la *ZfK* 12 (2000), 202–205, i a la *ZfK* 15 (2002), 193–194].
- Hösle, Johannes / Pous, Antoni (1974): «Ich will deutlich sprechen», *Akzente: Zeitschrift für Literatur* 4:21, 289–314.
- Quintana, Artur (1986): «Les quatre literatures de l'Estat Espanyol en traducció alemanya», *El llibre alemany: eina de diàleg cultural amb Catalunya / El libro alemán: instrumento de diálogo cultural con Cataluña*, Frankfurt am Main: Druckerei Lembeck, LIII–LX.
- Robles, Ferran (2005): *Bibliografía de la literatura catalana en versió alemanya – narrativa, poesia, teatre*, Aachen: Shaker (Biblioteca Catalànica Germànica – Beihefte zur *ZfK*; 1).
- / Stegmann, Tilbert Dídac (2003): «Bibliographie der ins Deutsche übersetzten Erzählungen und Märchen», *Zeitschrift für Katalanistik* 16, 145–184.
- Sattel, Sabine (1991): «Seit 1945 im deutschen Sprachbereich fertiggestellte oder begonnene Habilitations-, Promotions-, Magister- oder andere Examensarbeiten über katalanische Themen», *Zeitschrift für Katalanistik* 4, 298–314.
- Schönberger, Axel / Stegmann, Tilbert Dídac (1988): «Katalanische Publikationen und Aktivitäten aus dem deutschen Sprachbereich (1984–1987)», *Zeitschrift für Katalanistik* 1, 243–262.
- (1989): «Katalanische Publikationen und Aktivitäten aus dem deutschen Sprachbereich (1988)», *Zeitschrift für Katalanistik* 2, 167–194.
- Siebenmann, Gustav (1985): *Bibliographie der aus dem Spanischen, Portugiesischen und Katalanischen ins Deutsche übersetzten Literatur: 1945–1983*, Tübingen: Niemeyer.
- Stegmann, Tilbert D. (1979): «Llibres catalans recents sobre temes catalans (anys 1970–1979)», *Butlletí del llibre en català* 2 (juny–setembre), [10]–[12].
- Strosetzki, Christoph (1988): *Bibliographie der Hispanistik in der Bundesrepublik Deutschland, Österreich und der deutschsprachigen Schweiz*, Frankfurt am Main: Vervuert.
- Wirf, Maria / Estelrich, Pilar (2004): «Zur Übersetzung aus dem Katalanischen», *Romanistik in Geschichte und Gegenwart* 10:1, 33–54.

Carla Weidmann (Frankfurt am Main)

Lehrveranstaltungen katalanischer Thematik an den Hochschulen des deutschen Sprachbereichs im Sommer- semester 2004 und im Wintersemester 2004/2005

Die folgende Aufstellung verzeichnet katalanistische Lehrveranstaltungen an Hochschulen des deutschen Sprachbereichs im Sommersemester 2004 und im Wintersemester 2004/2005. Aufgeführt werden die aus den Vorlesungsverzeichnissen zu entnehmenden Angaben zu den Veranstaltungen des Bereichs Romanistik (Katalanistik). Die Auflistung bemüht sich um Vollständigkeit.¹ Die katalanistisch tätigen Hochschullehrer und Lektoren werden gebeten, Änderungen der in den Verzeichnissen abgedruckten Angaben durch die Vorlesungspraxis (zusätzliche, ausgefallene, im Titel geänderte Veranstaltungen) der Verfasserin mitzuteilen. Gleiches gilt für in der folgenden Aufstellung lückenhaft dokumentierte Angaben.

Bundesrepublik Deutschland

Augsburg

Universität / Romanistik und Sprachenzentrum

SS 2004:

- Einführung in die katalanische Sprachwissenschaft: Günther Haensch
- Català 2: Vicent Àlvarez i Vives

WS 2004/2005:

- Romane in Spanien seit 1975: Thomas Scheerer
- Català 1: Vicent Àlvarez i Vives

Bamberg

Otto-Friedrich-Universität / Lehrstuhl für Romanische Sprachen

SS 2004

- España se dice de muchas maneras – la diversidad cultural de España:
Lorena Silos Ribas

1 Herzlichen Dank an alle, die dank Angaben aus den jeweiligen Vorlesungsverzeichnissen per Brief oder per Email diese Aufstellung ergänzt oder korrigiert haben.

WS 2004/ 2005:

- Salvador Dalí – la vida del genio a través de su obra: Lorena Silos Ribas

Berlin

Freie Universität / Institut für Romanische Philologie

SS 2004:

- Sprache und Sprachbewusstsein im frühneuzeitlichen Spanien: Frank Savelsberg
- Einführung in die katalanische Renaissance-Literatur: Josep Soler-vicens
- Viatge poètic-musical per les terres de llengua catalana: Anna Borrull i Betlem
- Katalanisch I: Anna Borrull i Betlem
- Katalanisch II: Anna Borrull i Betlem
- Katalanisch IV: Anna Borrull i Betlem

WS 2004/2005:

- Typologie des Katalanischen im iberoromanischen Kontext : Patrick Steinkrüger
- Introducció a la cultura catalana: Anna Borrull i Betlem
- Katalanisch I: Anna Borrull i Betlem
- Katalanisch II: Anna Borrull i Betlem
- Katalanisch für Fortgeschrittene: Anna Borrull i Betlem

Humboldt-Universität / Institut für Romanistik

SS 2004:

- Lyrik und Performance – Una introducció a la lírica en llengua espanyola, catalana y gallega: Josep Tèrmens
- Katalanisch Grundkurs: Josep Tèrmens
- Katalanisch Aufbaukurs: Josep Tèrmens

WS 2004/2005:

- Dalí, Buñuel, Lorca und der spanische Surrealismus: Josep Tèrmens
- Katalanisch Grundkurs: Josep Tèrmens
- Katalanisch Aufbaukurs: Josep Tèrmens

Bielefeld

Universität / Romanistik

SS 2004:

- Català Ia: Mercè Rodríguez

- Català Ib: Mercè Rodríguez
 - Català I Ib : Mercè Rodríguez
- WS 2004/2005:
- Català Ia: Mercè Rodríguez
 - Català IIa: Mercè Rodríguez
 - Català IIIa: Miquel Cortada i Berta

Bochum

Ruhr-Universität / Romanisches Seminar

SS 2004:

- Katalanische Literatur- und Theatergeschichte der Nachkriegszeit:
Mario Horst Alsen
- Landeskunde der katalanischen Länder: Imma Martí i Esteve
- Català I – Intensivkurs: Imma Martí i Esteve
- Català II: Imma Martí i Esteve

WS 2004/2005:

- Katalanische Literatur- und Theatergeschichte im Überblick vom
Modernismus bis zum spanischen Bürgerkrieg: Mario Horst Alsen
- Grundkurs Katalanisch II: Imma Martí i Esteve
- Grundkurs Katalanisch III: Imma Martí i Esteve

Bonn

Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität / Romanisches Seminar

SS 2004:

- Grundkurs Katalanisch für Anfänger: Sebastià Moranta i Mas
- Katalanisch für Fortgeschrittene: Sebastià Moranta i Mas

WS 2004/2005:

- Grundkurs Katalanisch für Anfänger: Sebastià Moranta i Mas
- Katalanisch für Fortgeschrittene: Sebastià Moranta i Mas

Braunschweig

Technische Universität / Sprachenzentrum

SS 2004:

- Katalanisch 1.2.01.0 (Nivell 2): Mireia Ortigosa i Zamacona
- Katalanisch 1.4.01.0 (Nivell 4): Mireia Ortigosa i Zamacona

WS 2004/2005:

- Katalanisch 1.1.01.0 (Nivell 1): Mireia Ortigosa i Zamacona
- Katalanisch 1.5.01.0 (Nivell 5): Mireia Ortigosa i Zamacona

Bremen

Universität / Sprach- und Literaturwissenschaften

SS 2004:

- Identitätsdiskurse im iberischen und iberoamerikanischen Theater der Gegenwart: Axel Schönberger
- Sprachgeschichte des Lateinischen für Romanisten: Axel Schönberger
- Das Katalanische in der Iberoromania: Josep Maria Navarro
- Barcelona aus der kritischen Perspektive eines katalanischen Intellektuellen (Manuel Vázquez Montalbán): Bàrbara Roviró i Llimiana
- Katalanisch III/IV: Bàrbara Roviró i Llimiana

WS 2004/2005:

- Sergi Belbel – ein katalanischer Theater-Autor: Ana Luengo
- Sprachpolitik und Sprachplanung in den Països Catalans (Katalonien, Balearen, València): Bàrbara Roviró i Llimiana
- Iberische Romane des 21. Jahrhunderts (2001–2004): Axel Schönberger
- Spätlatein und frühes Romanisch – die Entstehung der romanischen Sprachen und ihre frühesten schriftlichen Zeugnisse: Axel Schönberger
- Katalanisch I/II: Bàrbara Roviró i Llimiana
- Katalanisch III: Bàrbara Roviró i Llimiana

Eichstätt

Katholische Universität / Sprachenzentrum

SS 2004

- Cultura i civilització catalanes: Maria Martínez i Casas
- Grundkurs Katalanisch I: Maria Martínez i Casas
- Katalanisch II: Maria Martínez i Casas

WS 2004/2005

- Cinema i música a Catalunya: Maria Martínez i Casas
- Grundkurs Katalanisch I: Maria Martínez i Casas
- Katalanisch II: Maria Martínez i Casas
- Katalanisch III: Maria Martínez i Casas

Erlangen-Nürnberg

Friedrich-Alexander-Universität / Sprachenzentrum

SS 2004:

- Einführung ins Katalanische: Kurt Süß

WS 2004/2005:

- Einführung ins Katalanische: Kurt Süß

Frankfurt am Main

Johann Wolfgang Goethe-Universität / Institut für Romanische Sprachen und Literaturen

SS 2004:

- Der Iberische Ritterroman: Dietmar Frenz
- Reiseberichte über Katalonien – narrative Strukturen der Reiseliteratur: Tilbert Dídac Stegmann
- Klassische Texte zur Kinotheorie: Gerhard Wild, Scarlett Winter, Dietmar Frenz
- Multimedialer Zugang zum Leseverstehen romanischer Sprachen [EuroCom]: Horst G. Klein
- Unterrichtsmedien zur romanischen Interkomprehension [EuroCom]: Horst G. Klein
- Katalanisch für Anfänger (Stufe I): Sebastià Moranta i Mas
- Katalanisch Mittelkurs (Stufe II): Sebastià Moranta i Mas
- Curs avançat de gramàtica catalana (Stufe III): Sebastià Moranta i Mas
- Traducció alemany–català (Stufe III): Ricard Wilshusen

WS 2004/2005:

- Intermedialität und Avantgarde: Das Werk Salvador Dalís zwischen Literatur, bildender Kunst und Film: Gerhard Wild
- Katalanisch für Anfänger: Sebastià Moranta i Mas
- Katalanisch-Mittelkurs: Sebastià Moranta i Mas
- Curs avançat de gramàtica catalana: Sebastià Moranta i Mas
- Traducció alemany–català: Ricard Wilshusen

Freiburg im Breisgau

Albert-Ludwigs-Universität / Romanisches Seminar

SS 2004:

- Stadtsprachen – Lengües urbanas – Llungües urbanes: Claus D. Pusch
- Katalonien, eine Autonomie Spaniens: Eva Centellas i Oller
- Katalanisch Grundkurs: Eva Centellas i Oller
- Katalanisch Aufbaukurs: Eva Centellas i Oller

WS 2004/2005:

- Lingüística iberoromànica – Einführung in die Sprachwissenschaft des Spanischen und Katalanischen: Claus D. Pusch
- Introducció a la gramàtica cognitiva: el canvi semàntic en els verbs: Sandra Montserrat i Buendia
- Französische Revolution und Minderheitensprachen in Frankreich: Rolf Kailuweit

- Geschichte der romanischen Sprachen: Stefan Pfänder
- Grundkurs Katalanisch: Eva Centellas i Oller
- Aufbaukurs Katalanisch: Eva Centellas i Oller
- Traducció alemany–català: Eva Centellas i Oller

Göttingen

Georg-August-Universität/ Seminar für Romanische Philologie

SS 2004:

- keine katalanistischen Lehrveranstaltungen

WS 2004/2005:

- Katalanisch für Anfänger: Mireia Ortigosa i Zamacona

Halle-Wittenberg

Martin-Luther-Universität / Institut für Romanistik

SS 2004:

- Català I: Judit Roset i Farré
- Català II: Judit Roset i Farré
- Intensivkurs Katalanisch in der Semesterpause: Montsant Aymat i Fusté

WS 2004/2005:

- Intensivkurs Katalanisch in der Semesterpause: Montsant Aymat i Fusté

Hamburg

Universität / Institut für Romanistik

SS 2004:

- Historischer und soziokultureller Rahmen der Sprachen auf der Iberischen Halbinsel: Josep Maria Bertran
- Erwerb der Prosodie und der Morphologie im Spanischen bzw. Katalanischen: Conxita Lleó
- Intensivkurs Katalanisch I: Josep Maria Bertran
- Intensivkurs Katalanisch II: Josep Maria Bertran
- Temes de gramàtica catalana: Josep Maria Bertran

WS 2004/2005:

- Lèxic mental i processament en la producció i en la percepció lingüístiques: Conxita Lleó
- El mode verbal (Indicatiu i Subjuntiu) en català: Conxita Lleó
- Mythen und Legenden in der katalanischen Literatur: Josep Maria Bertran
- Intensivkurs Katalanisch I: Josep Maria Bertran
- Intensivkurs Katalanisch II: Josep Maria Bertran

— Curs de conversa: Josep Maria Bertran

Heidelberg

Ruprecht-Karls-Universität / Romanisches Seminar

SS 2004:

- Einführung in die katalanische Literaturwissenschaft: Frauke Gewecke / Víctor Sevillano i Canicio
- Etappen der spanischen, katalanischen und portugiesischen Sprachgeschichte: Andreas Michel
- Aktuelle Literatur aus und über Barcelona: Petra Farian
- España durante el franquismo – Literatura y sociedad: Víctor Sevillano i Canicio
- Katalanisch Grundkurs: Víctor Sevillano i Canicio

WS 2004/2005:

- Katalanisch für Anfänger: Víctor Sevillano i Canicio
- Katalanisch für Fortgeschrittene: Víctor Sevillano i Canicio

Kiel

Christian-Albrechts-Universität / Romanisches Seminar

SS 2004:

- Lengua catalana y sociedad: Núria Trias i Gilart / Ulrich Hoinkes
- El retorno de la entidad catalana – siglos XIX y XX: Núria Trias i Gilart
- Sprachkurs Katalanisch II: Núria Trias i Gilart

WS 2004/2005:

- Del prerománico al siglo XXI – Arte catalán: Núria Trias i Gilart
- Katalanisch I: Núria Trias i Gilart
- Katalanisch III: Núria Trias i Gilart

Köln

Universität / Romanisches Seminar

SS 2004:

- Barcelona i la novel·la urbana: Sebastià Moranta i Mas
- Katalanisch für Anfänger: Sebastià Moranta i Mas
- Katalanisch für Fortgeschrittene: Sebastià Moranta i Mas
- Curs de traducció alemany–català: Sebastià Moranta i Mas

WS 2004/2005:

- Sprachpolitik und Minderheitensprachen in Spanien: Daniel Jacob
- Das Spanische in den Katalanischen Ländern: Andreas Wesch

- Katalanisch für Anfänger: Sebastià Moranta i Mas
- Curs avançat de gramàtica catalana: Sebastià Moranta i Mas
- Katalanisch für Fortgeschrittene / Oberkurs: Sebastià Moranta i Mas
- Curs de traducció alemany–català: Sebastià Moranta i Mas

Konstanz

Universität / Sprachlehrinstitut

SS 2004:

- Die katalanische Kultur während der Zweiten Republik, des Bürgerkriegs und des Exils: Antoni-Simó Massó i Alegret
- Katalanisch II: Antoni-Simó Massó i Alegret

WS 2004/2005:

- Einführung in den katalanischsprachigen Kulturraum: Antoni-Simó Massó i Alegret
- Katalanisch I: Antoni-Simó Massó i Alegret

Mainz-Germersheim

Johannes Gutenberg-Universität / Institut für Romanistik

SS 2004:

- Katalanisch-Einführungskurs: Manfred Betz

WS 2004/2005:

- Katalanisch-Einführungskurs: Manfred Betz

Mannheim

Universität / Romanisches Seminar

SS 2004:

- Katalanisch für Anfänger: Jordi Salud i Bach
- Katalanisch für Fortgeschrittene: Jordi Salud i Bach

WS 2004/2005:

- Katalanisch für Anfänger: Jordi Salud i Bach
- Katalanisch für Fortgeschrittene: Jordi Salud i Bach
- Katalanische Konversation für Anfänger: Jordi Salud i Bach

Marburg

Philipps-Universität / Institut für Romanische Philologie

SS 2004:

- Katalanisch für Anfänger I: Sebastià Moranta i Mas
- Katalanisch für Anfänger II: Sebastià Moranta i Mas
- Katalanisch III / Oberkurs: Sebastià Moranta i Mas

- Die Ausgliederung der romanischen Sprachräume: Isabel Zollna
WS 2004/2005:
- Barcelona y la novela urbana – lecturas de narrativa catalana y española: Sebastià Moranta i Mas
- Katalanisch für Anfänger I: Sebastià Moranta i Mas
- Katalanisch für Anfänger II: Sebastià Moranta i Mas

München

Ludwigs-Maximilians-Universität / Institut für Romanische Philologie
SS 2004:

- L'obra de Salvador Espriu: Xavier González-Vilaltella
- Katalanisch I: Xavier González-Vilaltella
- Katalanisch II: Xavier González-Vilaltella

WS 2004/2005:

- Lektüre katalanischer Autoren: Rosabella Eisig-Ritter
- Katalanisch I: Rosabella Eisig-Ritter
- Katalanisch II: Rosabella Eisig-Ritter

Münster

Westfälische Wilhelms-Universität / Romanisches Seminar
SS 2004:

- Kurzerzählungen aus Katalonien – die fantastische Literatur von Calders und die beißende Ironie bei Monzó: Maria Vicente Lucas i Català
- Katalanisch I: Maria Vicente Lucas i Català
- Katalanisch II: Maria Vicente Lucas i Català

WS 2004/2005:

- Barcelona während und nach der Diktatur; aus der Sicht von Terenci Moix: Maria Vicente Lucas i Català
- Der aktuelle katalanisch- und spanischsprachige Film: Maria Vicente Lucas i Català
- Katalanisch I: Maria Vicente Lucas i Català
- Katalanisch II: Maria Vicente Lucas i Català

Saarbrücken

Universität des Saarlandes / Romanistik
SS 2004:

- Katalanisch für Anfänger: Jordi Salud i Bach
- Katalanisch für Fortgeschrittene: Jordi Salud i Bach

WS 2004/2005:

- Katalanisch für Anfänger: Jordi Salud i Bach
- Katalanisch für Fortgeschrittene: Jordi Salud i Bach
- Curs de perfeccionament en llengua catalana: Jordi Salud i Bach

Siegen

Universität / Romanistik

SS 2004:

- Lengua del Estado y lenguas regionales en España: Franz-Josef Klein
- Katalanisch I: Josep Maria Taberner i Prat
- Katalanisch III: Josep Maria Taberner i Prat

WS 2004/2005:

- Katalanisch I: Josep Maria Taberner i Prat
- Katalanisch II: Josep Maria Taberner i Prat

Stuttgart

Universität / Sprachenzentrum

SS 2004:

- Català I: Rosina Nogales
- Català II: Rosina Nogales

WS 2004/2005:

- Català I: Rosina Nogales
- Català II: Rosina Nogales

Trier

Universität / Romanische Philologie

SS 2004:

- keine katalanistischen Lehrveranstaltungen

WS 2004/2005:

- Vorlesungsreihe – Geschichte der katalanischen Sprache: Johannes Kramer
- Einführung in die hispanistische Sprachwissenschaft: Dieter Kremer
- Die Herausbildung der iberoromanischen Kultur- und Sprachräume: Dieter Kremer
- Katalanisch für Anfänger: Jordi Salud i Bach
- Konversationskurs Katalanisch für Anfänger: Jordi Salud i Bach

Tübingen

Eberhard-Karls-Universität / Romanisches Seminar

SS 2004:

- Iberoromanische Prosodie: Johannes Kabatek
- Frauenliteratur des XX. Jahrhunderts, insbesondere Mercè Rodoreda, *La plaça del Diamant*: Rosina Nogales
- Katalanisch Anfängerkurs: Rosina Nogales
- Katalanisch Mittelkurs: Rosina Nogales
- Katalanisch Oberkurs: Rosina Nogales

WS 2004/2005:

- Katalanische Grammatik, insbesondere *Gramàtica del català contemporani*, Joan Solà *et al.*: Rosina Nogales
- Einführung in die Morphologie der romanischen Sprachen: Sarah Dessì Schmid
- Katalanisch Anfängerkurs: Rosina Nogales
- Katalanisch Mittelkurs: Rosina Nogales
- Katalanisch Oberkurs: Rosina Nogales

Würzburg

Bayerische Julius-Maximilians Universität / Romanische Philologie

SS 2004:

- keine katalanistischen Lehrveranstaltungen

WS 2004/2005:

- Lorca, Buñuel, Dalí: Gerhard Penzkofer

Österreich

Salzburg

Universität / Fachbereich Romanistik

SS 2004:

- keine katalanistischen Lehrveranstaltungen

WS 2004/2005:

- Català – llengua regional i llengua pont: Marietta Calderón-Tichy

Wien

Universität / Institut für Romanistik

SS 2004:

- Neuere Ansätze zu einer Sozialgeschichte der Sprachen Frankreichs: Georg Kremnitz

- Art i cultura a Catalunya: Pia Jardí
- Aufbaukurs Katalanisch: Carles Batlle i Enrich
- Katalanisch für Anfänger (für Studierende aller Fakultäten): Carles Batlle i Enrich

WS 2004/2005:

- Möglichkeiten und Grenzen regionaler Sprachenpolitik in Frankreich, Italien und Spanien: Georg Kremnitz
- Art i cultura a Catalunya: Pia Jardí
- Aufbaukurs Katalanisch: Carles Batlle i Enrich
- Katalanisch für Anfänger (für Studierende aller Fakultäten): Carles Batlle i Enrich

Deutschsprachige Schweiz

Basel

Universität / Romanisches Seminar

SS 2004 und WS 2004/ 2005

- keine katalanistischen Lehrveranstaltungen

Zürich

Universität / Romanisches Seminar

SS 2004:

- Introducció al català, IIa part: Antoni-Simó Massó i Alegret
- Curs superior de català: Antoni-Simó Massó i Alegret

WS 2004/2005:

- Introducció al català, Ia part: Antoni-Simó Massó i Alegret
- Curs superior de català: Antoni-Simó Massó i Alegret

Buchbesprechungen · Recensions

Emili Casanova, Ramon Mora, Josep Sanchis (eds.):

Enric Valor, un home de Poble.

Jornada d'estudi i homenatge a Enric Valor i la seua obra (Agullent–València, 2000)

Paiporta / València: Institut d'Estudis de la Vall d'Albaida / Editorial
Denes, 2002, ISBN 84-95802-13-9, 256 pàgs.

Sota el títol *Enric Valor, un home de Poble* s'apleguen una sèrie d'articles entorn de l'obra i de la persona inoblidable d'Enric Valor i Vives (Castalla 1911 – València 2000). Es tracta de l'edició de les ponències llegides durant les Jornades d'Estudi i d'Homenatge a la figura d'Enric Valor i Vives realitzades a la vila d'Agullent (la Vall d'Albaida, País Valencià) l'any 2000, el mateix any de la mort del mestre Valor.

En els preliminars trobem una emotiva recordança del mestre Valor de la mà del seu amic i company de passejades Ramon Haro Esplugues, cronista oficial d'Agullent, el qual enalteix la desapareguda figura i evoca memòries de converses i paisatges que van compartir per les terres d'Agullent. Així mateix podem llegir el pròleg de Gemma Lluch qui, a més a més de participar activament en altres homenatges a Enric Valor, ha estudiat abastament les rondalles valorianes des dels punts de vista lèxic i literari i que en aquest pròleg posa de manifest que la figura d'Enric Valor ha esdevingut una figura de culte, un dels grans de la filologia catalana. Aquest fet queda demostrat per l'existència d'una sèrie d'aportacions que des de les Universitats o des d'altres institucions s'han anat aplegant entorn de l'obra gramatical i literària del mestre Valor. D'altra banda, un dels editors d'aquest llibre, Emili Casanova, ofereix una memòria de la realització de la Jornada d'Estudi i Homenatge a Enric Valor al poble d'Agullent i de la qual destaca la gran participació i la implicació d'un gran nombre de persones i d'institucions.

El gruix d'aquesta edició la formen tretze articles de temàtica diversa però que s'agrupen en dos eixos fonamentals: en primer lloc, una sèrie d'articles que tracten aspectes literaris o lingüístics de la narrativa de Valor, ja siga la narrativa de gènere rondallístic, en total trenta-sis rondalles replegades i literaturitzades per Valor, com també la novel·lística produïda originalment pel mestre, tant les novel·les batejades amb el nom de *Cicle de Cassana* com també altres novel·les i relats. D'altra banda, un segon eix

temàtic aplega els estudis sobre les valuoses aportacions filològiques d'Enric Valor a la llengua catalana i sobre la concepció que Valor tenia del model de llengua que els valencians i les valencianes havíem de seguir, així com també una visió de Valor com a mestre de mestres.

Dins del primer eix temàtic, aquells articles que tracten aspectes lingüístics o literaris de la narrativa de Valor, Vicent Escrivà proposa una reclassificació de les anomenades *Rondalles Valencianes* d'Enric Valor com a novel·les curtes o *novel·letes* atenent a criteris textuais ja que segons aquest estudiós Valor utilitza tècniques de la novel·lística per literaturitzar un corpus de narrativa oral. Una perspectiva més àmplia de la narrativa de Valor és la que ofereix l'especialista en literatura catalana contemporània Vicent Simbor el qual amb el suggerent títol „Enric Valor, narrador a contrapèl“ analitza l'obra literària de Valor en el marc de tres períodes històrics: el període de preguerra, és a dir, abans de l'esclat de la Guerra Civil espanyola l'any 1936, el període de postguerra i, finalment, un període actual, en el qual, especialment als anys vuitanta del segle XX, el Valor escriptor aconsegueix ser plenament reconegut. Simbor ens guia per aquests tres períodes i ens mostra les transformacions literàries d'un escriptor que construeix un estil literari propi de vegades molt apartat de l'estil que conreaven els altres escriptors valencians del mateix moment. Per això Simbor anomena Valor narrador a contrapèl i assenyala la *peculiaritat* de la seva narrativa.

Les rondalles que Valor va replegar per terres valencianes i que va saber literaturitzar magistralment són l'objecte d'estudi de Víctor G. Labrado. Tot sovint, molts dels motius de les rondalles, ja siguin personatges o altres tipus d'elements argumentals, tenen el seu origen en l'imaginari del poble que crea i recrea les rondalles. En aquest cas, Víctor Labrado troba les empremtes d'una figura de tradició popular, una superstició de primeries del segle XVII i que apareix també al *Tirant lo Blanc* com a personatge anomenat Escariano, a tres rondalles valencianes de Valor en forma de gegant negre o guardià de coves, jardins i castells. Un altre dels articles que estudia literàriament la narrativa de Valor és el que dedica Vicent Escrivà a la figura de la dona en les novel·les del Cicle de Cassana i, en general, a la funció de la dona en la narrativa total d'Enric Valor, un macroarquetipus natural que Escrivà anomena *la femella* i que classifica segons diversos paràmetres.

Des d'una perspectiva lingüística, Maria Conca proposa al seu article un interessant estudi fraseològic de les rondalles i de les novel·les de Valor i distingeix entre unitats fraseològiques fixades (locucions, col·locacions, fórmules pròpies del relat oral i marcadors discursius, proverbis, fraseologismes procedents d'altres llengües, etc.) i unitats construïdes creativament

per l'autor (comparances, metàfores, sintagmes coordinats, etc.). L'objectiu de l'estudi és, finalment, oferir una anàlisi contrastiva entre rondalles i novel·les i mostrar les marques estilístiques més representatives de la riquíssima prosa valoriana.

Pel que fa al segon eix temàtic, aquell que tracta sobre el Valor gramàtic i el Valor mestre de llengua catalana, les originals contribucions de Josep Daniel Climent Martínez pel que fa, d'una banda, a la llengua literària que Enric Valor va proposar i defensar, com d'altra banda, a les activitats lingüístiques que un jove Enric Valor va dur a terme al setmanari *El tio Cuc* d'Alacant immediatament abans de l'esclat de la Guerra Civil, són especialment interessants ja que ens mostren un home realment immers en la construcció i difusió d'un model de llengua. Durant aquest intens procés de creació del model de llengua per als escriptors valencians, Valor treballarà per impulsar les solucions valencianes més acostades a les formes literàries del Principat i, des de les pàgines del *Tio Cuc* d'Alacant, tot i els molts contratemps, mirarà d'ensenyar els seus lectors una gramàtica catalana moderna i allunyada de barbarismes i excessius col·loquialismes. Des d'una òptica similar, però en termes molt més generals, parla Vicent Pitarch sobre la percepció que tenia Valor sobre la pròpia llengua i sobre el compromís moral que va adoptar en el seu redreçament i establiment com a mitjà de comunicació comú, modern i flexible. Segons Pitarch, Valor és el continuador oficial, en terres valencianes, de l'obra i les ensenyances de Pompeu Fabra i és per això que en les seves obres gramaticals s'observa la preocupació per depurar i enriquir el model valencià, tal i com va demanar el mestre Fabra als escriptors valencians.

Enric Valor va dedicar, com ja s'ha dit, molts esforços a definir, construir i a millorar la gramàtica catalana referida al valencià, i un dels aspectes fonamentals d'aquesta feina fou el de definir el model de llengua oral. Brauli Montoya, de la Universitat d'Alacant, estudia a partir de les gramàtiques que va escriure Valor aquest model de llengua oral que té el seu origen innegable en la llengua familiar del mestre. Segons Montoya, el mestre Valor utilitza un criteri pancatalà en la proposta de llengua oral que apareix a les seves gramàtiques i segueix un criteri lingüístic a l'hora de proposar i comentar les solucions més genuïnament valencianes.

L'aportació d'Enric Valor a la lexicografia catalana és un dels aspectes potser més interessants de la seva obra però encara poc estudiat. Valor es va proposar recuperar un lèxic tradicional que semblava en perill d'extinció, un lèxic que li era propi, és a dir, que ell emprava naturalment i que va incloure en la seva obra narrativa. Emili Casanova estudia aquesta part de

l'obra lingüística de Valor, especialment el *Vocabulari fonamental* (1988) i la reedició *Vocabulari escolar de la llengua* (1989). El mestre Valor també treballava el lèxic a les seves gramàtiques i, sempre que era necessari, acudia a l'etimologia i a la gramàtica històrica per fer les convenients explicacions. Emili Casanova considera que Valor fou *lexicògraf, arreplegador i vehiculador de lèxic i etimòleg* i que va fer un ús coherent del policentrisme convergent en la creació del model estàndard de la llengua i va aportar un cabal enorme de lèxic valencià a la lexicografia catalana.

Des del punt de vista de la feina gramatical de Valor, Abelard Saragossà considera que Valor va fer unes aportacions a la gramàtica catalana que van molt més enllà de la convergència entre el model fabrià establert a Catalunya i el model valencià que escriptors com el mateix Valor, Josep Giner o Sanchis Guarner miraven d'establir i de difondre. És a dir, que la feina de Valor fou en molts casos la d'un gramàtic reflexiu, rigorós i metòdic que va proposar dades empíriques que no havien estat tingudes en compte per altres gramàtics, i distincions comunicatives noves que proposa per a la llengua comuna, i no solament per al valencià. Un altre aspecte ben interessant de l'article del professor Saragossà és la consideració de Valor com un gramàtic i escriptor amb principis metodològics i ètics constructius i edificants, és a dir, va tractar de dignificar la llengua a l'hora que infundia confiança en els parlants sobre la validesa i la importància de l'ús de la nostra llengua i de millorar-la.

Finalment, l'article de Vicent Brotons ens ofereix una visió de Valor com a mestre de mestres i ens proposa una iniciació a l'estudi de l'obra lingüística i literària de Valor per part d'alumnes d'ensenyament secundari a partir d'una unitat didàctica titulada „Enric Valor o l'amor per la llengua“ (1996).

Al marge d'aquests dos eixos temàtics que hem apuntant, un altre article d'Emili Casanova recull textos inèdits d'Enric Valor i ens descobreix, per exemple, un Valor interessat a traduir al català l'obra de Gabriel Miró, o un Valor que adapta una rondalla mallorquina de Jordi des Racó, així com també una edició del manuscrit *Llibre de l'infant* escrit per Valor cap als anys 30 del segle XX per iniciar els infants a la lectura en català.

Enric Valor, un home de Poble és un recull d'articles on es manifesta que en l'obra d'Enric Valor es pot parlar tant de literatura com de gramàtica ja que el mestre va estudiar la gramàtica de la seva llengua, en un període d'oberts debats entorn a l'establiment d'un llenguatge estàndard o literari i d'un model de llengua oral, per escriure la seva extensa obra literària com-

posta per narrativa de diferents gèneres, i en la qual destaca la literaturització de les trenta-sis rondalles valencianes.

Vull acabar aquesta ressenya compartint amb els lectors i les lectores un petit record: quan jo era xicoteta i anava a escola –tindria uns nou o deu anys–, un dia la mestra ens va dur a classe el senyor Valor. Amb aquesta mestra que era Rosa Serrano, qui temps després escriuria *Enric Valor: Converses amb un senyor escriptor* (València: Tàndem, 1995), vam preparar un qüestionari amb tot de preguntes per fer-li a aquell senyor que recorde prim, amb bigotis i rialler, aquell senyor que havia escrit *I queixalets també!*, una rondalla que m'havia fet molta por. La veritat és que no recorde gaire res més però sí la sensació que a la nostra escola havia vingut algú molt important: “un gran escriptor valencià”, com ens deia la mestra. D'ençà d'aquella visita de Valor han corregut molts anys, ja els suficients per haver copsat realment la importància d'aquesta figura i del seu llegat gramatical i literari. En paraules de Vicent Simbor: “La millor contribució, des del País Valencià, a l'establiment de la llengua literària catalana.”

Amaia Iturraspe Bellver (Montuiri)

Ramon Llull:

Lo Desconhort, Cant de Ramon, edició a cura de Josep Batalla
Tona: Obrador Edèndum, 2004, ISBN 84-609-0631-0, 148 pàgs.

En un moment d'espectacular proliferació dels estudis lul·lians a tot el món, des de totes les perspectives i disciplines possibles, tenim a les nostres mans una nova edició de *Lo Desconhort* i del *Cant de Ramon* del beat, *doctor illuminatus*, Ramon Llull, curiosament preparada per Josep Batalla. La present edició, com ens confirma Batalla, «no parteix de cap nova col·lecció feta sobre els manuscrits [...]» (p. 46), és a dir, estem davant d'un treball que segueix, en gran mesura, les següents edicions precedents a la present: Alòs-Monner [1925], Galmés [1936], Pagès [1938] i Riquer [1950]. Tot i així, «se n'aparta, això sí, quant a l'ortografia». Ens diu l'editor, «m'he decidit per un text amb una ortografia tan pròxima com fos possible a la normativa actual [...]» (p. 46). Estem, per tant, davant d'una edició que pretén establir-se com a útil ferramenta per a donar a conèixer Ramon Llull a un públic no necessàriament especialista. En qualsevol cas, l'aparat crític que conté la nostra edició és més que una bona llaminadura pel filòleg, per contrastar lliçons i arribar a conclusions que no són altra cosa que la histò-

ria i glosa del text en qüestió. Malgrat tot, el present aparell crític de l'edició de Josep Batalla no parteix d'una nova col·lació dels manuscrits existents, car no li calia; sinó, com hem apuntat, de manllevar amb tota correcció les edicions dels grans mestres.

Batalla en el pròleg introductori ens enquadra històricament Ramon Llull en el seu segle, fet més que important, ja que dins del pensament d'un o altre autor en una o altra època, crec, és valuós copsar la fermentació històrico-social que propicien les noves identitats o corrents intel·lectuals. D'aquesta manera, Batalla ens parlarà de les darreres dècades del segle XIII i primers anys del segle XIV, moment en què Ramon Llull va desplegar la seva doctrina. Ràpidament, es passarà a parlar de Llull explicant la seva afinitat amb la cort, sense entrar en consideració en la coneguda afirmació *senescalus mense regis Maioricarum* de la *Vita coetanea* (1311) que ja A. Santamària va qualificar de «històrica e institucionalmente impensable» (*Ramon Llull y la Corona de Mallorca. Sobre la estructura y elaboración de la «Vita Raimundi Lulli»*, Palma de Mallorca: Sociedad Arqueológica Luliana, 1989, p. 97). De tota manera, dins de les notes a l'edició que trobem al començar la lectura de *Lo Desconhort* ensopeguem amb el següent: «De molt jove, Llull entrà com a patge a la cort de Jaume el Conqueridor» (p. 62, n. 10), fet que ens vincula, certament, en Ramon Llull amb la cort sense especificar quina podia ser la seva funció (cfr. R. Soto, «Alguns casos de gestió «colonial» feudal a la Mallorca del segle XIII», *Estudi General* 5–6 [1985–1986], pp. 345–369]. No obstant, allà on Batalla incideix amb més frenesí és en l'«espiritualitat cavalleresca» de Ramon Llull i en el fet que Llull va transformar l'art trobadoresca, de la qual n'era un especialista, en una art de comentar la fe. Aquesta nova art, nogensmenys l'*Ars illuminata*, és una ferramenta per a la conversió dels infidels, premissa en la qual gira tot l'entramat lul·lià.

Sobre els conceptes de missió, Batalla tractarà de les arrels del «diàleg lul·lià» (p. 15) sense caure en la temptació d'utilitzar plenament conceptes com «diàleg interreligiós» o «ecumenisme» que, des del meu punt de vista, són camises d'onze vares a l'hora de tractar les relacions entre les tres religions monoteistes a l'Edat Mitjana (cfr. Pardo Pastor, «Diálogo interreligioso en la Edad Media Hispánica», *Estudios Eclesiásticos* 79 [2004], pp. 217–260). De la mateixa manera, si la missió és important, ens dirà Batalla, la il·luminació esdevé com a punt de referència o *conditio sine qua non* per idear aquest nou sistema que es basarà en convertir intel·lectualment l'infidel. La il·luminació esdevé, seguint Batalla, com la intuïció necessària que Ramon Llull cercava en començar el seu procés espiritual.

Una cosa que em crida l'atenció és el següent: «[Llull] es delia per veure's envoltat d'amics i d'"amats" en qui pogués sentir-se "assolaçat"» (p. 25). Considero una miqueta freudià el fet de jutjar Ramon Llull a partir de dues obres com són les presents i fer un balanç dels seus anhels personals, ja no com a missioner, sinó com a ésser humà. Allò que em pregunto és, quins haurien d'ésser aquests 'amics' i 'amats' en la vida de Llull? Papes, reis, altres missioners? Crec endevinar per on vol anar el nostre editor. És cert que Ramon Llull necessitava de persones que l'envoltessin per portar a bon port les seves ensenyances; i Batalla ens ho diu: «Li hauria agradat que entorn seu s'hagués format un grup nombrós d'"ajudadors" que haguessin convertit la seva vocació personal en una empresa eclesial [sic]» (p. 25). Tot i així, està bastant clar que Batalla vol donar a entendre, a partir d'una anàlisi psicològica de Llull seguint *Lo Desconhort* i el *Cant de Ramon*, que el beat era una persona solitària i que cercava desesperadament la companyia de l'altre. Si seguíssim aquest mateix mètode, també podríem dir, prenent com a exemple el *Llibre d'amic i Amat*, que Ramon Llull el que volia era la completa solitud per poder contemplar la grandiositat de la creació i, així, poder ascendir a la Divinitat i transformar-se en ella (cfr. Pardo Pastor, «Tradicó misticoplatónica en el *Llibre d'amic e amat* de Ramon Llull», *Estudios Eclesiásticos* 76 [2001], pp. 437–450). Igualment, partint del *Fèlix* podríem analitzar psicològicament Llull i dir que el que li agradava era meravellar-se contínuament amb el món i anar d'un lloc a l'altre (no estariem, potser, molt errats). Per tant, no trobo feina del filòleg o editor d'una obra entrar en consideracions psicològiques sobre l'autor. Això no treu que ambdues obres ens presentin un Ramon Llull trist i que se sent sol davant del món i desemparat per Déu, cosa que ens fa copsar una gran personalitat interior.

Aquesta aflicció vital de Ramon Llull es pot interpretar com que «no sols havia perdut l'art inspirada pel mateix Déu, sinó que també havia perdut el "gauig" de sentir-se missioner, la joia de veure com la conversió del no creient el consolava espiritualment» (p. 27). En Batalla fa una lectura centralitzada en l'«ira», com a sensació que s'associa al «desconhort». Així doncs, les dues obres lul·lianes es veuen, seguint Batalla, sota el prisma d'aquests sentiment: l'«ira», entesa com a irritació causada per la tristesa. Se'ns presenta un esquema que ens porta de l'àmbit de l'amor diví, passant per l'àmbit de l'amor cristià fins arribar a l'àmbit del desamor; punt, aquest darrer, al qual s'arriba degut al «desconhort», l'«aïllament» i el «pecat». Potser en aquest particular estariem tornant a psicologitzar l'obra de Ramon Llull, fet que ja hem assenyalat no és gaire oportú.

Segueix en aquesta introducció la problemàtica de la datació de *Lo Desconhort*, tot i que es soluciona ràpidament utilitzant l'*autoritas*: Bonner, «Notes de bibliografia i cronologia lul·lianes», *EL* 24 (1980), pp. 82–84. També es tracta sobre la ja coneguda afirmació que Ramon Llull no feia servir fonts o, si més no, les encobria. No obstant, Batalla ens diu que aquestes obres lul·lianes que tracten sobre la tristesa, «de consolació e desconsolació» (p. 31), podrien tenir una possible influència de Boeci i la seva *Consolatio philosophae*. Personalment, no me'n cap el menor dubte que Ramon Llull va tenir accés a la *Consolatio philosophae* i que es va inspirar en ella en més d'un cop, puix que aquesta és una de les obres que esdevingué un clàssic obligatori durant l'Edat Mitjana (cf. Pardo Pastor, «L"amor divi" en el *De consolatione philosophiae* de Boeci i en el *Llibre d'Amich e Amat* de Ramon Llull», *Convenit Selecta*–5, edd. Alexander Fidora i Andreas Niederberger, Frankfurt a. M. 2000, pp. 71–76]. També ens proposa Batalla altres possibles fonts en *Lo Desconhort* de Llull com podrien ser la *tensó* i el *partiment* de la poètica provençal, i la novel·la filosòfica d'Ibn Tufayl el *Hayy ibn Yaqzan*, traduïda com *Philosophus auctodidactus*. Les *Confessions* d'Agustí d'Hipona són, probablement, l'arrel del jo literari o, més aviat, l'arrel d'aquesta literatura religiosa autobiogràfica que se'ns està presentant amb *Lo Desconhort* i el *Cant de Ramon*.

En relació a l'estructura de *Lo Desconhort*, Batalla ens diu que l'estructura proposada per Domínguez Reboiras («El *Llibre d'amic e amat*. Reflexions entorn de Ramon Llull i la seva obra literària», *Randa* 19 [1986], pp. 111–135) «no té prou en compte que el poema és un diàleg compassat per les intervencions dels dos dialogants i les reflexions del narrador» (p. 36, n. 127). Per tant, l'editor ens proposa una nova estructura representada a partir d'un quadre sinòptic on realitza una divisió en onze parts que té present que «Llull s'hi expressa a través de tres veus: la seva, la de Ramon [...] i la de l'ermità [...]» (p. 36). Sobre l'estil mètric i rítmic de les composicions, Batalla torna a incidir en la primera formació trobadoresca de Ramon Llull i en la influència provençal. Més endavant, s'acabarà l'edició amb una valoració dels manuscrits conservats, seguint, com ja hem dit, les edicions precedents.

Un parell o tres de coses de coses que hem de dir per acabar és que s'utilitza la *Vita coetanea* en la introducció seguint les OE, en comptes de les OS de Bonner, tot i que al costat del text català, o en nota a peu, trobem el text llatí de les ROL. No es segueix aquest mateix criteri en el text editat, presentant, només, la versió catalana de les OE. D'altra banda, el *Llibre del gentil i dels tres savis* se segueix a partir de les OE i no de les

NEORL. En un moment tan important pel *Cant de Ramon* com el vers «entre la vinya i el fenollar» (p. 134, n. 6) s'obvien Soler («“Entre la vinya e'l fenollar”»? La composició del *Llibre d'amic e amat* i l'experiència mística de Ramon Llull», *Caplletra* 13 [1992], pp. 13–22] i Bonner [«Entre la vinya i el fenollar», *Miramar* 34 (1998), pp. LV]. Tot i aquestes precisions, que no volen ser en cap moment malintencionades, la present edició de *Lo Desconhort* i el *Cant de Ramon* que ens ofereix Josep Batalla és digne de tot reconeixement i és, sens dubte, una molt bona actualització per aquest nou segle que, tot just, acaba de començar.

Jordi Pardo Pastor (Barcelona)

Vicent Andrés Estellés:

Obra periodística.

Edició i pròlegs de Víctor Mansanet i Emili Casanova. Paiporta: Comercial Denes, 2003 (Denes Bàsica; 6), ISBN 84-95802-52-X, 292 pàgs.

La col·lecció *Bàsica* de Denes presenta un recull que s'ha de considerar fonamental des del punt de vista dels estudis literaris contemporanis al País Valencià: la tasca periodística del poeta Vicent Andrés Estellés. Els manuals d'història de la Literatura Catalana fan una reiterada referència al paper que va jugar en Estellés el treball de periodista, des dels seus inicis en el periòdic *Las Provincias* fins al seu acomiadament en plena Batalla de València, quan els sectors de la ultradreta van voler fer del diari el seu òrgan de divulgació social enfront de l'anomenat perill catalanista. Res de més profit, en aquests dies en què la història marca els seus capricis cíclics, per fer memòria d'una de les víctimes d'aquella inquisició.

Sovint hem llegit estudis sobre la influència d'aquest episodi biogràfic en la poesia estellesiana. Els magnífics treballs de Ferran Ferrando i de Dominic Keown així ens ho mostren; però fins el moment no havíem tingut oportunitat de comprovar com era el dia a dia del periodista a través dels seus textos.

El versos signats amb el pseudònim “Roc” apareixien a diari en les pàgines del periòdic des dels cinquanta (1959) fins als setanta (1974) sota el títol “Bon dia”. És a dir, els valencians vam poder seguir un Estellés diferent, un observador de la quotidianitat irònic i popular. És ben cert que les gasetilles de l'Estellés ratllaven la frivolitat o l'anecdolari pel que feia a la

temàtica, però transpiraven actualitat i permetien “llegir entre línies” i en valencià.

A més de l'edició dels versos de Roc, Casanova i Mansanet afegeixen alguns dels reportatges i textos assagístics que Estellés va realitzar durant els anys seixanta i setanta. La tria és ben representativa: els viatges a Hamburg i a la Costa Brava ens aproximen al períple europeu i al contrast de cultures que va copsar el poeta, de les impressions del qual s'extreuen pinzellades que arriben a donar la gènesi d'algun dels seus poemaris, com ens hem dedicat a explicar en un altre lloc.¹

L'edició i l'estudi dels textos periodístics de l'autor de Burjassot aporta al camp de la filologia i del periodisme, com anem dient, una visió històrica necessària perquè fins el moment la notícia d'aquesta etapa vital d'Estellés ens havia arribat per referència o per alguna citació esporàdica dels textos. Ara bé, quan ens acostem al volum ens adonem de com va ser el quefer quotidià de l'autor, quina relació va mantenir amb la societat valenciana dels anys més difícils de la dictadura i com va anar acostant-se a un sector d'intel·lectuals i d'escriptors molt concret.

Tot i que el recull no és total, perquè prescindeix d'alguns texts escrits en espanyol –sobretot dels reportatges de la darrereria dels cinquanta i dels primers seixanta–, ens serveix per adonar-nos dels trets que defineixen el periodista i com alguns d'ells perviuen en el poeta.

Dels dos pròlegs que obren el volum, el primer està dedicat a donar una perspectiva històrica d'Estellés al si del periodisme valencià. Fa una repassada pels antecedents i explica la tasca de l'autor en el diari; com s'ocupava de notícies varies, sobretot d'alguns reportatges i de crítica literària i cinematogràfica. Des d'aquesta òptica, Mansanet ens explica els inicis de l'amistat amb Sanchis Guarner i amb Fuster. També ho fa sobre les relacions personals del poeta amb Martí Domínguez i la fidelitat que sempre li va professar, defensant-lo de l'enveja i de la rancúnia amb què Ombuena, director des del 58, el va atacar.

El paper de redactor en cap d'Estellés durant la llarga temporada que va des d'aleshores fins al seu acomiadament explica algunes de les opcions del periòdic durant uns temps bastant foscos; sobretot allò que es va anomenar “la primavera de *Las Provincias*”, etapa de major aperturisme cap a la societat valenciana i de relació propera amb la intel·lectualitat.

1 Piquer, Adolf (2004): “Mirar amb els ulls del cronista. El periodisme de Vicent Andrés Estellés”, en: Carbó, Ferran / Balaguer, Enric / Meseguer, Lluís (ed.): *Vicent Andrés Estellés*, València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (col. Simposia Philologica; 9), 248–273.

Mansanet ens explica els vincles amb la llengua. De fet, destaca la presència de les gasetilles com l'única manifestació en català –junt amb “El món per un forat” de Milo en el *Levante*– que es donava al periodisme valencià de la postguerra. A partir d'unes buscades concomitàncies amb el poble gal·lès, Mansanet s'endinsa en l'anàlisi d'alguns textos de l'autor de Burjassot fent ortodoxes aplicacions de manuals a l'ús, en un intent de veure fins a quin punt els versos d'Estellés al diari estaven estructurats. De fet, assenjala alguns dels camins del que podria resultar una anàlisi de l'estratègia textual vista des de l'òptica pragmàtica.

Fet i fet, d'aquest estudi introductorí destaquem que ens refresca la memòria amb un seguit de dades i posa fil a l'agulla del que va ser la figura històrica de l'Estellés periodista.

El segon pròleg, escrit per Emili Casanova, porta per títol “Vicent Andrés Estellés: versaire i comunicador”, justifica l'organització de textos del poeta en aquest volum. En segon lloc fa una enumeració de fets i publicacions concretes que demostren l'evolució de trets d'estil i continguts. No podia ser d'una altra manera, el treball continu i incansable d'Emili Casanova ens mostra una capacitat organitzativa i documental que enriqueix l'aportació de textos de la publicació. En l'anàlisi dels versos de Roc, Casanova destaca l'estil dialogat, col·loquial, humorístic que es feia ressò de notícies del moment. Fins i tot aporta les opinions de Josep Giner sobre els primers poemetes escrits pel nostre autor. De fet, Emili Casanova assenjala com la llengua del primers versos va anar polint-se progressivament.

Pel que fa a les proses estellesianes en el diari, el pròleg es deté en assenyalar les relacions contextuais, sobretot en un temps en què la censura va permetre publicacions en valencià, moment en què Estellés va tractar els temes que realment li preocupaven amb una mica més de llibertat.

L'edició és una selecció que ha defugit de presentar els textos més trivials i repetitius. Hi ha, pel contrari, alguns ben representatius de la tendència popularitzant dels escrits de Roc: aquells que fan referència al món festiu i local, les evocacions dels menjars, les queixes sobre infraestructures locals. Exemples en són aquells on es queixa de la ferum dels clavegueram (pàg. 66) o de determinades obres públiques. A més, no es poden deixar de banda els casos d'ironia i d'humor en què l'autor deixa anar observacions sobre qüestions populars en el seu moment, l'ampli ventall d'anècdotes locals que cobria amb els seus versos i, sobretot, l'evocació de les tradicions i del passat que, com ja hem assenyalat, reapareixen en bona part de la lírica estellesiana.

Malgrat la profusió d'anècdotes i de comentaris sobre fets molt concrets, tampoc manca la referència a un determinat sentit cívic del poeta. Així es mostra en aquells versos que recorden efemèrides que l'oficialitat passava per alt. És el cas dels aniversaris de fets relacionats amb la història de la cultura catalana al País Valencià, els records als autors del XV i als coetanis del mateix poeta, tot amb una defensa i afirmació de la llengua que sol ser constant, així ho fa ressenyant, per exemple, els homenatges a Escalante (p. 176). La relació de la festa d'Elx o de la Madalena de Castelló tampoc escapen a les paraules de Roc, que recorre les terres valencianes i en dóna testimoni, des del Penyal d'Ifac (p. 200) fins a l'Horta (p. 202). Hi ha les necrològiques sobre els personatges admirats; és el cas de López Chavarri (p. 205), Bayarri i altres.

Tot plegat, la recopilació dels textos periodístics d'Estellés és una obra necessària que fins al moment s'havia deixat una mica de banda.

La publicació conclou amb un epíleg de Vicent Salvador sobre l'obra en prosa de l'autor. Per a Salvador, l'exercici periodístic d'Estellés és comparable a la tasca de musculació dels atletes. Es tractaria, en definitiva, d'observar quin és el procés de preparació –la cuina de l'escriptura– per a una tasca artística en l'ús del llenguatge. En aquest sentit és important destacar que, com ha vist molt bé Salvador, es tracta del procés de formació de l'estil literari. En conseqüència, és cabdal tenir en compte l'Estellés prosista a l'hora de fer una valoració del poeta.

També ho és, no hi ha dubte, considerar-lo dins dels models lingüístics que la col·lectivitat pot tenir com a referent. Estellés va ser un escriptor que es va preocupar d'anar corregint i treballant la llengua. En aquest sentit és aprofitable com a guia d'usos d'un valencià que, tot i que col·loquialitzat, no va perdre la dignitat. Tota una lliçó de periodisme, si es vol, per als amics de la vulgarització i del castellanisme que recorren les pàgines i les pantalles dels mitjans valencians actuals, més propers al sàinet que al model culte.

L'epíleg rescata una nota transcendental en la història de la crítica sobre l'autor. Es tracta de les apreciacions que Josep Pla va fer a propòsit del poeta; aquelles notes en què assenyalava la qualitat de prosista que escrivia en vers.

L'apreciació lúcida del crític és el fonament a partir del qual es pot construir un estudi crític sobre Estellés. És a dir, no hi ha gaire distància entre l'Estellés poeta i l'Estellés periodista, sobretot si ens fixem en determinats recursos d'estil; més encara si ho fem en la voluntat de crònica que s'arrossega en tota la poètica estellesiana.

El treball de Salvador deriva cap a l'anàlisi de la prosa de to memoria-
lístic que està, si cap, més pròxima a la poètica. Això es deu a diverses
raons: la consciència del prosista arrecerat en el "jo", l'autobiografisme que
se'n deriva, la fraseologia col·loquial de veïnatge estret amb Bernat i Val-
doví, la hipèrbole exclamativa tan sovintejada en tots els terrenys expres-
sius de l'autor, fins i tot els finals anticlimàtics d'alguns escrits.

Però si hi ha un punt on destaca l'escriptura estellesiana, i que Salvador
ha seguit d'una manera ben encertada, és la qualitat de la metàfora com a
tret determinant de l'autor. La metàfora d'Estellés va des del patetisme més
cruel, referit a aspectes com ara la mort, fins a un toc sarcàstic, com mostra
un fragment citat a l'epíleg: "Disculpeu-me, vull dir, pel fet de continuar
viu, amb tantes matadures." (PB: 27).

A més, aquesta aportació crítica sobre la prosa de l'escriptor de Burjas-
sot té un mèrit inqüestionable: la valoració crítica. Salvador no s'està de
posar el dit a la nafra i esmentar els inconvenients d'alguns textos de
l'escriptor. Llevat d'alguns escrits esporàdics, pocs havien advertit dels
errors en què va incórrer Estellés amb les seves prosas –potser *El coixinet*
seria el més representatiu– sense que això serveixi perquè el crític menys-
tingui la qualitat de l'escriptor. És més, la conclusió o "coda" que inclou
Vicent Salvador és tota una invitació a la reflexió. Fent un paral·lisme
amb els homes que van signar les normes del 32, refereix la necessitat que
l'Estellés, com aquells, sigui considerat com a model dins d'una societat –la
valenciana– que tendeix a degradar la llengua en funció d'uns interessos
foscos.

Adolf Piquer (Salamanca)

Damià Pons i Pons:

Entre l'afirmació individualista i la desfeta col·lectiva.

Escriptors i idees a la Mallorca del primer terç del segle XX.

Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003 (Biblioteca
Miquel dels Sants Oliver; 17), ISBN 84-8415-405-X, 239 pàgs.

Damià Pons (Campanet, 1950) és una figura reconeguda en els cercles
culturals illencs: professor de literatura catalana; poeta amb tres llibres
publicats; autor d'innombrables articles sobre història literària apareguts en
revistes com ara *Lluc*, *Latitud 39*, *El Mirall*, *Serra d'Or*, etc.; promotor i
dinamitzador cultural; orador amb conferències rellevants i apassionades; i

polític, polític absolutament compromés amb la llengua i la cultura catalanes de Mallorca, ha estat fins i tot Conseller d'Educació i Cultura del Govern balear (1999–2003).

Treballador incansable en l'àmbit de la recerca de la història literària i cultural insular, Pons és autor de treballs d'investigació de gran qualitat, com el magnífic *Ideologia i cultura a la Mallorca d'entre els dos segles (1886–1905)* (Palma: Muntaner, 1998); i d'altres més modestos, com ara *El diari "La Almudaina" en l'època de Miquel de S. Oliver* (s.l.: Di7 Edicions, 1998).

Al seu darrer volum, publicat sota el títol apocalíptic *Entre l'afirmació individualista i la desfeta col·lectiva. Escriptors i idees a la Mallorca del primer terç del segle XX*, l'autor aplega quinze articles ja apareguts en altres indrets (revistes com *Lluc*, *Mayurca*, *Randa*, etc.), textos no gaire fàcils d'aconseguir, sobretot per als lectors continentals, ja que bona part d'aquestes publicacions periòdiques insulars no creuen fàcilment la mar.

L'estudiós delimita l'espai d'investigació a la Mallorca d'entre la darrera dècada del segle XIX i finals dels anys 30 del segle XX, i analitza qüestions fonamentals per a la història cultural illenca com el primer viatge de Santiago Rusiñol a l'illa, la presència d'Ibsen, les repercussions de l'afer Dreyfus en el món cultural insular, i aspectes concrets de l'obra i l'ideari d'intel·lectuals mallorquins com ara Gabriel Alomar, Jacob Sureda, Llorenç Riber, Bartomeu Rosselló-Pòrcel o Miquel Costa i Llobera, entre d'altres. Pons hi perfila una història cultural i ideològica de Mallorca molt homogènia, "plantejada com un conjunt amb sentit per ell mateix, però perfectament encaixat dins el marc general de la cultura catalana i, per extensió, de l'uropeu" (Joaquim Molas, al "Pròleg", pàg. 7).

De tots els articles, el primer, el més extens, "El Modernisme a Mallorca" (pp. 11–39), m'ha semblat indubtablement el més interessant, i sobretot innovador, de tots els que conformen el volum. Pons hi planteja diverses hipòtesis sobre el Modernisme mallorquí, massa sovint negat, o almenys silenciats. L'autor critica la manca de qüestionament de molts estudiosos que s'han basat en velles interpretacions bibliogràfiques heretades, és a dir, els "estudiosos" han acceptat com a bons molts arguments sense anar ells mateixos a les fonts per comprovar-los, la qual cosa ha generat confusió i greus errors històrics i literaris.

Ben al contrari, Pons acudeix a les fonts bibliogràfiques essencials de l'època, i per això per les seues mans varen passar milers de planes de la premsa mallorquina i catalana d'aquell temps. A partir d'aquests documents, fa una ferma reivindicació del Modernisme a Mallorca, –estretament vinculat al de Catalunya–; en perfila els contorns fonamentals, estudia

les seues característiques, analitza les aportacions d'intel·lectuals com ara Miquel dels Sants Oliver, Gabriel Alomar o Joan Torrendell, i la seua tasca creativa (literària i periodística). També estudia la funció de diverses publicacions periòdiques de relleu (*L'Almudaina*, *La Roqueta*, *La Veu de Mallorca*, etc.), en el que fou un projecte global de modernització social, polític i cultural de Mallorca:

Els escriptors modernistes mallorquins formularen, i també intentaren dur a la pràctica, una alternativa de modernització global de la societat illenca, basada en el nacionalisme regeneracionista i en la renovació cultural. Resolts a forjar una nova Mallorca, organitzaren una estratègia d'acció que aspirava a oferir propostes de dinamització a la totalitat dels sectors de l'illa, especialment a la cultura i la política. Era una estratègia d'acció plenament meditada i responia a un plantejament determinat de la seua tasca d'intel·lectuals. (p. 23)

Sens dubte al lector i la lectora alemanys els sobtarà que tanta recerca i rigor no vagin acompanyats de nombroses notes a peu de pàgina i d'un ric aparell bibliogràfic crític: hi ha referències en alguns articles, però sovint no ens basten. A la "Nota de l'autor" (pàgs. 237–238) Pons ens enumera detalladament les referències de la procedència dels textos; hi percebem que molts han estat publicats en revistes que combinen la divulgació amb la recerca filològica i històrica, la qual cosa sol implicar la manca de notes i indicacions bibliogràfiques. No obstant això, penso que la inclusió d'una llista de bibliografia crítica a nivell col·lectiu –de tots els articles conjuntament– hagués estat molt enriquidora, i hagués col·laborat a cohesionar els diversos treballs que hi apareixen.

Entre l'afirmació individualista i la desfeta col·lectiva va obtenir el "Premi Serra d'Or" d'assaig de l'any 2003.

Pilar Arnau i Segarra (Palma / Lübeck)

Francesc Esteve / Josep Ferrer / Lluís Marquet / Juli Moll:
Diccionaris, normativa i llengua estàndard. Del Fabra al diccionari de l'Institut
 Palma: Documenta Balear, 2003 (Arbre de mar; 8),
 ISBN 84-95694-40-9, 317 pàgs.

L'obra d'Esteve, Ferrer, Marquet i Moll presenta una anàlisi i una valoració exhaustives i crítiques de l'aportació a la lexicografia catalana que representa el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (d'ara endavant *DIEC*). L'anàlisi i valoració tenen lloc sobre la base d'una confrontació d'aquesta obra amb el diccionari de Pompeu Fabra (d'ara endavant *DFabra*) i el diccionari de la Gran Enciclopèdia Catalana (d'ara endavant *DGEC*).

El *DIEC* es publicà l'any 1995: en aquell moment històric, tal com exposen els autors, el *DFabra* era una referència que ja havia esdevingut antiquada –sobretot tenint en compte els canvis tecnològics que han revolucionat la nostra societat en les darreres dècades–, mentre que el *DGEC* no procedia de cap autoritat. Per aquest motiu, hom acollí amb satisfacció una obra normativa.

Un cop publicat el *DIEC*, els autors del llibre que comentem en aquesta ressenya, tots quatre coneixedors de la llengua i de la tècnica lexicogràfica, es van posar a examinar amb detall el nou diccionari i van descobrir-hi imperfeccions greus. Arran d'aquests “descobriments”, van publicar un estudi crític, al qual l'Institut d'Estudis Catalans no va reaccionar sinó amb un silenci total. Només va contestar Aina Moll amb uns quants articles –tot i que ella no comptava entre els autors del *DIEC*–, als quals van respondre, al seu torn, els nostres autors amb tota una sèrie de puntualitzacions. El llibre *Diccionaris, normativa i llengua estàndard. Del Fabra al diccionari de l'Institut* reuneix els esmentats articles de crítica al *DIEC* –pertanyents a les dues “etapes” de la discussió; és a dir que inclou tant la primera anàlisi com les posteriors puntualitzacions a la reacció d'Aina Moll–, ja publicats anteriorment, bé que escampats en diverses revistes. Els problemes subsisteixen, escriuen els autors. Amb aquesta publicació volen obrir un debat sobre el tema.

En general, Esteve, Ferrer, Marquet i Moll denuncien la manca total de criteris homogenis, i ho fan mostrant de manera convincent nombroses errades, mancances, incoherències, arbitrarietats i inexactituds que conté el *DIEC*, de les quals l'usuari no sol adonar-se pel fet de no consultar el dic-

cionari amb intenció crítica sinó perquè li és de menester una forma o una definició en concret.

Quant a l'aspecte quantitatiu i d'acord amb les investigacions realitzades pels autors, el material que presenta el *DIEC* procedeix en un 55% del *DFabra*, en un 30% del *DGEC* i en un 15% d'altres fonts i d'obra pròpia. Tenint en compte, doncs, que els canvis quantitatius en la lexicografia catalana van ocórrer entre el *DFabra* i el *DGEC*, Esteve, Ferrer, Marquet i Moll denuncien amb raó que l'aportació implícita del *DGEC* no sigui esmentada enlloc en el pròleg del *DIEC*: en general, es silencia la important tasca lexicogràfica de la Gran Enciclopèdia Catalana

La investigació d'Esteve, Ferrer, Marquet i Moll denuncia errors greus en els criteris emprats en l'elaboració del diccionari, errors d'abast general i amb implicacions importants, com ara la manca de numeració d'accepcions i subaccepcions, així com la insuficiència de marques de registre i d'especialitat terminològica.

Quant a la incorporació lèxica absoluta i relativa, el *DIEC* fa una reculada considerable: desaprofita, per exemple, gairebé el 50% dels neologismes fixats i definits pel *DGEC*. D'altra banda, inclou noves entrades i subentrades, bé que els criteris seguits no queden clars. En relació amb les subentrades terminològiques, els autors parlen amb raó d'un veritable extermini: sota l'entrada *judici*, per exemple, són suprimits *judici a porta closa*, *d'arbitratge*, *laboral* i molts d'altres, però s'hi inclou *judici d'abintestat* i es manté *judici sumari*. I per què, es pregunten els autors, sota *teoria* hi trobem la *teoria corpuscular* i la *dels nusos* —sense que s'indiqui enlloc que aquestes teories pertanyen als camps de la física i de les matemàtiques respectivament—, però no la *de la relativitat* —tampoc sota la veu *relativitat*—. Sota la veu *llengua* apareixen subentrades com ara *llengües nigercongoleeses*, però no *llengües ibero-romàniques* o *llengües indoeuropees* o *llengües romàniques*. A més, algunes llengües vénen ordenades sota *llengua* i altres sota el gentilici. Algunes hi surten segons ambdós criteris, és a dir, dues vegades. Igualment, *conflicte lingüístic* figura sota *lingüístic* mentre que *normalització lingüística* és definida sota *normalització*. En relació amb la supressió de marques temàtiques, vegi's que absurda i desorientadora resulta la definició de *bigota* sense marca: “Element de la maniobra de ferm que difereix bàsicament d'un bossell pel fet de no tenir politges”.

Quant a la incorporació i manteniment de lèxic general considerat d'àmbit geogràfic restringit, val a dir que ni tan sols la marca en si és clara, denuncien els autors: en algunes expressions marcades diatòpicament trobem *en algunes localitats*, en d'altres *en certes contrades* o *en determinades contrades*,

etc., sense que l'usuari pugui esbrinar si es tracta de diferències estilístiques o de gradacions en la restricció dialectal.

Els autors detecten també la incorporació de castellanismes superflus en el *DIEC*. Consideren, per exemple, que els substantius acabats en *-at* que indiquen operacions tècniques constitueixen castellanismes: la terminació genuïna és *-atge*, exposen Esteve, Ferrer, Marquet i Moll. A més, el *DIEC* remet en alguns substantius acabats en *-at* a la forma en *-atge*, mentre que en altres casos es fa a l'inrevés. Curiosament, però, no hi surten substantius en *-at* que s'han popularitzat molt: no hi surt, per exemple, *revelat* (de fotografies).

Quant a la forma o la representació dels mots, els autors consideren un desencert que el *DIEC* determini *infraestructura* en lloc de *infraestructura*. Es tracta d'un aspecte de l'ortografia que no fou fixat clarament per Fabra: el de la *e* protètica en mots compostos. El *DGEC* escrigué *polisportiu*, *subspècie*, etc. i fixà una regla de manera sistemàtica. Aquesta norma establerta pel *DGEC* fou acollida per les obres científiques. També la Secció Filològica anà aprovant molts d'aquests mots. Però el *DIEC* presenta contradiccions des del moment en què escriu *geostacionari* però *estacionari*, *ingoslau* però *eslan*, *endosperma* però *esperma*. I per què *bemisferi* però *semiesfèric*, *autoestop* però *stop* —es pregunten Esteve, Ferrer, Marquet i Moll— i *aeroespacial*, per exemple, al costat d'*aerostàtic*, si ambdós termes deriven dels mots *espacial* i *estàtic*?

Les indicacions de registres, escriuen Esteve, Ferrer, Marquet i Moll, són un veritable desgavell en el *DIEC*: *pixar*, per exemple, figura com a “vulgar”, però *pixum*, incomprendiblement, ve marcat com a “popular”. La paraula *cagar*, en canvi, no ve marcada. Continuant amb l'embolic de criteris a l'hora d'adjudicar marques, els autors del nostre llibre assenyalen que en el *DIEC* el mot *almohade* és marcat amb “ant.”, però no *almoràvit*. *Drut*, per cert, tampoc no ve marcat. *Albarder* és considerat “ant.” però no *baster*, que és indicat com a sinònim.

Esmentem, finalment, les crítiques que dirigeixen Esteve, Ferrer, Marquet i Moll al *DIEC* en relació amb aspectes ideològics del diccionari. Els exemples que figuren sota *món* són *La creació del món*, *La fi del món* i *Déu feu el món en sis dies* —és interessant de comparar aquestes definicions i exemples amb els que figuren en altres diccionaris, com ara el castellà de María Moliner—; sota *sol* hi trobem *No hi ha sinó un sol Déu*.

La llista d'incoherències que mostra l'obra d'Esteve, Ferrer, Marquet i Moll és llarga i està ben fonamentada. I això en plena era informàtica, s'exclamen els autors! El seu llibre, a més, conté interessants reflexions sobre la normativa catalana en particular i sobre el concepte de *norma* en

general, amb la qual cosa mostren disposar d'un nivell remarcable de coneixements en relació amb la base teòrica sobre la qual elaboren llurs crítiques. Val a dir que considerem les idees i valoracions d'Esteve, Ferrer, Marquet i Moll plenament justificades i que les seves crítiques són radicals però constructives, si el que volem és lluitar perquè la nostra llengua pugui competir en l'àmbit internacional amb les altres llengües de cultura modernes. Quant als exemples que il·lustren el *DIEC* –que nosaltres, en aquesta ressenya, volem titllar de ridícul– i a la por de criticar –i de rebre crítiques, cal afegir– que denuncien els autors del llibre que comentem i que ells interpreten com una mena de patriotisme mal entès: bé, ja sabem tots que, malauradament, la història i les tradicions pesen més que el ferro.

Aina Torrent-Lenzen (Colònia)

Montserrat Badia i Cardús:

Introducció a la fonètica i a la fonologia catalanes

Barcelona: Curial Edicions Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002 (Textos i Estudis de Cultura Catalana; 89), ISBN 84-8415-418-1, 244 S.

In den letzten Jahren hat sich Katalonien (und in erster Linie Barcelona) zu einem Zentrum phonetischer und phonologischer Studien entwickelt, wobei auch die jüngsten internationalen Tendenzen hier rezipiert und weiterentwickelt werden. Insofern mag es zunächst etwas verwundern, wenn hier (in einer traditionsreichen und prestigeträchtigen Reihe) eine vollkommen traditionelle Einführung in die katalanische Phonetik und Phonologie präsentiert wird, die gleich zu Beginn darauf hinweist, dass sie einem strukturalistischen Ansatz folgt, da dieser besonders geeignet für phonetische und phonologische Fragen sei (S. 7). Montserrat Badia i Cardús, die als Phonologin in der Vergangenheit bereits mit einer Arbeit zur strukturalistischen Auseinandersetzung um den Status der katalanischen Affrikaten und Diphthonge hervorgetreten war,¹ versucht nicht, die neue-

1 Cf. «El problema del caràcter fonològic o no dels sons africats [ts], [dz], [tʃ] i [dʒ]», *Llengua & Literatura* 5 (1992–1993), S. 307–351, und das in demselben Verlag wie die vorliegende Einführung erschienene Buch *Difftongs i africats, dues qüestions polemiques de fonologia catalana*, Barcelona: Curial Eds. / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.

ren und neuesten Tendenzen der Forschung aufzunehmen,² und stützt sich in ihrer Einführung ganz auf den wohl etablierten Kanon der phonetischen Grundbegriffe und der Prager Phonologie in ihrer hispanischen Anwendung, wie sie vor allem bei Alarcos Llorach oder, speziell auf das Katalanische bezogen, bei Antoni Badia i Margarit zu finden ist. Die Begründung hierfür liegt vor allem in der didaktischen Zielsetzung, mit der das Buch sich an ein breites Publikum von Studierenden der katalanischen Philologie über Logopäden bis hin zu allgemein an der Sprache Interessierten richtet.

Der Aufbau des Einführungswerkes ist klassisch: begonnen wird mit einer terminologischen Abgrenzung von Phonetik und Phonologie (Kap. 1) und einem Kapitel über die Prinzipien der API-Umschrift (Kap. 2). Es folgen die Einzelkapitel (Kap. 3–6) zur Phonetik, zunächst zur Artikulation, dann zur akustischen und zur auditiven Perspektive und schließlich ein kurzes Kapitel, das Grundfunktionen der spektrographischen Darstellung erklärt. Der zweite Hauptteil, zur Phonologie, nimmt den größten Raum des Buches ein (S. 83–244) und ist in vier Unterkapitel unterteilt. Das erste dieser Kapitel (Kap. 7) gibt eine Einführung in die Grundbegriffe der Prager Phonologie und präsentiert das Feature-System von Jakobson und Halle. Kapitel 8 beschreibt die Silbenstruktur des Katalanischen. Die beiden längsten Kapitel (9 und 10) beschäftigen sich mit dem Vokal- und dem Konsonantensystem (mit der vielleicht etwas überraschenden, aber begründeten Behandlung der Diphthonge innerhalb des Konsonantismus). Hier findet sich auch ein Resümee der erwähnten Diskussion um den Phonemstatus der katalanischen Affrikaten. Erwähnenswert ist, dass in diesen letzten beiden Kapiteln nicht nur das allgemein gewählte Referenzsystem des *Català oriental* gewählt wird, sondern jeweils ergänzende Ausführungen zu den einzelnen Dialekten gegeben werden. Hierbei ist auffällig, dass die Autorin – ganz in einer in Katalonien schon zumindest seit Pompeu Fabra verbreiteten Tradition – die Auswahl des Referenzsystems damit begründet, dass es grundsätzlich sinnvoll sei, von einem bestimmten System auszugehen und das von ihr gewählte ihr besonders vertraut sei, wobei es ihr nötig erscheint, sich ausführlich gegen den Vorwurf zu wehren, deshalb vielleicht als «barcelonista» verpönt zu werden (v.a. S. 142). Die politisch korrekte Betonung der Pluralität der

2 Im Unterschied zum jetzt angekündigten, englischsprachigen Werk von Max Wheeler, *The Phonology of Catalan*, Oxford: Oxford University Press, 2005, das optimalitätstheoretisch ausgerichtet ist.

Dialekte steht dabei über dem möglichen Eingeständnis, dass es sich bei der beschriebenen Varietät nun einmal um diejenige handelt, die am ehesten den Status eines katalanischen Standards innehat.

Man könnte die erwähnte Traditionalität des Buches kritisieren und sich fragen, warum hier Bezüge zu anderen Theorieansätzen und auch zu entsprechenden Arbeiten über die lautliche Seite des Katalanischen weitgehend fehlen. Ich möchte es aber vorziehen, diese Traditionalität von ihrer positiven Seite her zu bewerten, für die das Buch eine Reihe von Begründungen zulässt. Denn erstens mag es tatsächlich sinnvoll sein, die Grundlagen des phonologischen Denkens, die das letzte Jahrhundert dominiert haben, in kohärenter Weise am Katalanischen zu exemplifizieren und damit eine Basis zu liefern, auf die sich auch die divergierenden Schulen der Gegenwart noch beziehen können. Und zweitens wird die gewählte Vorgehensweise kohärent und sachkundig verfolgt, und der klare Aufbau, die gut gewählten Beispiele und die teilweise sehr schönen graphischen Darstellungen und übersichtlichen Tabellen (besonders hervorzuheben die Tabellen zu den Allophonen der einzelnen Konsonanten) machen den Umgang mit dem Buch auch etwa für die universitäre Lehre sehr angenehm. Und gerade in der universitären Lehre sind die Grundbegriffe des Strukturalismus immer noch der am weitesten verbreitete gemeinsame Nenner der Linguistik. Dennoch scheint mir, dass an einigen Stellen der eine oder andere Bezug zu anderen Ansätzen die Arbeit durchaus hätte bereichern können, etwa, wenn bei der Beschreibung der Silbenstruktur eine kurze Erwähnung allgemeiner Prinzipien der Sonoritätshierarchie zu finden wäre, wenn die Terminologie nicht nur im Katalanischen (z. B. *marge anterior* – *marge posterior*, S. 118) verharrte, sondern zumindest einige weit verbreitete internationale Termini nennen würde (hier etwa *Onset* und *Coda*) oder wenn bei der Beschreibung morphonologischer Prozesse einige Grundbegriffe der Prozessphonologie, die ja auf das Katalanische bereits umfassend angewandt wurde, genannt würden. Auch wäre, wenn schon die dialektale Varietät berücksichtigt wird, wünschenswert, dass dies nicht nur bei Vokalismus und Konsonantismus stattfände: gerade die Silbenstruktur wäre geeignet gewesen, nicht nur andere Silbentendenzen wie etwa im Mallorquinischen oder im Algueresischen darzustellen, sondern auch, um Prozesse zu beschreiben, die mit diaphasischen Faktoren korrelieren, wie sie auf S. 151 in Zusammenhang mit der Diskussion des Hiats nur nebenbei kurz erwähnt werden. Etwas störend erscheinen mir in einer Phonologie-Einführung die Bemerkungen zur «unitat de la llengua» (S. 148), die aus scheinbar phonologischer Sicht gewissermaßen «objektiv» zu

zeigen versuchen, dass im Gegensatz zu mancher politischer Gegenmeinung das Katalanische eine einzige Sprache sei, als ob es sich hierbei um eine Frage handelte (so wichtig diese ist!), welche die Phonologie beantworten könnte.

Die Darstellung ist im allgemeinen sehr sorgfältig, nur an sehr wenigen Stellen finden sich etwas unpräzise Formulierungen, wenn etwa die balearische Dissimilation *dones sordes* [dɔnɛtsɔrdəs] unter der Rubrik «Assimilation» genannt wird (S. 235) oder die einzige Realisierung von Phonemen wie /r/ oder /ɲ/ jeweils als «únic al·lòfon» bezeichnet wird (u.a. S. 229).

Eine klar geschriebene, gut aufgebaute, schön dargestellte Einführung in die traditionellen Grundlagen von Phonetik und Phonologie, die trotz ihres sicherlich fehlenden Bezugs zu mancherlei Zweig der gegenwärtigen Forschung eine solide Grundlage für die Beschäftigung mit der lautlichen Seite des Katalanischen bietet und sich auch für die Verwendung als universitäres Lehrwerk eignet. Vor allem die umfassende und zuverlässige Darstellung des katalanischen Vokalismus und Konsonantismus innerhalb einer der prestigereichsten Buchreihen zur katalanischen Sprache machen das Buch zum Standardwerk für die strukturalistische Beschreibung der katalanischen Phonologie.

Johannes Kabatek (Tübingen)

Xavier Villalba:

Diccionari Ballesta de gramàtica generativa.

Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona – Servei de Publicacions,
2004 (Catalan Journal of Linguistics, Monografies; 1),
ISBN 84-490-2351-3, 207 S.

Das von Xavier Villalba zusammengestellte Wörterbuch zur Terminologie der generativen Grammatik beruht auf dem *Diccionari de gramàtica generativo-transformacional* von Joan-Manuel Ballesta (dessen Name deswegen im Titel erscheint) aus dem Jahre 1991 und ist gewissermaßen eine aktualisierte und vermehrte Fassung des Werks des 1993 verstorbenen Ballesta. Das Buch entstammt dem Umkreis des innerhalb der generativen Grammatik gut bekannten und sehr aktiven *Grup de Gramàtica Teòrica* an der Universitat Autònoma de Barcelona.

Das Wörterbuch gliedert sich in vier Teile: Der erste Teil besteht aus den Danksagungen, einer fünfseitigen Einleitung und dem Abkürzungs-

verzeichnis. Der Hauptteil, das eigentliche Wörterbuch, umfasst 156 Seiten mit 1016 Einträgen. Ihm folgen ein englisch-katalanischer Index (915 Einträge) und die Bibliographie.

Das Wörterbuch enthält kurze Definitionen der innerhalb des generativen Paradigmas gebräuchlichen Termini bis hin zu den neuesten Begriffen im Minimalismus und in der Optimalitätstheorie. Dem katalanischen Lemma folgen die Angabe der Wortart bzw. des Genus bei Nomina, das englische Äquivalent und eine knappe Definition. Meistens wird auf Literaturhinweise verzichtet. Einige längere Einträge, auf die es auch oft Querverweise gibt, diskutieren zentrale Begriffe über eine halbe bis eine Seite und geben knapp essentielle Literaturhinweise. Zur Illustration nenne ich die Einträge *paper temàtic* (*paper-θ*) und *teoria de la X-barra* (*teoria de la X'*, *teoria de la X-barrada*): Die thematischen Rollen werden kurz definiert, es folgen drei Beispiele über die unterschiedliche Zuweisung thematischer Rollen durch psychologische Verben. In diesem Eintrag (im Unterschied zu den kürzeren) werden außerdem kurz der Ursprung und die anfängliche Weiterentwicklung des Terminus nachgezeichnet. Leider werden am Ende des Artikels lediglich einige wichtige Autoren in der Form eines *name-droppings* genannt, ohne dass man auf ihre Ansätze einginge oder die Arbeiten in der Bibliographie Erwähnung fänden. Der Artikel zur *X-bar*-Theorie ist ähnlich aufgebaut und wartet mit einem Syntaxbaum zur Illustration auf.

Andere Einträge sind überraschend kurz geraten, so z.B. die Einträge *paràmetre* und *principi*, die die zentralen Begriffe der sog. Prinzipien- und Parametertheorie darstellen und deswegen meiner Ansicht nach einer ausführlicheren Würdigung bedurft hätten.

Die Einträge sind fast alle gelungen und zur schnellen Information durchaus geeignet. Allerdings sind einige in der Knappheit der gegebenen Information an der Grenze des Nützlichen oder es fehlen wichtige Hinweise (so z.B. auf die jeweiligen Bindungsprinzipien in den Einträgen *anàfora* / *anafòric*, *pronominal* und *expressió referencial* (*expressió-R*). Wünschenswert wären durchgängig die wichtigsten Literaturangaben zur Entstehung und Weiterentwicklung eines jeden Begriffs. (Allerdings hätte dies sehr intensiver (detektivischer) Recherche-Arbeit bedurft und den Umfang der Bibliographie um ein Vielfaches anwachsen lassen.) Mangelhaft sind häufig die Verweise auf verwandte / ergänzende Einträge innerhalb des Wörterbuchs.¹

1 Hier hätte man sehr gut auf das Pfeilsymbol (→) anstatt auf das umständliche (und meist fehlende) *vegen* zurückgreifen können. So findet der Leser unter dem Lemma *tòpic*

Das Buch ist eine Fundgrube für alle, die eine Arbeit im Bereich der generativen Grammatik auf Katalanisch schreiben und die allgegenwärtigen Anglizismen dabei vermeiden wollen. Besonders wichtig ist dabei der Rückgriff auf ein Werk, das gewissermaßen als Unifizierer und Bewahrer einer einheitlichen Nomenklatur wirkt und damit einem terminologischen Wirrwarr durch *ad-hoc*-Bildungen vorbeugt. Dies wird auch als Ziel explizit formuliert: „[...] *va acomplir una funció normalitzadora imprescindible per adequar els escrits tècnics de l'especialitat a uns alts nivells de qualitat i homogeneïtat terminològiques, comparables als de qualsevol altra disciplina científica*“ (p. 11).² Ebenso kann das Wörterbuch dabei helfen, einen unbekanntem oder unklaren katalanischen Terminus, über den man beim Lesen eines katalanischen Aufsatzes stolpert, ins Englische (und weiter ins Deutsche) zu übersetzen. Man mag einwenden, dass ein derartiges Wörterbuch außerhalb Kataloniens, wo es im universitären Unterricht gut eingesetzt werden kann, nur von recht begrenztem Nutzen sei. Diese Einschätzung trifft nur bedingt zu: Einerseits schreiben viele katalanische Generativisten (auch) auf Katalanisch, so dass der interessierte Katalanist gern auf diese Hilfestellung zurückgreift, und andererseits kann das Buch über das Katalanische hinaus jedem Romanisten, der z.B. im Französischen oder Spanischen nach einer Entsprechung für einen englischen Terminus sucht, dienlich sein. Da die (generativ-)linguistische Fachterminologie in den romanischen Sprachen aufgrund der lateinischen Wurzeln relativ einheitlich ist, wird man ohne Schwierigkeiten dazu imstande sein, den katalanischen Terminus anzupassen. Überhaupt fehlt für die großen romanischen Sprachen ein umfangreiches Glossar bzw. Wörterbuch dieser Art, das über die üblichen kurzen Auflistungen am Ende von einführenden Lehrwerken oder Übersetzungen Chomskyscher Schriften hinausgeht. (Die sehr nützliche, allgemein-linguistische englisch-französische Online-Ressource von

penjat die kurze und nichts sagende Charakterisierung „Element afectat per la dislocació a l'esquerra amb tòpic penjat“. Es gibt aber einen ausführlichen Eintrag *dislocació a l'esquerra amb tòpic penjat*, auf den man jedoch nicht verwiesen wird.

- 2 Dass dies nicht immer vollständig gelingt bzw. durchzusetzen ist, ist nicht erstaunlich. So bietet Villalba z.B. für die Begriffe ‚Klitikanhebung‘ (engl. *clitic climbing*) und ‚resumptives Pronomen‘ (*resumptive pronoun*) zwei Übersetzungen: *ascensió de clític* und *pujada de clític* bzw. *pronom de represa* oder *pronom resumptiu*. Kurios ist auch die Entscheidung, für die Begriffe ‚Tochter(-)‘, ‚Mutter(-)‘ und ‚Schwester(-Knoten)‘ für die hierarchischen Relationen innerhalb einer syntaktischen Konfiguration auf die männlichen Entsprechungen (*fill*, *pare*, *germà*) zurückzugreifen, obwohl sowohl in der englischen als auch z.B. in der französischen Terminologie die weiblichen Bezeichnungen benutzt werden.

Bearth / Fennig 2004 enthält nur die wichtigsten generativen Termini.) Mit wenig Aufwand könnte man auf der Grundlage dieses Buches ein Glossar generativer Termini aller großen romanischen Sprachen erstellen, das eine große Lücke schließen würde.³

Der *Diccionari Ballesta* ist ein sehr zu empfehlendes Instrument für alle an generativer Linguistik interessierten Katalanisten (und auch andere Romanisten) und sollte eine Übersetzung in oder eine Erweiterung für die großen romanischen Sprachen Französisch, Italienisch, Spanisch und Portugiesisch erfahren.⁴

Bibliographie

Ballesta i Roig, Joan-Manuel (1991): *Diccionari de gramàtica generativo-transformativa*, Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Bearth, Thomas / Fennig, Charles (2004): *French/English Glossary of Linguistic Terms*, SIL International, <http://www.sil.org/linguistics/glossary_fe/index.asp>.

Marc-Olivier Hinzelin (Konstanz)

**Jaume Vernet (coord.), Eva Pons, Agustí Pou, Ramon Solé,
Anna Maria Pla:**

Dret Lingüístic.

Valls: Cossetània Edicions, 2003 (Col·lecció Eina; 23),
ISBN 84-96035-41-7, 303 S.

Fünf erfahrene Autoren – ein geschlossenes Buch aus einem Guss. Dies ist der bleibende Eindruck bei der Lektüre vorliegenden Werkes von der ersten bis zur letzten Seite. Die Autoren sind allesamt keine Unbekannten in

-
- 3 Der Rezensent weiß aus eigener Erfahrung um die Schwierigkeiten, die die Übersetzung und der Umgang mit der Übersetzung generativer Terminologie verursachen, wenn z.B. ein Seminar zur französischen Syntax auf Deutsch unterrichtet wird, ein Großteil der Literatur nur auf Englisch zur Verfügung steht und später Seminararbeiten oder Prüfungen auf Französisch geschrieben bzw. abgenommen werden sollen. Auch beim Verfassen von Vorträgen oder Aufsätzen in einer romanischen Sprache wünscht man sich oft ein terminologisches Wörterbuch, das einem aufwändige Recherchen erspart.
 - 4 Im Übrigen fehlt auch für den deutschen Sprachraum ein derartiges Werk.

der Sprachengesetzforschung: Als Verfassungsrechtler und Terminologieexperten der juristischen Fachsprache ist es ihnen gelungen, sowohl ein theoretisch fundiertes Werk über Sprachengesetzgebung vorzulegen als auch konkret am spanischen bzw. katalanischen Beispiel die aktuelle Rechtswirklichkeit darzustellen und insbesondere die Praxis der *Llei de Política Lingüística (LPL)* von 1998 erfahrbar zu machen. Die Genese dieses Gesetzes hat der Verfasser dieser Rezension bereits in seiner Dissertation „Sprachengesetzgebung in Katalonien. Die Debatte um die *Llei de Política Lingüística* vom 7. Januar 1998“ geschildert.¹

1. Die ersten sechs Kapitel des Werks *Dret Lingüístic* liefern die theoretische Grundlage für die Analyse der sozio-linguistischen Situation in Katalonien, die das Thema der sich anschließenden Kapitel bildet. Im letzten Abschnitt stehen dann die öffentliche Verwaltung, das Unterrichtswesen, das Ortsnamens- und Familiennamensrecht, das Wirtschafts- und Informationsrecht sowie die Auswirkungen der katalanischen Sprachengesetzgebung außerhalb Kataloniens im Vordergrund. Die Autoren liefern zudem den Beweis, dass Katalonien aus dem Bereich der so genannten „Minderheitensprachen“ bzw. weniger verbreiteten Sprachen nicht nur durch die große Anzahl seiner Sprecher hervorragt, sondern darüber hinaus durch die hohe Stellung, die die Politik der Bedeutung und der Präsenz der katalanischen Sprache im Alltag beimisst. Von wissenschaftlich essentiellem Wert sind die Beiträge der katalanischen Verwaltungshochschule in Barcelona (*Escola d'Administració Pública*) mit ihrer eigenen Zeitschrift über Sprache und Recht (*Revista de Llengua i Dret*). Nicht zuletzt ist den Autoren mit den ersten 80 Seiten bzw. den ersten drei Kapiteln ein lesenswerter „Allgemeiner Teil“ über Sprachengesetzgebung ohnegleichen in der bisher erschienenen Fachliteratur geglückt. Dadurch, dass die Autoren stets verständliche Definitionen sowohl der linguistischen als auch der juristischen Terminologie liefern, wird die Lektüre sowohl des besonderen als auch des allgemeinen Teils zu einem Hochgenuss!

1 Thomas Gergen: *Sprachengesetzgebung in Katalonien. Die Debatte um die Llei de Política Lingüística vom 7. Januar 1998*, Tübingen: Niemeyer, 2000 (Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie Bd. 302); ders.: „Der Entwurf eines neuen katalanischen Sprachengesetzes von 1997: Sprachsoziologische und juristische Aspekte“, in: Rolf Kailuweit / Hans-Ingo Radatz (Hg.): *Katalanisch: Sprachwissenschaft und Sprachkultur*, Akten des 14. Deutschen Katalanistentages im Rahmen von Romania I in Jena v. 28.09–02.10.1997, Frankfurt a.M.: Vervuert, 2000 (Bibliotheca Ibero-Americana; 71), 129–148; ders.: *Katalanische Sprachpolitik 1997/1998: Materialien*, Marburg: Tectum, 1999 (Wissenschaftsreihe Romanistik; 14).

2. Nun aber zum konkreten Inhalt: Der richtige Einstieg gelingt den Autoren dadurch, dass sie ausgehen von der historisch gewachsenen Realität, die aus zwei sich widersprechenden Tendenzen besteht: Zum einen der Monolinguisimus, der in der Uniformisierung und Gleichschaltung der Sprachenpolitik wurzelt, während die zweite Strömung, der so genannte Multilinguisimus, sich die Sprachenvielfalt auf die Fahnen geschrieben hat. Die Umsetzung einer einzigen Tendenz in hundertprozentiger Weise ist nirgendwo zu beobachten, weshalb man von Tendenzen sprechen muss, die in gewissen Bereichen wie in Religion, Politik, Gewerkschaftswesen, Wirtschaft, im Sozial- oder Kulturbereich mehr oder minder stark oder schwach ausgeprägt sind. Die Tendenzen manifestieren sich überdies in Praxis und Gesetzgebung implizit oder explizit [21]. Bei der Definition des Begriffes „dret lingüístic“ fällt dem Leser sofort auf, dass sprachwissenschaftlich orientierte Verfassungsrechtler am Werk waren. Deren Schwerpunkt liegt auf den subjektiven Rechten des Bürgers gegenüber dem Staat, denn die Sprachengesetzgebung soll dem Bürger in seinen Rechtsbeziehungen zwischen ihm und dem Staat Sicherheit geben; dies wird durch die Einräumung von „Sprachgrundrechten“ erreicht.

Die Sprache als Ausdrucksmittel einer Sprachengemeinschaft hat aber gleichermaßen hohe Bedeutung für die politische und soziale Identifikationskraft der Gemeinschaft, die sie spricht. Die Identität stiftende Kraft der Sprache ist ein Mechanismus sozialer und politischer Integration für diejenigen, die bereits Mitglied in der Sprachengemeinschaft sind, oder diejenigen, die von auswärts hereinkommen. Durch die Sprachengesetzgebung sollen sich die Gebräuche offizieller oder nicht offizieller Sprache regeln lassen, so wie dies in Spanien in den letzten beiden Jahrzehnten der Fall war. Die Sprachengesetzgebung geht alle Rechtsbereiche an; auch Straf- und Zivilrecht sind betroffen. Die interdisziplinäre Ausrichtung der Sprachengesetzgebung und ihrer Forschung führt idealerweise zu einer Schnittmenge zwischen Sprache und Recht und der Zusammenarbeit zwischen Juristen und Linguisten. In mehrsprachigen Territorien ist es stets deren Aufgabe zu überwachen, ob alle Sprachen gleichermaßen eine identische Behandlung in Sprachenrechten und -pflichten der Bürger erfahren.

3. Der Gleichheitsgrundsatz gebietet die Grundsatzfrage, mit welcher Begründung Ausnahmen vom Gleichbehandlungsgrundsatz gemacht werden können und wie ggf. eine auftretende Diskriminierung zu rechtfertigen ist. Jeder Sprachengesetzgeber muss sich fundamentale Fragen stellen, ob er territorial oder sektoriell (d.h. für einzelne Regelungsbereiche) eine Vor-

schrift erlässt: Handelt es sich um eine Staatssprache oder eine, die sich nur auf einen Teil des Staatsterritoriums bezieht, oder sprechen diese Sprachen nur Personen, die nicht in einem zusammenhängenden Territorium leben? Ist eine Sprache in der Schule Pflicht oder beruht ihr Erlernen oder ihr Gebrauch auf freiwilliger Basis? Ist die Sprache ein Muss für Einstellungen in den Staatsdienst oder gibt sie nur Zusatzpunkte, die dazu dienen oder dem Kandidaten verhelfen, einen besseren Rang in der Kandidatenliste einzunehmen? In welcher Sprache müssen öffentliche Urkunden oder private Schriftstücke abgefasst werden? Schließlich ist den Autoren wichtig, in welcher Sprache eine Sprachengemeinschaft nach außen auftritt [24]. Positiv zu bewerten ist, dass die Autoren alle Sprachen gleich behandeln wollen, ungeachtet der zahlenmäßigen Verbreitung oder der politischen Unterstützung [26]. Sie treten nicht zuletzt für eine starke Sprachengesetzgebung ein, da sie davon ausgehen, dass das Überleben nicht nur vom freiwilligen Verhalten der Sprecher beeinflusst wird, sondern auch von anderen Einflüssen wie etwa den starken und aggressiv auftretenden Sprachen und Kulturen [28]. Dies hat zur Konsequenz, dass der Staat, der für die Sprachengemeinschaft und ihre Erhaltung sorgen muss, das notwendige Vokabular zu entwickeln hat, um ihr Überleben in möglichst vielen Lebens- und Regelungsbereichen abzusichern [29]. Sprache und Rechtspolitik müssen daher eine sehr enge Verbindung eingehen, was die Autoren anhand zahlreicher europäischer und außereuropäischer Beispiele aufzeigen.

4. Das Prinzip des linguistischen Pluralismus leitet sich in allen Verfassungen, die die sprachliche Vielfalt anerkennen, entweder direkt von der Erwähnung der Existenz der unterschiedlichen Sprachen ab (Schweiz 1995; Belgien 1994; Paraguay 1992) bzw. indirekt per Bezug auf die Vielfalt der Völker und Kulturen (Bolivien 1994; Ecuador 1998; Mexiko 1992). Der linguistische und / oder kulturelle Pluralismus ist kein isolierter Wert, sondern wie alle anderen verfassungsmäßig verankerten Grundsätze vom Verfassungsgefüge abhängig, von dem er sich leiten und in das er sich einfügen muss. Dies bindet also die Staatsstruktur, seine Gewalten und die Rechte der Bürger [37]. Die Anerkennung der Sprachenvielfalt und die damit verbundene Rezeption des Grundsatzes der Vielfalt auf Verfassungsebene haben zur Folge, dass mehrere Staaten für ihr Territorium gewisse Sprachen zu Amtssprachen erklärt haben (Belgien 1924; Irland 1937) oder ausdrücken, dass Sprachen eine Politik der Stärkung und des Schutzes vonnöten haben (Finnland 1919). Gleichwohl muss dies nicht immer explizit in der Verfassung stehen, ein einfacher Bezug auf sprach-

liche Minderheiten (Österreich 1919; Italien 1948) kann in diesem Zusammenhang genügen.

Immer wieder zeigt sich, dass das Prinzip der Offizialität der Sprachen (Amtssprachenstatus) eine abgeleitete Konsequenz der Anerkennung der Vielsprachigkeit darstellt. In diesem Sinne bestimmen viele Verfassungsklauseln, welche Sprachen Amtssprachenstatus in welcher Region besitzen sollen und an wen sich die Verfassungsnorm zu richten hat. Die Gesetze, die den Amtssprachenstatus ausfüllen, variieren in den Regelungsbereichen, so für gewisse Sektoren (Malta 1961 bzgl. der Justizverwaltung; Finnland 1919 bzgl. der Gerichte und den übrigen Behörden) oder z.B. hinsichtlich der Verwaltung, den Parlamentsdebatten, dem Unterrichtswesen oder den Kommunikationsmitteln. Andere bestimmen geographische Zonen, in denen eine Sprache Amtssprachenstatus genießt (Kolumbien 1991; Irland 1937; Nicaragua 1987). Denkbar ist auch eine zeitliche Begrenzung des Amtssprachenstatus, wobei es sich hier aber um ein verfassungsmäßiges Novum handeln muss, das sich erst zu bewähren hat. Der Amtssprachenstatus bedeutet allerdings nicht, dass die Sprachen, die diesen Status nicht genießen, nicht auch offiziell gebraucht werden dürfen. So berufen sich viele Verfassungen auf solche Sprachen, deren Verwendung in Parlamentsdebatten etwa wünschenswert und entwicklungsfähig ist. Dies ist auch der Fall für die Publikation von Gesetzen, die in den Sprachen ohne Amtssprachenstatus erfolgen kann [39].

5. Eine deutliche Sprache sprechen die Autoren ebenso bei den Kriterien von Personalität und Territorialität, die beim Offizialcharakter einer Sprache angewendet werden können. Personalität bedeutet, dass alle Sprecher einer selben Sprachengruppe sowohl dieselben Rechte genießen als auch dieselben Pflichten auferlegt bekommen. Demgegenüber steht das Prinzip der Territorialität, das nicht mehr auf die Herkunft der Personen abstellt, sondern nur noch einen geographisch genau umrissenen Raum im Auge hat. Die monolinguiistisch orientierten Staaten (wie Frankreich), aber auch die Schweizer Kantone erwarten ein Anpassen an die territorial geregelte Anwendung der Sprachen.

Zu Recht versäumen es die Autoren nicht, darauf hinzuweisen, dass ein gänzlich frei gewährtes Wahlrecht einer Person, sei sie nun Staatsbürger oder Ausländer, langfristig zu einem Auseinanderfallen der historisch gewachsenen Sprach- und Kulturgemeinschaft führen kann, was volkswirtschaftlich gesehen zu messbaren Kosten führen würde. Ein ohne Grenzen gewährtes Wahlrecht führt also nicht nur zu einer Diskriminierung der

bereits bestehenden Sprache, sondern ist auch demokratiefeindlich. Zwar dünkt ein grenzenlos gewährtes Sprachenrecht auf den ersten Blick „hochdemokratisch“. Da es aber eine Sprachgemeinschaft und deren Homogenität, die traditionell und historisch gewachsen ist, zerstören kann, fördert es mitnichten die Demokratie einer Sprachgemeinschaft bzw. eines Territoriums. Daher muss jede gewährte Sprachenfreiheit bzw. jedes Sprachengrundrecht im Kontext der gewachsenen Strukturen gesehen werden [41]. Mithin ist oberster Maßstab das Verhältnismäßigkeitsprinzip, das bestimmt, dass jedwede Maßnahme gemessen an ihrem Zweck und Ziel geeignet, erforderlich und angemessen sein muss [43].

6. In einem weiteren Kapitel wenden sich die Autoren verschiedenen sprachrechtlichen Modellen in Europa zu. Soziologische Faktoren stehen dabei stets im Vordergrund: Die Zahl der Sprachen im Kontakt, das demokratische Gewicht jeder Sprache bzw. die Sprecherzahl, das Ausmaß des Gebrauchs sowie das Zusammengehörigkeitsgefühl der Sprachgemeinschaft und der politische Wille dieser Gemeinschaft bzw. der Staaten, gewisse Sprachen anzuerkennen und zu schützen. All diese soziologischen Faktoren müssen von der Gesetzgebung berücksichtigt werden. Die Autoren unterscheiden vier Modelle: einmal das bekannte monolinguische System Frankreichs, das aus dem „État nation“ gewachsen ist, d.h. der Staat und die Bevölkerung müssen homogen sein und sprachlich verbunden werden. Platz für Ausnahmen bestehen nur sehr eingeschränkt. Dem schließt sich das italienische Modell der Protektion der sprachlichen Minderheiten in Südtirol an. Sodann thematisieren die Autoren den in Belgien praktizierten linguistischen Föderalismus mit Französisch, Niederländisch und Deutsch. Mit dem etwas weniger bekannten Modell Finnlands, das die Verfasser unter institutionellen Plurilinguismus subsumieren, lohnt ohne Zweifel eine nähere Beschäftigung.

7. In Finnland sind nämlich Finnisch und Schwedisch über das Staatsterritorium verteilt vertreten. Obwohl das Schwedische nur noch von 6% der Gesamtbevölkerung als Muttersprache gesprochen wird, stehen die beiden Sprachen als Amts- und Nationalsprachen auf gleicher Augenhöhe. Indes ist dies auf lokaler Ebene je nach Verwaltungseinheit und der Proportion der Sprecherzahl jeder Sprache verschieden. In der sprachautonomen Region der Ålandinseln greift ein besonderer Schutz zugunsten des Schwedischen. Im Norden des Landes leben ferner die Samen, die in Finnland vier Gemeinden bewohnen und auch in Russland, Schweden und Norwegen angesiedelt sind. Allerdings erschwert die Diasporasituation der

Samen eine einheitliche Definition ihrer Sprache sowie eine kohärente rechtliche Umhegung.

Die Präsenz von Finnen-Schweden und der spezielle Schutz des Schwedischen hat historische Gründe. Bereits im 12. Jahrhundert siedelten sich Schweden an der Südwestküste des Landes und auf den Ålandinseln an. Schwedisch war fortan Amtssprache, Sprache des Handels und der Kultur bis in die zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts hinein. Das Finnische war nur punktuell anerkannt, etwa im kirchlichen Bereich ab dem 16. Jahrhundert. Die Übersetzung der Bibel ins Finnische erfolgte 1642, die Gesetze wurden sogar erst ab 1759 ins Finnische übersetzt. Nach den napoleonischen Kriegen wurde Finnland 1808 in das russische Zarenreich integriert und war fortan Großfürstentum. Dessen ungeachtet behielt das Schwedische seinen Vormachtstatus, wenngleich das Russische von den Militärs und im Handel benutzt wurde. Das Finnische blieb der Folklore und dem kirchlichen Bereich überlassen. Das Nationalgefühl Finnlands und die Wertschätzung der eigenen Sprache drückte sich erst im 19. Jahrhundert verstärkt aus.

So begann ab 1840 die Forderung zu greifen, den Beamten Finnischkenntnisse abzuverlangen. 1863 proklamierte Zar Alexander II. das Finnische als Amtssprache der Regierung und der Gesetze zusammen mit dem Schwedischen. Sehr schnell konnte sich das Finnische in Regierungs- und Schulsystem ausbreiten. Mit Erreichen der Unabhängigkeit im Jahre 1917 und der eigenen finnischen Verfassung von 1919 wurden das Finnische und das Schwedische Nationalsprachen in ganz Finnland. Schon damals kam die Zahl der Schwedischsprecher lediglich auf 11% der gesamten Bevölkerung Finnlands. Kern der finnischen Verfassung ist, dass die Rechte der finnischen Bürger, ihre Muttersprache zu benutzen, sei es das Finnische oder sei es das Schwedische, und vor den Gerichten und den Verwaltungsbehörden Dokumente in beiden Sprachen zu erhalten, von den Gesetzen garantiert sein müssen. Ausdrücklich ist festgehalten, dass die Rechte der finnischsprachigen und die Rechte der schwedischsprachigen Bevölkerung gleich zu behandeln sind. Daraus ergibt sich die Staatsaufgabe, auf der Grundlage dieser Gleichheit beide Sprachen zu fördern. Alle zehn Jahre, so schreiben die Sprachgesetze (wie etwa das Gesetz von 1975) vor, müssen sich die Finnen als finnisch- bzw. schwedischsprachig definieren. Hat eine Gemeinde weniger als 8% einer Gruppe, so gilt sie als „monolinguisch“; im Jahre 1990 gab es 21 monolinguische schwedische und 396 monolinguische finnische Gemeinden, 43 waren gemischt-sprachig. Nur in den zweisprachigen Gemeinden ist es so, dass sich die

Bürger in beiden Sprachen an ihre Verwaltung wenden können und diese sicherstellen muss, dass Beamte mit ausreichenden Kenntnissen in beiden Sprachen vorhanden sind. Die Ålandinseln, seit 1920 vom finnischen Parlament als autonom erklärt, haben als einzige Amtssprache das Schwedische, das im öffentlichen Unterricht und im Verwaltungsgebrauch ausschließlich verwendet wird. Lediglich mit der finnischen Zentralverwaltung auf den Inseln kann Finnisch benutzt werden. Im Jahre 1995 wurde die Verfassung dahingehend geändert, dass die Samen als Volksgruppe wie Roma und andere Gruppen das Recht haben, ihre Kultur und Sprache beizubehalten und zu entwickeln. Ein spezielles Gesetz sieht den Gebrauch der samischen Sprache bei den Behörden vor. Im samisch sprechenden Bereich, dem 6000 Personen angehören, ist das Samische halboffiziell. Das Gesetz über die samische Sprache von 1991 konkretisiert das Ziel, die samische Kultur und Sprache aufrecht zu erhalten. Dieses Gesetz ist grundsätzlich nur auf die Lokaladministration und gewisse Regierungsbehörden anzuwenden. Das Samische wird etwa bei der Beschilderung von öffentlichen Gebäuden und Ankündigungen der Verwaltung benutzt. Nicht zuletzt ist die schon erwähnte Disparität der Bewohner des samischen Gebietes, die auf vier verschiedene Staaten verteilt ist, sehr problematisch für den einheitlichen Schutz ihrer Sprache und Kultur [58].²

8. Der allgemeine Teil des Buches widmet sich daneben dem sprachrechtlichen internationalen Feld und befasst sich verstärkt mit der Europäischen Gemeinschaft. Besprochen werden ferner die Vereinten Nationen, die Organisation für Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa (KSZE) und die Internationale Organisation für Arbeit. Im internationalen Gebrauch weisen die Autoren bereits auf das Katalanische hin, das bei den Vereinten Nationen z.B. beim Eintritt Andorras benutzt wurde, als der andorranische Regierungschef vor der Generalversammlung seine Rede in Katalanisch hielt [68]. Dessen ungeachtet muss man feststellen, dass weniger verbreitete Sprachen in Anbetracht der Tatsache, dass lediglich Englisch, Französisch, Chinesisch, Arabisch, Russisch und Spanisch Arbeitssprachen der Vereinten Nationen sind, überhaupt keine Chance auf einen dauerhaften Gebrauch haben. Allerdings werden die Rechte der Sprecher von weniger verbreiteten Sprachen in etlichen Deklarationen erwähnt. Das Europäische Parlament hat mehrere Resolutionen über den Gebrauch und den Schutz weniger verbreiteter Sprachen erlassen. Sprachliche Minder-

2 Vgl. auch Xabier Iriondo: „La ordenación jurídica del multilingüismo en Finlandia“, in *Revista de Llengua i Dret* 28 (1997), 91–123.

heiten, so der Vertrag von Maastricht vom 7. Februar 1992, müssen ob ihrer kulturellen Bedeutung besonders geschützt werden; hierunter gehört natürlich auch das sprachliche Erbe [77]. Sprachenreichtum als Teilmenge des kulturellen Erbes greift auch die Europäische Charta über Regional- und Minderheitensprachen von 1984 auf [80].

9. Das vierte Kapitel des Buches widmet sich der rechtlichen Ordnung der Sprachen in der spanischen Verfassung und in den Autonomiestatuten der einzelnen spanischen *Comunidades Autónomas*. Hier erwarten den Leser aktuelle Zahlen aus der Sprachstatistik Spaniens [85–86] sowie eine kurze Sprachgeschichte.³ Zusätzlich thematisiert wird der Status der Kooffizialität von Kastilisch und den Landessprachen Katalanisch, Baskisch und Galicisch sowie der Rahmen, den Art. 3.1. der spanischen Verfassung steckt [88–96]. Sehr gut gelungen ist die Darstellung des Kompetenzrahmens im Bereich der Sprachengesetzgebung. Art. 149 der spanischen Verfassung sagt nichts aus über die Zuständigkeit des Zentralstaates auf diesem Gebiet, und nur Art. 148 enthält einen indirekten Verweis, denn Art. 148.1.17. sieht vor, dass die autonomen Gemeinschaften Kompetenzen in Bezug auf die Stärkung der Kultur, der Forschung und ggf. des Unterrichts der Sprache der jeweiligen autonomen Gemeinschaft beanspruchen können. Auf der anderen Seite sieht Art. 149.3. vor, dass die Regelungsbereiche, die nicht ausdrücklich dem Zentralstaat zugeordnet werden, verfassungsmäßig den autonomen Gemeinschaften im Rahmen ihrer Autonomiestatute zugeschrieben werden. Die Autoren liefern darüber hinaus die Inhalte der einzelnen Autonomiestatute derjenigen autonomen Gemeinschaften, die eine weitere Sprache neben dem Kastilischen zur Amtssprache erklärt haben. Das spanische Verfassungsgericht hat dem autonomen Gesetzgeber einen sehr weiten Ermessensspielraum bei der Umsetzung der Präsenz der kooffiziellen Sprache im Unterrichtswesen gewährt; einzige Voraussetzung ist, dass die Kooffizialität von Kastilisch und der jeweiligen Landessprache respektiert wird [109].

10. Im fünften Kapitel wenden sich die Autoren konkret Katalonien zu. Neben der Schilderung der Sprachgeschichte ist auch ein Hinweis auf die Genese der beiden Sprachgesetze lesenswert, die *Llei de Normalització Lingüística* (LNL) von 1983 und die *Llei de Política Lingüística* (LPL) von 1998. Die Autoren versäumen es nicht, den Begriff der linguistischen Normalisierung zu erklären und ihm ein dynamisches Element, die Idee eines fort-

3 Vgl. auch Gergen, *Sprachengesetzgebung in Katalonien*, 10–22.

laufenden Prozesses, zuzuordnen. Es handelt sich darum, ein Bündel von Maßnahmen anzuwenden, die zu verschiedenen zeitlichen Momenten darauf gerichtet sind, eine gewisse Sprache, die diskriminiert und / oder als schützenswert qualifiziert wird, zu fördern. Während die LNL von 1983 zum Ziel hatte, den Gebrauch des Katalanischen in der Gesellschaft zu stärken und dem offiziellen Gebrauch des Katalanischen zu mehr Effektivität zu verhelfen, zielt die LPL von 1998 darauf ab, ein Gleichgewicht zwischen Kastilisch und Katalanisch herzustellen. Das Gesetz von 1998 soll im Gegensatz zu dem von 1983 echte Sprachpolitik machen, nachdem die Normalisierung bereits als eine abgeschlossene Phase gelten konnte [125–126].⁴

Bei der Beschreibung des Konzepts der „*llengua pròpia*“ betonen die Autoren zu Recht, dass dadurch die in Rede stehende weniger verbreitete Sprache (wie hier das Katalanische) die Sprachgemeinschaft (hier Katalonien) als Volk „singularisieren“ soll und damit das Gemeinschaftserbe und die Kultur des katalanischen Volkes unterstreichen soll [126–127]. Aus dem Amtssprachencharakter einer Sprache fließen für die Bürger Rechte und Pflichten, die der jeweilige Gesetzgeber sorgfältig auswählen muss. Die Tatsache, dass die Bürger sich an die Verwaltung in der einen oder anderen Sprache wenden dürfen, setzt voraus, dass die Verwaltung kompetentes Personal in den jeweiligen Sprachen besitzt, um damit in Verwaltung und Erziehung eine gewisse Qualität an Sprachkompetenz vermitteln zu können. Die Autoren zeigen, dass dies auch im Vall d’Aran möglich ist, d.h. in dem in der Region Katalonien liegenden Sprachgebiet des Aranesischen, das zum okzitanischen Diasystem gehört [134–137].

Dass Sprachenrechte bis weit in die Familienintimität reichen, beweist der Urteilsspruch der Verfassungsgerichtsbarkeit (STC 201/1997 v. 25.11.1997): In einem Gefängnis in Zaragoza hatte man einem baskischen Strafgefangenen den Kontakt mit seiner Familie in baskischer Sprache untersagt, weil niemand in der Lage war, den Inhalt des Gespräches zu kontrollieren. Dem gebot das Verfassungsgericht Einhaltung und wog zwischen den Sprachenrechten und den öffentlichen Interessen zugunsten des erstgenannten Interesses ab; da das Recht auf familiäre Intimsphäre grob verletzt war, stufte es die Maßnahme der Gefängnisbeamten als Verfassungsverstoß ein [142–143].

4 Vgl. zur Genese des Gesetzes Thomas Gergen: „La genèse de la loi catalane de politique linguistique du 7 janvier 1998 – modèle pour la législation linguistique dans la communauté européenne“, in *Revista de Llengua i Dret* 34 (2000), 103–116.

11. Ein eigener Abschnitt von *Dret Lingüístic* ist den Sprachpflichten gewidmet [158–160]. In Art. 4 der LPL von 1998 sind Rechte und Pflichten hinsichtlich der Sprachen in einem Atemzug genannt.⁵ Gleichwohl scheute dieses Gesetz die explizite Errichtung von Sprachpflichten bzgl. des Katalanischen und gab sich hier mit unbestimmten Klauseln wie „normalerweise“, „vorzugsweise“, „wenigstens“ oder „als ein Minimum“ im Sprachgebrauch für den privaten Bereich zufrieden [160]. Aus Angst vor Anrufung des Bürgerbeauftragten in Madrid und des spanischen Verfassungsgerichtshofs wurden auch „linguistische Strafen“ sowie etliche Quotenregelungen für Medien, Arbeitswelt und freie Wirtschaft aus dem Gesetzentwurf von 1998 herausgenommen.⁶ Sprachpflichten sieht die LPL von 1998 in mehr oder minder starkem Umfang vor; diese Pflichten betreffen aber nur die Regierung und die ihr angeschlossenen Verwaltungsbehörden und nie den Bürger in unmittelbarer Weise! Insgesamt hat die LPL also darauf verzichtet, Sprachpflichten und linguistische Strafen explizit einzubeziehen. Statt dessen hat sie sich auf bereits bestehende Normen, wie insbesondere den Verbraucherschutz, gestützt.

12. Mit der LPL von 1998 kam es vor allem im Unterrichtswesen zu einer wichtigen Neuregelung. Art. 21, der das Katalanische als Sprache im nicht-universitären Unterricht als Regelsprache bestimmt, muss allerdings auch dem Kastilischen eine adäquate Präsenz im Stundenplan gewähren. Alle Kinder, ungeachtet ihrer Erstsprache, sollen die beiden Amtssprachen bis zum Ende ihrer Schulpflicht „normal und korrekt“ beherrschen (Art. 21 Abs. 3).⁷ Das Kastilische konnte damit als Unterrichtssprache nicht gänzlich ausgeschlossen werden. An den Hochschulen genießen Professoren und Studenten indes gemäß Art. 22 Abs. 1 LPL ein Wahlrecht im Gebrauch der einen oder der anderen Sprache. Hier greift zusätzlich die Lehrfreiheit des Art. 20.1.c der spanischen Verfassung.

Gleichwohl schreibt Art. 24 Abs. 3 der LPL vor, dass Professoren die beiden Amtssprachen ausreichend kennen müssen, mit Ausnahme der Professoren, die einen bloßen Besuchsstatus vorweisen können. Das Gesetz 1/2003 über die Universitäten in Katalonien hat zusätzlich eingeführt, dass die Universitätsräte bei der Auswahl und Einstellung des Personals genügende Kenntnisse beider Sprachen verlangen dürften [206]. Dieses Sprachenwahlrecht stößt aber nach Meinung der Autoren dann an

5 Gergen, *Sprachengesetzgebung in Katalonien*, 78ff.

6 Gergen, ebenda, 166.

7 Gergen, ebenda, 39 und 138ff.

seine Grenzen, wenn die Universitätsprofessoren direkt in der Verwaltungen arbeiten, d.h. in Kommissionen und sonstigen unmittelbar der Verwaltung zugeordneten Funktionen tätig werden. Die plausible Begründung dafür ist, dass lediglich das Katalanische die Sprache der Verwaltung und damit auch der Universitätsverwaltung ist [205–206]. Insofern hat sich hier auch in der Praxis eine Einschränkung des Gebrauchs des Kastilischen ergeben.⁸

13. Nicht zuletzt im Medienbereich gipfelt sehr oft der Sprachenstreit. Gemäß Art. 25 Abs. 1 LPL ist das Katalanische die normalerweise zu benutzende Sprache, die alle Radio- und Fernsehsender der Generalitat und der staatliche Lokalfunk zu benutzen haben [254–255]. Das von der LPL vorgesehene Quotensystem der Präsenz katalanischsprachiger Produktionen ist zwar im Ansatz richtig, birgt jedoch für die Praxis allerlei Probleme. Wenn etwa Art. 26 LPL von 50% eigenen Produktionen spricht, stellt sich stets die Frage, was darunter exakt zu verstehen ist, da es in der Praxis sehr oft Koproduktionen, Gemeinschaftsproduktionen etc. gibt. Die Interpretation des Art. 26 LPL mit dem Gesetz 25/1994, das eine Umsetzung der EU-Direktive über das Fernsehen ohne Grenzen verkörpert, welche 51% des Fernsehprogramms europäischen Werken zuspricht und vorschreibt, dass die Hälfte dieser Zeit von Werken abgedeckt wird, die eine der spanischen Sprachen beinhaltet, ergibt, dass 51% des Fernsehprogramms in Katalonien europäisch und davon wiederum die Hälfte auf Katalanisch oder Kastilisch ist; dadurch ist letztlich ein Minimum von 12,5% in Katalanisch garantiert [257].⁹

Mindestens 25% der gesungenen Musik im Radio müssen zudem in Katalanisch oder Aranesisch sein (Art. 25 Abs. 5 LPL). Das Quotensystem kann theoretisch wie praktisch wirksam die Normalisierung der katalanischen Sprache voranbringen. Wichtig ist, dass die 50%-Quote eine wirksame Übertragung des Prinzips der Kooffizialität von Kastilisch und Katalanisch darstellt, die von Verfassungsrang ist und den Willen des Gesetzgebers ausdrückt, das Katalanische ausdrücklich zu normalisieren, ohne das Schema des Ausgleichs zwischen beiden kooffiziellen Sprachen aus den Augen zu verlieren.

Die LPL hat eigens auf ein Sanktionensystem verzichtet, weil dies in der Praxis sehr schwer durchzuführen gewesen wäre [258–259]. Gerade im

8 Vgl. auch Enriqueta Expósito Gómez: „Els professors universitaris, la llibertat de càtedra i l'ús de les llengües pròpies“, in *Revista de Llengua i Dret* 23 (1995), 120–170.

9 Gergen, *Sprachengesetzgebung in Katalonien*, 83.

privaten Bereich gilt die Warnung an den Gesetzgeber zu äußerster Vorsicht, da hier sehr leicht das Verhältnismäßigkeitsprinzip nicht mehr gewahrt ist [264–265].

14. Auch auf das wichtige Thema der Produktetikettierung, das innerhalb der Vorarbeiten der LPL für hohe Wogen gesorgt hat, gehen die Verfasser ein. Das Zusammenspiel von europäischer und zentralspanischer Normgebung führte dazu, dass die Angaben der Etikettierung oder Verpackung der in Katalonien vertriebenen Produkte in Katalanisch, Kastilisch oder in jedweder anderen Sprache der EU erfolgen können (Art. 34 Abs. 1 LPL). Bei katalanischen Produkten sieht dies anders aus, wenn sie eine Herkunfts- oder Qualitätsbezeichnung besitzen und Produkte des heimischen Handwerks sind; dann nämlich kann Art. 34 Abs. 2 LPL als Minimum für die Etikettierung das Katalanische vorschreiben. Eine weitere Ausnahme besteht für solche Produkte, die Gefahren für die Gesundheit darstellen, wie etwa Tabak; da der Gesundheitsschutz von Rauchern und Nichtrauchern eine Herzensangelegenheit des Europarechts darstellt, konnte Art. 34 Abs. 3 LPL getrost verordnen, dass der Hinweis auf solche Gefahren mindestens in Katalanisch erfolgen muss.¹⁰

15. Im letzten Abschnitt gehen die Autoren noch auf die „Außenwirkungen“ des Katalanischen ein [273–291]. Hier wird insbesondere die Beziehung zu den Nachbarstaaten und den spanischen Nachbarregionen thematisiert. Da València das Valencianische nicht als katalanische Varietät, sondern in erster Linie als eigene Sprache ansieht, schwelt zwischen Katalonien und València ein schon lange andauernder Streit; dieser steigerte sich im sog. „Schulbuchstreit“ vor der Verabschiedung der LPL im Jahre 1998.¹¹ Es stellt sich heraus, dass es sehr schwierig ist, eine katalanische Spracheinheit international salonfähig zu machen. Andorra, der Staat, in dem das Katalanische als einzige Sprache Amtssprache ist, ist gebiets- wie einwohnermäßig viel zu klein, um eine effektive internationale Ausstrahlung zu entfalten. Mit der Erweiterung der EU in den Osten relativieren sich auch die Sprachprobleme und die Forderung nach einem generellen Amtssprachenstatus des Katalanischen in der EU. Das Argument, dass neue Landessprachen (wie Polnisch, Tschechisch, Ungarisch, Estnisch,

10 Gergen, ebenda, 92–103 sowie 111–125; Manuel Cienfuegos Mateo: „El nuevo enfoque del Tribunal de Justicia respecto a la lengua del etiquetado de productos alimenticios. Commentario a la sentencia de 14 de julio de 1998, asunto Hermann Josef Goerres“, in *Revista de Llengua i Dret* 30 (1998), 63–94.

11 Gergen, *Sprachengesetzgebung in Katalonien*, 64–65.

Litauisch etc.) EU-Amtssprachen sein *müssen*, schließt aus, dass selbst größere „weniger verbreitete“ Sprachen (wie etwa das Katalanische) zu Amtssprachen erhoben werden. Aus Brüssel ertönt pausenlos das Argument der Arbeitsfähigkeit in den Institutionen der EU, das eine Begrenzung der Sprachen, die Amtssprachenstatus genießen, auf das gerade Notwendige gebiete. Auf kultureller, insbesondere wissenschaftlicher Ebene spielt das Katalanische indes eine bedeutende Rolle [287–299].

16. Das Werk *Dret Lingüístic* schließt mit einer Auswahl von Referenzen auf internationale und europäische Abkommen sowie die spanische Gesetzgebung und die autonomen Gesetze. Ein eigener Abschnitt ist den katalanischen Normen sowie einer Auswahl der spanischen Rechtsprechung des Verfassungsgerichts und des obersten Gerichtshofes gewidmet, die das Thema der Sprachengesetzgebung angehen.

17. Fazit: Ohne Einschränkungen ist es den fünf Koautoren gelungen, ein für die Theorie als auch für die Praxis wichtiges Kompendium zu bieten, das einen beachtenswerten „Allgemeinen Teil“ über Sprachengesetzgebung enthält und obendrein die Konsequenzen und praktischen Folgen des jüngsten katalanischen Sprachengesetzes, der LPL von 1998, aufzeigt. Damit ist auch für den künftigen Gesetzgeber ein Fundus an Erfahrungen und zu beherzigenden Grundsätzen in kenntnisreicher Weise niedergelegt.¹² Die Übersetzung des gesamten Lehrwerks in weitere Sprachen wäre ein wichtiges Desiderat, das in naher Zukunft umgesetzt werden sollte.

Thomas Gergen (Saarbrücken)

12 Vgl. Antoni Montserrat: „L’aplicació de la resolució del Parlament Europeu sobre la llengua catalana a les institucions europees“, in *Revista de Llengua i Dret* 18 (1992), 67–93.

Zusammenfassungen · Resums · Abstracts

Josep-E. Baños · Fèlix Bosch · Elena Guardiola (Barcelona)

Terminologische Normalisierung in der klinischen Arzneimittelforschung:
ein Beispiel für pluridisziplinäre und überinstitutionelle Zusammenarbeit

Das Fehlen eines katalanischen Wörterverzeichnisses oder Fachwörterbuchs im Bereich der medizinischen Fachliteratur und darüberhinaus im Bereich der Arzneimittelforschung und klinischen Pharmakologie führt häufig zu Problemen bei der Verwendung des Katalanischen in diesen Kontexten. Der Aufsatz beschreibt die Vorgehensweise, anhand derer ein Verzeichnis solcher Fachausdrücke auf Katalanisch, die meisten davon englischer Herkunft, normalisiert und der Fachöffentlichkeit zugänglich gemacht wurde. Ausgehend von einer Liste mit 376 Wörtern und Ausdrücken, deren Übersetzung problematisch erschien, ließ sich feststellen, dass einige bereits eine durch den Gebrauch sanktionierte Übersetzung hatten, während andere kurz zuvor normalisiert worden waren und der Rest noch einer Untersuchung und Normierung harrrte. In einer zweiten Projektphase wurden 42 dieser Ausdrücke, die in diesem Beitrag ausführlicher erläutert werden, normalisiert. Um die Vorgehensweise und die Ergebnisse breiter bekannt zu machen und sie den Fachleuten, die vermutlich für dieses Vokabular Verwendung haben, näherzubringen, wurden zwei Fachaufsätze und eine Informationsbroschüre publiziert. Die fünf grundlegenden Phasen des Vorhabens waren durch die Zusammenarbeit von Fachleuten aus der biomedizinischen Forschung mit Linguisten und verschiedenen Institutionen gekennzeichnet, ohne die die angestrebten Projektziele kaum hätten erreicht werden können. Wir sind überzeugt, dass Zusammenarbeit dieser Art zu einem verstärkten Gebrauch des Katalanischen innerhalb der Fachleute im Gesundheitswesen beitragen kann.

Josep-E. Baños · Fèlix Bosch · Elena Guardiola (Barcelona)

Terminological normalisation in the clinical research of medicine: an
example for pluridisciplinary and interinstitutional collaboration

The lack of a Catalan glossary or a technical dictionary in the field of medical literature and furthermore in the research of medicines and clinical

pharmacology frequently leads to problems in the use of Catalan in these areas. The essay describes the process in which a list containing some of these words, mostly of English origin, was normalised and published in Catalan. Beginning with a list of 376 Catalan words and expressions that were difficult to translate, we observed that some already had a widely known translation due to their common use, others had recently been normalised and the rest were still awaiting their examination and normalisation. In a second phase 42 of these words and expressions, which are also explained in this article, were discussed and normalised. To spread the procedure and its results and to offer them to those professionals who are likely to use these words, two medical essays and a leaflet were published. During the five fundamental project phases biomedical research specialists and linguists as well as various institutions collaborated without which it would have been difficult to establish the objective of the project. We believe that similar works can contribute to a better use of technical Catalan in professional health care.

Llum Bracho · Edmund G. Turney (València)

Paratextualität in Übersetzungen populärwissenschaftlicher ökologischer
Literatur: Wortspiele und intertextuelle Bezüge

Der Umweltschutzdiskurs tritt in den USA in der Mitte des 20. Jahrhunderts in Erscheinung und kommt nach Europa vor allem in der Form von populärwissenschaftlicher Literatur. Dieser Beitrag befasst sich mit der Analyse von fünf ökologischen Handbüchern und ihrer Übersetzungen ins Katalanische und Spanische. Wir stellen dabei die Paratextualität in diesen Publikationen als ein Beispiel für die Textspezifik kultureller Bezüge dar und befassen uns im Besonderen mit intertextuellen Wortspielen, die im Ausgangstext erscheinen. Wir schlagen eine Klassifikation dieser Wortspiele vor und beschreiben die Übersetzungsverfahren, die zu ihrer Wiedergabe in den Zielsprachen eingesetzt werden. Schließlich analysieren wir die soziolinguistischen Fragestellungen, die mit den Übersetzungssprachen in Zusammenhang stehen, und erläutern die Bedeutung der Wortspiele in den Texten als Ganzes.

Llum Bracho · Edmund G. Turney (València)

Paratextuality in popularising environmental translations:
linguistic puns and intertextuality

Environmental discourse appears in the USA in the mid-20th century, and comes to us through translation, especially in the form of popularising literature. This article focuses on the analysis of five ecologist handbooks and the respective translations into Catalan and Spanish. We analyse their paratextuality, as an example of cultural aspects found in this kind of text, and more specifically intertextual and linguistic puns found in the original texts. In this respect, we also propose a classification of puns and describe the translation strategies within these translated versions. Finally we analyse sociolinguistic issues related to each translation language and the relevance of these translated puns in the texts as a whole.

Emili Casanova (València)

Lexikon und volkstümliche Kultur: die Entstehung des Fachwortschatzes
der valencianischen Taubenzüchter zwischen dem 18. und dem
20. Jahrhundert

Die vorliegende Arbeit untersucht die Sprache des valencianischen Freizeitsports der Taubenzucht. Zunächst werden über 70 Ausdrücke oder Einzelwörter vorgestellt, die innerhalb des Hobbys entstanden und heute noch lebendig sind, welche aus der Fachsprache der Tauben in die Alltagssprache übergetreten sind und vor allem mit Bezug auf die Kunst der Verführung und der Liebesbeziehungen zwischen Mann und Frau gebraucht werden. Danach wird die These vertreten, dass der heutige Freizeitsport seine Wurzeln im 18. Jahrhundert hat, wie dies die hier wiedergegebenen und untersuchten Texte von Cavanilles und Carles Ros, deren Aufbau und der Sinn der dort gebrauchten Vokabeln und Redewendungen sowie deren Chronologie belegen. Dann wird deutlich gemacht, dass die normativen katalanischen und valencianischen Wörterbücher ebenso wie die spanischen einen Großteil dieses Fachvokabulars gar nicht berücksichtigen. Schließlich soll deutlich werden, dass die Herkunft und die Motivierung von sprachlichen Formen, die spezifischen Tätigkeiten oder Fachkontexten zugeordnet sind, durch deren Untersuchung im Kontext des Hand-

lungsfeldes, aus dem sie erwachsen, auf sehr eindeutige und einfache Weise erkannt werden können.

Emili Casanova (València)

Popular vocabulary and culture: the lexical creation of Valencian pidgeon breeders from the 18th to the 20th century

This work examines the language of the Valencian sport of pidgeon breeding. To begin with more than 70 expressions or words are presented that were created within this past-time and are still in use, passed from the professional pidgeon language to colloquial language, especially in terms of a man's seduction and love relationship towards a woman. In the second place, it concludes that the present sport dates back to the 18th century as the here edited and examined texts of Cavanilles and Carles Ros, their composition and sense of the used vocabulary and proverbs as well as their chronology show. In the third place, it points out that neither normative Catalan, Valencian nor Spanish dictionaries register a large part of this specific vocabulary. In the fourth place, it becomes apparent that by studying the specific forms of an activity or topic within its surroundings, it is very easy to explain and find out about its origin and its motivation.

Salvador Climent · Joaquim Moré · Antoni Oliver ·
Míriam Salvatierra · Imma Sànchez · Mercè Vázquez (Barcelona)

Übersetzungstechnologien zur Verwaltung des parallelen Lehrangebots
in Katalanisch und Spanisch an der UOC

Die Universität Oberta de Catalunya (UOC) hat ein Arbeitsprogramm in die Wege geleitet, dessen Ziel es ist, Verfahren der automatischen Übersetzung und der computergestützten halbautomatischen Übersetzung für die Verarbeitung der großen Menge an Unterrichts- und Lehrmaterial nutzbar zu machen, das im Rahmen der virtuellen Lehre auf Katalanisch und Spanisch an dieser Fernhochschule hervorgebracht wird. In diesem Beitrag behandeln wir zunächst die Problematik als solche und unterschiedliche Erfahrungen, die bei der Anwendung von computerbasierten Sprachtechnologien für die Umsetzung der Zweisprachigkeit in verschiedenen Organisationen und Institutionen in den katalanischsprachigen Gebieten

gemacht wurden, vor, um danach den Aufbau des UOC-Projekts und das während des ersten Jahres des Projektlaufzeit Erreichte darzustellen.

Die geleistete Arbeit erstreckt sich auf Aufgaben wie etwa die Erarbeitung und die Planung der Erarbeitung von Paralleltextbeständen und terminologischen Datenbanken, die entsprechende Ausbildung der Anwender (sowohl der studentischen Nutzer als auch des Fachpersonals der Sprachabteilung) als auch den Entwurf und die Erstellung von Werkzeugen, die der Automatisierung des vorgängigen und nachgängigen Edierens der Texte dienen.

Salvador Climent · Joaquim Moré · Antoni Oliver ·
Míriam Salvatierra · Imma Sànchez · Mercè Vázquez (Barcelona)

Translation technologies for the administration of the parallel course offer
in Catalan and Spanish at the UOC

The Open University of Catalonia (UOC) has set up a programme for the integration of automatised translation techniques and assisted translation in order to process the large amount of Catalan and Spanish teaching documents that its virtual courses produce. After revising the problem and various experiences with the application of these linguistic technologies when the bilingualism is actually implemented in organisations and units in the Catalan-speaking areas, this contribution explains the project's nature and the work that has been carried out during its first year in operation.

This work includes tasks like creating and administrating schemes of translation memories and of terminological databases, personnel training (of both users and professionals of the Linguistic Service), as well as designing and creating tools to automatise the pre-editing and post-editing of texts.

Hans Mattauch (Braunschweig)

La història de *Don Juan Tenorio* a Barcelona: Esbós d'una recepció ignorada

En contra de l'opinió estesa que l'obra de José Zorilla *Don Juan Tenorio* encetés el seu triomf com a drama obligat i catàrtic del Dia de Difunts just després de la seva estrena (1844) a Madrid, considerarem ara el 1847 que es va incloure amb èxit a Barcelona en l'anteriorment ja establert i documen-

tat ritual escènic i com es va anar canviant distanciant-se així significativament del de Madrid fins a la seva dissolució el 1974. A més a més cal tenir en compte les nombroses escenificacions que es distancien del drama pròpiament, les espanyoles i especialment les catalanes (desviacions, continuacions, paròdies, narracions humorístiques) i també la seva inclusió en altres mitjans com ara el cinematògraf, pel·lícules o lectures trivials (literatura barata). La discussió considera també tradicions culturals, ideals i actituds etnopolítiques i de política lingüística com a factors del procés de recepció.

Hans Mattauch (Braunschweig)

The story of *Don Juan Tenorio* in Barcelona:
Outline of a disregarded reception

Against the common opinion that starting from Madrid (in 1844) José Zorilla's *Don Juan Tenorio* began his triumph as an obligate and catharically cited play for All Soul's Day soon after its premiere, its integration from 1847 onwards into the scenic ritual, that at that time had long since then been established in Barcelona, is documented here as well as its changeful development, that strongly differs from the development in Madrid, until it came to an end in 1974. This not only includes the many Spanish and especially Catalan theatre plays that derive from it and were represented alongside with it (variations, sequels, parodies, humoresques) but also its media utilisation for cinematographs, films and trivial reading (penny dreadful). The discussion accounts for cultural traditions, ideal positions and ethnopolitical and linguistic political attitudes as factors for the reception process.

Anna Montesinos López (València)

Das Katalanische in den technischen Ausbildungsgängen der Universität
Politècnica von València: Daten und Attitüden

In dieser Studie wird untersucht, welche Präsenz die katalanische Sprache in den letzten Jahren an der Polytechnischen Universität von València zeigte. Zunächst wird auf die Situation der sogenannten „Studiengruppen auf Valencianisch“ und auf die Frage eingegangen, inwieweit diese der studentischen Nachfrage nach solchen Studienangeboten entsprechen.

Danach werden die hinter den auf Katalanisch angebotenen Lehrveranstaltungen stehenden Konzeptionen und der aktuelle Stand der fachlich-fachsprachlich ausgerichteten Katalanischkurse in den diversen technischen Studiengängen dargestellt. Zum Dritten werden die Ergebnisse aus Umfragen der letzten Jahren zusammengefasst, in deren Rahmen Studierende des Studiengangs Informatik und Informationstechnik zu ihrer Herkunft, ihrem Sprachgebrauch und den Gewohnheiten ihres sprachlichen Verhaltens, zu ihrer Motivation, Kurse in technischem Katalanisch zu wählen, u.a.m. befragt wurden.

Anna Montesinos López (València)

Catalan in the engineering instruction of the Polytechnical University of València: data and estimations

This study examines the presence of Catalan during the last years at the Polytechnical University of València. To begin with it examines the situation of the so-called “study groups in Valencian” and their correspondence with the students’ demand for these groups. Next, it exposes the philosophy and actual state of the Catalan technical subjects within the various engineering studies. Finally the results of the last years’ enquiries are presented, in which students of technical computer-engineering were questioned on their origin, their linguistic habits and uses, on their motivation to chose courses in technical Catalan, etc.

Miquel Àngel Pradilla Cardona (Tarragona)

Der Pfad der valencianischen Standardisierung: vom desintegrativen Sezessionismus zum demarkativen Partikularismus

Der ‚valencianische Sprachkonflikt‘, der sich in einem Umfeld des sprachstrukturellen und sozialen Vordringens des Kastilischen mit beunruhigend deutlichen Zeichen sprachlicher Substitution abspielt, wird zu einer politisch-sozialen Auseinandersetzung, in der ideologische Strategien jegliche Stellungnahme konditionieren. Linguistisch-philologische und soziolinguistische Herangehensweisen erweisen sich daher als unzureichend, wenn es um die Bewertung der formalen Pflege der Sprache und die Verlangsamung – um nicht zu sagen: Umkehrung – ihres funktionalen Ausbaus geht.

Ziel dieses Beitrags ist es, die Dynamik der valencianischen Standardisierungsbemühungen, die unter dem Dach der valencianischen Sprachakademie *Acadèmia Valenciana de la Llengua* erfolgt, im Rahmen einer ideologischen Auslegung der Auseinandersetzung zu verorten, die die Verwirklichung einer konsensuellen Kodifizierung weitgehend unmöglich macht.

Miquel Àngel Pradilla Cardona (Tarragona)

The trail of the Valencian standardisation: from desintegrative secessionism to the isolating particularism

The Valencian linguistic conflict in a sociolinguistic context marked by the – structural and social – penetration of the Spanish language and by disconcerting symptoms of linguistic substitution, becomes a politicosocial battle in which ideologic strategies lead to all kinds of statements. So the linguistic philological and sociolinguistic approaches prove insufficient on evaluating the formal care of the language and the slowing down – if not inversion – of its functional dismantling.

This contribution aims at positioning the Valencian standardisation process, that is supervised by the Valencian Language Academy (*Acadèmia Valenciana de la Llengua*), in the context of ideologically interpreting a disagreement that hardly allows for the establishment of a consensual codification.

Carles Riera (Barcelona)

Produktion, Diffusion und Divulgation von Wissenschaft in katalanischer Sprache

Im Rahmen einer umfassenden sprachwissenschaftlichen Perspektivierung analysiert der Autor dieses Beitrags die unterschiedlichen Etappen der Produktion, Verbreitung und Popularisierung von Wissenschaft in katalanischer Sprache, wobei er von zwei Prinzipien ausgeht, der sprachlichen Subsidiarität und dem Grundsatz der exklusiven Funktion. Er geht dabei auch auf Aspekte der Sprachplanung (sowohl der Korpus- als auch der Statusplanung) und auf die sprachliche Ausbildung und Evaluation der Wissenschaftler ein. Sieben Vorschläge zur Stimulierung der Pflege des Wissenschaftskatalanischen schließen den Aufsatz ab.

Carles Riera (Barcelona)

Production, spread and popularisation of science in Catalan language

Within the scope of a global linguistic focalisation, the author analyses in this contribution the production, spread and popularisation stages of science in Catalan language, starting from two principals: the linguistic subsidiarity and the exclusive functions. He also refers to the (corpus and status) planification and to the scientists' linguistic formation and evaluation. Seven suggestions encouraging the use of scientific Catalan conclude this contribution.

Ferran Robles i Sabater (València)

Katalanische Literatur in deutscher Übersetzung

Die beiden letzten Jahrzehnte waren Zeugen eines noch nie dagewesenen Anstiegs der Zahl deutscher Übersetzungen von katalanischer Literatur. Die kürzlich erschienene *Bibliografia de la literatura catalana en versió alemanya – narrativa, poesia, teatre* (2005) von F. Robles wird zum Anlass genommen, erneut die Diskussion über die tatsächliche Bedeutung der katalanischen Kultur in Europa zu eröffnen und dabei einen Aspekt zu beleuchten, der häufig unterschlagen wird, nämlich die literarischen Beziehungen zwischen Katalonien und seinen europäischen Nachbarländern. Eine knappe Darstellung der Geschichte der Übersetzungen katalanischer Literatur ins Deutsche soll dazu beitragen, die Faktoren zu bestimmen, die einen flüssigen Dialog zwischen den beiden Kulturen verzögert, verhindert oder begünstigt haben, und Antworten liefern auf grundlegende Fragen wie: Wann erschien erstmals eine deutsche Fassung eines katalanischen Textes? Welche Autoren, Werke und Gattungen werden von den deutschen Lesern bevorzugt? Und – vor allem – was waren die Auswirkungen der politisch-sozialen Umwälzungen der letzten Jahrzehnte auf die literarischen Beziehungen zwischen den hispanischen Gebieten und den deutschsprachigen Ländern?

Ferran Robles i Sabater (València)

German translations of Catalan literature

The last two decades have witnessed an unprecedented growth in the number of German translations of Catalan literature. The recent publication of F. Robles's *Bibliografia de la literatura catalana en versió alemanya – narrativa, poesia, teatre* (2005), which revises and updates all previous bibliographic collections, reopens the debate about the actual importance of the Catalan culture in Europe and aims at a commonly forgotten issue such as the literary relations between Catalonia and the surrounding countries. A brief historical description of Catalan literature translations into German will help determine the facts which have delayed, prevented or facilitated a fluent intercourse between both cultures and answer basic questions such as: When did the first German version of a Catalan text appear? Which authors, works or genres are the most appreciated by German readers? And, in particular, how have the political and social changes of the last decades influenced the relations between the Hispanic and German speaking territories?

Maridès Soler (Trier)

Die dramatische Dynamik in *La filla del mar* von Àngel Guimerà und in *Liebesketten* von Rudolph Lothar und Eugen d'Albert: ein Vergleich

Nach der begeisterten Rezeption von *Tiefland* suchte der Komponist d'Albert für eine neue Oper wieder ein Thema aus den Werken Guimeràs, um an diesem Erfolg anzuknüpfen. Er entschloss sich für *La filla del mar*, die er und der Librettist Rudolph Lothar als *Liebesketten* betitelten. Hier wechselt nicht nur das Szenario vom Berg- zum Meeresdrama, sondern der Librettist als auch der Komponist griffen stärker in die dramatische Dynamik ein, als es bei *Tiefland* der Fall war. Sie fügten in *Liebesketten* wesentliche Änderungen ein: Die katalanische Küste wird in die bretonische umgewandelt, die Zahl der Protagonisten wird halbiert und der Verlauf der Handlung sowohl komprimiert als auch in gleichem Maße geändert. Insbesondere für das Ende, das in den katalanischen und kastilischen Aufführungen für Furore sowohl beim Publikum als auch bei der Kritik und den Schauspielern sorgte, wurde in der deutschen Fassung eine neue Lösung

gesucht, die aber auch nicht zu dem gewünschten *Happy End* führte, welches die Erwartungen der Zuschauer befriedigt hätte.

Maridès Soler (Trier)

The dramatic dynamics in *La filla del mar* by Àngel Guimerà and *Liebesketten* by Rudolph Lothar and Eugen d'Albert: a comparison

After the enthusiastic reception of *Lowlands (Tiefland)* the composer d'Albert sought again a topic from Guimerà's works for his new opera as to continue this success. He decided on *Daughter of the sea (La filla del mar)*, that he and the librettist Rudolph Lothar titled *Love chains (Liebesketten)*. Not only does the scenery change from a mountain to a sea drama here, but also the librettist and the composer intervened more in the dramatic dynamics than in *Lowlands*. They made crucial alterations in *Love chains*: The Catalan seaside is transformed into Brittany's, the number of protagonists is reduced to a half and the plot is shortened and altered to the same extent. Especially a new solution was sought in the German version for the end, that called for the spectators' attention and the actors' criticism in the Catalan and Spanish representations. However, this too, did not lead to the desired *Happy End*, that would have satisfied the spectators' expectations.

Antonio Vañó-Cerdà (Palma)

Untersuchungen zum Suffix *-ada* im Katalanischen

In der vorliegenden Arbeit wird eine Untersuchung der verschiedenen Funktionen und Bedeutungen des katalanischen Suffixes *-ada* durchgeführt, deren Resultate auch für andere romanische Sprachen gelten, die dieses Suffix besitzen. Dabei stößt man auf das unabweisliche Problem der sogenannten ‚möglichen‘ Verben wie (*)gauchar, *forar, usw. Sie können eine große Rolle bei der Erklärung der semantischen Merkmale des Suffixes *-ada* spielen. Ihre Existenz aber wird von manchem Sprachwissenschaftler entweder in Zweifel gezogen oder einfach negiert, nur weil sie in keinem Wörterbuch der jeweiligen Sprache vertreten sind. Demgegenüber werden in dieser Arbeit einige Beweise vorgelegt, die die Existenz jener impliziten Verben glaubhaft, ja sogar wahrhaft machen.

Antonio Vañó-Cerdà (Palma)

Examination of the suffix *-ada* in Catalan

In the present contribution the various functions and meanings of the Catalan suffix *-ada* are examined, leading to results that are also relevant for other Romance languages that have got this suffix. This gives rise to the problem of the so-called 'possible' verbs like (*)*gauchar*, **forar*, etc. They can be very important when explaining the semantic features of the suffix *-ada*. However, some linguists either dispute or simply negate their existence, only because they are not represented in any dictionary of the concerned language. In contrast to this opinion the present contribution supplies evidence, that makes the existence of these implicit verbs credible, even veracious.

Anschriften der Autorinnen und Autoren ·
Adreces de les autores i dels autors

- Pilar Arnau i Segarra, An der Obertrave 57a, D-23552 Lübeck, <pilararnau@mesvilaweb.com>
- Josep-E. Baños, Universitat Pompeu Fabra, Facultat de Ciències de la Salut i de la Vida, Departament de Ciències Experimentals i de la Salut, Dr. Aiguader 80, E-08003 Barcelona, <josepeladi.banos@upf.edu>
- Fèlix Bosch, Fundació Dr. Antoni Esteve / Universitat Pompeu Fabra, Facultat de Ciències de la Salut i de la Vida, Departament de Ciències Experimentals i de la Salut, Dr. Aiguader 80, E-08003 Barcelona, <fbosch@esteve.org>
- Llum Bracho Lapidra, Universitat Politècnica de València, Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Geodèsica, Cartogràfica i Topogràfica, Camí de Vera s/n, E-46022 València, <llumbra@idm.upv.es>
- Emili Casanova, Universitat de València, Departament de Filologia Catalana, Avinguda Blasco Ibáñez, 32, E-46010 València, <emili.casanova@uv.es>
- Salvador Climent Roca, Universitat Oberta de Catalunya, Estudis d'Humanitats i Filologia catalana, Avda. Tibidabo, 39-43, E-08035 Barcelona, <scliment@uoc.edu>
- Thomas Gergen, Universität des Saarlandes, FB Recht, Geb. 16, D-66041 Saarbrücken, <th.gergen@gmx.de>
- Elena Guardiola, Química Farmacèutica Bayer, S. A., Pau Claris, 169, E-08037 Barcelona, <elena.guardiola.eg@bayer.es>
- Marc-Olivier Hinzelin, Universität Konstanz, FB Sprachwissenschaft, SFB 471, Fach D174, D-78457 Konstanz, <marc-olivier.hinzelin@uni-konstanz.de>
- Amaia Iturraspe Bellver, C/ Emili Pou, 17, E-07230 Montuïri, <amaia@correu.vilaweb.com>
- Johannes Kabatek, Eberhard-Karls-Universität, Romanisches Seminar, Wilhelmstraße 50, D-72074 Tübingen, <kabatek@uni-tuebingen.de>
- Hans Mattauch, Franke- und Heidecke-Str. 11, D-38126 Braunschweig, <AngelaMattauch@gmx.de>

- Anna Montesinos López, Universitat Politècnica de València, Escola Tècnica Superior d'Informàtica Aplicada, Camí de Vera s/n, E-46022 València, <amontelo@idm.upv.es>
- Joaquim Moré, Universitat Oberta de Catalunya, Servei Lingüístic, c/ Diputació 219, E-08011 Barcelona, <jmore@uoc.edu>
- Antoni Oliver, Universitat Oberta de Catalunya, Servei Lingüístic, c/ Diputació 219, E-08011 Barcelona, <aoliverg@uoc.edu>
- Jordi Pardo Pastor, ARCHIVIVM LVLLIANVM / Universitat Autònoma de Barcelona i Instituto Brasileiro de Filosofia e Ciência Raimundo Lúlio, E-08193 Bellaterra, <jordipardopastor@yahoo.es>
- Adolf Piquer Vidal, Universidad de Salamanca, Departamento de Lengua Española, Plaza de Anaya, 1, E-37001 Salamanca, <piquervidal@msn.com>
- Miquel Àngel Pradilla Cardona, Universitat Rovira i Virgili, Departament de Filologia Catalana, Pl. Imperial Tàrraco, 1, E-43005 Tarragona, <mapc@fl.urv.es>
- Carles Riera Fonts, Universitat Ramon Llull, Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna, C/ Valldonzella 23, E-08001 Barcelona, <carlesrf@blanquerna.url.es>
- Ferran Robles i Sabater, Universitat de València, Departament de Filologia anglesa i Alemanya, Avinguda Blasco Ibáñez, 32, E-46010 València, <ferran.robles@uv.es>
- Míriam Salvatierra, Universitat Oberta de Catalunya, Servei Lingüístic, c/ Diputació 219, E-08011 Barcelona, <msalvatierra@uoc.edu>
- Imma Sánchez, Universitat Oberta de Catalunya, Servei Lingüístic, c/ Diputació 219, E-08011 Barcelona, <isanchez@uoc.edu>
- Maridès Soler, Universitätsbibliothek Trier, <marides-s@gmx.de>
- Aina Torrent-Lenzen, Fachhochschule Köln, Institut für Translation und Mehrsprachige Kommunikation, Mainzer Straße 5, D-50678 Köln, <Aina.Torrent_Lenzen@fh-koeln.de>
- Edmund G. Turney Taggart, Universitat Politècnica de València, Escola Tècnica Superior d'Informàtica Aplicada, Camí de Vera s/n, E-46022 València, <eturney@idm.upv.es>

Antonio Vañó-Cerdà, Universitat de les Illes Balears, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General, Ctra. de Valldemossa, km 7.5, E-07071 Palma, <dfcavc0@uib.es>

Mercè Vázquez, Universitat Oberta de Catalunya, Servei Lingüístic, c/ Diputació 219, E-08011 Barcelona, <mvazquezga@uoc.edu>

Hinweise zur Texteinrichtung **Normes per a la preparació dels textos** **Guidelines for the arrangement of texts**

Die technisch-bibliographischen Hinweise zur Texteinrichtung in deutscher Sprache finden sich in *ZfK* 16 (2003), S. 258–261, veröffentlicht und stehen außerdem auf der Webseite der *Zeitschrift für Katalanistik*, <<http://www.katalanistik.de/zfk>>, zum Herunterladen bereit.

Les normes tècniques i bibliogràfiques per a la preparació de textos en llengua catalana s'han publicat en el volum 17 (2004), pàg. 306–308, i també es poden carregar a la pàgina internet de la revista: <<http://www.katalanistik.de/zfk>>.

The technical and bibliographical guidelines for text preparation and formatting in English have been published in volume 17 (2004), pp. 309–311; they are also available for download on the journal's web-site: <<http://www.katalanistik.de/zfk>>.

Erschienene Bände · Volums publicats:

Ferran Robles i Sabater
**Bibliografia de la literatura catalana en versió
alemanya – narrativa, poesia, teatre.**

BCG 1. 2005. X, 278 S. Kart. ISBN 3-8322-3361-X. 30 €.

2500 Texte der katalanischen Literatur auf deutsch übersetzt nachgewiesen! Eine unschätzbare Information für jeden an der katalanischen Literatur Interessierten; eine unverzichtbare Nachschlagequelle für jeden Verlagsmitarbeiter; eine Übersicht über alle aus dem Katalanischen ins Deutsche tätigen Übersetzer.

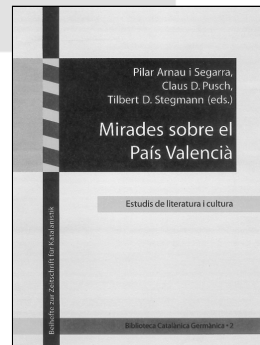
Aquesta bibliografia registra unes 2500 obres i poesies catalanes que han estat traduïdes i publicades en alemany: unes 80 novel·les, més de 560 contes i narracions, unes 70 altres obres en prosa, 22 peces de teatre i més de 1800 poemes! Un repertori que permet trobar els narradors, novel·listes i poetes més traduïts i de més èxit als països alemanys i al mateix temps els noms dels traductors literaris del català a l'alemany més actius actualment. Una eina imprescindible també per a cada editor de literatura catalana que es vulgui projectar a l'àrea alemanya.

**Pilar Arnau i Segarra · Claus D.
Pusch · Tilbert D. Stegmann**
(ed.)

Mirades sobre el País Valencià.
Estudis de literatura i cultura.

BCG 2. 2005. VI, 178 S. Kart.
ISBN 3-8322-3754-2. 29 €.

Mit Beiträgen von · Amb contribucions de:
Pilar Arnau, Valentí Fàbrega, Carme Eberenz-Greoles, Joan F. Mira, Adolf Piquer, José Rodríguez Richart, Vicent Salvador, Tilbert D. Stegmann, Manfred Tietz, Heike van Lawick

Bestellungen an · Comandes a:
Zeitschrift für Katalanistik, Universität Tübingen,
Romanisches Seminar, Wilhelmstraße 50,
D-72074 Tübingen, E-mail <zfk@katalanistik.de>

BCG